

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνιολογίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Πανεπιστήμιο Δυτ. Μακεδονίας
Σχολή Καλών Τεχνών
Τμήμα Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών

Δι-ιδρυματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Εφαρμοσμένη – Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη

*«Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΑΤΑΞΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ
ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕΣΩ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ».*

*Διπλωματική εργασία της μεταπτυχιακής φοιτήτριας: Ελένη Γούλιου (Α.Μ.
1832018109)*

Επιβλέποντες Καθηγητές: Μπούζας Βασίλειος, Ζήση Αναστασία

Καστοριά, Σεπτέμβριος 2020

Περίληψη.....	1
Εισαγωγή.....	3
Κεφάλαιο 1^ο - Το ιστορικό κέντρο της Καστοριάς.....	8
1.1 Η οικιστική εξέλιξη του ιστορικού κέντρου Καστοριάς στις γειτονιές Ντολτσό και Απόζαρι.....	8
1.2 Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική ως υλική πολιτιστική κληρονομιά.....	14
1.3 Ο εσωτερικός διάκοσμος και η λαϊκή τέχνη στα αρχοντικά σπίτια.....	19
Κεφάλαιο 2^ο - Κοινότητα: Εννοιολογικό πλαίσιο.....	23
2.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός της κοινότητας.....	23
2.2 Χαρακτηριστικά που συγκροτούν μία κοινότητα.....	26
2.3 Θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου.....	27
2.4 Διαστάσεις του κοινωνικού κεφαλαίου.....	29
2.5 Γειτονιά, κατοίκηση και ποιότητα ζωής.....	29
Κεφάλαιο 3^ο - Ανάπτυξη κοινοτικού πνεύματος μέσω των εικαστικών παρεμβάσεων...34	34
3.1 Περιπατητική ανάγνωση του τόπου.....	34
3.2 Ενδυνάμωση του κοινωνικού και πολιτισμικού κεφαλαίου με συμμετοχικές πρακτικές τέχνης.....	37
3.3 Εικαστικές παρεμβάσεις στον δημόσιο χώρο και τη δημόσια σφαίρα.....	41
3.4 Η κοινωνική διάσταση της τοιχογραφίας.....	44
Κεφάλαιο 4^ο – Μεθοδολογία.....	48
4.1 Σκοπός της έρευνας.....	48
4.2 Ερευνητικά ερωτήματα.....	48
4.3 Είδος έρευνας – Ποιοτική έρευνα.....	48
4.4 Μέθοδοι παραγωγής ερευνητικού υλικού.....	49
4.4.1 Συνέντευξη.....	49
4.4.2 Ομάδες εστιασμένης συζήτησης.....	51
4.4.3 Οπτικές μέθοδοι.....	52
4.4.4 Συμμετοχική παρατήρηση.....	53
4.5 Πληθυσμός – Δείγμα.....	55
4.6 Ερευνητικός σχεδιασμός – Διαδικασία συλλογής δεδομένων.....	55
4.7 Θεματικός οδηγός.....	57
4.7.1 Παρουσίαση θεματικών οδηγών.....	58
4.8 Ηθική και δεοντολογία.....	61
4.9 Σημειώσεις πεδίου.....	62

4.9.1 Αφετηρία έρευνας – Εντοπισμός συμμετεχόντων – Εντοπισμός χώρων εικαστικής παρέμβασης.....	62
4.9.2 Συμμετέχοντες έρευνας δράσης – Εστιασμένης ομάδας.....	65
4.9.3 1 ^η Δράση – Επίσκεψη στο Λαογραφικό Μουσείο.....	66
4.9.4 2 ^η Δράση – Περιπατητική διαδρομή στο Ντολτσό.....	68
4.9.5 3 ^η Δράση – Επίσκεψη στο αρχοντικό Τσιατσιαπά.....	71
4.9.6 4 ^η Δράση – Περιπατητική διαδρομή στο Απόζαρι.....	73
Κεφάλαιο 5ο - Ανάλυση δεδομένων.....	75
5.1 Αναλυτικές μέθοδοι.....	75
5.2 Θεματική ανάλυση ημιδομημένης συνέντευξης φορέα – Εφορεία αρχαιοτήτων.....	76
5.3 Θεματική ανάλυση ημιδομημένης συνέντευξης ιδιοκτητών – Ιδιοκτήτης 1.....	83
5.4 Θεματική ανάλυση ημιδομημένης συνέντευξης ιδιοκτητών – Ιδιοκτήτης 2.....	91
5.5 Θεματική ανάλυση ημιδομημένης συνέντευξης ιδιοκτητών – Ιδιοκτήτης 3.....	99
5.6 Ανάλυση ημιδομημένης συνέντευξης - Ομάδα εστίασης.....	104
5.7 Έκθεση ανάλυσης των δεδομένων και συμπεράσματα.....	115
Κεφάλαιο 6^ο - Τεκμηρίωση εικαστικών παρεμβάσεων.....	125
6.1 Παρουσίαση καλλιτεχνικής ομάδας.....	125
6.2 Η περιπατητική ανάγνωση του ιστορικού κέντρου της Καστοριάς ως εικαστική ενεργοποίηση.....	127
6.3 Εικαστικές αφορμές από επισκέψεις στο πολιτισμικό πεδίο της Καστοριάς και η ενσωμάτωσή τους στην εικαστική παρέμβαση.....	128
6.4 Παρέμβαση στον δημόσιο χώρο και τη δημόσια σφαίρα.....	133
6.5 Συμπεράσματα.....	136
Διαπιστώσεις έρευνας.....	137
Βιβλιογραφία.....	139
Παράρτημα.....	150
-Εικόνες εικαστικών παρεμβάσεων.....	150
-Έντυπο ενημέρωσης.....	156
-Έντυπο συγκατάθεσης.....	157
-Αιτήσεις συμμετοχής στην έρευνα.....	158
-Απομαγνητοφώνηση ημιδομημένης συνέντευξης – Εφορεία βυζαντινών αρχαιοτήτων Καστοριάς.....	160
-Απομαγνητοφώνηση ημιδομημένης συνέντευξης - Ιδιοκτήτης 1.....	172
-Απομαγνητοφώνηση ημιδομημένης συνέντευξης – Ιδιοκτήτης 2.....	187
-Απομαγνητοφώνηση ημιδομημένης συνέντευξης - Ιδιοκτήτης 3.....	200
-Απομαγνητοφώνηση ημιδομημένης συνέντευξης – Εστιασμένη ομάδα συζήτησης.....	207
-Φωτογραφικό υλικό εστιασμένης ομάδας.....	222

Περίληψη

Το ιστορικό κέντρο της Καστοριάς, συγκροτείται από βυζαντινά μνημεία και κτίσματα αστικής αρχιτεκτονικής, που αναπτύχθηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Παρουσιάζει ενδιαφέρον ως οικιστικό σύνολο και αποτελεί πυρήνα πολιτισμού, με παραδείγματα αρχιτεκτονικής που ενσωματώνουν διακοσμητικά στοιχεία της λαϊκής τέχνης και μαρτυρούν την οικονομική και πνευματική άνθιση της αστικής τάξης και την κοινωνική διάσταση της ζωής των ενοίκων. Στον αντίποδα της αίγλης 18ου αιώνα, σήμερα αποτυπώνονται χαρακτηριστικά εγκατάλειψης και υλικής αποδιοργάνωσης που φανερώνουν την αδυναμία συντήρησης τους και οδηγούνται σταδιακά σε κατάρρευση, διακυβεύοντας την απώλεια ενός σημαντικού πολιτισμικού κεφαλαίου, με σοβαρές επιπτώσεις στην ποιότητα ζωής των κατοίκων και στην ταυτότητα του τόπου.

Η παρούσα εργασία εντάσσεται στο πεδίο της κοινωνιολογίας και των τεχνών και διερευνά τα χαρακτηριστικά που φανερώνουν την υποβάθμιση του ιστορικού κέντρου, τους παράγοντες που πυροδοτούν το φαινόμενο της πολιτιστικής συρρίκνωσης, τις επιπτώσεις στην κοινότητα και την τοπική ανάπτυξη και εστιάζει στην ανάδειξη του προβλήματος μέσω εικαστικών παρεμβάσεων, με πρακτικές συμμετοχικής τέχνης στον δημόσιο χώρο, που αποσκοπούν στην κριτική συνειδητοποίηση του φαινομένου. Ως μέθοδος παραγωγής ερευνητικού υλικού σχεδιάστηκε η συμμετοχή πολιτών της Καστοριάς σε έρευνα δράσης, αναλαμβάνοντας προσωπική ευθύνη και ενεργό συμμετοχή, ως συντελεστές. Οι συμμετέχοντες πήραν μέρος σε μια σειρά δράσεων, προσανατολισμένων στο πολιτιστικό και κοινωνικό πεδίο και υποστήριξαν με καλλιτεχνικές πρακτικές, τη δημιουργία εικαστικών παρεμβάσεων, που αντλούν αναφορές από την εσωτερική διακόσμηση των αρχοντικών. Επιπλέον πραγματοποιήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις, με ιδιοκτήτες αρχοντικών σπιτιών και του φορέα Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Καστοριάς, με σκοπό τη διερεύνηση των αιτιών που προκαλούν το φαινόμενο και τη δική τους στάση απέναντι σε αυτό. Τα γενικά συμπεράσματα, στοχοποιούν τις αιτίες και αναδεικνύουν πως η συλλογική συμμετοχή μπορεί να αποτελεί ένα πρόσφορο εργαλείο για την πολιτιστική ανάταξη και την ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου.

Summary

Kastoria is interesting as residential complex, because it is constituted by not only the Byzantine monuments but it's urban architecture which developed during the Ottoman Era as well. The historical centre makes for a cultural core, with notable examples of architecture, that integrate elements from folk art in its design, and they evince not only the economical and spiritual flourishing of the bourgeoisie but the social dimension of tenants' life too. On the contrary of the 18th century's glamour, today's characteristics of abandonment and materialistic disorganization, evince the inability to maintain them and drive them gradually to collapse, risking the loss of a very important cultural chapter, with serious consequences to people's quality of life and to the identity of this place.

This thesis falls into the sociology's and art's field and investigates the characteristics that indicate the degradation of the historical center, the factors who inflame this phenomenon of cultural shrinking, the consequences in the society and local development and focuses on highlighting the problem via artistic intervention which includes practices of participatory art in public space which aim in developing the critical awareness for this phenomenon. As a production method for research material, I designed the participation of Kastoria's citizens to an action research, taking personal responsibility and actively participating, as factors for improving the expected result. The participants had active entrenchment in a series of actions, oriented to cultural and social field as well as artistic activation, by creating artistic interventions which are inspired from the internal decoration of Kastoria's mansions. Additionally, semi-structured interviews took place with Kastoria's mansions' owners and the respective authority of Kastoria's Ephorate of Byzantine Antiquities, with ultimate goal, the probe of the reasons that cause this phenomenon and their point of view on this matter. The general conclusion, targets the reasons that this is happening and showcases how collaboration can be a conducive tool for cultural reset and development of social capital.

Εισαγωγή

Η γεωγραφική τοποθεσία της Καστοριάς, έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στην εμφάνιση πολιτισμών και στην κατοίκησή της από την προϊστορία, συνιστώντας μια από τις αρχαιότερες μακεδονικές πόλεις. Το πλήθος βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων που φιλοξενεί, μαρτυρούν την ακμή της κατά τα βυζαντινά χρόνια. Επί του παρόντος, σώζονται περίπου εβδομήντα εκκλησίες, μέρος βυζαντινών τοίχων της περιτοιχισμένης πόλης, τούρκικα κτίσματα και παραδοσιακά αρχοντικά από την περίοδο της τουρκοκρατίας. Η Καστοριά προβάλλει ενδιαφέρον ως οικιστικό σύνολο και πολεοδομικό συγκρότημα, αλλά και για την αστική αρχιτεκτονική, που γνώρισε άνοδο τον 18ο και 19ο αιώνα, ως απόρροια της οικονομικής ευημερίας της πόλης που στηρίχθηκε στην άνθιση του εμπορίου με την Ευρώπη. Στην πόλη οικοδομήθηκαν πολυάριθμα αρχοντικά, τα οποία αποτελούν αντικείμενο μελέτης ως σημαντικά δείγματα της ελληνικής λαϊκής αρχιτεκτονικής των νεότερων χρόνων.¹ (ΕΠΑΣ Καστοριάς, χ.χ)

Επί του παρόντος, η εικόνα των αρχοντικών στο ιστορικό κέντρο της Καστοριάς, δεν θυμίζει πλέον σε τίποτα την οικονομική και πνευματική άνθηση των περασμένων αιώνων. Αντίθετα, τα κατεστραμμένα κτίρια του 17ου και 18ου αιώνα, τα οποία αποτελούν το πολιτιστικό απόθεμα της πόλης, παρουσιάζουν εικόνες υποβάθμισης, εγκατάλειψης και παρακμής και σηματοδοτούν την αδυναμία της πολιτείας να ασκήσει αποτελεσματική πολιτική εκπλήρωσης των Συνταγματικών της υποχρεώσεων. Είναι κοινώς αποδεκτό πως η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς συνιστά μείζονα Συνταγματική και ηθική υποχρέωση, ως εκφραστής αισθητικών αξιών του παρελθόντος, παραδόσεων, ιστορικής μνήμης και ως ανεκτίμητη παρακαταθήκη του μέλλοντος. Η Πολιτεία ελάχιστα ενστερνίστηκε το δημοσιονομικό όφελος που απορρέει από την ανάδειξη των ακίνητων πολιτιστικών αγαθών, αφήνοντας το βάρος προστασίας κυρίως στους κατόχους αυτών, με αναπόφευκτο επακόλουθο τη φθορά και εγκατάλειψη πολύτιμων στοιχείων αισθητικής και συλλογικής μνήμης. Και ενώ η πολιτιστική αξία των διατηρητέων αποτελεί αγαθό για το σύνολο της χώρας, το υψηλό κόστος για τις δαπάνες συντήρησης καταλογίζονται οι ιδιοκτήτες, μαζί με τη μεταβίβαση ευθυνών, όταν αδυνατούν οικονομικά να συντηρήσουν την ιδιοκτησία τους που οδηγείται στην κατάρρευση. (Βλάντου, 2015, σ.σ. 1, 3-4, 8).

Η κατάρρευση των αρχοντικών, δημιουργεί πλήγμα στο πολιτιστικό πεδίο αλλά και στο δομημένο περιβάλλον, με επακόλουθα ζητήματα την επικινδυνότητα των ετοιμόρροπων κτισμάτων σε κατοικημένες περιοχές, την υποβάθμιση του ιστορικού κέντρου και την αλλοίωση του παραδοσιακού πολεοδομικού ιστού της πόλης. Οι συνέπειες αυτών, φέρνουν επιπτώσεις στην ποιότητα ζωής των κατοίκων, καθώς σύμφωνα με τους (Ellaway, Macintyre,

¹ ΕΠΑΣ Καστοριάς/ η Καστοριά/ Ιστορία της Πόλης. Ανακτήθηκε: 15.10.2019 από <https://sites.google.com/site/epaskastoria/history>

& Kearns, 2001) η διαμονή σε περιοχές με χαρακτηριστικά υποβάθμισης, σχετίζεται με δυσμενή αξιολόγηση στη σωματική και ψυχική υγεία των κατοίκων, οι οποίοι συγκεντρώνουν περισσότερα κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα και μειωμένη συνοχή και έλξη προς τη γειτονιά τους, συγκριτικά με κατοίκους προνομιούχων περιοχών. (Ζήση, 2013, σ. 108)

Συνοψίζοντας, η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί το θεμελιώδες στοιχείο της ταυτότητας του τόπου² και η αδυναμία διαχείρισής της μπορεί να έχει σοβαρές επιπτώσεις στο δομημένο περιβάλλον και κατ' επέκταση στην πνευματική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του τόπου. Υποθετικά αυτό σημαίνει πως η υποβάθμιση του ιστορικού κέντρου της Καστοριάς, με την κατάρρευση των αρχοντικών, έχει αρνητικές επιπτώσεις στην κοινότητα, στην σωματική και ψυχική υγεία των πολιτών και στην τοπική ανάπτυξη. Στο πλαίσιο αυτό, διεγείρεται μια σειρά από ερωτήματα όπως:

- 1) Ποια είναι τα χαρακτηριστικά που φανερώνουν την υποβάθμιση του ιστορικού κέντρου της Καστοριάς;
- 2) Ποιοι παράγοντες πυροδοτούν το φαινόμενο της πολιτιστικής συρρίκνωσης;
- 3) Ποιες είναι οι επιπτώσεις του φαινομένου στην κοινότητα και στην τοπική ανάπτυξη;
- 4) Αν και κατά πόσο είναι εφικτό να συμβάλει η συμμετοχική ενεργοποίηση των πολιτών μέσω εικαστικών παρεμβάσεων, στην κριτική συνειδητοποίηση του φαινομένου;

Με βάση τα ανωτέρω ερωτήματα, η παρούσα εργασία διερευνά το εξής θέμα: «Η πολιτισμική ανάταξη του ιστορικού κέντρου της Καστοριάς μέσω εικαστικών παρεμβάσεων». Το θεματικό πεδίο της εργασίας εντάσσεται στην περιοχή της κοινωνιολογίας και της τέχνης. Εστιάζει στον επίμαχο ρόλο του πολιτισμού για την διαμόρφωση της ταυτότητας και της (εδαφικά προσδιορισμένης) κοινότητας και στα οφέλη της κοινότητας μέσα από τη συμμετοχή της στον πολιτισμό και στις τέχνες. Λέξεις κλειδιά σχετικά με το θέμα της εργασίας: Πολιτιστική κληρονομιά, ταυτότητα, κοινότητα, κοινωνικό κεφάλαιο, πολιτισμικό κεφάλαιο, οικονομικό κεφάλαιο, συμβολικό κεφάλαιο, συμμετοχική τέχνη, τέχνη στον δημόσιο χώρο, τέχνη στη δημόσια σφαίρα.

Σκοποί της έρευνας είναι α) η καταγραφή της υλικής παθολογίας³ του ιστορικού κέντρου Καστοριάς, ως εργαλείο για την εξέταση των επιπτώσεων στο κοινωνικό σύνολο, β) η

² Η ειδική σχέση του ατόμου ή μιας ομάδας με έναν συγκεκριμένο τόπο που εκδηλώνεται με το βαθμό ταύτισης του με αυτόν ορίζεται ως ταυτότητα τόπου (place-identity). Η ταυτότητα του τόπου δεν αφορά ιδiosυγκρασιακά χαρακτηριστικά μιας τοποθεσίας αλλά τη σχέση και το δεσμό ατόμου και τόπου (Lalli, 1992, σελ. 291). Ζήση, Α. «Αστικοί χώροι κατοίκησης, δίκτυα κοινωνικών σχέσεων και ποιότητα ζωής». Σημειώσεις Μαθήματος, PDF. Διαφ. 23.

³ Σημεία υλικής παθολογίας είναι τα εγκαταλελειμμένα κτίρια, οι βανδαλισμοί σε δημόσιους χώρους, οι υλικές φθορές και η ανυπαρξία υπηρεσιών, συνθήκες που προκαλούν μια αίσθηση υποβάθμισης, ακραίας παραμέλησης και εγκατάλειψης. Ζήση, Α. «Αστικοί χώροι κατοίκησης, δίκτυα κοινωνικών σχέσεων και ποιότητα ζωής». Σημειώσεις Μαθήματος, PDF. Διαφ. 55.

ενδυνάμωση⁴ της κοινότητας με την ενεργή συμμετοχή της στον σχεδιασμό, τη διερεύνηση και την παρέμβαση στο πεδίο που παρουσιάζει πρόβλημα. Στόχοι είναι α) η επικαιροποίηση του θέματος και β) η εκπαιδευτική και ενδυναμωτική επίδραση της τέχνης στην κοινότητα με αποτέλεσμα την κριτική συνειδητοποίηση των πολιτών και την κινητοποίησή τους.

Το συγκεκριμένο ερευνητικό θέμα προέκυψε από προσωπικό ενδιαφέρον, παρατηρώντας και βιώνοντας το φαινόμενο ως πολίτης της Καστοριάς αλλά και από επιστημονικό ενδιαφέρον μελετώντας την ιστορική και πολιτιστική αξία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής που έχει απασχολήσει την ελληνική επιστημονική βιβλιογραφία:

Δοΐκος, Ν. (1995). *Καστοριανά μνημεία – Μακεδονική κληρονομιά*. Αθήνα: ΧΡΩΜΟΓΡΑΦΗ.

Μουτσόπουλος, Ν. (1993). *Παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Μακεδονίας 15ος – 19ος αιώνας*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Μουτσόπουλος, Ν. (1989). *Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική Καστοριά*. Αθήνα: «ΜΕΛΙΣΣΑ».

Σαχίνης, Δ. (1997). *Το αρχοντικό του Νερατζή Αϊβάζη (Λαογραφικό Μουσείο Καστοριάς) Λαογραφική και τεχνική μελέτη*. Καστοριά: Μουσικοφιλολογικός Σύλλογος Καστοριάς “Αρμονία”.

Τσολάκης, Π. (2009). *Η αρχιτεκτονική της παλιάς Καστοριάς*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Τσολάκης, Π. (1996). *Πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές έρευνες στην Καστοριά*. Ελλάδα: University Studio Press.

Μέσα από την βιβλιογραφική μελέτη της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, αναπόφευκτη ήταν η πληροφόρηση για την τοπική λαογραφία, η οποία εξετάζει την κοινωνική διάσταση του λαϊκού βίου. Συγκριτικά με τη σύγχρονη μορφή κοινωνικής οργάνωσης, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στο κοινωνικό προφίλ της πόλης, που μπορούν να είναι μετρήσιμες με την μελέτη κεφαλαίων (Κοινωνικό, Πολιτισμικό, Οικονομικό) που συσσωρεύει η πόλη και να προκύψουν συμπεράσματα σχετικά με τους παράγοντες που πυροδοτούν την πολιτιστική συρρίκνωση και τις επιπτώσεις στην κοινότητα. Για παράδειγμα η παραδοσιακή αρχιτεκτονική που αποτελούσε δείγμα οικονομικής άνθησης, επί του παρόντος εμφανίζεται ως ερείπιο οικονομικής παρακμής. Έτσι το ερευνητικό θέμα παρουσιάζει κοινωνικό ενδιαφέρον, μελετώντας την κοινότητα και την συγκρότηση του κοινωνικού προφίλ της πόλης, που έχει απασχολήσει ελληνικές επιστημονικές μελέτες:

Ζήση, Α. (2013). *Κοινωνία, κοινότητα και ψυχική υγεία*. Αθήνα: Gutenberg.

Ζήση, Α. (2018). *Οι όψεις και οι σημασίες της κοινότητας στη σύγχρονη Ελλάδα*. Ημερίδα: Για μια ενεργή και αλληλέγγυα κοινότητα: Παρεμβάσεις κοινωνικής ενδυνάμωσης στην εποχή

⁴ «Η ενδυνάμωση είναι η διαδικασία κατά την οποία τα άτομα και οι ομάδες διεκδικούν τα μέσα εκείνα που τους επιτρέπουν να ανακτήσουν ή να αποκτήσουν τον έλεγχο όχι μόνο της ζωής τους, αλλά και της δημοκρατικής και ενεργούς συμμετοχής στην ιδιωτική και τη δημόσια ζωή» (Zimmerman&Rappaport, 1988). Ζήση, Α. Κλινική Κοινωνιολογία, Βασικές Έννοιες και Βασικά Θεωρητικά μοντέλα I, PDF, διαφ. 8.

της κρίσης. Έδρα Unesco του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Ινστιτούτο Ψυχολογίας και Υγείας. Δήμος Θεσσαλονίκης, 5.5.2018 Δημαρχείο Θεσσαλονίκης.

Μπούζουκα, Ε. *Αγροτικές κοινότητες σε μετάβαση: Κοινωνιο-Ψυχολογικές επιπτώσεις & προστατευτικοί παράγοντες* (Μεταπτυχιακή εργασία). Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη. Ανακτήθηκε 03/02/2020, από <http://hdl.handle.net/11610/11943>

Χτούρης, Σ. & Ζήση, Α. (2012). *Νεολαία και τόπος: Κατασκευάζοντας τρόπους ύπαρξης στον κόσμο*. Στο Κ. Τσουκαλά & Χ. Παντελίδου (Επιμ.) Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Χτούρης, Σ. (2009). *Η χωρική διάσταση του κοινωνικού-πολιτισμικού κεφαλαίου*. Σύγχρονα Θέματα (105), Ιανουάριος –Μάρτιος 2009

Επιπλέον για την προσέγγιση του ερευνητικού θέματος, μελετήθηκε επιστημονική βιβλιογραφία από το πεδίο της τέχνης, σχετικά με συμμετοχικές πρακτικές τέχνης και εικαστικές παρεμβάσεις στον δημόσιο χώρο και τη δημόσια σφαίρα.

Bourgiaud, N. (2014). *Σχρεσιακή αισθητική*. (Δ. Γκινোসάτης, επιμ. & Μεταφρ.) Αθήνα: Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών.

Ζιώγας, Γ., Συλαίου, Σ. (2015). *Πρακτικά Συνεδρίου: Τοπίο: Ιστορίες, Πολιτικές Αναπαραστάσεις*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.

Λάζου, Χ., Νικολαΐδου, Α., Ραχιώτη, Α. (2013) *Η διαχρονική επιθυμία της περιπλάνησης_ αποτυπώνοντας τα βήματα του flâneur*. (Ερευνητική εργασία Ε.Μ.Π). Ανακτήθηκε 13.11.2019. από <https://issuu.com/greekarchitects3/docs/133.14.09>

Ντάφλος, Κ. (2015). *Επιτελεστικές πρακτικές τέχνης*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/3174>

Stevenson, D. (2007). *Πόλεις και αστικοί πολιτισμοί*. (Γ. Γιαννιτσιώτης, επιμ. & Ι. Πεντάζου, Μεταφρ.) Αθήνα: Κριτική.

Η χρησιμότητα της εργασίας έγκειται στον εμπλουτισμό της επιστημονικής γνώσης, προσεγγίζοντας την κοινωνική διάσταση του φαινομένου, εφόσον παρατηρήθηκαν ελλείψεις στη βιβλιογραφία σχετικά με την περίπτωση της Καστοριάς. Επιπλέον η αποδελτίωση του ιστορικού κέντρου της Καστοριάς στη μορφή που εντοπίζεται σήμερα, επιχειρείται στην παρούσα εργασία διότι δεν εντοπίστηκε σε πρόσφατες πηγές. Η εργασία δύναται να δώσει σε ερευνητές την προοπτική να αντλήσουν στοιχεία και να προβούν σε μελλοντικές έρευνες, οι οποίες ενδεχομένως να παρουσιάσουν περαιτέρω όψεις του συγκεκριμένου θέματος.

Η δομή της παρούσας εργασίας διαρθρώνεται ως εξής:

Στην Εισαγωγή παρουσιάζεται η προβληματική και τα κίνητρα για τη διεξαγωγή της έρευνας, καθώς επίσης ο σκοπός και η χρησιμότητά της.

Το 1ο κεφάλαιο περιλαμβάνει πληροφορίες για την οικιστική εξέλιξη του ιστορικού κέντρου της Καστοριάς και την παραδοσιακή αρχιτεκτονική καθώς και εννοιολογική αποσαφήνιση των όρων που θα απασχολήσουν την εργασία.

Το 2ο κεφάλαιο αποτελεί το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο βασίζεται η εργασία για την ερμηνεία των ευρημάτων της έρευνας. Παρουσιάζονται θεωρητικές έννοιες από την κοινωνιολογική θεωρία των κεφαλαίων και προσδιορισμός των χαρακτηριστικών που συγκροτούν την κοινότητα.

Το 3ο κεφάλαιο προσεγγίζει καλλιτεχνικές πρακτικές και παραδείγματα συμμετοχικής τέχνης στον δημόσιο χώρο και τη δημόσια σφαίρα, που αποτελούν αναφορές των εικαστικών παρεμβάσεων που επιχειρούνται στην εργασία.

Το 4ο κεφάλαιο αναφέρεται στη μεθοδολογία της εργασίας. Ειδικότερα, παρουσιάζονται τα ερευνητικά ερωτήματα, οι μέθοδοι συλλογής του ερευνητικού υλικού, το δείγμα της έρευνας και γίνεται αναφορά στα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας.

Το 5ο κεφάλαιο περιλαμβάνει την παρουσίαση και την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Ειδικότερα, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τη διεξαγωγή ημιδομημένων συνεντεύξεων σε ιδιοκτήτες παραδοσιακών αρχοντικών, από ημιδομημένη συνέντευξη εκπροσώπου της εφορείας αρχαιοτήτων Καστοριάς και από την αναστοχαστική συζήτηση εστιασμένης ομάδας.

Το 6ο κεφάλαιο περιγράφει τις εικαστικές παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο της εργασίας. Ειδικότερα, παρουσιάζονται οι πομποί και οι δέκτες των εικαστικών παρεμβάσεων που πραγματοποιήθηκαν, οι αισθητικές και τεχνικές παράμετροι που απασχόλησαν την καλλιτεχνική διαδικασία και η δημοσιοποίηση των καλλιτεχνικών παραγώγων στον δημόσιο χώρο και τη δημόσια σφαίρα.

Τέλος, παρουσιάζονται οι διαπιστώσεις που προκύπτουν από την παρούσα μελέτη και συνδέονται με τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί. Στο παράρτημα υπάρχει φωτογραφικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε για τις ανάγκες της έρευνας, αιτήσεις συμμετοχής στην έρευνα, απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων και οι φόρμες ενημέρωσης και συγκατάθεσης.

Κεφάλαιο 1^ο - Το ιστορικό κέντρο της Καστοριάς

1.1 Η οικιστική εξέλιξη του ιστορικού κέντρου Καστοριάς στις γειτονιές

Ντολτσό και Απόζαρι

Η οικιστική εξέλιξη της Καστοριάς είναι άρρηκτα συνυφασμένη με τη λίμνη της, την ιστορική της εξέλιξη μέσα στην πάροδο των αιώνων και τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες των εκάστοτε πληθυσμών που κατοίκησαν την περιοχή. Τοπογραφικά, από την αρχή της οίκησης της, περί τα τέλη του 10ου μ.χ. αιώνα, δομήθηκε στον ισθμό και στο δυτικό τμήμα της χερσονήσου της λίμνης, όπως μαρτυρούν τα σωζόμενα μέχρι και σήμερα απομεινάρια των τειχών, της βυζαντινής οχύρωσής και οι καλά διατηρημένες μέχρι σήμερα βυζαντινές εκκλησίες. Στην πάροδο των χρόνων, η βυζαντινή καστροπολιτεία, παραδίδεται για πέντε αιώνες στην οργάνωση και τη λειτουργία που επέβαλαν οι Τούρκοι έποικοι και κατακτητές, υπό την εξουσία του σουλτάνου και την εφαρμογή του τιμαριωτισμού και φεουδαρχικού συστήματος διοίκησης. Ως επακόλουθο αυτού του εξαναγκαστικού εποικισμού, ήταν η διαμόρφωση ενός οικισμού με αρχιτεκτονικά και οικιστικά στοιχεία, τόσο θρησκευτικά όσο και κοσμικά, βγαλμένα από την ιστορία των εθνικών πληθυσμών που την κατοίκησαν, αν και οι γνώσεις μας για την περίοδο του Τούρκικου εποικισμού περιορίζονται σε περιηγητικές αναφορές επισκεπτών του 17ου αιώνα και μετέπειτα, μάρτυρες των πολιτισμών που πέρασαν από την Καστοριά, αποτελούν τα μνημεία της που πασχίζουν να διατηρηθούν στο πέρασμα του χρόνου, τα συγγράμματα και οι μελέτες που κατά καιρούς έχουν εκπονηθεί και αφηγούνται την αρχιτεκτονική και πολιτισμική ιστορία της Καστοριάς καθώς και φωτογραφικές ή και ζωγραφικές αναπαραστάσεις από ανθρώπους που στέκονται με σεβασμό μπροστά στον πολιτισμό που δημιουργεί η ιστορία κάθε τόπου.

Με την εγκατάσταση των Τούρκων, συντελείται ραγδαία μετάλλαξη της Βυζαντινής καστροπολιτείας της Καστοριάς, καθώς αυτοί καταλαμβάνουν το εντός των τειχών τμήμα και εκτοπίζουν τον χριστιανικό πληθυσμό στο ανατολικό τμήμα της χερσονήσου. Παράλληλα προβαίνουν σε κατεδάφιση αρκετών χριστιανικών εκκλησιών και ανέγερση τζαμιών. Στο σημείο που βρίσκεται επί του παρόντος η πλατεία Δαβάκη, υπήρχε η κεντρική είσοδος του διατειχίσματος η οποία ήταν διαμορφωμένη με πύργους, ενισχύοντας την οχύρωση. Έπειτα από την ώρα που έδνε ο ήλιος, είχε απαγορευτεί η είσοδος και έξοδος από την πόλη. (Τσολάκης, 1996)

Καθώς ο τουρκικός πληθυσμός σημείωνε πληθυσμιακή αύξηση, αρχίζει η μετακίνησή τους και εκτός των τειχών της πόλης, κατεδαφίζοντας μάλιστα και τμήματα τειχών και κάστρων του οχυρού της, αφομοιώνοντας πολλά στοιχεία από το πρώην διατείχισμα στον πολεοδομικό ιστό και στην ανέγερση νέων κτισμάτων. Σήμερα από το βυζαντινό οχυρό παρέμεινε ένα τμήμα του στην περιοχή του ισθμού κοντά στο Δημαρχείο και ένα δείγμα από τη δομική εγκατάσταση στη δυτική χερσόνησο στην περιοχή του βυζαντινού ναού της Παναγιάς

Κουμπελίδικης. (Τσολάκης, 1996)

Σημαντικές πληροφορίες για τον εθνολογικό χαρακτήρα της Καστοριάς, παρέχει ο κτηματολογικός χάρτης της (1925) και τα στοιχεία της Διεύθυνσης Ανταλλαξίμων περιουσιών, όπου αναφέρονται με απόλυτο προσδιορισμό και γεωγραφικό προσανατολισμό οι περιοχές όπου κατοικούσαν οι διάφορες εθνολογικές κοινότητες. Οι Τούρκοι εξαπλώθηκαν στη δυτική πλευρά της πόλης, στις περιοχές από το τείχος του ισθμού έως τον Σταυρό και από τον ναό των Ταξιάρχων στη γειτονιά Απόζαρι. Η οργάνωση της περιοχής τους περιλάμβανε τρεις οικισμούς, που η ονοματοθεσία τους βασιζόταν στα αντίστοιχα τζαμιά: Κουλέ, Κουρσούμ και Ταμπαχανέ. Με βάση το κτηματολόγιο τα σπίτια των Ελλήνων αριθμούσαν τα 1.100, των Τούρκων τα 430 και των Εβραίων 14. Επιπλέον στη νότια περιοχή της Καλλιθέας, υπήρχε η συνοικία Βαρόσι, όπου κατοικούσαν 40 οικογένειες Τυρκόγυφτων. (Τσολάκης, 1996)

Το σύστημα οργάνωσης της πόλης αφορούσε στην κάθε εθνολογική κοινότητα χωριστά, καθώς χριστιανοί, Εβραίοι και Τούρκοι, συσπειρώνονταν σε μαχαλάδες, με κεντρική αναφορά τις εκκλησίες, τις συναγωγές ή τα τζαμιά τους αντίστοιχα. Περιοχές κοινής συναναστροφής των τριών εθνολογικών κοινοτήτων, συνιστούσαν η αγορά του Τσαρσιού που βρισκόταν στη σημερινή οδό Μητροπόλεως και η Κάτω Αγορά, που σχηματίστηκε τον 19ο αιώνα εξωτερικά του διατειχίσματος του ισθμού. Επρόκειτο για μικτές περιοχές που εξυπηρετούσαν το σύνολο του πληθυσμού από καταστήματα Ελλήνων και Τούρκων. (Τσολάκης, 1996)

Τα δημόσια κτίρια που κτίστηκαν από τους Τούρκους για την εξυπηρέτηση θρησκευτικών και διοικητικών υποχρεώσεων τους στην Καστοριά, ήταν συνολικά επτά τζαμιά, τρεις τεκέδες ως μοναστήρια των δερβίσηδων στην είσοδο της πόλης και διοικητικά κτίρια. Ως υπαίθριοι χώροι προσευχής είχαν δημιουργηθεί τα "ναμάζια", ενώ υπήρχαν και δομές κοινής χρήσης κοντά στις εισόδους του κάστρου, όπως δύο λουτρά, ταφικά μνημεία (τουρμπέδες⁵) και μουσουλμανική εκπαιδευτική δομή (μεντρεσές⁶). Από τα ανωτέρω κτίσματα σήμερα σώζονται ο μεντρεσές και το Κουρσούμ τζαμί. (Τσολάκης, 1996)

Η έλευση των Τούρκων εκτόπισε τους Έλληνες χριστιανούς εκτός των τειχών της πόλης, στις ανατολικές παραλίμνιες περιοχές της χερσονήσου της λίμνης, Ντολτσό και Απόζαρι, όπως και στο μεταξύ τους διάστημα. Η λέξη Ντολτσό ενδέχεται να έχει αρχαιοελληνικές ρίζες "δολ=κοιλάδα" ή να χαρακτηρίζει την εδαφική μορφολογία της περιοχής με την παλαιοσλαβική "ντολ=κατωφέρεια, λακκούβα". Αντίστοιχα η περιοχή Απόζαρι ίσως προέρχεται από τη τουρκική "ποϋράζ=βορράς", την παλαιοσλαβική "πόζαρ=καμένη περιοχή" ή την ελληνική φράση "από ζόρι", αναφερόμενη σε δυσμενή γεωμορφολογικά και

⁵ (ο όρος προέρχεται από τον τουρκικό όρο *türbe*, που μεταφράζεται στα ελληνικά ως *τάφος*, *τύμβος*) αναφέρεται σε μνημεία-μαυσωλεία της οθωμανικής περιόδου. Πηγή: Wikipedia.

⁶ Είναι αραβική λέξη που χρησιμοποιείται για οποιοδήποτε ίδρυμα μόρφωσης, κοσμικό ή θρησκευτικό. Τέτοια ιεροσπουδαστήρια υπάρχουν σε όλες τις Μουσουλμανικές χώρες. Πηγή: Wikipedia.

κλιματολογικά χαρακτηριστικά της βόρειας περιοχής που βρίσκεται. (Τσολάκης, 1996)

Το οικοδομικό σύστημα των χριστιανικών περιοχών της τουρκοκρατούμενης Καστοριάς, λόγω του περιορισμένου χώρου της παραλίμνιας τοποθεσίας του αλλά και του φόβου του κατακτητή, παρουσιάζει έναν συμπαγή πολεοδομικό ιστό, με σπίτια κτισμένα το ένα δίπλα στο άλλο, κρυμμένα πίσω από ψηλούς πέτρινους μανδρότοιχους, που κρύβουν τη θέα προς τους τούρκικους μαχαλάδες, με υπόγεια περάσματα κάτω από τμήματα σπιτιών και διεξόδους προς τη λίμνη, τα ονομαζόμενα διαβατικά⁷ και αυγατές⁸ αντίστοιχα. Παρά την πληθώρα βυζαντινών εκκλησιών, δεν περιορίστηκε η ανέγερση νέων μεταβυζαντινών ναών στις χριστιανικές γειτονιές με πιο ήπια δομική απόδοση, εφάμιλλη των παραδοσιακών λαϊκών κατοικιών, καθώς ο φόβος των Τούρκων και οι διατάξεις του σουλτάνου, απαγόρευαν ανέγερση νέων εκκλησιών και καμπαναριών. (Τσολάκης, 1996)

Η αρχιτεκτονική των κατοικιών στα χρόνια της τουρκοκρατίας, ήταν προσαρμοσμένη στις περιοριστικές διατάξεις που προέβλεπαν συγκεκριμένο ύψος για τις κατοικίες των υποταγμένων που ανερχόταν στα 5,76μ. ενώ τα σπίτια των Τούρκων έφταναν στα 7,68μ. Η εφαρμογή των διατάξεων αποσκοπούσε κυρίως στον διαχωρισμό και την απομόνωση των Τούρκικων μαχαλάδων από τους υπόλοιπους πληθυσμούς. Από δομικής άποψης τα σπίτια δεν παρουσίαζαν κατασκευαστικές διαφορές, καθώς τα υλικά κατασκευής πέτρα, ξύλο, για τα ισόγεια κτίσματα, καλάμια για τους τσατμάδες⁹ και τα σαχνισιά¹⁰ των ορόφων, είχαν την ίδια προέλευση και δομική τεχνική και η αρχιτεκτονική κατατομή τους με ισόγειο και όροφο, ήταν σχεδόν ταυτόσημη για τα σπίτια Ελλήνων, Εβραίων και Τούρκων. Οι διαφορές που παρατηρούνται αφορούσαν μόνο σε λειτουργικές χρήσεις των χώρων, ανάλογα με τις παραδόσεις και την κοινωνικο-οικονομική οργάνωση κάθε κοινότητας. (Τσολάκης, 1996)

Η προγενέστερη αναφορά που έχει καταγραφεί σχετικά με την περιγραφή των αρχοντικών και την μορφολογία τους προέρχεται από το 1660 όπου ο Τούρκος περιηγητής Εβλιγιά Τσελεμπή ως επισκέπτης της πόλης σημειώνει συγκεκριμένα: «... Όλων των κατοίκων τα σπίτια είναι σκεπασμένα με κόκκινα καλοκαμωμένα κεραμίδια και βλέπουν προς τη λίμνη. Είναι εύπορα σεράγια, παράξενα και περίεργα. Τα σεράγια¹¹ που είναι στις όχθες της λίμνης

⁷ Ο χώρος του ορόφου που περνά πάνω από το δρόμο και επικοινωνεί με το απέναντι χτισμένο οικόπεδο σε μορφή γέφυρας. Γνωστή μεσαιωνική λύση ιδίως σε οχυρωμένους οικισμούς. (Μουτσόπουλος, 1989, σ. 71).

⁸ Η αυλή που φτάνει μέχρι τη λίμνη στα παραλιακά οικόπεδα. (Μουτσόπουλος, 1989, σ.71)

⁹ Τσατμάς (τουρκ. Catma) ο λεπτός ξυλότοιχος, ελαφριά εξωτερική κατασκευή στους ανώτερους ορόφους των σπιτιών, εξωτερικά επιχρισμένη με ισχυρό ασβεστοκονίαμα. (Μουτσόπουλος, 1989, σ. 72)

¹⁰ (τουρκ. sahnisin, sahnis) η προεξοχή του οντά, του ηλιακού, το solarium. Λέξη Ιρανική που σημαίνει τόπος για να κάθεται ο σάχης, ο βασιλιάς. (Μουτσόπουλος, 1989, σ. 72)

¹¹ Σεράγι, από το βενετσιάνικο Seraglio = περιτειχισμένος χώρος. Πηγή: Wikipedia.

έχουν σεχνισιά και χαγιάτια¹² και διαθέτουν μικρά λιμάνια για να προφυλάσσονται τα καράβια. Έχουν πατώματα το ένα πάνω από το άλλο, στο ρυθμό της Κωνσταντινούπολης. Μαζί με τα σπίτια των φτωχών είναι 2.500 χιλιάδες». (Τσολάκης, 1996)

Τα σπίτια στο σύνολο τους είχαν αυλές με πέτρινο τοίχο ενώ τα σπίτια δίπλα στη λίμνη διέθεταν αβγατές, δηλαδή αυλές που προεκτείνονται μέχρι τις όχθες. Η πρόσβαση στη λίμνη διεξαγόταν από στενούς κάθετους δρόμους, όπου υπήρχαν τα "γιοφύρια", χαρακτηριστικές προβλήτες, για την προσέγγιση των καραβιών, τα οποία ονοματίζονται αντίστοιχα από τα γειτονικά σπίτια. Τα σοκάκια ήταν γραφικά πετρόστρωτα δρομάκια στους μαχαλάδες. Κάποια σώζονται μέχρι σήμερα, κυρίως σε εγκαταλελειμμένες γειτονίες του Ντολτσού. Δυστυχώς ο εργολαβικός ζήλος των δημοτικών αρχών της σύγχρονης εποχής, δεν δίστασε να αντικαταστήσει αρκετά από αυτά είτε με άσφαλο ή με πέτρα Καβάλας τραυματίζοντας οικτρά τον παραδοσιακό χαρακτήρα και την αισθητική των ιστορικών περιοχών της Καστοριάς. Οι σύγχρονοι παραλίμνιοι δρόμοι που ξεκίνησαν την κατασκευή τους το 1932, έπειτα από την τεχνητή μείωση της στάθμης της λίμνης, τροποποίησαν εντελώς την πολεοδομική διαρρύθμιση καθώς και τη φυσική διάπλαση στις όχθες. (Τσολάκης, 1996)

Οι κύριες επαγγελματικές δραστηριότητες των Καστοριανών ήταν το ψάρεμα καθώς και η επεξεργασία δερμάτων. Έπειτα από την άφιξη των Τούρκων, εικάζεται πως άρχισε η βιοτεχνία γουναρικών και δόθηκε η αφορμή για την δημιουργία συντεχνιών και την απόκτηση φήμης ως πόλη της γούνας. Η γούνα ήταν προσοδοφόρο επάγγελμα, μιας και η διακόσμηση ρούχων με γούνες αποτελούσε ένδειξη μεγαλοπρέπειας και οικονομικής ευχέρειας. Το 1520 υπήρχαν ήδη στην πόλη 700 εργαστήρια γούνας, αποκαλύπτοντας την άμεση επαγγελματική εξέλιξη της γουνοποιίας. Οι επαγγελματικές διασυνδέσεις για την εισαγωγή αλλά και την εξαγωγή αγαθών σε χώρες της Ευρώπης, ώθησε από νωρίς τους Καστοριανούς να ταξιδέψουν στην Πόλη και σε άλλες πόλεις του εξωτερικού και έτσι βασιζόμενοι στο εμπόριο και τη γούνα, απέκτησαν τεράστιες περιουσίες τις οποίες διοχέτευσαν στην Καστοριά, ενισχύοντας τις δομές της με την ίδρυση σχολείων, εκκλησιών και αρχοντικών σπιτιών. (Τσολάκης, 2009)

Και ενώ οι περιηγητές των περασμένων αιώνων, εκθειάζουν την βυζαντινή καστρόπολη που εμπλουτίστηκε οικιστικά με αρχοντόσπιτα, ο σημερινός περιηγητής στις άλλοτε ακμάζουσες περιοχές Ντολτσό και Απόζαρι στέκεται απέναντι στη φθορά, την εγκατάλειψη και στα συντρίμια της κωμικοτραγικής δομικής μεταβολής του σύγχρονου δομημένου ιστού της πόλης. Οι αρχικές πολεοδομικές παρεμβάσεις αναδόμησης, τόσο στην πόλη της Καστοριάς όσο και σε άλλες περιοχές της βόρειας Ελλάδας έπειτα από την ένταξή τους στο νεοελληνικό κράτος, ήταν καθοριστικές και είχαν σημαντική επίδραση στη διάπλαση της

¹² (τουρκ. Hayat) η αυλή, το πρόπυλο κατοικίας, ο ημιυπαίθριος χώρος. Αυτό που στις μακεδονικές περιοχές ονομάζεται χαγιάτι, και με τη σημασία της εσωτερικής περικλειστης αυλής, στο μικρασιατικό χώρο οι Τούρκοι αποκαλούν avlu (αυλή). (Μουτσόπουλος, 1989, σ. 72)

μετέπειτα φυσιογνωμίας τους. (Τσολάκης, 2009)

Σύμφωνα με τοπικές εφημερίδες της εποχής, από το 1914 απασχολούσε τους αρμόδιους η σύνταξη ρυμοτομικού σχεδίου που θα καθιστούσε την Καστοριά μια σύγχρονη, πολιτισμένη πόλη. Ταυτόχρονα τα θέματα που απασχολούσαν τις θεσμικές αρχές ήταν η εγκατάσταση συστημάτων ύδρευσης και ηλεκτροφωτισμού, η διένεξη παραλίμιων δρόμων και άλλες παρεμβάσεις στο φυσικό τοπίο της Καστοριάς, όπως δενδροφυτεύσεις και η αποξήρανση του έλους στο Χασάν-κατή, η οποία πραγματοποιήθηκε επιφέροντας μετατροπές στη στάθμη της λίμνης (υποβάθμιση) καθώς και στο φυσικό κανάλι Γκιόλε, το οποίο λειτούργησε ως τεχνητό φράγμα για την ελεγχόμενη στάθμη της λίμνης, έπειτα από μελέτες που υλοποίησαν οι μηχανικοί υδραυλικών έργων Αλέξανδρος Σίνος και Δημήτριος Σέχος. Οι ίδιοι πραγματοποίησαν επίσης μελέτες για τους παραλίμιους δρόμους που ξεκίνησαν να κατασκευάζονται το 1932 έπειτα από την ολοκλήρωση των παρεμβάσεων στη στάθμη της λίμνης και αποτέλεσαν τις σοβαρότερες πολεοδομικές μεταβολές στα χαρακτηριστικά της πόλης, εφόσον οι δρόμοι εισχώρησαν στις αβγατές των σπιτιών, ενώ η λίμνη σε κάποια σημεία της υπέστη μάζωμα. (Τσολάκης, 2009)

Το κτηματολόγιο της Καστοριάς (1925), παρέχει ουσιώδεις πληροφορίες για αρχιτεκτονικές, πολεοδομικές, ιστορικές και κοινωνιολογικές έρευνες όπως επίσης και ο κτηματολογικός χάρτης της πόλης ο οποίος κατατοπίζει σχετικά με την πολεοδομική αναπαράσταση της από την αφετηρία του αιώνα και συνιστά ένα ορόσημο μεταξύ της τουρκοκρατίας και της μεταπελευθερωτικής περιόδου. Επίσης η σύνταξη του σχεδίου πόλεως βασίστηκε πάνω στον κτηματολογικό χάρτη, καθορίζοντας τους ιδιωτικούς και δημόσιους χώρους. Σύμφωνα με το Ν.Δ. 117/1923 "περί των σχεδίων πόλεων, κωμών και συνοικισμών του κράτους και της οικοδομής αυτών", το ρυμοτομικό σχέδιο προέβλεπε παρεμβάσεις στις πόλεις, οι οποίες αποσκοπούν στη βελτίωση συστημάτων που εξυπηρετούν ανάγκες υγιεινής, οικονομίας, αισθητικής και ασφάλειας, ενισχύοντας το επίπεδο διαβίωσης και ευζωίας με την αναβάθμιση των περιοχών. (Τσολάκης, 2009)

Η ακμή της Καστοριάς έπειτα από το 1925 καθώς και η ανάγκη για προσαρμογή στις σύγχρονες συνθήκες, εμφύσησε την υποχρέωση για την αναδιαμόρφωση του αστικού χώρου με την δημιουργία δρόμων κυκλοφορίας οχημάτων, πλατειών και κοινόχρηστων χώρων. Η μέχρι τότε δομή της πόλης με τα πυκνοχτισμένα σπίτια και τα σοκάκια, ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με τις προτάσεις και τις καινοτομίες που προέβλεπε το νέο ρυμοτομικό σχέδιο, καθώς η επιβλητική εφαρμογή του επηρέασε ανεπανόρθωτα την παραδοσιακή φυσιογνωμία της πόλης προς χάριν των νεωτερισμών και δεν λάμβανε υπόψη τις γεωμορφολογικές ιδιαιτερότητες της Καστοριάς που ήταν χτισμένη σε επικλινή εδάφη και παρόχθιες περιοχές. Εξάλλου το ίδιο συνέβη και σε άλλες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας το διάστημα του μεσοπολέμου, καθώς τα σχέδια πόλεων παράχθηκαν μαζικά, χωρίς να υπολογίζουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των αστικών ιστών που θα έπρεπε να διαφυλαχθούν ακέραια.

(Τσολάκης, 2009)

Ως άξια κτίσματα ιστορικού ενδιαφέροντος διατήρησης κρίθηκαν μόνο οι εκκλησίες, βυζαντινές και μεταβυζαντινές, ενώ τα λοιπά ιστορικά μνημεία της, παρότι αποτελούσαν ισχυρό τμήμα της φυσιογνωμίας της πόλης και της ιστορίας της, όπως τοιχώματα άμυνας, αρχοντόσπιτα, τούρκικα κτίσματα κλπ, επειδή δεν αντιστοιχούσαν στα πρακτικά και αισθητικά πρότυπα της εποχής, περιφρονήθηκαν πλήρως. Την θέση τους στον σχεδιασμό της πόλης, πήραν δρόμοι και πλατείες, ενώ οι εκκλησίες προβλήθηκαν ως μεμονωμένα μνημεία, αποκομμένα από τον οικιστικό ιστό. (Τσολάκης, 2009)

Σύμφωνα με Τσολάκη (2009) «*Βασικά συστατικά στοιχεία του ρυμοτομικού σχεδίου αποτελούσαν τρεις νέες πλατείες: α) στην είσοδο της πόλης στη θέση του ημιτελούς τουρκικού διοικητηρίου (σημερινή πλατεία Δαβάκη), β) η πλατεία του προτεινόμενου Διοικητηρίου στο πλάτωμα του Κουρσούμ τζαμιού και γ) η πλατεία του παλιού Πρωτοδικείου, γνωστή σήμερα πλατεία Ομονοίας. Στο επίπεδο τμήμα του Ντολτσού η προτεινόμενη χάραξη ορθογώνιων οικοδομικών τετραγώνων τροποποιούσε ακόμη και το σχήμα της ομώνυμης ιστορικής τριγωνικής πλατείας.*»

Η θετική όψη της υλοποίησης του ρυμοτομικού σχεδίου αφορά στη χάραξη ορισμένων δρόμων που διευκόλυναν την κυκλοφορία της πόλης ως παρακαμπτικές διαδρομές, όπως για παράδειγμα ο δρόμος που συνενώνει την περιοχή στο Β' Δημοτικό σχολείο με τους Α. Θεολόγους. Ωστόσο οι αρνητικές επιρροές αφορούν στην καταστροφή ιστορικών κτισμάτων (τούρκικό διοικητήριο, τείχη) καθώς και στην αλλοίωση του πολεοδομικού ιστού και της παραδοσιακής φυσιογνωμίας της Καστοριάς, με τη ρυμοτόμηση αρχοντικών και νεοκλασικών σπιτιών, όπου καθοριστικό ρόλο στο αποτέλεσμα έπαιξαν και οι διατάξεις Γενικών Οικοδομικών Κανονισμών. (Τσολάκης, 2009)

Στην θέση των ιστορικών σπιτιών ξεκίνησαν να δομούνται πολυκατοικίες με σύστημα αντιπαροχής και η προστασία της παραδοσιακής φυσιογνωμίας της πόλης, αρκέστηκε έως και το 1983, μόνο στον μεμονωμένο χαρακτηρισμό διατηρητέων κτισμάτων, αδιαφορώντας για τη συνολική μορφή του πολεοδομικού ιστού, παρά τις πρώτες διαμαρτυρίες. Σύμφωνα με τον οικιστικό νόμο 1337/3-10-1983, επανεξετάστηκε νομοθετικά η ολοκληρωμένη προστασία σε ορισμένες περιοχές όπως το Ντολτσό και Απόζαρι, που προσδιορίστηκαν από Υπουργείο Πολιτισμού και το ΥΠΕΧΩΔΕ. (Τσολάκης, 2009)

Ωστόσο μέχρι και τις μέρες μας δεν υπάρχει κάποια ρύθμιση σχετική με την προστασία και αποκατάσταση του οικισμού και το ρυμοτομικό σχέδιο έχει εφαρμοστεί σε ποσοστό περίπου 60% χωρίς σοβαρές μετατροπές για την βελτίωση του. Στο Ντολτσό πλέον είναι εμφανείς οι επιπτώσεις από την εφαρμογή του σχεδίου, με τα φανερά συρρικνωμένα σε αριθμό αρχοντικά σπίτια που κινδυνεύουν να αντικατασταθούν από δρόμους. Το ρυμοτομικό σχέδιο δεν έχει αναθεωρηθεί και λειτουργεί επεμβατικά με βίαιο τρόπο ακόμα και σήμερα στην πόλη και πλέον έχει αρχίσει να γίνεται αντιληπτό και από τους κατοίκους ως μια συνολική

καταστροφή που υποβαθμίζει ολόκληρες περιοχές στο βωμό του εκσυγχρονισμού.
(Τσολάκης, 2009)

Κλείνοντας με τα λόγια του Τσολάκη (2009) «Η ανάλυση του ρυμοτομικού και η πολεοδομική εξέταση της πόλης διαφοροποιούνται από τη βάση τους, έστω κι αν το σχέδιο είναι ο φορέας της πραγματικότητας. Στις μέρες μας, στις λίγες περιοχές της πόλης όπου διατηρούνται ακόμη πυρήνες του παλιού πολεοδομικού ιστού, πιστεύουμε ότι είναι εξίσου δύσκολη η αναθεώρηση του ισχύοντος ρυμοτομικού σχεδίου, όσο και η διατήρηση και εφαρμογή του.»

1.2 Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική ως υλική πολιτιστική κληρονομιά

Αναφερόμενοι στην πολιτιστική κληρονομιά της πόλης της Καστοριάς πέρα από τις Βυζαντινές εκκλησίες που αναδεικνύουν κυρίως την ιστορική της διάσταση, τα αρχοντικά της είναι εκείνα που μαρτυρούν την κοινωνική και οικονομική της αίγλη και ταυτόχρονα πληγώνουν με την εγκατάλειψη και απαξίωση που τους επιφύλασσε το πέρασμα των αιώνων. Τα αρχοντικά, μόλις μετά το 1983 αναγνωρίστηκαν επίσημα με νομοθετικό πλαίσιο ως κτίσματα προστατευόμενα και διατηρητέα. Πέρα από την ευαισθησία τοπικών δημοσίων φορέων και ιδιωτών, συνέβαλαν σε αυτό και κάποιοι άνθρωποι του πολιτισμού, όπως ο αρχιτέκτονας καθηγητής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ν. Μουτσόπουλος, ο οποίος ενδελεχώς τα παρουσιάζει και τα "σώζει" μέσα από το επιστημονικό έργο του και μια σειρά αρχιτεκτονικών μελετών και απεικονίσεων, που έχουν καθιερωθεί σαν αξίωμα της θεωρίας των διατηρητέων αρχοντικών και της Καστοριανής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Από τα κυριότερα διασωθέντα αρχοντικά της Καστοριάς του 18ου αιώνα, όπως του Τσιατσιαπά, των αδελφών Εμμανουήλ, του Νατζή, αντλούμε έγκυρες πληροφορίες για την αρχιτεκτονική, τη μορφολογία και την τυπολογία των αρχοντόσπιτων του ιστορικού κέντρου της Καστοριάς στις περιοχές Ντολτσό και Απόζαρι. Το κοινό και κύριο χαρακτηριστικό όλων, είναι η πυργοειδής στήριξη και η γραμμική κατάταξη των δωματίων (οντάδων¹³) στους ορόφους. Διαθέτουν ευρύχωρες αυλές, πετρόστρωτες κυρίως, στο ύψος των σοκακιών της πόλης, περιτοιχισμένες με ψηλή περίφραξη, ώστε να μη γίνονται ορατές από τον δρόμο. Οι αυλόθυρες είναι επιβλητικές, συνήθως δίπτυχες, κατασκευασμένες από ανθεκτικό βαρύ ξύλο, περίτεχνα διακοσμημένες με ξυλόγλυπτα στοιχεία και ορειχάλκινα ρόπτρα και καρφιά ως διακοσμητικά στοιχεία. Έκλειναν με σιδερένιους συρτές και κάποιες από αυτές περικλείονταν μέσα σε πετρόχτιστες αψίδες. Ιδιαίτερα δομικά στοιχεία των αρχοντικών

¹³ Οντάς (τουρκ. Oda) το δωμάτιο και ειδικά ο χώρος υποδοχής. Ακριβέστερα ο βυζαντινός «τρίκλιнос». (Μουτσόπουλος, 1989, σ. 72)

αποτελούν τα σαχισιά και οι ηλιακοί¹⁴, που αποτελούν χαρακτηριστικές κατασκευές των ορόφων. Εισερχόμενος κάποιος στην εσωτερική αυλή αντικρίζει, μία υπερυψωμένη παραλληλόγραμμη κτιστή κατασκευή, το χαγιάτι όπου στις γωνίες του εξέχουν τα κιόσκια¹⁵ (μια διαφορετική εκδοχή των κλειστών σαχισιών). Στη εξωτερική όψη, στον όροφο μπροστά από τον δοξάτο¹⁶ βρίσκεται ένα μικρότερο χαγιάτι με λεπτούς κίονες, ο ηλιακός. (Μουτσόπουλος, 1989)

Τα αρχοντικά των περιοχών Ντολτσό και Απόζαρι είχαν από την ίδρυση τους Καστοριανούς ιδιοκτήτες και βρίσκονταν όλα στην ελληνική συνοικία. Η βεβαιότητα της χρονολόγησής τους, προκύπτει από τις επιγραφές συνήθως πέτρινες, που βρίσκονται τοποθετημένες πάνω από την κύρια είσοδο του αρχοντικού και έχουν χαραγμένο το έτος ανέγερσης. Δυστυχώς, από τα αρχοντικά της Καστοριάς έχουν διασωθεί όσα ανήκουν στις αρχές του 18ου αιώνα και έπειτα. Μια αρχική υπόθεση είναι πως τα πρώτα αρχοντικά του 17ου αιώνα εκ των οποίων δεν υπάρχει κανένα διασωσμένο, ξεκίνησαν την δόμησή τους παράλληλα με την ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων με την Βενετία και αποτελεί την πρώτη περίοδο οικονομικής άνθησης αν και δεν υπάρχουν πολλές πληροφορίες που να το επιβεβαιώνουν, πέρα από τα κρατικά αρχεία της Βενετίας. Ωστόσο η δεύτερη περίοδος οικονομικής ανάταξης, φαίνεται να εντάσσεται στον 18ο αιώνα όπου παρατηρείται και ραγδαία αύξηση στην κατασκευή αρχοντόσπιτων. (Μουτσόπουλος, 1989)

Ο κυριότερος λόγος ερήμωσης έως και εξαφάνισης των αρχοντικών, ήταν η αποδημία των αρχικών ιδιοκτητών στο εξωτερικό για λόγους εργασίας κυρίως, και κατά συνέπεια η πολυετής απουσία ενοίκων από τα αρχοντικά με συνδυασμό την πολύχρονη παραμέληση, που προκάλεσαν ανεπανόρθωτα δομικά τραύματα. Επιστρέφοντας οι ιδιοκτήτες ή περνώντας η ιδιοκτησία σε αγοραστές, επιχειρήθηκαν επισκευές, οι οποίες λόγω έλλειψης γνώσεων, παραμόρφωσαν τα αυθεντικά στοιχεία των κτισμάτων. Όπως ο αναφέρει και ο W.M Leake: «Πολλά αρχοντόσπιτα Ελλήνων και Εβραίων είναι ετοιμόρροπα από την εγκατάλειψη ή αδειανά». (Μουτσόπουλος, 1989)

Τα αρχοντικά της Καστοριάς αποτελούνταν από ένα στιβαρό ισόγειο χώρο κατασκευασμένο με λιθοδομή με έναν όροφο συνήθως, κατασκευασμένο με πιο ελαφριά υλικά. Ήταν κυρίως διώροφα, από ισόγειο και όροφο, υπάρχουν όμως και τριώροφα. Στους ορόφους υπάρχουν χαρακτηριστικά ξύλινα παράθυρα, ενώ ο δεύτερος όροφος φωτίζεται με διπλή διάταξη παραθύρων, είναι ασβεστοχτισμένος και διαθέτει πρόστεγο με ανοίγματα. Το ύψος των κτισμάτων διαμορφώνεται ανάλογα με τη κλίση του εδάφους και την χρονολογία

¹⁴ Ημιυπαίθριος χώρος στον όροφο της παραδοσιακής, κυρίως πλατυμέτωπης, κατοικίας, στραμμένης συνήθως προς την εσωτερική αυλή. Όρος αντίστοιχος με το ρωμαϊκό solarium και το βυζαντινό ηλιακό. (Μουτσόπουλος, 1989, σ.71)

¹⁵ Κιόσκι (τουρκ. Kosk) το περίπτερο και γενικά η ελαφριά ξύλινη ολάνοιχτη κατασκευή του δοξάτου, συχνά σε προεξοχή στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική. (Μουτσόπουλος, 1989, σ.72)

¹⁶ Δοξάτος (από το δοξάριον – τοξάριον) χώρος του ορόφου με τοξοστοιχία αρχικά στην όψη. (Μουτσόπουλος, 1989, σ. 71)

δόμησης, ενώ στα αρχοντικά του 18ου αιώνα παρατηρούνται επιβλητικά χαρακτηριστικά έντονης περιφρούρησης. Τα δομικά υλικά, η διαρρύθμιση της κάτοψης καθώς και η λειτουργικότητα των χώρων, αποτελούν τα βασικά γνωρίσματα των Καστοριανών αρχοντικών. (Μουτσόπουλος, 1989)

Η λειτουργία των χώρων διατηρείται ίδια από 17ο αιώνα έως και τα μεταγενέστερα σπίτια, χρησιμοποιώντας το ισόγειο για την παρασκευή και αποθήκευση αγαθών, τον ημιώροφο ως χειμωνιάτικα δωμάτια αδιάσπαστο από τον εσωτερικό χώρο που συνδέεται με την ξύλινη σκάλα, ενώ ο δεύτερος όροφος φιλοξενεί τα καλοκαιρινά δωμάτια στα οποία συνήθως υπάρχει και τζάκι καθώς και τον δοξάτο ως χώρο διασκέδασης και κοινωνικών συναθροίσεων σε γιορτές, ο οποίος περιέχει υπερυψωμένες εξέδρες (κρεββάτες¹⁷) καθώς και ξύλινες κατασκευές με ανοιχτές προεξοχές τα λεγόμενα κιόσκια. Οι κατόψεις των αρχοντικών διακρίνονται σε τρεις τύπους (Α, Β, Γ) ανάλογα με την χρονολόγησή τους:

Στον τύπο Α χαρακτηριστικά δείγματα αποτελούν τα αρχοντικά Τσιατσιαπά, Σαπουντζή και αδελφών Εμμανουήλ, στα οποία η κάτοψη αναπαριστά ένα επιμήκης παραλληλόγραμμο, όπου η πρόσοψή του κατευθύνεται πάντα στην εσωτερική αυλή που βρίσκεται στην μακριά πλευρά του σχεδίου. (Μουτσόπουλος, 1989)

Στον τύπο Β εντάσσονται τα αρχοντικά Σκουτάρη και το Λαογραφικό μουσείο, όπου η κάτοψη διαμορφώνεται σε σχήμα Π το οποίο συγκαταλέγεται σε παραλληλόγραμμο, προς τετράγωνο σχήμα. Το σχήμα της υποδοχής εμφανίζεται πιο ξεκάθαρο στον όροφο, όπου διακρίνονται οι αναφορές από τον τύπο Α, με πύκνωση του δοξάτου και του ηλιακού και επέκταση στο κιόσκι και την κρεββάτα. (Μουτσόπουλος, 1989)

Τα ονομαζόμενα Βεργουλέικα αρχοντικά, όπως επίσης του Παπατέρπου και του Μητούση υπάρχουν στον τύπο Γ, όπου η κάτοψη παρουσιάζεται στην τελική της εξέλιξη, που σχηματίζει εγγεγραμμένο σταυρό ενσωματωμένο σε ένα τετράγωνο, (η σταυροειδής σχηματοποίηση διαγράφεται σε όλους τους ορόφους). Αυτό το σχέδιο κάτοψης, υπάρχει και σε νησιώτικα σπίτια, όπως επίσης και σε παραδοσιακά σπίτια της ηπειρωτικής Ελλάδας που δημιουργήθηκαν από κοινές οικοδομικές συντεχνίες. Στον τελευταίο όροφο ο χώρος διατηρεί την ονομασία δοξάτος ενώ τα γωνιακά μέρη είναι διαμορφωμένα ως δωμάτια. Όπως περιγράφει ο Μουτσόπουλος (1989) *«Στον ανώτατο όροφο, στην κύρια όψη, οι δύο γωνιακοί χώροι προεξέχουν φανερόντας έτσι μία μακρινή ανάμνηση των εξεδρών, συνδέοντας τον τύπο αυτό με τους προηγούμενους. Η κεραία του σταυρού, που μεσολαβεί ανάμεσα στα γωνιακά δωμάτια που προεξέχουν, έχει σ' αυτή την περίπτωση πολλά ανοίγματα και θυμίζει συνεπτυγμένο ηλιακό. Σε πολλές περιπτώσεις οι κάθετες κεραίες του εγγεγραμμένου σταυρού, στον ανώτατο όροφο, μπορούν να προεξέχουν, δημιουργώντας έτσι αζονικά σαχισιά.»* (Μουτσόπουλος, 1989)

¹⁷ Κρεββάτα, είδος εξέδρας γενικά, υπερυψωμένη θέση ανάπαυσης. (Μουτσόπουλος, 1989, σ.72)

Ενδιαφέρων παρουσιάζει επίσης η διάταξη και η κατεύθυνση των σπιτιών, στη χερσόνησο της Καστοριάς. Εξετάζοντας αυτούς τους παράγοντες σε συνδυασμό με την τυπολογική εξέλιξη που είδαμε παραπάνω, διαπιστώνεται πως ο αρχικός σχηματισμός τους πολεοδομικά ήταν σε οριζόντιο άξονα αν και προκύπτει επίσης και κάθετος άξονας ο οποίος όμως περιορίζεται από το σύστημα οριζόντιας διάταξης. (Μουτσόπουλος, 1989)

Τα αρχοντικά σπίτια της Καστοριάς, ως προς την αρχιτεκτονική τους, παρουσιάζουν όμοια χαρακτηριστικά με ανάλογα παραδείγματα της δυτικής Μακεδονίας. Υπάγεται στη σχολή της μεταβυζαντινής αρχιτεκτονικής, και ως προς την τυπολογία, παρέχει πολλές συνδυαστικές δυνατότητες ανάλογα με την περιοχή και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της όπως τη γεωμορφολογία, τα υλικά και τις κοινωνικές, οικονομικές και επαγγελματικές δραστηριότητες των κατοίκων, όπως επίσης τα ήθη, τις αξίες και τις συνήθειες που διαμορφώνουν τα πολιτιστικά αγαθά του τόπου. (Μουτσόπουλος, 1989)

Τα πολιτιστικά αγαθά του τόπου, συνθέτουν την πολιτιστική κληρονομιά, που αποτελεί το απαύγασμα κάθε τόπου και αντανakλά στις επερχόμενες γενεές, τις κοινωνικές αντιλήψεις της εποχής στην οποία εξελίχθηκε, τον τρόπο ζωής, τις κοινωνικές πεποιθήσεις, το βιοτικό επίπεδο και την κουλτούρα των ανθρώπων που τη δημιούργησαν και τη διατήρησαν. Τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν τους φορείς της ιστορίας ενός τόπου στο πέρασμα των αιώνων και τη μεταλαμπάδευση της κοινωνικής πραγματικότητας και τριβής από τη μία γενιά στην άλλη. Διαγράφει και διατηρεί τη σύνδεση του παλιού με το σύγχρονο, σε επίπεδο ιστορικό και κοινωνικό. Η διάκριση της πολιτιστικής κληρονομιάς σε υλική και άυλη, αναφέρεται, η πρώτη σε υλικά έργα πολιτισμού και αντικείμενα που δημιουργήθηκαν από τον άνθρωπο, ακίνητα ή κινητά και η δεύτερη σε έργα πνευματικά. Ως ακίνητη, πολιτιστική κληρονομιά, θεωρούνται τα έργα που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του τόπου όπως αρχιτεκτονικά και ταφικά μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι, φυσικά οικοσυστήματα, τοιχογραφίες κ.α. (Παπαδοπούλου, 2004, σ.σ. 8-12)

Τις κυριότερες αιτίες φθοράς και υποβίβασης της ακίνητης πολιτιστικής κληρονομιάς, αποτελούν, οικονομικά συμφέροντα, κατασκευαστικές οικοδομικές αυθαιρεσίες και η περιβαλλοντική ρύπανση. α) Η ατμοσφαιρική ρύπανση σε συνδυασμό με τις καιρικές συνθήκες και την πάροδο του χρόνου ευθύνονται για τη διάβρωση των μνημείων. β) Η υποβάθμιση του οικιστικού περιβάλλοντος σε συνδυασμό με την αστική ρύπανση εμποδίζουν την ανάδειξη των μνημείων στο ευρύτερο περιβάλλον τους. γ) Οικονομικοί παράγοντες, ιδιοκτησιακά καθεστώτα πάνω στην γη, αλλοιώνουν το περιβάλλον και τη φυσιογνωμία τους. δ) Σύγχρονα αναπτυξιακά έργα και προώθηση τουριστικών συμφερόντων είναι πιθανόν να αντιπαρέρχονται της αισθητικής των πολιτιστικών μνημείων. ε) Η ανεξέλεγκτη και αυθαίρετη δόμηση αποδιοργανώνει αισθητικά και δομικά το περιβάλλον των μνημείων υποβαθμίζοντας το γενικό δομικό τοπίο και τον παραδοσιακό χαρακτήρα του. (Βλαχάκης, 2007, σ. 11)

Σεβόμενοι την διαχρονικότητα του πολιτιστικού περιβάλλοντος, δεδομένου ότι αποτελεί

θεματοφύλακα της πολιτιστικής παράδοσης του παρελθόντος και συνεχιστή της στο παρόν και το μέλλον, επιβάλλεται η προστασία του, ώστε: α) Να συντηρηθεί η πολιτιστική κληρονομιά, β) Να παρέχει ποιοτική διαβίωση στις συγκαταρκινές πολιτιστικές αξίες γ) Να συνεχιστεί μέσω της πολιτιστικής ανάδειξης της ο σύγχρονος τρόπος πολιτισμού. Κατά την νομολογία του Συμβουλίου της Επικράτειας «η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς περιλαμβάνει: α) τη διατήρηση στο διηνεκές αναλλοίωτων των αρχαιοτήτων και των εν γένη πολιτιστικών στοιχείων και β) τη δυνατότητα επιβολής από τη διοίκηση, κατόπιν αιτιολογημένης κρίσης, γενικών περιορισμών ή ιδιαίτερων μέτρων για την αποφυγή οποιασδήποτε βλάβης, αλλοίωσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος χώρου των μνημείων, σε τήση έκταση, ώστε να είναι εξασφαλισμένη η ανάδειξή τους (Σ.τ.ε 1364/1981, 1743/1985, 3146/1986, 3096/1990, 4735/1995, 3565/1996, 736/1997).» (Βλαχάκης, 2007, σ. 11)

Η αρχή της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές επίπεδο, διέπεται από τέσσερις βασικούς άξονες που αφορούν: α) Στην ολοκληρωμένη προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε άμεση εξάρτηση και συνδυασμό με τον χωροταξικό πολεοδομικό σχεδιασμό, β) στην έκδοση νομοθετικών μέτρων αποτελεσματικής προστασίας, με απογραφή των πολιτιστικών μνημείων και ιδιαίτερη μέριμνα για τη διατήρησή τους και αποφυγή κάθε αλλοίωσης, δομικής φθοράς ή κατεδάφισης, καθώς επίσης και γ) στην προστασία τους από ρυπογόνες περιβαλλοντικές αιτίες και δ) την υποχρέωση άμεσης αποκατάστασης και αναστήλωσης των μνημείων και διασφάλιση της ποιότητας του περιβάλλοντα χώρου τους. (Βλαχάκης, 2007, σσ. 11-12)

Καθώς η πολιτιστική κληρονομιά είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ταυτότητα κάθε τόπου, αποτελεί πρωταρχική σημασία η διατήρηση και μεταλαμπάδευσή της, για τον ίδιο τον τόπο που φιλοξενεί τον πολιτιστικό θησαυρό του. Γι αυτό επιβάλλεται από τη νομοθεσία, κάθε κοινότητα να φροντίζει για τη διαφύλαξη, την αποκατάσταση και την προστασία των πολιτιστικών υλικών μνημείων της μέσα στον περιβάλλοντα χώρο τους και σε μουσεία όταν δεν είναι αυτό δυνατόν, καθώς και για την αρχειοθέτηση καταγραφή και διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς σε βιβλιοθήκες, μουσεία και ιδρύματα, ώστε ο πολιτισμός και η παράδοση κάθε τόπου να είναι εύκολα προσβάσιμοι στον θεατή, περιηγητή ή ερευνητή της ιστορίας, με στόχο την μελέτη, την πληροφόρηση, τη ψυχαγωγία και τη σύνδεση με το παρελθόν και τις ρίζες. (Desvallées & Mairesse, 2014, σ. 89). Ενώ υπάρχουν επίσης, φορείς προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, σε εθνικό επίπεδο (Υπουργείο Πολιτισμού και Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί¹⁸) αλλά και σε διεθνείς οργανισμούς (UNESCO¹⁹, ICCROM²⁰, ICOMOS²¹). (Βλαχάκης, 2007, σ.σ. 63-74)

¹⁸ Ελληνική Εταιρία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

¹⁹ Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO).

²⁰ Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης των Πολιτιστικών Αγαθών (ICCROM).

²¹ Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Χώρων (ICOMOS).

1.3 Ο εσωτερικός διάκοσμος και η λαϊκή τέχνη στα αρχοντικά σπίτια

Αν η περίτεχνη αρχιτεκτονική κατατομή τους, καθιστά τα αρχοντικά της Καστοριάς μνημεία πολιτισμού εξετάζοντάς τα από την δομική τους μορφή, τη γεωγραφία τους μέσα στο φυσικό χώρο και την υφή των δομικών υλικών τους, παρουσιάζοντας την σχέση πολιτισμού και φυσικού περιβάλλοντος, εξίσου σημαντική για τη βαρυσήμαντη πολιτιστική τους ταυτότητα αποδεικνύεται η μελέτη του εσωτερικού τους διάκοσμου, που αναδεικνύει τις πολιτισμικές αναφορές, το επίπεδο διαβίωσης και την κοινωνική κατάταξη των ενοίκων τους. Συνειρμικά, μελετώντας ως πολιτιστικά μνημεία τα αρχοντικά της Καστοριάς, πέρα από μνημεία των κτητόρων ιδιοκτητών που μας παρέδωσαν αυτόν τον πολιτισμό, μνημονεύονται κυρίως οι αφανείς μάστορες, τεχνίτες και λαϊκοί καλλιτέχνες ξυλογλύπτες, ή ζωγράφοι που με την αυθόρμητη και πηγαία αντίληψη τους σε συνδυασμό με τη μαστοριά και την τέχνη τους, δημιούργησαν τα μνημεία αυτά. Πρόκειται για συντεχνίες μαστόρων, τεχνιτών και λαϊκών καλλιτεχνών, που όντας περιζήτητοι για τις δομικές ή ζωγραφικές τους ικανότητες, και έχοντας αποκτήσει τη φήμη δεχόταν παραγγελίες και αναλάμβαναν το κτίσιμο και τη διακόσμηση των αρχοντικών. (Ζήση, 2018, σ. 3²²)

Έτσι, η ολοκληρωμένη αντίληψη της αρχιτεκτονικής και πολιτισμικής αξίας των αρχοντικών, προκύπτει από την διττή ανάλυση και παρατήρηση τόσο της εξωτερικής διατομής, όσο και του εσωτερικού διάκοσμου και την αξιολόγηση των αναγκών που εξυπηρετούσαν λειτουργικά και αισθητικά. Αναπόσπαστα συνδεδεμένη με τα αρχοντικά της Καστοριάς είναι η λαϊκή τέχνη, καθώς σε πολλά από αυτά σώζονται μέχρι σήμερα τοιχογραφίες με παραστάσεις, γύψινοι και ξύλινοι διάκοσμοι λαϊκής τέχνης, υμνώντας με την απλότητα της κατασκευής τους τις αξίες, το πολιτισμικό και κοινωνικό κεφάλαιο της εποχής που δημιουργήθηκαν.

Χάριν της λαϊκής τέχνης αφομοιώνεται το μοντέρνο στο λαϊκό, καθώς η αναπαράσταση και η επανάληψη αποσκοπεί στο να επαναφέρει μνήμες από τα ταξίδια στον έξω κόσμο, αναδεικνύοντας πως η επιρροή του Διαφωτισμού και η επαφή τους με τις ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις, είχε επηρεάσει τις κοινωνικό-πολιτιστικές τους συνήθειες. Οι τοιχογραφίες των αρχοντικών αφηγούνται ιστορίες από ταξίδια στις μεγάλες πόλεις του εξωτερικού, τις ανθρώπινες δραστηριότητες, ενώ συγχρόνως μέσα από απεικονίσεις της φύσης, εκθειάζουν το ωραίο και τα συμβολικά στοιχεία δημιουργούν ονειρικούς συνειρμούς και παραμυθένιες διαστάσεις. Πάντως είτε με την απλή απεικόνιση, είτε με συμβολικά θέματα, η λαϊκή ζωγραφική καταφέρνει μέσα από το χρώμα, και τον συνδυασμό παραστάσεων και συμβολισμών να εντυπωσιάσει, να επιβληθεί, να επηρεάσει και να ταξιδέψει τον θεατή. Ο οπτικός συγκερασμός των παραστάσεων των τοιχογραφιών είναι η ακτινογραφία της κοινωνικής, πνευματικής, ιδεολογικής και οικονομικής υπόστασης των ιδιοκτητών των

²² Ζήση, Α. (2018). Τι κρύβουν τα αρχοντόσπιτα της Σιάτιστας: Η μελέτη του Χρ. Τσανασίδη για τη λαϊκή ζωγραφική και τον σύγχρονο λαϊκό ζωγράφο Κων/νο Τσανασίδη. Σιάτιστα, 22.09.2018.

αρχοντικών και αφηγείται την εξελικτική ιστορία της νέας αστικής τάξης, που ανθίζει κοινωνικά και οικονομικά, από την εμπορική δραστηριότητα με την πολιτισμένη Ευρώπη του Διαφωτισμού. Αυτή η επιρροή αντανακλάται στην απεικόνιση πόλεων, οικημάτων που παραπέμπουν σε σημαντικά πολιτιστικά και εμπορικά κέντρα της εποχής στα οποία οι Καστοριανοί διεξάγουν τις εμπορικές συναναστροφές τους. Παράλληλα η επίδραση της Ανατολής ως επακόλουθο παραλειπόμενο της μακρόχρονης Τουρκικής κατοχής αλλά και η βαθιά Ελληνοβυζαντινή παράδοση, αλληλεπιδρούν στην παρουσίαση εικόνων και οι λαϊκοί ζωγράφοι ενδόμυχα αποτυπώνουν στα έργα τους αρχαιοελληνικά στοιχεία και τη ζωγραφική απόδοσή με τη Βυζαντινή αυστηρότητα που συνήθιζαν άλλωστε και στην τοιχογράφηση των μεταβυζαντινών εκκλησιών. (Ζήση, 2018, σ. 3)

Εξετάζοντας λοιπόν το εσωτερικό των αρχοντικών, πέρα από τους χώρους που εξυπηρετούσαν λειτουργικές ανάγκες των κατοίκων, πρέπει να σταθούμε με προσοχή στους χώρους των κοινωνικών δραστηριοτήτων, τους οντάδες, οι οποίοι εμφανίζονται σχεδόν σε όλα τα αρχοντικά με μια διάθεση ανάδειξης της ευημερίας, του πλουτισμού και της κοινωνικής καταξίωσης των ενοίκων τους. Μέσα από τον διάκοσμο, ξυλόγλυπτο ή ζωγραφικό σε έπιπλα και τοίχους, με ποικιλία θεμάτων που αντλούν από τις εμπειρίες των ενοίκων στο εξωτερικό και από διακοσμητικά στοιχεία της εποχής, εμπνευσμένα από ένα συνονθύλευμα επιρροών (δυτική, ανατολική, βυζαντινή, αρχαιοελληνική τέχνη), οι ιδιοκτήτες των αρχοντικών έδιναν τη δυνατότητα στους επισκέπτες τους, να απολαύσουν αισθητικά στοιχεία από διάφορες τοποθεσίες του κόσμου, ως μια σημαντική πολιτισμική ενδυνάμωση για όσους δεν είχαν τη δυνατότητα να ταξιδέψουν αλλά παράλληλα να εκθειάσουν με τον τρόπο αυτό το συμβολικό τους κεφάλαιο.

Από τυπολογικής άποψης, σε ένα σημείο του οντά βρίσκεται συνήθως μια ξύλινη ντουλάπα, η λεγόμενη μουσάντρα²³, με μια καμπύλωση στο κέντρο της όπου αναρτώνται τοιχογραφίες λαϊκής ζωγραφικής με ανθέμια, δράκους, λέοντες, παραστάσεις πόλεων επηρεασμένες από δυτικές και ανατολικές τεχνοτροπίες και εμπλουτισμένες με στοιχεία αρχαιοελληνικά, όπως κίονες και συνθέσεις μαιάνδρων. Σε πολλά αρχοντικά είναι ζωγραφισμένες επιμελώς ακόμη και οι ξύλινες επιφάνειες, τα ταβάνια και οι ζωφόροι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα από αρχοντικά της Καστοριάς αποτελεί το αρχοντικό του Νατζή, όπου σε μια τέτοια μουσάντρα απεικονίζεται ο Βόσπορος και η Κωνσταντινούπολη (Μουτσόπουλος, 1989, σ.σ 42-43)

Μπροστά από τη ξύλινη ντουλάπα (μουσάντρα), βρίσκεται ένας χώρος με μικρό πλάτος που οδηγεί στην πόρτα της εισόδου. Ο κεντρικός οντάς είναι κατά βάση υπερυψωμένος, με τετράγωνο σχηματισμό και πλαισιώνεται από δύο κολόνες με περίτεχνα χρωματιστά κιονόκρανα. Διαθέτει περιμετρικά καθίσματα σε χαμηλό ύψος, χρηστικά για την υποδοχή και

²³ (τουρκ. Musandıra) το εντοιχισμένο ντουλάπι. (Μουτσόπουλος, 1989, σ. 72).

ανάπαυση των επισκεπτών. Η προεξοχή του οντά δημιουργεί το σαχινσί και ορισμένες φορές στην πλευρά του οντά προς τον δρόμο βρίσκεται και το τζάκι. Ορισμένα στοιχεία της διακόσμησης του οντά και το όνομα του, έχουν τούρκικη προέλευση, όπως για παράδειγμα τα γύψινα αραβουργήματα που παρατηρούνται σε ημισφαιρική μορφή στα ταβάνια. Παρατηρούνται επίσης και ισλαμικά στοιχεία διακόσμησης με μοτίβα ανατολίτικου, παραδοσιακού μπαρόκ τα οποία συνηθίζονται και στη μικρασιατική αρχιτεκτονική. Ο χρωματισμός και η αρχιτεκτονική της οθωμανικής περιόδου, είναι στιλιστικά στοιχεία τα οποία συναντώνται ως κυρίαρχη έκφραση σε όλη την έκταση της αυτοκρατορίας και έτσι συνθέτουν και την αρχιτεκτονική ορολογία με επιρροές τουρκικής, αραβικής και ιρανικής προέλευσης. (Μουτσόπουλος, 1989, σ.σ 42-43, 50).

Ο δοξάτος που αποτελεί τον χώρο στον οποίο διεξάγονταν οι κοινωνικές εκδηλώσεις της οικογένειας που κατοικούσε στο σπίτι, διαθέτει εξέδρα ως θέση των μουσικών και ανοιχτούς χώρους για τον χορό των προσκεκλημένων στα γλέντια. Επιπλέον στον ίδιο χώρο υπάρχει και το πατάρι του «παρθενώνα», όπου πίσω από τα κάγκελα του, οι ανύπαντρες θυγατέρες παρατηρούσαν το γλέντι. Οι καλεσμένοι καθόταν στα χαμηλά καθίσματα, τα μεντερλίκια²⁴, όπου ήταν ντυμένα με υφάσματα και κεντήματα της προίκας. (Μουτσόπουλος, 1989, σ. 57)

Στους χώρους αυτούς πέρα από τον εσωτερικό διάκοσμο, βρίσκονται και σημαντικές συλλογές κινητών αντικειμένων πολυτελείας, καθρέφτες, κοσμήματα, σκευή, υφάσματα φερμένα όλα από το εξωτερικό, τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, τις παραδουνάβιες περιοχές και την Αμερική, που έφθασαν στα αρχοντικά για να μεταφέρουν την αύρα της πολυτελούς διαβίωσης και το κύρος της ευμάρειας. Από τα στοιχεία αυτά αναδύονται συμπεράσματα κοινωνιολογικού ενδιαφέροντος για τους ενοίκους των αρχοντικών. Υποδηλώνουν τη στροφή τους σε έναν νέο τρόπο κοινωνικοποίησης και μιας νεωτεριστικής αντίληψης της ευζωίας και των απολαύσεων της. Η εγκατάστασή τους σε έναν χώρο που προσφέρει μια ενδιαφέρουσα διακόσμηση πέρα από την προσωπική επιβράβευση, αντανακλά την αναζήτηση της κοινωνικής ανέλιξης και αναγνώρισης, ως απόρροια κίνησης του οικονομικού και πολιτιστικού κεφαλαίου. (Ζήση, 2018, σ.σ. 2-3)

Τα ταβάνια των αρχοντικών είναι συνήθως ξύλινα με ρομβοειδή διακοσμητικά στοιχεία, χρωματισμένα σε κόκκινες και πράσινες αποχρώσεις αλλά υπάρχουν και περιπτώσεις γύψινων σκαλιστών ταβανιών. Κεντρικό στοιχείο του ταβανιού είναι ο λεγόμενος ταβλάς²⁵. Η διακοσμητική των τοίχων έχει ισουΰπή διάταξη που ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό θεωρείται το οριζόντιο γείσο που διαθέτει το οποίο καθορίζεται επίσης από την διάταξη των θυρών και των παράθυρων. Στο κάτω μέρος του τοίχου υπάρχουν ανοίγματα, ξύλινες επενδύσεις και ντουλάπια διακοσμημένα με φυτική ζωγραφική, ενώ στο πάνω μέρος που είναι ένα είδος

²⁴ Μεντερλίκι, μεντέρι, μιντέρι (τουρκ. Minder) οι περιφερικοί σε σχήμα Π καναπέδες του οντά. (Μουτσόπουλος, 1989, σ. 72).

²⁵ Ταβλάς (τουρκ. Tabla) ο ξύλινος δίσκος. (Μουτσόπουλος, 1989, σ. 72).

ζωφόρου, η διακόσμηση περιλαμβάνει ζωγραφικές παραστάσεις με χωρίσματα και διακοσμητικές λωρίδες, μπαρόκ στοιχεία και η χρωματική παλέτα διακρίνεται από ροζ, κόκκινο, μπλε και μοβ χρώματα, ωστόσο μπορεί να περιλαμβάνει και μια σειρά από φεγγίτες. (Μουτσόπουλος, 1989, σ.57).

Ενδιαφέρον αρχιτεκτονικό στοιχείο αποτελούν και τα παράθυρα των Καστοριανών αρχοντικών, τα οποία αφομοιώνονται στο σύνολο με βάση τη λειτουργία τους. Ο ισόγειος χώρος διαθέτει οριζόντιες σχισμές και η χρηστικότητα τους έγκειται στον αερισμό των χώρων, ενώ στα χειμερινά δωμάτια που βρίσκονται στον πρώτο όροφο υπάρχουν μικρά παράθυρα (ριχτά) με σίδερα και η λειτουργία τους επιτρέπει την οπτική επαφή με την εξώπορτα. Στα καλοκαιρινά δωμάτια του δεύτερου ορόφου και στο δοξάτο, παρατηρούνται πολλά, μεγαλύτερα παράθυρα τοποθετημένα στη σειρά, αποσκοπώντας σε περισσότερη φωτεινότητα. Τα παράθυρα του δοξάτου, «παρακυπτικά», έχουν πάντα ένα ξύλινο σταυρωτό κιγκλίδωμα αλλά δεν διαθέτουν τζάμια και κλείνουν με ξύλινα παραθυρόφυλλα (κανάτια, κεπέγκια). Ωστόσο μιλώντας για την εσωτερική διακόσμηση, δε θα μπορούσαμε να παραλείψουμε τους φεγγίτες, που έχουν οξυκόρυφο σχήμα, είναι γύψινοι και δημιουργούν γεωμετρικούς σχηματισμούς και φυτικά σχέδια σε χρωματιστό γυαλί. Η παρατήρηση της διακόσμησης του εσωτερικού χώρου των Καστοριανών αρχοντικών μας δίνει άπλετες πληροφορίες για τους χώρους, όπου τα μέλη της οικογένειας που στεγαζόταν, βίωσαν τις δικές τους εμπειρίες και μέσα σε αυτούς επιβίωσε και μεταδόθηκε στις επόμενες γενιές η παράδοση, τα ήθη, τα έθιμα και η γνώση του παρελθόντος. Όπως αναφέρει και ο Μουτσόπουλος (1989) *«Η Καστοριά αποτελεί έναν πλούσιο κήπο, όπου έχουν διασωθεί πολύτιμοι καρποί της λαϊκής παράδοσης, της οποίας η κατοικία αποτελεί το κέλυφος της ανθρώπινης δραστηριότητας.»* (Μουτσόπουλος, 1989, σ. 62)

Η ανέγερση επιβλητικών αρχοντικών και η περίτεχνη εσωτερική διακόσμησή τους που οφείλεται επιβεβαιωμένα σε αυξημένο οικονομικό κεφάλαιο, καταφέρνει να παράξει νέα κοινωνικά πρότυπα και να επιφέρει όπως αποδεικνύεται κοινωνική διαστρωμάτωση, αφού τα σπίτια της Καστοριάς διακρίνονται σε "αρχοντικά" και "παραδοσιακά λαϊκά". Με το πέρασμα των χρόνων, όλος αυτός ο αρχιτεκτονικός πλούτος, της πόλης της Καστοριάς που στέγασε για αιώνες όλες αυτές τις κοινωνικές ιστορικές και ταξικές μεταλλάξεις της Καστοριανής κοινωνίας και επηρέασε το φάσμα της κοινωνικής ζωής των κατοίκων, σε ανθρώπινο, οικονομικό, αισθητικό και πολιτισμικό κεφάλαιο, τα αρχοντικά και τα λαϊκά παραδοσιακά κτίσματα της Καστοριάς στέκουν εφάμιλλα δίπλα το ένα στο άλλο, μετρώντας τις πληγές τους, αλλά κρατώντας πάντα ζωντανές τις μνήμες ως παρακαταθήκη της ιστορίας.

Κεφάλαιο 2ο - Κοινότητα: Εννοιολογικό πλαίσιο

2.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός της κοινότητας

Στα τέλη του 19ου αιώνα, ο Tonnies (1887) στη μελέτη του «*Κοινότητα και Κοινωνία*», εισάγει τον όρο κοινότητα "Gemeinschaft" για να περιγράψει τη συγγενική σχέση ανθρώπων οι οποίοι συμβιώνουν και συνεργάζονται σε διαρκή βάση για το συλλογικό όφελος. Η διαμόρφωση αυτής της κοινότητας αποτελείται από ένα κοινωνικό σύνολο που συνδέεται με ισχυρούς δεσμούς, έντονο συναισθηματικό επίπεδο και κοινό σύστημα αξιών, τα οποία μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά. Στον αντίποδα αυτής της προσέγγισης ο Tonnies περιγράφει με τον όρο "Gassellschaft", δηλαδή κοινωνία, και σχετίζεται με τη βιομηχανική ανάπτυξη και την αστικοποίηση μεγάλων κέντρων, όπου οι άνθρωποι δε λειτουργούν ως συλλογικότητες αλλά μεμονωμένα, ανταγωνιστικά και ρευστά. Η τοποθέτηση αυτή υπάγεται στην κλασική προσέγγιση, απ' όπου και ξεκίνησε η εννοιολόγηση του όρου κοινότητα και ακολούθησαν η οικολογική, η δομικολειτουργιστική, η εθνογραφική, η συμβολική και η μινιμαλιστική προσέγγιση. (Μπουζούκα, σ.σ. 5-6)

Η πολυδιάστατη έννοια της κοινότητας έχει απασχολήσει με ποικίλους τρόπους τις ανθρωπιστικές επιστήμες, δεν έχει εδραιωθεί όμως κάποιος συγκεκριμένος ορισμός, εφόσον έχει προέλευση από ξεχωριστές θεωρητικές προσεγγίσεις και αποδίδεται ανάλογα με το θεματικό πλαίσιο παρατήρησης, το οποίο μπορεί να εστιάζει σε ιστορικές, κοινωνιολογικές ή οικονομικές παραμέτρους. Η ιστορική εννοιολόγηση της κοινότητας προσδιορίζεται από χωρικούς και χρονικούς συντελεστές και από τις μεταβολές νοημάτων που συμβαίνουν στα πλαίσια της ιστορικής εξέλιξης ανά χρονική περίοδο, παρουσιάζοντας ιδιομορφία στη νοοτροπία και τη διαβίωση της εκάστοτε κοινότητας. Ενώ η ευρύτερη έννοια της κοινότητας στη δημόσια σφαίρα, συνθέτει εδαφικά και πληθυσμιακά στοιχεία για να περιγράψει αντίστοιχα τη χωρική διαρρύθμιση και τις κοινωνικές ομάδες που τη συγκροτούν, αποτελώντας αντικείμενο πολιτικού λόγου και πολιτικών στρατηγικών. (Ζήση, 2018, σ.σ. 1-2)²⁶ Επιπλέον αναφέρεται σε μια συρρικνωμένη διάσταση της κοινωνίας, στην οποία εμπεριέχονται στοιχεία συγκρότησης όπως η εμπιστοσύνη και η ανιδιοτέλεια αλλά και παράγοντες ταύτισης όπως η παράδοση και οι ηθικές αξίες. Στο πλαίσιο μιας κοινότητας παρατηρείται κοινή στόχευση για την υπεράσπιση του συλλογικού όφελους, το οποίο μπορεί να επιφέρει και προσωπικά οφέλη και προνόμια στα μέλη της, όπως για παράδειγμα το αίσθημα του ανήκειν που εξασφαλίζει αποδοχή, αυτοπεποίθηση, σιγουριά και ασφάλεια από

²⁶ Ζήση, Α. (2018). Οι όψεις και οι σημασίες της κοινότητας στη σύγχρονη Ελλάδα. Ημερίδα: *Για μια ενεργή και αλληλέγγυα κοινότητα: Παρεμβάσεις κοινωνικής ενδυνάμωσης στην εποχή της κρίσης*. Έδρα Unesco του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Ινστιτούτο Ψυχολογίας και Υγείας. Δήμος Θεσσαλονίκης, 5.5.2018 Δημαρχείο Θεσσαλονίκης.

εξωτερικές απειλές.

Η κοινότητα στα πλαίσια της εκπαίδευσης για παράδειγμα, έχει ως κοινή στόχευση την προαγωγή αξιών και γνώσεων και την ισότιμη συμμετοχή στην παιδεία και την εκπαιδευτική διαδικασία. Επιπλέον σε μια ανεξάρτητη πραγματεύση της εκπαίδευσης, η κοινότητα συνιστά ένα διαλογικό μέσο που εξετάζει κριτικά τα ζητήματα της καθημερινότητας και του σχολικού μηχανισμού, δημιουργώντας αντιστασιακές πρακτικές για την ενίσχυση και τη βελτίωση της σχολικής λειτουργίας. Η εκπαιδευτική κοινότητα βασίζεται στην αμοιβαιότητα και τη συλλογική δράση και λειτουργεί ενδυναμωτικά για τα μέλη της ως σύμπραξη κοινωνικής δικαιοσύνης (Ζήση, 2018, σ.σ. 2-3). Οι κοινότητες αυτές μπορεί να συγκροτούνται από εκπαιδευτικούς, εκπαιδευόμενους και γονείς αλλά μπορεί να υπάρχουν και αντίστοιχες φοιτητικές κοινότητες οι οποίες παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά και δρουν οργανωτικά για το συλλογικό όφελος.

Ο όρος κοινότητα σε ορισμένες περιπτώσεις, δύναται να χρησιμοποιηθεί και ως ένα θεραπευτικό εργαλείο με σκοπό την κοινωνική διάδραση και την επεξεργασία θεμάτων ψυχικής υγείας, ως μια εναλλακτική προσέγγιση θεραπείας που αντιτάσσεται στον ιδρυματισμό μέσω της πρόληψης και της ενδυνάμωσης κοινωνικά ευάλωτων ομάδων. (Ζήση, 2018, σ. 2)

Ωστόσο ο όρος χρησιμοποιείται και στο επιστημονικό πεδίο των τεχνών για να περιγράψει δημιουργικές κοινότητες οι οποίες επινοούν αισθητικά και πολιτισμικά υποδείγματα που σχετίζονται με δημοφιλή καλλιτεχνικά ρεύματα. (Ζήση, 2018, σ. 3) Οι δημιουργικές κοινότητες προσεγγίζουν κοινωνικά, πολιτισμικά και πολιτικά ζητήματα στα οποία παρατηρείται αδυναμία διαχείρισης από τους κυρίαρχους, προσφέροντας καινοτόμες προτάσεις για την επίλυσή τους, μέσω της δημιουργικής συλλογικής δράσης. Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη κοινοτική όψη, παίζουν τα αισθητικά κριτήρια αλλά και οι δημιουργικές διαδικασίες οι οποίες ενδυναμώνουν και ψυχαγωγούν τα μέλη της και παράλληλα συνδιαμορφώνουν κουλτούρες.

Παρά τις θεωρητικές διαφοροποιήσεις στην πλαισίωση της έννοιας, η κοινότητα περιγράφει μια ομάδα η οποία δραστηριοποιείται συμμετοχικά σε ένα περιβάλλον, σε ένα καθορισμένο χρονικό πλαίσιο και μέσω της συνεχούς αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών συμβάλλει στην αλλαγή και τον μετασχηματισμό παγιωμένων αντιλήψεων με μορφή κριτικής πράξης. Η Ζήση (2018) διακρίνει τρεις βασικές μορφές κοινότητας, την εδαφικά προσδεμένη, τις κοινότητες συλλογικής δράσης και τις συμβολικές κοινότητες. Η τοπική κοινότητα, αναφέρεται στην εδαφική λειτουργία της, διακρίνοντας τις αστικές και αγροτικές κοινότητες, ανάλογα με την οικονομική τους οργάνωση, την απασχόληση των κατοίκων, την παραγωγή και διανομή αγαθών και τον τρόπο αξιοποίησης των εδαφικών εκτάσεων. Η κοινότητα σε αυτή την περίπτωση, συντονίζει τη διοικητική οργάνωση της χώρας σχετικά με τις υπηρεσίες και την κατανομή δημόσιων πόρων και παράλληλα περιγράφει ένα ιεραρχικό σύστημα αλλά

και έναν τόπο σύγκρουσης. (Ζήση, 2018, σ. 3)

Η κοινότητα με εδαφικό προσδιορισμό, δηλαδή με όρους γειτνίασης, δεν περιγράφει απλά έναν γεωγραφικό χώρο αλλά μια ενότητα ανθρώπων που βιώνει την εμπειρία ότι είναι μέρος ενός συνόλου με κοινή πολιτισμική ταυτότητα που διαμορφώνεται μέσω των δεσμών που αναπτύσσουν τα μέλη μεταξύ τους. (Ζαϊμάκης 2011, αναφ. στο Καροτσιέρη & Λαλιώτη, 2017, σ. 10) Η αστική κατοίκηση μετασχηματίζει συνεχώς το δομημένο και φυσικό περιβάλλον διαμορφώνοντας έντονες χωρικές διαφοροποιήσεις, αναβαθμισμένων ή υποβαθμισμένων περιοχών που συναρτώνται με οικονομικούς, κοινωνικούς, φυσικούς και υλικούς πόρους, αλλά και την προσβασιμότητα σε αυτούς.

Η κοινότητα ως όψη συλλογικής δράσης η οποία αναμοχλεύει κοινωνικές μεταβολές και αναδύεται μέσα από την ενεργή εμπλοκή των κοινωνικών υποκειμένων, προάγει το συλλογικό όφελος μέσα από συνεργατικές δράσεις που αποδυναμώνουν την ιδιωτικοποίηση, αποσκοπώντας στη δημιουργία συνεταιρισμών παραγωγής και διάθεσης, όπως για παράδειγμα η κοινωνική κουζίνα, μέσω της οποίας συγκεντρώνονται αγαθά από ευαίσθητοποιημένους πολίτες, μαγειρεύονται από εθελοντές και διανέμονται δωρεάν, υποστηρίζοντας ανθρώπους που βρίσκονται σε ανάγκη, συνδιαμορφώνοντας μια αλληλέγγυα πράξη. Αντίστοιχα κινήματα μπορεί να αφορούν κοινότητες ομοφυλόφιλων και τρανς, ανθρώπων με εξαρτήσεις ή με χρόνιες παθήσεις, ή αλληλέγγυες κοινότητες για την υποδοχή και την υποστήριξη προσφύγων, μέσα στις οποίες τα μέλη ανταλλάσσουν εμπειρίες, αναπτύσσουν δεσμούς και συνδέονται με την κοινωνία, συγκροτώντας τόπους αντίστασης στην επιβολή εξουσιαστικών πρακτικών. Οι κοινότητες αυτές, στηρίζονται στη ψυχολογική σχέση των μελών με την ομάδα και στην απτή συμβολή της συλλογικής δράσης, μέσα από την οποία επιδιώκονται έμπρακτες αλλαγές, πρωτότυπες προτάσεις, συναισθηματική ενσωμάτωση, ή ακόμα και οργανωμένη ενεργοποίηση για την άντληση πόρων η για την αντίσταση συγκρούσεων. (Ζήση, 2018, σ.σ. 3-4)

Οι συμβολικές κοινότητες κατασκευάζονται με επίκεντρο σύμβολα νοημάτων που σχετίζονται με τη συναισθηματική σύνδεση με έναν τόπο. Οι δημογραφικές τροποποιήσεις από τη μετακίνηση πληθυσμού, εξασθενούν το ανθρώπινο δυναμικό, όμως ορισμένες μικρές κοινότητες που εξακολούθησαν να προστατεύουν τις προβιομηχανικές δομές παραγωγής και ενίσχυσαν τις εκπαιδευτικές ανάγκες του τόπου, συγκρότησαν συλλογικότητες και κατάφεραν να διατηρήσουν το ανθρώπινο κεφάλαιο ανεξάρτητα από την τουριστική έλευση, συνεισφέροντας στην τοπική ανάπτυξη της περιοχής. (Ζήση, 2018, σ. 6)

Ωστόσο υπάρχουν και κοινότητες που ο προσανατολισμός τους δεν προάγει αλληλέγγυες μεθόδους, συλλογική δράση και ισότιμη αντιμετώπιση των μελών, αντίθετα συγκροτούνται με πρόφαση την υποστήριξη δικαιωμάτων ενός συνόλου, ουσιαστικά όμως αποσκοπούν σε προσωπικό όφελος των ιδρυτικών μελών τα οποία προπαγανδίζουν και εκμεταλλεύονται τα υπόλοιπα μέλη, είτε οικονομικά, είτε με οργανωμένες δράσεις αντιπερισπασμού σε άλλες

συλλογικές προσπάθειες. Συνήθως οι κοινότητες αυτές εξυπηρετούν πολιτικούς, θρησκευτικούς ή οπαδικούς σκοπούς, απευθύνονται σε ένα σύνολο φανατισμένων ανθρώπων με ελλιπή μόρφωση και στηρίζονται σε μη ορθολογικές πρακτικές που προάγουν διακρίσεις και μισαλλοδοξία.

Είναι αδύνατον να αναφερθούν όλες οι μορφές της κοινότητας οι οποίες είναι αναρίθμητες, όμως μέσω αυτής της ανασκόπησης είδαμε ορισμένα παραδείγματα που μπορούν να αποδώσουν κάποιες όψεις αυτής της έννοιας και των χαρακτηριστικών που τις συγκροτούν. Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε πως η κοινότητα μπορεί να αποτελεί μία ενότητα ταύτισης, σύμπραξης, αλληλεπίδρασης, δέσμευσης και κοινής στόχευσης αλλά και εργαλείο συγκρότησης, θεραπείας, ψυχαγωγίας ή προπαγάνδας, ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο διαμορφώνεται και εξελίσσεται.

2.2 Χαρακτηριστικά που συγκροτούν μία κοινότητα

Οι προσεγγίσεις που αποδίδουν τις παραμέτρους και τα στοιχεία συγκρότησης μιας κοινότητας αποτελούν βασική αναφορά στο μοντέλο διαμορφωτικής διαλεκτικής στον ιστορικό χρόνο, που προτείνει ο Χτούρης (2017), αναφέροντας τέσσερα σημεία κοινοτικής συγκρότησης ως εξής:

Το πρώτο αφορά στην ύπαρξη πραγματικών στοιχείων με μετρήσιμη αξιολόγηση, όπως α) το κοινωνικό κεφάλαιο το οποίο περιγράφει τις σχέσεις εμπιστοσύνης και τους δεσμούς ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας αλλά και την αλληλεπίδραση και συνεργασία με άλλα άτομα, φορείς ή αντίστοιχες ενότητες, β) το οικονομικό και φυσικό κεφάλαιο που αναφέρεται στους υλικούς, φυσικούς και οικονομικούς πόρους, αλλά και στις δομές παραγωγής ενός τόπου ή με την αρνητική του όψη, στα επίπεδα ανεργίας και φτώχειας και γ) το ανθρώπινο κεφάλαιο το οποίο εκφράζεται μέσα από τις γνώσεις, την ειδίκευση, τις τεχνικές και επίκτητες ικανότητες που συγκεντρώνουν τα μέλη της κοινότητας και διαμορφώνουν το ανθρώπινο δυναμικό της περιοχής και κατ' επέκταση τα πρότυπα επαγγελματικής απασχόλησης. (Ζήση, 2018, σ.σ. 6-8) (Π.χ σε αγροτικές περιοχές, τα μέλη της κοινότητας απασχολούνται σε αντίστοιχες εργασίες παραγωγής, ενώ σε αστικές περιοχές το ανθρώπινο δυναμικό είναι πιο πιθανό να απασχολείται με το εμπόριο.)

Η συλλογική μνήμη αποτελεί το δεύτερο σημείο συγκρότησης μιας κοινότητας και αφηγείται καταλυτικά ιστορικά, πολιτικά και βιογραφικά γεγονότα τα οποία διαμορφώνουν τον πυρήνα ανάδυσης της κοινότητας και το βίωμα των προγόνων, συνθέτοντας την αυτεπίγνωση των μελών μέσω της πολιτικής και ιστορικής συνείδησης και διαπλάθοντας αξίες και συλλογικά νοήματα που συσσωρεύονται ως μορφή συμβολικού κεφαλαίου. (Ζήση, 2018, σ.σ. 7-8)

Το τρίτο σημείο είναι το σύνολο ενεργειών που βιώνει η κοινότητα σε ένα χρονικό πλαίσιο ετήσιου κύκλου, ως συλλογικό χρόνο και σχετίζεται με συμβάντα που προσδιορίζουν την ταυτότητα της κοινότητας μέσω των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, όπως για παράδειγμα οι

ετήσιες εκδηλώσεις και οι τελετές. (Ζήση, 2018, σ. 7)

Το πολιτισμικό πνεύμα αποτελεί το τέταρτο στοιχείο συγκρότησης, όπου η κοινότητα στο πλαίσιο της ιστορικής της περιόδου σχηματίζει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα ο οποίος προσδιορίζει τη συγκεκριμένη εποχή. Όπως π.χ. η ψηφιακή εποχή μέσα στην οποία αναδύθηκαν μορφές ψηφιακών κοινοτήτων. (Ζήση, 2018, σ. 7)

Επίσης οι μορφές κεφαλαίου που συγκεντρώνει μια κοινότητα συμβάλλουν στην αναγνώριση και στην καλύτερη κατανόηση της. Όπως αναφέρθηκαν συνοπτικά κάποιες από αυτές παραπάνω, (κοινωνικό, οικονομικό, φυσικό, ανθρώπινο, συμβολικό κεφάλαιο), σημαντικές μορφές κεφαλαίου αποτελούν επίσης: α) το πολιτισμικό κεφάλαιο, το οποίο αποδίδεται μέσα από τον τρόπο διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς και της συλλογικής μνήμης, που συνενώνει το παρελθόν με το παρόν και ισορροπεί το κοινωνικό χάσμα ανάμεσα στις γενιές, με την παραγωγή συμβάντων πολιτισμού και τη συγκρότηση κοινοτήτων που εστιάζουν στον πολιτισμό. Τα ήθη και έθιμα, τα λαογραφικά στοιχεία αλλά και τελετές ή οι τέχνες που σχετίζονται με την παράδοση και την εξέλιξη του πολιτισμού, αποτελούν παραδείγματα της φυσιογνωμίας του πολιτισμικού κεφαλαίου. Και β) το συναισθηματικό κεφάλαιο της κοινότητας που εκδηλώνεται με το υποκειμενικό βίωμα των μελών, της συναισθηματικής σύνδεσης με τα υπόλοιπα μέλη, ως απολογισμός των κοινωνικών δεσμών. (Ζήση, 2018, σ.σ. 7-8) Το απόθεμα κεφαλαίων που συγκεντρώνει μια κοινότητα συνιστά μια καθοριστική συνθήκη που ενδέχεται να δημιουργήσει έναν κοινωνικό χώρο ένταξης και παραγωγικής αλληλεπίδρασης. (Χτούρης, 2014)

2.3 Θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου

Το κοινωνικό κεφάλαιο απαρτίζει μια πολύσημη έννοια, που περιλαμβάνει και συνοψίζει παράγοντες όπως την κοινωνική συνοχή, την αρωγή, και τις σχέσεις εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας, συμβάλλοντας στην κατανόηση και την εξήγηση συμπεριφορών οι οποίες επηρεάζουν και διαμορφώνουν τομείς κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις προβάλλουν την ατομική και συλλογική σημασία του όρου με βασικούς εκφραστές τους Bourdieu (1986), Coleman (1988,1993) και Putnam (1993).

Ο (Bourdieu, 1994) εισήγαγε πρώτος την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου και σύμφωνα με τον ίδιο το κοινωνικό κεφάλαιο ορίζεται ως: *«το σύνολο των εν ενεργεία ή των εν δυνάμει πόρων που συνδέονται με την κατοχή ενός δικτύου μόνιμων σχέσεων αλληλογνωριμίας και αλληλοαναγνώρισης, οι οποίες είναι περισσότερο ή λιγότερο θεσμοθετημένες, ή, με άλλα λόγια, με την ένταξη σε μία ομάδα, ως σύνολο ατόμων, φορέων, δράσης που δεν είναι μόνο προικισμένοι με κοινές ιδιότητες αλλά είναι επίσης ενωμένοι με δεσμούς μόνιμους και χρήσιμους»* (Bourdieu, 1994, σ. 90, αναφ. στο Κονιόρδος, 2015, σ. 10).

Το κοινωνικό κεφάλαιο συγκροτείται από κοινωνικές δεσμεύσεις και διασυνδέσεις, ενώ μπορεί να μετασχηματιστεί και σε οικονομικό κεφάλαιο, με τη μεταβολή της εργασιακής δραστηριότητας σε εμπορεύσιμα αγαθά. Ωστόσο τον Bourdieu απασχόλησαν επιπλέον τρεις

μορφές κεφαλαίου: το οικονομικό κεφάλαιο που περιγράφει ιδιοκτησιακά δικαιώματα και μέσα ανταλλαγής όπως το χρήμα, το πολιτισμικό κεφάλαιο το οποίο αναφέρεται στις γνώσεις, τις δεξιότητες και τα επαγγελματικά προσόντα του ατόμου και το συμβολικό κεφάλαιο το οποίο προβάλλει την κοινωνική αναγνώριση ενός ατόμου. Η καταγραφή και μελέτη των μορφών κεφαλαίου που συγκεντρώνει το άτομο, λειτουργεί ως αξιακή μονάδα μέτρησης σε σχέση με τον όγκο κεφαλαίου που συσσωρεύει σε κάθε τομέα και ανάλογα κατηγοριοποιείται ιεραρχικά στο κοινωνικό πεδίο δράσης. Η ταξινόμηση αυτή μπορεί να αφορά με τον ίδιο τρόπο και άλλα δίκτυα, (συγγενικά, εργασιακά, γειτονιάς, πόλης ή έθνους) ανάλογα με το σύστημα διάδρασης που παρατηρείται. (Κονιόρδος, 2015, σ.σ. 8-10)

Απεναντίας ο (Coleman, 1988), ορίζει το κοινωνικό κεφάλαιο ως μέρος του κοινωνικού συστήματος στο οποίο αναδύονται κοινωνικά και οικονομικά δίκτυα επικοινωνίας, σύμπραξης και συναλλαγής, που αφορούν προσωπικές αλλά και ευρύτερες σχέσεις αμοιβαίων παροχών. Ταυτόχρονα το κοινωνικό κεφάλαιο, σχηματίζει πρότυπα συμπεριφοράς, κώδικες επικοινωνίας αλλά και ποινές όταν υπάρχει παράβαση στους κανονισμούς και τις υποχρεώσεις (Ζήση, 2013, σ. 125). Επομένως, ο Coleman τοποθετεί στον όρο, συντελεστές εμπιστοσύνης και αμοιβαίας προσφοράς μεταξύ των δρώντων στα κοινωνικά δίκτυα αλλά και συμπεριφορικά συστήματα που ενέχουν υποχρεώσεις και ποινές. (Παπάνης, Γιαβρίμης, & Ρουμελιώτου, 2007) Επιπλέον τοποθετεί την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου σε σχέση με άλλες μορφές κεφαλαίου όπως του φυσικού κεφαλαίου που αναφέρεται σε φυσικούς πόρους αλλά και στο ανθρώπινο κεφάλαιο που σχετίζεται με την μόρφωση. (Coleman, 1988, αναφ. στο Κονιόρδος, 2015, σ. 12).

Η θεωρία του Coleman, προσεγγίζει τον όρο πιο γενικευμένα πλαισιοθετώντας κάθε είδους διάδραση, σε σχέση με την προσέγγιση του Bourdieu που εστιάζει σε μια ακριβέστερη περιγραφή και δίνει βαρύτητα στις ιεραρχίες και τις ανισότητες (Παπάνης, Γιαβρίμης, & Ρουμελιώτου, 2007). Ωστόσο μια ευρύτερη διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου εισήγαγε και ο Putnam, ενσωματώνοντας τις συλλογικές δράσεις που βασίζονται στην εμπιστοσύνη και την ανταποδοτικότητα και έχουν ως στόχευση το συλλογικό όφελος. Για τη θεμελίωση της θεωρίας του ανέλυσε συμμετοχικές μεθόδους και ως μεταβλητές για την ποσοτική αξιολόγηση επιπέδων κοινωνικής συνοχής, χρησιμοποιεί τη συμμετοχή και τη συχνότητα σε συλλογικότητες, οργανώσεις, εθελοντική εργασία, στη δημόσια σφαίρα κ.α. (Ζήση, 2013, σ. 127)

Ωστόσο υπάρχουν και τοποθετήσεις που ασκούν κριτική σχετικά με την ποσοτική χρήση του κοινωνικού κεφαλαίου, διατυπώνοντας την αρνητική της όψη, τις ελλείψεις στην τεκμηρίωση και την επιπόλαια εφαρμογή της (Lynch et al., 2000). Η βαρύτητα στην κοινωνική ομοιογένεια που συνήθως συσχετίζεται με την εμφάνιση εξω-ομάδων οι οποίες καταλήγουν στον κοινωνικό αποκλεισμό, αποτελεί μια από τις αρνητικές όψεις του κοινωνικού κεφαλαίου. (Foley & Edwards, 1999. Portes & Landolt, 2000). Οι Foley &

Edwards (1999) προτείνουν ένα θεωρητικό μοντέλο για τον όρο του κοινωνικού κεφαλαίου το οποίο επικεντρώνεται στις κοινωνικό-οικονομικές ανισότητες σε σχέση με τα κοινωνικά στρώματα και την προσβασιμότητα σε πόρους. (Ζήση, 2013, σ. 127)

2.4 Διαστάσεις του κοινωνικού κεφαλαίου

Η θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου υποδεικνύει ορισμένους τύπους, όψεις και ιδιότητες που το συγκροτούν. Οι Szreter & Woolcock (2004) εισήγαγαν πρώτοι τις τυπολογίες α) «κοινωνικό κεφάλαιο δεσμών» το οποίο αναφέρεται σε δεσμούς εμπιστοσύνης και αλληλοϋποστήριξης, μεταξύ των μελών ενός συγγενικού δικτύου ή μιας κοινότητας που διακρίνεται από ομοιογένεια στην ταυτότητα, β) «κοινωνικό κεφάλαιο γεφύρωσης» που περιγράφει το κοινωνικό κεφάλαιο στις σχέσεις εμπιστοσύνης και συνεργασίας μεταξύ ατόμων ή μελών που ανήκουν σε διαφορετικές ομάδες αλλά σε κοινή κοινωνική ιεραρχία και γ) «κοινωνικό κεφάλαιο διασύνδεσης» το οποίο σχετίζεται με συνεργασίες και διασυνδέσεις ανάμεσα σε ομάδες διαφορετικής κοινωνικής ιεραρχίας, οι οποίες στοχεύουν στο συλλογικό όφελος. (Ζήση, 2013, σ.128)

Επίσης υπάρχει διάκριση μεταξύ «γνωστικού κοινωνικού κεφαλαίου» και του «δομικού κοινωνικού κεφαλαίου». Το πρώτο περιγράφει την υποκειμενική διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου και σχετίζεται με την αντίληψη, την άποψη και την αίσθηση με την οποία τα μέλη μιας κοινότητας ερμηνεύουν την κοινωνική συνοχή ανάμεσα από τις σχέσεις εμπιστοσύνης και συνεργασίας. Ενώ η δεύτερη προσέγγιση αφορά την αντικειμενική διάσταση του κοινωνικού κεφαλαίου και περιγράφει τα απτά δίκτυα και τις συλλογικές ενότητες που διαμορφώνουν την κοινωνική πραγματική και τους κοινωνικούς δεσμούς και αναφέρεται επίσης στους κανονιστικούς κώδικες και στα χαρακτηριστικά των κοινωνικών δικτύων. Οι Bullen & Onyx (1998) καθιστούν μετρήσιμες τις δύο αυτές διαστάσεις του κοινωνικού κεφαλαίου, προτάσσοντας μοντέλο που εστιάζει στη μελέτη φιλικών, οικογενειακών και επαγγελματικών δεσμών, αλλά και σε συμπεριφορές αποδοχής, εμπιστοσύνης και ασφάλειας. (Ζήση, 2013, σ.σ. 128-129)

Αν και ο Bordieu παρουσίασε το κοινωνικό κεφάλαιο σε μια προσέγγιση που αφορά ατομικά χαρακτηριστικά, παρατηρείται πως σε άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις η συλλογική του διάσταση προσδιορίζει παράγωγα και φαινόμενα που προάγουν τη συλλογική δράση και συνασπισμούς που ίσως χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην προσδοκία του συλλογικού οφέλους. Αν και η ατομική και συλλογική διάσταση διαχωρίζονται ως διαφορετικές προσλαμβάνουσες, ουσιαστικά η μία δεν αποκλείει την άλλη και υπάρχει η δυνατότητα να μελετηθούν συγχρόνως. (Pollack & von dem Knesebeck, 2004, αναφ. στο Ζήση, 2013, σ. 129)

2.5 Γειτονιά, κατοίκηση και ποιότητα ζωής

Η γειτονιά ως περιβάλλον, αποτελεί μια κοινότητα με εδαφική και διοικητική συνοχή και

θεσμικούς μηχανισμούς που στηρίζουν ή εμποδίζουν την προσβασιμότητα στα υλικά μέσα (Gephart, 1997). Συνθέτει τον απτό χώρο στον οποίο οργανώνονται και αναπτύσσονται κοινές συνθήκες για τους κατοίκους (Chaskin, 1995), οι οποίες μπορεί να έχουν μετρήσιμες διαστάσεις για την αντικειμενική μελέτη και καταγραφή τους (Kemp, 2001). Αυτές οι συνθήκες διαμορφώνονται από προσωπικές και συλλογικές νοηματοδοτήσεις, αντλώντας από την ιστορία και τα κοινωνικο-πολιτισμικά γεγονότα του τόπου (Kemp, 2001). Ο τρόπος σύνδεσης του ατόμου με την τοποθεσία της γειτονιάς του, ορίζει την οπτική του, αποδίδοντας την έννοια του τόπου ή του περιβάλλοντος. Η γειτονιά ως βιωμένη εμπειρία, εντάσσει και κατασκευάζει τον προσωπικό εαυτό μέσα στον χώρο, όπου η βιωματική γνώση της καθημερινής διάδρασης σε αυτόν, διαμορφώνεται και αλλάζει διά του λόγου και της διαλέκτου (Dixon & Durrheim, 2000, σελ. 32), αλλά και από τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μέσα από τις οποίες αναδύονται συλλογικές διεργασίες και ανακλούν στην εικόνα και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γειτονιάς. (Ζήση, 2013, σ.σ. 97-98)

Η γειτονιά ως τόπος περιγράφει την υποκειμενική αντίληψη που διαμορφώνεται με κριτήριο την εσωτερική ανάγνωση των εμπειριών και των συναισθηματικών παραγόντων και σχετίζεται με την ποιότητα ζωής των κατοίκων (Gephart, 1997, αναφ. στο Ζήση, 2013, σ. 97). Το δίπολο περιβάλλον - τόπος, σχηματίζει ορισμούς για την έννοια της γειτονιάς και πυκνώνει αντιθετικές προσεγγίσεις "εξωτερική - εσωτερική", "αντικειμενική - υποκειμενική", προσωπική - συλλογική (Nicotera, 2007). Οι διαστάσεις των αντικειμενικών και υποκειμενικών περιβαλλόντων της γειτονιάς, προσεγγίζονται για μελέτη αντλώντας πρωτογενή δεδομένα με συνεντεύξεις και δευτερογενή δεδομένα όπως πληθυσμιακά στοιχεία. Μέσω της πρωτογενούς προσέγγισης, διερευνώνται οι απόψεις των κατοίκων για την ποιότητα ζωής, απαντώντας σε κλίμακες ή ερωτηματολόγια σχετικά με την βαθμίδα ικανοποίησης και ευζωίας ως προς το φυσικό και δομημένο περιβάλλον, τις υπηρεσιακές παροχές φροντίδας και υγιεινής και τις κοινωνικές σχέσεις της γειτονιάς τους. Αντιπροσωπευτική προσέγγιση αποτελεί η Κλίμακα Ικανοποίησης με την Κοινότητα (Community Satisfaction Scale), η οποία είναι μέθοδος που εξετάζει αυτές τις όψεις (Hughey & Bardo, 1984). Επιπλέον ενδιαφέρον για σχετικές μελέτες έχουν και οι τοποθετήσεις των κατοίκων σχετικά με τα επίπεδα σύνδεσης ή απομόνωσης από τη γειτονιά τους καθώς και για τις θετικές ή αρνητικές επιρροές που ασκούνται στην ζωή τους μέσω αυτής.

Οι κλίμακες Αίσθηση της Κοινότητας (Psychological Sense of Community, Glynn, 1981), Δείκτης για την Αίσθηση της Κοινότητας (Sense of Community Index, Chavis, Hogge, McMillan & Wandersman, 1986) αφορά έρευνες που σκοπεύουν να διακρίνουν τις παραμέτρους -ενδογενής και εξωγενής- οι οποίες αναπτύσσουν την αίσθηση της κοινότητας και συγκριτικά με άλλες κοινότητες επισημαίνονται οι διαφοροποιήσεις. Ο Bucker έδειξε ενδιαφέρον για την δημιουργία ενός ψυχολογικού εργαλείου το οποίο θα εκτιμά τα συλλογικά αντιπροσωπευτικά γνωρίσματα της γειτονιάς. Υπάρχει μεγάλη συνάφεια ανάμεσα

στην κοινωνική συνοχή και στην αίσθηση της κοινότητας, ο Bucker όμως τις διαφοροποιεί ως εξής: Η κοινωνική συνοχή χαρακτηρίζει ένα συλλογικό γνώρισμα, ενώ αντίστοιχα η αίσθηση της κοινότητας περιγράφει μια προσωπική εμπειρία. Υποστηρίζει επίσης πως οι έννοιες αυτές δύναται να χρησιμοποιηθούν συνδυαστικά αντλώντας διαφορετικές πληροφορίες. Η αξιολόγηση της συνεκτικότητας στη γειτονιά, πληροφορεί για την κοινότητα και τους δεσμούς που αναπτύσσονται και ενισχύει τον σωστό σχεδιασμό παρεμβάσεων που αποσκοπεί στην μεταβολή ενός συστήματος και όχι σε ατομικές προσεγγίσεις.

Ο Puddifoot (1995, 1996) προτείνει σχετικά με την ταυτότητα της κοινότητας (community identity) τον συνδυασμό των δύο όψεων (εσωτερική - εξωτερική) και την γεωγραφική και δικτυακή διάσταση της κοινότητας σε ένα πολυσχιδή μοντέλο με τη σύνθεση εννοιών που σχετίζονται με την κοινότητα (κοινωνική συνοχή, μηχανισμός, επίπεδο ικανοποίησης) και την αναλύει σε 6 θεματικά επίπεδα με 14 διαστάσεις. Η πρώτη θεματική διατυπώνει την εδαφική θέση και αφορά τις πεποιθήσεις των κατοίκων σχετικά με την κοινότητά τους και τα όρια της καθώς και την συναισθηματική τους σύνδεση με τη φύση, το περιβάλλον και τον πολιτισμό. Η δεύτερη θεματική της διακριτότητας, περιγράφει την αίσθηση των κατοίκων για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κοινότητας τους σε σχέση με άλλες κοινότητες, η τρίτη θεματική σχετίζεται με την ταύτιση και εξετάζει την ανάπτυξη δεσμών μέσα σε μια κοινότητα και τέλος η τέταρτη θεματική του προσανατολισμού εξετάζει τη συναισθηματική ασφάλεια που αισθάνονται τα μέλη της κοινότητας καθώς και την έλξη προς αυτή. Με τις δύο τελευταίες θεματικές μπορεί να αξιολογηθεί η ποιότητα ζωής μέσα σε μία κοινότητα και η δραστηριότητα μέσα σε αυτή, ενώ η αξιοποίηση της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου αποτελεί ένα εργαλείο για την διερεύνηση των επιρροών της γειτονιάς ως προς την προσωπική και συλλογική ευζωία.

Ο τόπος εκτός από μια νοητή κατασκευή αποτελεί και έναν χώρο αλληλεπίδρασης (Thrift, 1985), ο οποίος οικοδομεί τις διεργασίες της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, δημιουργεί ευκαιρίες και ταυτόχρονα θέτει και περιορισμούς, αποτελεί έναν χώρο συνάθροισης γνώσεων και καθημερινών εμπειριών και ένα πεδίο κοινωνικοποίησης αλλά και συγκρούσεων. (Knox & Pinch, 2009).

Η ταύτιση και η ιδιαίτερη σχέση ενός ατόμου ή μιας ομάδας με έναν συγκεκριμένο τόπο, ορίζεται ως ταυτότητα τόπου (place-identity) και περιγράφει τους δεσμούς του ατόμου με τον τόπο (Lalli, 1992, σελ. 291). Η θεωρία για την ταυτότητα του τόπου βασίζεται σε 4 διαφορετικές προσεγγίσεις. Η γνωστική θεωρία με κύριους εκφραστές τους Tolman (1948) και Lynch (1960), μελετά τις γνωστικές διαδικασίες κατανόησης και κατεργασίας των πληροφοριών, σε σχέση με τον περιβάλλοντα χώρο και τις παραμέτρους που ρυθμίζουν τη χωρική αντίδραση και συμπεριφορά του ατόμου και εδραιώθηκε τη δεκαετία του '70 από την περιβαλλοντική ψυχολογία, τον αστικό σχεδιασμό και την ανθρωπογεωγραφία.

Ο απολογισμός του ατόμου για τον περιβάλλοντα χώρο σχετικά με τη συμβολική του

εφαρμογή, αποτελεί το δεύτερο είδος αναπαραστάσεων και η περιβαλλοντική νόηση είναι η έννοια η οποία συνοψίζει τα δύο είδη αναπαραστάσεων που καθορίζουν την χωρική συμπεριφορά του ατόμου απαντώντας στο "που" και το "τι" (Downs & Stea, 1977). Η υποκειμενική αντίληψη από τις εμπειρίες του περιβάλλοντα χώρου, δημιουργούν νοήματα, αξίες, διεγείρει συγκινήσεις, μνήμες και γνώση τα οποία συγκροτούν μια συμβολική διάσταση που καθορίζει την χωρική συμπεριφορά και την υπαρξιακή θέση του ατόμου.

Η τρίτη θεωρεία που αναφέρεται στην ταυτότητα του τόπου, έχει τις βάσεις της στις κοινωνιο-γνωστικές ψυχολογικές προσεγγίσεις του εαυτού και αναπτύσσεται μέσα από διαδικασίες που τον διακρίνουν, για παράδειγμα η διάλεκτος, τόσο από τους άλλους όσο και από χώρους ή αντικείμενα. Αφορά αρχές, αξίες και απόψεις οι οποίες σχηματίζουν το περιβαλλοντικό παρελθόν του ατόμου, ως ένα βιωματικό κεφάλαιο που συγκεντρώνεται από διαφορετικούς τόπους και χώρος, από τους οποίους το άτομο απέκτησε εμπειρίες, γνώσεις και δεξιότητες. Το περιβαλλοντικό παρελθόν του ατόμου, δημιουργεί αξίες και διακρίνει ποιότητες του φυσικού χώρου.

Η κοινωνιολογική προσέγγιση που είναι η τέταρτη στη σειρά, αντλεί από την αστική κοινωνιολογία, τις κλασικές θεωρίες για τον αστικό χώρο και την κοινωνική και ανθρώπινη οικολογία. Η σύγχρονη, πολύβουη πόλη θεωρείται πως αποτελεί προέλευση άγχους, κακής αισθητικής, κοινωνικού αποσυντονισμού και τόπου ψυχικής και κοινωνικής αποξένωσης. Ο Stedman (2002) συνδύασε τη φαινομενολογική με τη γνωστική οπτική, ερευνώντας τον τρόπο που οι απόψεις, οι στάσεις και η ταυτότητα συνδιαμορφώνουν χωρικές συμπεριφορές. Η αίσθηση του τόπου (sense of place) ορίζεται από τον ίδιο ως η πύκνωση συμβολικών νοημάτων, δεσμών και επιπέδων ικανοποίησης σε έναν χώρο, οργανώνοντας τις εμπειρικές του υποθέσεις για τη σύνδεση των εννοιών στον σχεδιασμό συμπεριφορών. Η προσήλωση σε έναν τόπο, υποδηλώνει για τον Stedman τον δεσμό του ατόμου με αυτόν, η φόρτιση της ταύτισης και τα συμβολικά νοήματα τα οποία αποδίδουν τον εαυτό συνθέτοντας την υποκειμενική του αναπαράσταση στον χώρο.

Τα επίπεδα ικανοποίησης με έναν τόπο παρουσιάζουν την κριτική αξιολόγηση του ατόμου ή της ομάδας και εκδηλώνονται με τη συμπεριφορά που κρατούν απέναντι στα χαρακτηριστικά και τις ποιότητες του περιβάλλοντα χώρου. Τα νοήματα σύμφωνα με τους όρους της κοινοτικής ψυχολογίας, είναι οι πεποιθήσεις που διαμορφώνονται από πολιτισμικές διαδικασίες ώστε να αποδώσουν περιγραφικά τον τόπο, να τον συγκρίνουν με άλλους και να συσχετίσουν ή να εντάξουν τον εαυτό και τις συλλογικές εμπειρίες σε αυτόν.

Οι οικολογικές θεωρίες που σχετίζονται με την ανάπτυξη των παιδιών δίνουν έμφαση στη διάδραση μεταξύ γονεϊκής πρακτικής και περιβάλλοντος της γειτονιάς στο οποίο τα παιδιά παίζουν και αναπτύσσονται (Bronfenbrenner, 1986). Οι θεωρίες έχουν δραστηριοποιήσει σύγχρονες έρευνες οι οποίες μελετούν τις επιδράσεις της γειτονιάς στην κοινωνικοποίηση και ανάπτυξη, εφήβων και παιδιών (Leventhal & Brooks-Gunn, 2000). Αφορά σε έρευνες που

μελετούν τη γειτονιά ως προς την κοινωνικο-οικονομική της κατάσταση και ως προς τις κοινωνικές της διεργασίες. Συνήθως η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου περιγράφει και καλύπτει αυτές τις διεργασίες του άτυπου κοινωνικού έλεγχου και των συλλογικών αποτελεσμάτων. Μια διαπίστωση είναι οι σύνθετες διαδράσεις ανάμεσα στον τρόπο ανατροφής, στο πλαίσιο της γειτονιάς και της ανάπτυξης των παιδιών. Έχει παρατηρηθεί για παράδειγμα πως οι αυστηρές γονεϊκές πρακτικές συνδέονται με ιδανικότερα γνωστικά επιτεύγματα όταν συμβαίνουν σε μη ασφαλής περιοχές, αλλά με αρνητικά αποτελέσματα όταν ασκούνται σε γειτονίες που δεν απειλείται η ασφάλεια τους. (Baldwin, Baldwin & Cole, 1990).

Υπάρχουν δύο θεωρητικές προσεγγίσεις για την έρευνα των χωρικών διακρίσεων στην υγεία: πλαίσιο ή σύνθεση, ανακλά την αμφιταλάντευση ανάμεσα στο τόποι ή άνθρωποι. Η μια ομάδα επιδράσεων (σύνθεση) καθορίζεται από δημογραφικά δεδομένα των ατόμων ή των ομάδων, ενώ η κατηγορία (πλαίσιο), συναθροίζει στατιστικά από μεταβλητές όπως έρευνες σε νοικοκυριά, απογραφικά στοιχεία κλπ. Η χωρική παθολογία περιγράφει τα διακριτά σημεία υλικού και κοινωνικού αποσυντονισμού τα οποία δημιουργούν στους κατοίκους ή τους επισκέπτες αρνητικά συναισθήματα, όπως ανασφάλεια, φόβο και αποξένωση (Skogan, 1990). Χαρακτηριστικά της κοινωνικής παθολογίας σε μια γειτονιά, αποτελούν παράνομες διασυνδέσεις όπως το παράνομο εμπόριο, οι συμμορίες και παράνομες συμπεριφορές όπως η δημόσια ούρηση, η χρήση ουσιών, η επικίνδυνη οδήγηση κλπ, οι οποίες προκαλούν αίσθηση κινδύνου, εκφοβισμού και κοινωνικής αποδόμησης. Επίσης η υποβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος που διακρίνεται από την εγκατάλειψη κτιρίων, βανδαλισμούς, υλικές φθορές και ελλιπή περιποίηση της περιοχής, συγκροτούν σημεία υλικής παθολογίας που σύμφωνα με τη σχολή του Σικάγο, η παθολογία του χώρου συνδέεται με την εγκληματική δράση και την εμφάνιση φαινομένων ανομίας σε φτωχές περιοχές. Το ερευνητικό ενδιαφέρον μετατέθηκε στην έρευνα κοινωνικών και μεθοδικών διαδικασιών που πραγματοποιούνται σε χώρους κατοίκηση καθώς οι δημογραφικοί παράμετροι δεν κατάφεραν να εξηγήσουν επιτυχώς τέτοια φαινόμενα.²⁷

²⁷ Ζήση, Α. Αστικοί χώροι κατοίκησης, δίκτυα κοινωνικών σχέσεων και ποιότητα ζωής. Σημειώσεις μαθήματος. PDF, διαφ. 1-56.

Κεφάλαιο 3ο - Ανάπτυξη κοινοτικού πνεύματος μέσω των εικαστικών παρεμβάσεων

3.1 Περιπατητική ανάγνωση του τόπου

Ο τόπος και το τοπίο, αποτελούν κύρια θέματα στην καλλιτεχνική έκφραση και η σύγχρονη τέχνη πραγματεύεται τα θέματα αυτά με διεπιστημονική πλαισίωση τόσο στη διαδικασία παραγωγής όσο και στα μέσα διεξαγωγής. Τα υλικά και οι τεχνικές, επιλέγονται μέσα από μια διαδικασία έρευνας του ίδιου του θέματος, που φέρνει στην επιφάνεια απαντήσεις και ταυτόχρονα θέτει νέα ερωτήματα προς διερεύνηση, για ζητήματα που προβληματίζουν την κοινωνία. Ο καλλιτέχνης τοποθετείται σε ρόλο ερευνητή, αξιοποιώντας στο έργο του θεωρητικές προσεγγίσεις και τεκμηριώσεις που υποβοηθούν την ανάγνωση του έργου και την επικοινωνία με το ευρύτερο κοινό. Η διεπιστημονική αυτή προσέγγιση, ερευνά τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση, το περιβάλλον και τον δημόσιο χώρο, τις προσωπικές και συλλογικές μνήμες που διαμορφώνονται στο πέρασμα των ετών και δημιουργούν καλλιτεχνικά απότοκα, ως εκφραστές νοημάτων του παρελθόντος που έρχονται σε συνομιλία με την εξελικτική πορεία της σύγχρονης κοινωνίας. Η τέχνη ανέκαθεν αποτελούσε ένα ισχυρό μέσο επικοινωνίας και κριτικής πρακτικής σε κοινωνικοπολιτικά γεγονότα ως υπερασπιστής του πολιτισμού, των ευάλωτων ομάδων και ως υποστηρικτής της κοινωνικής δικαιοσύνης. (Ζιώγας, Συλαίου, 2015, σ. 10)

Με τον ίδιο τρόπο πλαισιοθετείται και η επαφή του ανθρώπου με το αστικό περιβάλλον. Η τέχνη μπορεί να διαδραματίζεται πλέον στον δημόσιο χώρο και να εμπλέκει ενεργά το κοινό με τη συμμετοχή του, λειτουργώντας ως ένας μεγάλος καμβάς που μετασχηματίζεται μέσα από εκδηλώσεις επικοινωνίας και αλληλεπιδράσεων σε πραγματικό χώρο και χρόνο. Στην ίδια λογική πραγματοποιείται και η δράση της Εικαστικής Πορείας προς τις Πρέσπες, η οποία μετρά 13 χρόνια από την έναρξή της το 2007, ως μια καλλιτεχνική – εκπαιδευτική διαδικασία του τμήματος Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών (TEET) του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (1ο Εργαστήριο Ζωγραφικής) (<http://visualmarch.eetf.uowm.gr/>). Μέσα από τις δράσεις, επιδιώκεται η επικοινωνία με το κοινό αλλά και η συνάντηση καλλιτεχνών και επιστημόνων, που αποσκοπεί στη διερεύνηση της ιστορίας και του πολιτικού μηχανισμού του τόπου, σε σχέση με καλλιτεχνικές δραστηριότητες που λειτουργούν ως εργαλείο κατανόησης και απεικόνισης των γεωπολιτικών στοιχείων, του φυσικού και ανθρωπογενούς τοπίου και των κοινωνικών τεκμηρίων που εμπεριέχονται σε αυτό. (Ζιώγας, Συλαίου, 2015, σ. 11)

Οι δράσεις περιλαμβάνουν εικαστικούς προβληματισμούς σε θέματα περιβαλλοντικά, πολιτισμού και ιστορικών αναζητήσεων στην περιοχή των Πρεσπών, αντλώντας από θεωρητικές προσεγγίσεις της κριτικής σκέψης. Κατά την ανέλιξη της, η Εικαστική Πορεία προς τις Πρέσπες επεκτάθηκε και μετασχηματίστηκε σε μια πρακτική καλλιτεχνικής και κοινωνικής προσέγγισης του τοπίου, η οποία σκοπό έχει να ερευνήσει τη μετεξέλιξη

συνοριακών περιοχών. Πλέον το ανθρώπινο δυναμικό που δραστηριοποιείται, αποτελείται από καλλιτέχνες, ιστορικούς, ανθρώπους του πολιτισμού αλλά και από κατοίκους της περιοχής και συνθέτει μια εικαστική δράση, που προάγει πως η καλλιτεχνική γνώση που αποκτάται μέσα από τη βιωματική εμπειρία, φέρνει σε επαφή ανθρώπους με τόπους και ιδέες, εμπνέοντας για την αναβίωση του παρελθόντος με σύγχρονη καλλιτεχνική ματιά. Η πορεία στις Πρέσπες, είναι μια περιπατητική διαδικασία, μέσα από την από την οποία αναπτύσσεται κοινωνικό κεφάλαιο μεταξύ των περιπατητών, οι οποίοι ανακαλύπτουν και επικοινωνούν ταυτόχρονα με το τοπίο, απ' όπου συλλέγουν ερεθίσματα που ενεργοποιούν καλλιτεχνικές παρεμβάσεις με υλικά και τεχνικές, εμπνευσμένα από το φυσικό τοπίο και την παράδοση του τόπου, εμπλουτίζοντας επιπλέον το πολιτισμικό και ανθρώπινο κεφάλαιο. Η ιδέα αντλεί από το κίνημα των Ρομαντικών, 19ο αιώνα, που υπερασπίστηκε την ανάγκη της ανθρώπινης υπόστασης για τη διερεύνηση της φύσης και του τοπίου μέσα από το περπάτημα. (Ζιώγας, Συλαίου, 2015, σ.σ. 11-12)

Ο Benjamin αποδέχεται τη συνεισφορά της περιπατητικής στο αστικό τοπίο, για τη λεπτομερή εξέταση ενός πολιτισμού, το βάδισμα, ως δραστηριότητα και συγχρόνως ως μετακίνηση, συνιστά κύρια έννοια και στο έργο του Γάλλου θεωρητικού de Certeau, ο οποίος δείχνει ειδική προσοχή για τις ευρύτατα δημοφιλής πρακτικές, που εξετάζουν τους πολιτισμούς. Αφετηρία για τον de Certeau αποτελούν οι «χωρικές πρακτικές» που υποσκάπτουν τα θεμελιώδη νοήματα που θεσπίζονται στο τοπίο, από τεχνάσματα όπως η αρχιτεκτονική, η πολεοδομία και ο αστικός σχεδιασμός. Αντικριστά στην ορθολογική έννοια της πόλης την οποία λαμβάνει ως έναν ολιστικό χώρο, ο de Certeau αντιπροβάλλει τη δυναμική πόλη, η οποία δεν είναι αντιληπτή, αλλά μπορεί να κατανοηθεί με τη μελέτη φαινομενικά αμελητέων στοιχείων (χνάρια) στους δρόμους. (Stevenson, 2007, σ. 113).

Ο de Certeau, υποστηρίζει πως οι περιπατητές του αστικού χώρου βιώνουν και συγχρόνως κατασκευάζουν μια πόλη, την οποία δεν έχουν τη δυνατότητα να «δουν», καθώς η παρουσία τους καταλαμβάνει συγκεκριμένο χώρο, ανάλογα με το που βρίσκονται κάθε στιγμή. Η διαδρομή που σχηματίζουν από το περπάτημα στον αστικό χώρο, προσλαμβάνεται ως μνήμη ή ως φαντασία, που κατασκευάζονται είτε από μια εμπειρία που έχει προηγηθεί στον δεδομένο χώρο, είτε από κάποια εικαστική μορφή αναπαράστασης. Μέσα από το περπάτημα οι χρήστες του αστικού χώρου αποτυπώνουν επανειλημμένα τη δική τους δραστηριότητα στον χώρο, παράγοντας ασυνεχής ιστορίες που συναντώνται με άλλες παρόμοιες ιστορίες. Η πόλη σχηματίζεται από τις διαδρομές και τις διασυνδέσεις των περιπατητών. Όπως αναφέρει συγκεκριμένα: *«Τα δίκτυα που σχηματίζουν αυτά τα μετακινούμενα, διασταυρωμένα γραπτά συνθέτουν μια πολύπλευρη ιστορία που δεν έχει ούτε συγγραφέα ούτε θεατή, που διαμορφώνεται από τις κατακερματισμένες αυτές διαδρομές και μεταβολές του χώρου: όπως οι αναπαραστάσεις, παραμένει καθημερινά και απροσδιόριστα “άλλη”».* (de Certeau, 1988, σ.93, αναφ. στο Stevenson, 2007, σ.σ. 114).

Αναπτύσσοντας τη σκέψη του, ισχυρίζεται πως ενώ η ανίχνευση και η καταγραφή του προορισμού που ακολουθεί ένας οδοιπόρος είναι εφικτή, δεν συμβαίνει το ίδιο με αντίστοιχες αναπαραστάσεις που δε δύναται να περιγράψουν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της εμπειρίας του περπατήματος (de Certeau, 1988, σ.97). Οι αναπαραστάσεις αυτές έχουν να κάνουν με την υποκειμενική ερμηνεία της εμπειρίας του περιπατητή μέσα στον χώρο, οι οποίες συνδέονται με μνήμες και γεγονότα που εμπειρέχουν συναισθηματικές παραμέτρους, όπως για παράδειγμα η νοσταλγία που συνδέεται με έναν τόπο. Επιπλέον, επισημάνει τη σημασιολογία που θέτουν τα φυσικά και συμβολικά όρια στις χωρικές κατασκευές μιας βιωμένης εμπειρίας και διαμορφώνουν τη χάραξη του προσωπικού, γνώριμου χώρου, ως συντελεστή που ορίζει την ταυτότητα μας. (Stevenson, 2007, σ.σ. 114-115).

Όπως υποστηρίζει η γεωγράφος (Doreen Massey, 1992, σ.13), *«Τα όρια παίζουν κεντρικό ρόλο στον καθορισμό της ταυτότητας μέσω μιας αρνητικής αντιπαράθεσης στο χώρο με τον “άλλο” εκτός των ορίων»*. Δηλαδή τα σύνορα έχουν κυρίαρχο ρόλο στον προσδιορισμό της ταυτότητας και στη σύναψη συμφωνίας που αφορά στη χρήση των χωρικών αναφορών ή στον αποκλεισμό από αυτές. Συνήθως, όταν παραλείπεται το προσωπικό βίωμα, η ταυτότητα ορίζεται από κυρίαρχα χαρακτηριστικά του χώρου που προσδιορίζουν κοινές ερμηνείες και προσλήψεις του χώρου. Η πρακτική αυτή έχει ουσιαστικό λόγο στις εντυπώσεις που δημιουργούνται, θετικές ή αρνητικές για έναν χώρο και εντάσσονται μέσα σε αυτή γενικεύσεις και στερεότυπα που πιθανόν να στιγματίσουν έναν χώρο, μια πόλη κλπ. (Stevenson, 1998, αναφ. στο Stevenson, 2007, σ.σ. 115-116).

Επίσης μεγάλη σημασία στον καθορισμό της αντιληπτής χαρτογράφησης έχει η ονοματοθεσία, μέσα από την οποία γίνεται η ενοποίηση ή ο διαχωρισμός των ορίων, τόσο ανάμεσα στις πόλεις όσο και σε δρόμους ή προάστια. Σύμφωνα με τον de Certeau (1988, σ.104) *« τα ονόματα επιτρέπουν στους περαστικούς να τα νοηματοδοτούν με διαφορετικούς τρόπους. Αποσυνδέονται από τους χώρους που υποτίθεται πως όριζαν, και υπηρετούν ως φανταστικοί τόποι συνάντησης διαφορετικές διαδρομές»*. Η ονοματοθεσία εν ολίγοις, περιγράφει συνοπτικά τις νοητικές κατασκευές ενός πλαισιοθετημένου χώρου και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του. (Stevenson, 2007, σ.σ. 116).

Υφίσταται μια σύνθετη σύνδεση μεταξύ ονομάτων των χώρων και της κατανόησης των πολιτισμικών αξιών. Εντούτοις, τα χωρικά νοήματα είναι μεταβαλλόμενα, ρευστά και επαναπροσδιορίζονται συνεχώς μέσα από καθιερωμένους λόγους, που συμπεριλαμβάνουν τον αντίκτυπο του πολιτισμού μέσα από ενέργειες όπως το περπάτημα ή η κατάληψη χώρων. Έτσι το χωρικό νόημα ή η ονοματοθεσία, δύναται να μεταχειριστεί από ομάδες για την εξυπηρέτηση πολιτικών, εμπορικών ή κοινωνικών σκοπών. (Stevenson, 2007, σ.σ. 116-117)

Ο Benjamin δεν αποσκοπεί μόνο σε μια υποκειμενική επεξήγηση του αστικού χώρου, αντίθετα επιμένει στην αναζήτηση με γνώμονα τα αποτυπώματα κοινωνικών νοημάτων που περιλαμβάνονται στο δομημένο περιβάλλον. Σύμφωνα με την εννοιολόγηση που δίνει, η

περιπλάνηση συγκροτεί μια πολυσχιδή διαδικασία, που φανερώνει συλλογικές μνήμες, γνώσεις, θέσεις και σύγχρονες νοηματοδοτήσεις. Επεκτείνοντας την ανάλυση του Benjamin, ο de Certeau ερευνά τις γόνιμες συγκρούσεις ανάμεσα στην ευρεία έννοια της πόλης και τον αστικό χώρο ως βιωμένη εμπειρία, αναδεικνύοντας τις συμβολικές και φαντασιακές του διαστάσεις. (Stevenson, 2007, σ. 119).

3.2 Ενδυνάμωση του κοινωνικού και πολιτισμικού κεφαλαίου με συμμετοχικές πρακτικές τέχνης

Η συμμετοχική τέχνη σύμφωνα με τον Kravagna (1998)²⁸, έχει τις ρίζες της από το κίνημα του Ντανταϊσμού, του ρώσικου κονστρουκτιβισμού και του προντουκτιβισμού, που εντάσσει κατά την άποψή του, αντισυμβατικό πυρήνα στην έννοια της συμμετοχής με την ενσωμάτωσή της στο έργο τέχνης, προξενώντας με τον τρόπο αυτό ρήγμα της τέχνης στην αντικειμενική εφαρμογή της στη ζωή. Τα όρια μεταξύ τέχνης και ζωής, ενισχύθηκαν επιπλέον από εφαρμογές τέχνης, οι οποίες μετασχημάτισαν το κοινό από θεατές ή συμμετέχοντες σε συνεκτελεστές (co-performer). Η συμμετοχική τέχνη παρουσιάζει κοινωνικό χαρακτήρα στις εφαρμογές της και στο περιεχόμενό της, το οποίο προκύπτει από την κοινωνική συνεισφορά και από ερευνητικές μεθόδους, που παρεμβαίνουν στο καθημερινό πλαίσιο μέσω της τέχνης. Ταυτόχρονα εξελίχθηκαν συμμετοχικές δράσεις τέχνης σε δημόσιους χώρους μετουσιώνοντάς την σε πραγματικές συνθήκες πέρα από τα καθιερωμένα ιδανικά. (Ντάφλος, 2015, σ. 104)

Η μεταβολή του ενδιαφέροντος από τα υλικά προς τη μέθεξη υποκειμένων στα πλαίσια της τέχνης, οφείλεται στην επίδραση φιλοσοφικών και κοινωνικών θεωριών που επηρέασαν μορφές τέχνης με ακτιβιστική, ριζοσπαστική και κοινωνικοπολιτικά εμπλεκόμενη δράση, δημιουργώντας με τον συμμετοχικό χαρακτήρα που υιοθέτησαν έναν ανεξάρτητο θεσμό κριτικής. Στις συμμετοχικές πράξεις στην τέχνη είναι σημαντική η παρουσία των υποκειμένων με όλες τις αισθήσεις τους, που ενδυναμώνει και ενισχύει τη συνομιλία, τη διάδραση και τον κριτικό αναστοχασμό. (Ντάφλος, 2015, σ.σ. 104-105)

Οι απόψεις της Dezeuze και του Kravagna συμπίπτουν ως προς τον διαχωρισμό ανάλογα με τα επίπεδα συμμετοχής, σε τρεις κατηγορίες:

1. Διαδραστική τέχνη, οι σχέσεις αναπτύσσονται ανάμεσα στα μέλη από το κοινό ή μεταξύ κοινού και των καλλιτεχνικών αντικειμένων. Η διαδραστική τέχνη δε χαρακτηρίζεται από ελευθερία στις πρωτοβουλίες που μπορεί να έχει το κοινό διότι περισσότερο λειτουργεί παθητικά μέσα από καθορισμένες οδηγίες που δέχεται από τον καλλιτέχνη.
2. Συμμετοχική τέχνη, η σχέση αναπτύσσεται ανάμεσα στους συμμετέχοντες με επίκεντρο το

²⁸ Είναι ιστορικός τέχνης, κριτικός και επιμελητής εκθέσεων, καθηγητής Μεταποικιακών Σπουδών στην Ακαδημία Καλών Τεχνών της Βιέννης. Βλ. Christian Kravagna (1998), «Working on the Community: Models of Participatory Practice», μτφρ. Α. Derieg, διαθέσιμο στο http://republicart.net/disc/aap/kravagna01_en.pdf

καλλιτεχνικό παράγωγο, το οποίο αποκτά συμβολική διάσταση δωρο-δοσίας, με την προϋπόθεση των αμοιβαίων ευθυνών.

3. Συλλογική (συνεργατική) τέχνη, επιδιώκει εξισορρόπηση στη σχέση συνεργασίας μεταξύ κατασκευαστών και αποδεκτών ή ανάμεσα στους συντονιστές και τους συμμετέχοντες.

.(Ντάφλος, 2015, σ.σ. 66, 105)

Οι σύγχρονες πρακτικές τέχνης υπαινίσσονται την άρση του καλλιτέχνη ως επίκεντρο που δημιουργεί και εκθέτει και στη συνέχεια το κοινό με τη σειρά του εκτιμά με κριτικό στοχασμό το έκθεμα. Οι συλλογικές πρακτικές φέρνουν στο επίκεντρο τις έννοιες συνεργασίας, αλληλεπίδρασης και αλληλεγγύης και εστιάζουν στα θέματα που απασχολούν τη σύγχρονη κοινωνία, στην ανάπτυξη κοινωνικού κεφαλαίου και στη διαδικασία που λόγω της συλλογικής παιδείας αποκτά επιτελεστικό χαρακτήρα. Έτσι ορισμένοι καλλιτέχνες, επιδιώκουν να ανήκουν σε ομάδες, ακόμα και αν η συμμετοχή τους είναι ανώνυμη. Η Milevska (2007) υποστηρίζει πως ο όρος «διάδραση», όταν χρησιμοποιείται για την τέχνη, ερμηνεύει την ανταλλαγή με αντικείμενα και υποδομές ενώ στην περίπτωση των συμμετοχικών μεθόδων η ανταλλαγή πραγματοποιείται ανάμεσα στους συμμετέχοντες των καλλιτεχνικών δράσεων με πιο επουσιώδη χαρακτήρα που αφορά σε συναισθήματα, ιδέες και καλλιτεχνική εργασία. Η Bishop (2006), υποστηρίζει πως η διαδραστική τέχνη εντάσσει πρακτικές με νέα μέσα και τεχνολογίες, ενώ η συμμετοχική τέχνη επιδιώκει τη συγκρότηση κοινοτήτων και δίνει βαρύτητα στην ενεργή συμμετοχή των υποκειμένων και στην εμπειρία της πράξης. Ταυτόχρονα, η μεταβίβαση διανεμημένων πνευματικών δικαιωμάτων σε ένα καθεστώς κεφαλαιοκρατίας, προσκρούει τη μορφή του δημιουργού – εφευρέτη, εκφράζοντας εκτός των άλλων μια συμπεριφορά δημοκρατικής συνιστώσας στο πολιτικό πεδίο που προάγει μη ιεραρχικά κοινωνικά μοντέλα. (Ντάφλος, 2015, σ.σ.106-108)

Ο Pierre Bourdieu ορίζει την τέχνη ως έναν χώρο στον οποίο διαμορφώνονται δεσμοί σε συνάρτηση με σύνθεση απόψεων, που ως αποτέλεσμα έχουν τον συσχετισμό ή τη σύγκρουση που επιφέρει διατήρηση ή μετασχηματισμό αντίστοιχα. Οι σύγχρονες καλλιτεχνικές εφαρμογές έχουν περισσότερο ανθρωποκεντρική προσέγγιση και εστιάζουν στις ανθρώπινες σχέσεις και όχι στην θεϊκή ή φυσική υπόσταση σε σχέση με τον άνθρωπο όπως εξετάζε στις απαρχές της. Ο καλλιτέχνης εστιάζει όλο και πιο πολύ στους δεσμούς που πυροδοτεί το έργο σε σχέση με το κοινό ή στην κατασκευή πρότυπων κοινωνικότητας. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει μεγάλη πρόοδος σε καλλιτεχνικές πρακτικές με συνεργατικό, συλλογικό ή συμμετοχικό χαρακτήρα που ερευνούν τις μεθόδους συσχέτισης με τον άλλον. (Bourriaud, 2015, σ.σ 39, 40-42, 88)

Υποστηρίζεται η γνώμη, πως στις συμμετοχικές τέχνες υπάρχει η δυνατότητα ενίσχυσης της ενεργής δράσης πολιτών και η ανάπτυξη κριτικής σκέψης (Rooke, 2013). Σύμφωνα με τον Freire, οι συμμετοχικές πρακτικές στην έρευνα και στην εκπαίδευση, στις οποίες οι συμμετέχοντες έχουν ενεργή εμπλοκή, τροφοδοτούν την κριτική σκέψη. Η συμμετοχή στις

κοινοτικές τέχνες, δύναται να επιδράσει εκπαιδευτικά και να ενδυναμώσει πολιτικά και κοινωνικά τους συμμετέχοντες, λόγω της δυνατότητας έκφρασης που επιδιώκει κοινωνική δικαιοσύνη και κοινωνική αλλαγή. Έτσι είναι πιθανόν να επιδράσει ενδυναμωτικά και μεταρρυθμιστικά (Rooke, 2013), (Καροτσιέρη & Λαλιώτη, 2017, σ. 66)

Εξετάζοντας τη σχέση μεταξύ των τεχνών και της ενεργοποίησης πολιτών, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί και η επιρροή των συμμετοχικών τεχνών στην κοινότητα. Οι καλλιτεχνικές παρεμβάσεις συνιστούν σύνολο τεχνασμάτων της κοινοτικής ανάταξης και έχουν θετική επίδραση στο κοινωνικό κεφάλαιο η οποία μπορεί επακριβώς να υπολογιστεί μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα, τις σχέσεις εμπιστοσύνης και τη συμμετοχή και συνεργασία εντός της κοινότητας για το συλλογικό όφελος (Newman, Curtis & Stephens, 2001). Η εμπλοκή στις συμμετοχικές τέχνες, αποφέρει ατομικά αλλά και συλλογικά οφέλη τόσο στους συμμετέχοντες, όσο και στην ευρύτερη κοινότητα. (Matarosso, 1997). Τα ατομικά οφέλη αφορούν στην προσωπική εξέλιξη που ενισχύει τις εργασιακές ικανότητες αλλά και στην ανάπτυξη αυτοπεποίθησης και δεξιοτήτων που συμβάλλουν στις επικοινωνιακές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων στην κοινότητα (Matarosso, 1997, Newman, Curtis & Stephens, 2001). Τα ειδικά αυτά οφέλη διευρύνονται και σε συλλογικά οφέλη καθώς διαφυλάσσεται το φρόνημα των απομονωμένων ομάδων και ισχυροποιείται η επαφή και η κοινωνική συνοχή. Οι επίκτητες αυτές ικανότητες μπορεί να είναι ενδυναμωτικές καθώς ενθαρρύνεται η εμπλοκή στα τοπικά ζητήματα και σε καλλιτεχνικά έργα που τροφοδοτούν την ανιδιοτέλεια και την αφοσίωση των ατόμων για την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων. Οι ενέργειες αυτές προξενούν λειτουργίες για πρωτότυπες προσεγγίσεις στην επίλυση προβλημάτων, παρέχουν ευκαιρίες στη στήριξη εύάλωτων ομάδων, συμβάλλουν στην εκπαίδευση και στη σωματική και ψυχική υγεία, ως ένα συστατικό αναπτυξιακής στρατηγικής. (Matarosso, 1996, Matarosso, 1997, Williams 1997, Jones, 1988, Matarosso, 1998, Kay & Watt, 2000, Lowe, 2000, Newman, Curtis & Stephens, 2001, ανάφ. στο Καροτσιέρη & Λαλιώτη, 2017, σ.σ. 71-73)

Επιπλέον η συμμετοχή σε καλλιτεχνικές δράσεις επιφέρει αποτελέσματα στην κοινότητα με βασικό πλεονέκτημα τη συμβολή στην κοινωνική συνοχή, που δημιουργεί σχέσεις εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας, ενοποιεί το χάσμα ανάμεσα στις ανθρώπινες σχέσεις και ενδυναμώνει τις κοινωνικές επαφές ιδιαίτερα σε περιβάλλοντα που παρατηρείται κοινωνικός αποκλεισμός (Matarosso, 1997, ανάφ. στο Καροτσιέρη & Λαλιώτη, 2017, σ. 73)

Ακόμα ένα ορατό αποτέλεσμα είναι η ενδυνάμωση της ταυτότητας της κοινότητας αλλά και η διατήρηση της αισθητικής του τόπου. Ζητήματα που αφορούν στον πολιτισμό και την ταυτότητα, αντιστοιχούν με πρωταρχικά θέματα που σχετίζονται με τις κοινότητες όπως για παράδειγμα τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους μέσα σε ένα τόπο, τον τρόπο που βιώνουν και περιγράφουν τη θέση τους σε αυτόν αλλά και τις αλλαγές που ενδεχομένως επιθυμούν για τη βελτίωση του (Mayo, 2000). Συμπερασματικά, διαπλάθονται οι συγκυρίες

για να οικοδομηθεί η κοινοτική ταυτότητα, ώστε τα μέλη της να απολαμβάνουν τα προνόμια της κοινής ιδιότητας, που συγκροτείται από την ταύτιση με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας και ενισχύει το αίσθημα του «ανήκειν». (Καροτσιέρη & Λαλιώτη, 2017, σ. 73)

Η σπουδαιότητα των συμμετοχικών τεχνών είναι πως τα μέλη μέσα από τη συμμετοχή τους αναπτύσσουν οργανωτικές ικανότητες και αποκτούν τη δική τους φωνή και την τόλμη να εκφραστούν. Αν και η συμμετοχή των ανθρώπων σε καλλιτεχνικά δρώμενα ενθαρρύνεται από τη δημιουργική καλλιτεχνική διαδικασία, ο σχεδιασμός μιας καλλιτεχνικής παρέμβασης μπορεί να επιφέρει επίσης θετικά αποτελέσματα στην κοινότητα, ενισχύοντας την κοινοτική οργάνωση και εμπνέοντας για περαιτέρω συμμετοχή. (Matarosso, 1997, ανάφ. στο Καροτσιέρη & Λαλιώτη, 2017, σ.σ. 73-74)

Εκτείνοντας τις παραπάνω διαπιστώσεις παρατηρείται πως οι συμμετέχοντες αποκτούν νέες ικανότητες όπως η εμπειρία της συμμετοχής που ενισχύει τη γνώση μέσα από το βίωμα, η αύξηση της αυτοπεποίθησης που εμπνέει σιγουριά και τόλμη στις επικοινωνιακές ικανότητες, η συνεργασία με άλλους ανθρώπους που επιφέρει δημιουργικά αποτελέσματα και τροφοδοτεί τη δέσμευση για στήριξη τοπικών έργων και κοινωνικής αλλαγής, όπως μια χαρακτηριστική περίπτωση θα μπορούσε να αποτελεί η ανάπτυξη της περιοχής τους. Το σημαντικότερο ίσως από όλα, είναι η ενδυνάμωση του κριτικού αναστοχασμού, όπου δίνει την δυνατότητα στους συμμετέχοντες να επανεξετάζουν και να αξιολογήσουν ζητήματα που αφορούν την κοινότητα και να εκφράσουν την άποψη τους ή ακόμα να αμφισβητήσουν τη διάρθρωση και την κατανομή της ισχύς ως μια παγιωμένη κατάσταση, οδηγώντας στην αλλαγή βαθιών δομών της κοινωνίας. (Matarosso, 1997, ανάφ. στο Καροτσιέρη & Λαλιώτη, 2017, σ. 74)

Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί, όπως επισημάνει ο Matarosso, πως η εμπλοκή σε καλλιτεχνικές δράσεις δεν είναι ακαριαία ενδυναμωτική, αλλά ο σχεδιασμός των δράσεων και ο έλεγχος που ασκείται σε αυτόν από τους συμμετέχοντες και από τις ισότιμες σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στα μέλη οδηγούν σε αυτή. Η βιωματική εμπειρία που αποκομίζεται από την συμμετοχή σε καλλιτεχνικές παρεμβάσεις και η συνεργατική διαδικασία που διεγείρει συζητήσεις για κοινωνικοπολιτικά ζητήματα και τοπικά θέματα, οδηγούν στη λήψη αποφάσεων και στην ενδυνάμωση, που διενεργείται μέσα από την εκπλήρωση στόχων και την ανάπτυξη κοινωνικού κεφαλαίου. (Matarosso, 1997, ανάφ. στο Καροτσιέρη & Λαλιώτη, 2017, σ. 74-75)

Η πολιτιστική και κοινωνική ανάταξη δύναται να επιφέρει και οικονομικά οφέλη στην κοινότητα έτσι ο συντονισμός συμμετοχικών καλλιτεχνικών πρωτοβουλιών παίζει σημαντικό ρόλο στην άσκηση πολιτικής, καθώς οι καλλιτεχνικές παρεμβάσεις αναπτύσσουν κριτικό διάλογο ανάμεσα στις υπηρεσίες και τους χρήστες (Mayo, 2000). Οι συμμετοχικές τέχνες δεν αναπτύσσουν μόνο τις ικανότητες των συμμετεχόντων, αλλά δημιουργούν και πρόσφορο έδαφος ώστε να λάβουν μέρος σε μια δημοκρατική προσέγγιση που επιφέρει κοινωνική δικαιοσύνη και αλλαγή. (Καροτσιέρη & Λαλιώτη, 2017, σ.σ. 75-76)

3.3 Εικαστικές παρεμβάσεις στον δημόσιο χώρο και τη δημόσια σφαίρα

Ο δημόσιος χώρος στη διεθνή δημόσια σφαίρα, τίθεται ως ένας χώρος κοινωνικοπολιτικής κριτικής και επανεξέτασης δημοκρατικών πρακτικών και εννοιών. Καλλιτεχνικές χωροχρονικές εκδηλώσεις στον δημόσιο χώρο, προβάλλουν ως θετικά χαρακτηριστικά την έντονη δραστηριότητα, την εμπλοκή στη πόλη, την έλλειψη τάξης και οργάνωσης, παρουσιάζοντας τα ως νέες συγκυρίες αλληλεπίδρασης μέσα από προσωρινούς δεσμούς και μεταβάσεις, οι οποίες αναδεικνύονται ως έκφραση ελευθερίας και αντίστασης. (Ντάφλος, 2015, σ. 192)

Ο κοινωνικός επιστήμονας Richard Sennett (2004), επισημαίνει την αναγκαιότητα αναζήτησης και κατοχύρωσης σημείων επικοινωνίας για τους κατοίκους, με ενεργή συμμετοχή και αιφνιδιαστική, μη προβλέψιμη αλληλεπίδραση. Ο ίδιος εξετάζει αστικούς χώρους, μέσα από άσκοπες περιπλανήσεις, καλλιεργώντας απρόβλεπτες καταστάσεις, αντιπαραβολές, πολυπλοκότητα και αταξία. Ο αστικός χώρος για τη γεωγράφο Doreen Massey (2008), αποτελεί ένα ανοιχτό, ανακατασκευαστικό πεδίο διάδρασης, μεταξύ δεσμών και αδιάκοπων συμβάντων. Στα όρια του αστικού πεδίου εκτυλίσσονται απρόσμενα, τυχαία γεγονότα, μέσα από συσχετισμούς εξάρτησης, εμπλοκής και αλληλεπίδρασης. Συγχρόνως συγκροτεί πεδίο αμοιβαίων υποχρεώσεων, συγκρούσεων, ενδοιασμού και συνύπαρξης. Μπορεί να θεωρηθεί ως ένας χώρος καινοτόμων ιδεών και αντικρουόμενων πόλων, ποικιλομορφίας και κοινωνικότητας. (Ντάφλος, 2015, σ. 192)

Η Rosalyn Deutsche (1998), προσεγγίζει την έννοια του δημόσιου χώρου ως ένα πλαίσιο πολιτικών διεκδικήσεων, που δεν στηρίζεται στην ανθρώπινη συνειδητότητα αλλά κατασκευάζεται και μετασχηματίζεται μέσα από δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εκτός των ορίων μιας τοποθεσίας. Η εμπλοκή πολιτών σε δημόσιες συζητήσεις με πολιτικό περιεχόμενο, μετασχηματίζει οποιονδήποτε χώρο σε έναν δημόσιο, κοινωνικοπολιτικό χώρο. Η αντικατάσταση του δημόσιου χώρου από την ευρύτερη έννοια της δημόσιας σφαίρας εξετάζει τις μεθόδους της δημόσιας τέχνης ως πολιτικοποιημένης τέχνης, μεταθέτοντας την συνομιλία από τον δημόσιο χώρο και τα όρια του, προς την επικοινωνία σε ένα ευρύτερο δίκτυο που κατασκευάζεται μέσα από τον δημόσιο διάλογο, εκτός οριοθετημένων χώρων. (Ντάφλος, 2015, σ. 193)

Η δημόσια σφαίρα προβάλλεται ως μια ιδανική ιδεώδες κατασκευή, ως ένα πεδίο αντιπαραθέσεων και συνδέεται με την κοινωνική και πολιτική όψη του συλλογικού μηχανισμού και της ισότιμης συμμετοχής, στη βάση τεκμηριωμένων κριτικών αντιπαραθέσεων. Μέσα από τις αντιπαραθέσεις αυτές επιχειρείται η ανάπτυξη αντικειμενικών συζητήσεων, σε ένα ευρύτερο δημόσιο κοινό και χώρο, που διευρύνεται στα μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης. Αντίθετα, για τους Oscar Negt, Alexander Kluge (1993) και άλλους, ο χώρος της δημόσιας σφαίρας, που αναπτύσσεται σημαντικά ως ένας κοινός χώρος, δεν αρμόζει να συναρτάται με την πραγματική διάσταση της κυρίαρχης

ιδεολογίας και τους κανόνες συγκατάθεσης που συμβαδίζουν. Αντίθετα η πολιτική θεωρία προσεγγίζει τη δημόσια σφαίρα ως ένα πεδίο ανταγωνιστικής και πολιτικής ανάπτυξης και πάλης αντίστοιχα, ενισχύοντας συστηματικά τη δημοκρατία. (Ντάφλος, 2015, σ.σ. 192-194)

Νέες μέθοδοι τέχνης στη δημόσια σφαίρα παρουσιάζουν ένα κεκτημένο δικαίωμα και διαφέρουν από την άποψη πως ο προορισμός των παρεμβάσεων αφορά τον μέσο χρήστη στον δημόσιο χώρο, ο οποίος αντιμετωπίζεται ως κενός, υπολειμματικός χώρος του ιδιωτικού χώρου. Οι δημόσιες εφαρμογές τέχνης δεν έχουν σχέση με δομικά προγράμματα ανάπλασης σε φυσικές και αστικές τοποθεσίες, αλλά στην ανάπτυξη συζητήσεων και διεκδίκηση δικαιωμάτων και κοινωνικής δικαιοσύνης μέσα από την ανασυγκρότηση της δημόσιας σφαίρας. (Ντάφλος, 2015, σ. 194)

Για τη Rosalyn Deutsche (1998), η έννοια "δημόσιο" που χρησιμοποιείται ως αντίθετο του όρου "ιδιωτικό", αποδίδει άμεσα δημοκρατικά συμφραζόμενα, προσανατολίζοντας προς δημοκρατικές υποδηλώσεις και κατοχυρωμένα, τα οποία προτείνουν ανοικτούς όρους για τους "πολίτες", όπως προσβασιμότητα, συνεργατικότητα, ένταξη και υπευθυνότητα. Η έννοια "δημόσιο", μετέχει επιπλέον στα αιτήματα ισότητας, ατομικής ελευθερίας, δικαιωμάτων, και εμπλοκής των πολιτών σε πεδία εθελοντισμού και φιλανθρωπίας. Επιπλέον η χρήση του όρου "δημόσιο" εφαρμόζεται στην αστικοποίηση και την αποποίηση κρατικών ευθυνών, την υποβάθμιση του όρου ή των δημόσιων προσφορών και συλλογικών ωφελειών. Στον δημόσιο χώρο ανατέλλουν τα δικαιώματα και οι συλλογικές και κοινωνικές διεκδικήσεις, ενώ ταυτόχρονα φανερώνει τον τρόπο και την ποιότητα ζωής. (Ντάφλος, 2015, σ. 194)

Για τον Henri Lefèbvre (2007), η εξέλιξη της τέχνης δεν ανάγεται στον καλλιτεχνικό κόσμο όπως συνηθίζεται, αλλά στις καλλιτεχνικές παρεμβάσεις στον αστικό χώρο, με τις οποίες οι τέχνη δεσμεύεται να τροποποιήσει την πραγματικότητα, μέσα από την εξοικείωση με βιωματικές ποιότητες, επιθυμίες και ένταξη στα χωροχρονικά πλαίσια του αστικού ιστού.

Η Jane Rendell (2006), παρατηρεί πως στον χώρο εισάγονται έννοιες του τόπου και της ταυτότητας και παρέχει μια αλλότροπη ερμηνεία για τον τόπο, περιγράφοντάς τον ως άθροισμα ξεχωριστών στιγμών σε ένα δίκτυο αλληλεπιδράσεων και κοινωνικών σχέσεων και όχι ως ενός παθητικού και αμετάκλητου χώρου. Στην αρχιτεκτονική δίνεται περισσότερη έμφαση σε όρους σχετικούς με το φυσικό και υλικό περιβάλλον, όπως γεωλογία, γεωγραφία, γεωμετρία κλπ και όχι τόσο στις κοινωνικές ιδιομορφίες και στις πολιτισμικές αξίες. Ωστόσο τα υλικά που υπάρχουν στον τόπο και χρησιμοποιούνται ως δομικά υλικά πολιτισμών, οι κατασκευές, οι τεχνικές μέθοδοι αλλά και το λεξιλόγιο, σχετίζονται με την τοπική προέλευση και φανερώνουν την ανθρωπολογική και κοινωνική σύνθεση και την τοπική παράδοση. Με αυτά ως δεδομένα, η Rendell διευκρινίζει πως τα δείγματα της συσχετισμένης αρχιτεκτονικής στον χώρο, έχουν την τάση να αντιπροσωπεύονται από υλικά τα οποία εξάγονται από την τοποθεσία και αντιστοιχούν με τη φυσική θέση απόσπασής τους. (Ντάφλος, 2015, σ. 196)

Η αρχιτεκτονική πεδίου, χρειάζεται να έχει κριτική σύζευξη με την τοποθεσία, όπως οι εφαρμογές στην τέχνη πεδίου, μέσα από εκτέλεση πολιτισμικών κατασκευών, οι οποίες επικεντρώνονται ελάχιστα στην απόσπαση υλικών από τον τόπο και περισσότερο στον εντοπισμό ενός εκσυγχρονισμένου τοπίου, μεταξύ τοπικής υλικότητας και μη τοποθεσίας, για την παραγωγή κτιρίου το οποίο αποτελεί το υλικό αποτύπωμα που φανερώνει την εξαγωγή φυσικών πόρων από την τοποθεσία. Αν οι υλικοί πόροι, χάνουν την υλική τους ταυτότητα στα πλαίσια μιας δομικής τοποθέτησης και τροποποιούνται ως αναπαραστάσεις της τοποθεσίας, τότε χάνεται η αποκλειστικότητα τοπικής σύνδεσης. (Ντάφλος, 2015, σ. 196)

Ο χώρος αποτελεί ξεχωριστή τοποθεσία για κοινωνικές, πολιτισμικές και φυσικές μεταβολές, περιμετρικά και μεταξύ ταυτοτήτων, ενώ ταυτόχρονα, αποτελεί ένα χώρο που θέτει όρια ή ακυρώνει τις ταυτότητες που τον συγκροτούν, δίνοντας έμφαση στις σχέσεις που αναπτύσσονται εντός του και όχι τόσο στους όρους που τοποθετούνται προς αυτόν. Από τη σκοπιά της Grosz (2001) για τον χώρο, τοποθετείται σε ακολουθία της άποψης της επιτελεστικής αλληλεπίδρασης, βασισμένη στην υπόθεση ότι ο χώρος συνιστάται από ακλόνητες ταυτότητες. Ο χώρος, όπως και ο χρόνος είναι ετερόκλητος, πολύπλευρος, ανομοιογενής και συγκείμενος. Η ποικιλομορφία της φυσιογνωμίας του χώρου καθορίζεται από γνωρίσματα της εξωτερικότητας, της σύμπτωσης, της αντιπαραβολής, της γειννίασης, και της μεταβολής. Αφορά σε έναν χώρο που βασίζεται στη διαφορά και τη ρήξη, στον οποίο βρίσκονται τοποθεσίες, περιοχές και τόποι που τάσσονται στο γεγονός, στη μετάβαση και στην ενέργεια που τους προσδίδουμε (Grosz, 2001). Βάση αυτής της αντίληψης, ο χώρος κατασκευάζεται στη σωματική πρακτική δράσης μέσω της τέχνης, που παρεμβάλει μεθόδους συγκοινωνίας. (Ντάφλος, 2015, σ. 197)

Η τέχνη εντοπισμένου πεδίου (site-specific art), προέρχεται από το 1960 και περιγράφει την παρέμβαση στη φυσική τοποθεσία, βασισμένη στην ιδέα πως δύναται να παράγει ουσιαστικές μεθόδους και συμβολικές μετατροπές στο σύνολο των δεσμών του τόπου. Οι παρεμβάσεις πεδίου πραγματοποιούσαν χρήση της τοποθεσίας ώστε να κατασκευάσουν νέες μορφοποιήσεις πάνω της, στοχεύοντας στον καθορισμό ή στον επαναπροσδιορισμό νέων τρόπων. Με αυτόν τον τρόπο, απέδιδαν ξεχωριστό περιεχόμενο, στα όρια της εξειδικευμένης, πρωτότυπης και μοναδικής εμφάνισής τους στον τόπο. Επομένως, η κάθε εντοπισμένη παρεμβολή που σχετιζόταν με την τοποθεσία και ήταν εξειδικευμένη προς αυτήν, δεν υπήρχε η δυνατότητα να μετακινηθεί σε άλλη τοποθεσία, αποτελώντας ένα αναπόσπαστο και αδιαχώριστο κομμάτι του τόπου, που εντάσσεται με τρόπο που η τοποθεσία εξαρτάται από την παρέμβαση και το αντίστροφο. (Ντάφλος, 2015, σ. 197)

Η αρχική πρόθεση της τέχνης πεδίου στηριζόταν στην ιδέα ότι η παρέμβαση χρειάζεται να ενσωματώνει τα ιδιαίτερα γνωρίσματα μιας τοποθεσίας, περιλαμβάνοντας τον κυριολεκτικό τόπο ως δέκτη της παρέμβασης αλλά και τον ετεροτοπικό, ο οποίος εκπέμπεται και

παραπέμπει στην παρέμβαση. (Leighton, 2008, ανάφ. στο Ντάφλος, 2015, σ. 197). Η τέχνη πεδίου δεν δαπανάται στο να ισορροπεί τη σχέση ανάμεσα στην παρέμβαση και το περιβάλλον της, όσο στο να προσφέρει τη δυνατότητα μέσω της παρέμβασης να ενσωματωθούν στο περιβάλλον διαφορετικά στοιχεία διασύνδεσης και διαλόγου. Έτσι, η εικαστική παρέμβαση προεκτείνει την επίδρασή της, ενσωματώνοντας ιστορικά και κοινωνικά περιεχόμενα που επιτρέπουν σύγχρονες εξιστορήσεις και τεκμηριώσεις μεθόδων, μέσα από θέματα που νουθετούνται από καλλιτέχνες (οδηγίες, χάρτες, φυτολογία, κ.α), είτε πραγματοποιώντας τις θεσμικές και δημοσιονομικές ανάγκες μιας περιοχής. (Kwon, 2007, ανάφ. στο Ντάφλος, 2015, σ.σ. 197-198)

Η παρεμβατική τέχνη προσδιορίζει εκ νέου την τοποθεσία ως μέρος συγκέντρωσης και επίδρασης αλλότροπων στρατηγικών. Επιπλέον, στο πλαίσιο σύγχρονων πρακτικών πεδίου, πετυχαίνει την ανάδυση καταπιεσμένων ιστοριών, υποστηρίζοντας τις περιθωριοποιημένες ομάδες και τα θέματα που τις απασχολούν. Επιπρόσθετα αναδεικνύει παραμελημένους χώρους, που η χαρακτηριστική ταυτότητά τους περιφρονείται και υπέστη απόκλιση από το κυρίαρχο ρεύμα (Kwon, 2007, ανάφ στο Ντάφλος, 2015, σ. 198). Η αναγκαιότητα να προσδιοριστούν μέσα από μεθόδους τέχνης, οι άγνωστες ταυτότητες των τόπων με ειδικά ανθρωπολογικά χαρακτηριστικά ιστορίας, γνώσης, φυσιγνωμίας, μνήμης ή όπως και στοιχείων εγκατάλειψης και υποβάθμισης, προκύπτει στο πλαίσιο της γεωγραφικής αντίληψης του χώρου, ως περιθωριοποιημένου πεδίου που δεν επηρεάζεται από τη διευρυμένη μετάβαση και από τη σχέση με την αμετάκλητη ταυτότητα ενός τόπου. (Ντάφλος, 2015, σ. 198)

Οι εικαστικές παρεμβάσεις στο πεδίο, προσανατολίστηκαν πέρα από το φυσικό περιβάλλον και στον δημόσιο αστικό χώρο, προκαλώντας την ενεργή συμμετοχή του κοινού με σκοπό την ανάδειξη κοινωνικών και περιβαλλοντικών ζητημάτων, όπως για παράδειγμα τη ρύπανση, την εγκατάλειψη, την υποβάθμιση, τη μόλυνση, την παραμέληση κτλ. Οι χωρικές εφαρμογές πεδίου, οι οποίες εξελίσσονταν με δυναμική αυτονομία, αιτούνταν ακλόνητα προνόμια μοναδικότητας της παρέμβασης στον τόπο και αφομοίωναν μικτές πτυχές εργασίας, επί τούτου και επί τόπου. Το ζητούμενο ήταν συντήρηση της τοπικής αυθεντικότητας και η ενσωμάτωση νοημάτων, μέσα από μοναδικές δημιουργίες, επιβλητικά συνδεδεμένες με την οπτική και την αξία του παραγωγού, οι οποίες όμως δεν χαρακτηριζόταν από χωρική αυτονομία. (Ντάφλος, 2015, σ. 198)

3.4 Η κοινωνική διάσταση της τοιχογραφίας

Η τέχνη της τοιχογραφίας αναπτύχθηκε παράλληλα με τον ανθρώπινο πολιτισμό, αποτυπώνοντας μέσα από ζωγραφικές αναπαραστάσεις την ανθρώπινη ύπαρξη σε σπηλιές, σε τοίχους ναών και μετέπειτα σε κτίρια του αστικού χώρου. Οι τοιχογραφίες σπηλαίου έχουν προϊστορική προέλευση και αποτελούν καλλιτεχνικές εκφράσεις των προϊστορικών ανθρώπων, που αποδίδουν με λεπτομερή απεικόνιση αναπαραστάσεις ζώων, αποτυπώματα

χειρών και δραστηριότητες της καθημερινής ζωής και της θρησκευτικής παράδοσης, ως μια πλούσια πηγή γνώσης και πληροφόρησης για τη μελέτη της ιστορίας και της ανθρώπινης εξέλιξης. Ταυτόχρονα με τους πολιτισμούς εξελίσσονται και οι τοιχογραφίες οι οποίες υιοθετούν και διακοσμητική διάσταση σε εσωτερικούς και εξωτερικούς χώρους και σε οικίες εύπορων οικογενειών, ως δείγμα πλούτου, αισθητικής και κοινωνικής υπεροχής. Επί του παρόντος, οι τοιχογραφίες μπορεί να καλύπτουν ολόκληρα κτίρια του αστικού χώρου, με ζωγραφίες, συνθήματα ή στένσιλ, διατηρώντας το αρχικό τους νόημα, να αποτυπώσουν δηλαδή μια απεικόνιση της ανθρώπινης δραστηριότητας, της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας και της ανάδειξης θεμάτων που απασχολούν την κοινωνία. (Ikastikos-kiklos, 2018)²⁹

Ο όρος "τοιχογραφία", περιλαμβάνει τη σύνθεση των λέξεων "τόιχος" και "γραφία" και συνηθίζεται η χρήση του για να περιγράψει οποιοδήποτε έργο τέχνης ενσωματώνεται σε τοίχο ή οροφή με οποιαδήποτε τεχνική (ζωγραφική, τοιχοκόλληση, κ.α) ή σε άλλες επιφάνειες αστικής αρχιτεκτονικής (όπως γέφυρες, τούνελ, κ.α), αποτελώντας ένα αναπόσπαστο κομμάτι στο σημείο τοποθέτησης. Μεγάλοι αναγεννησιακοί καλλιτέχνες όπως ο Leonardo Da Vinci και ο Michelangelo Buonarroti, έχουν υλοποιήσει επιβλητικές τοιχογραφίες, που αποτελούν εξαιρετικά έργα της δυτικής τέχνης και κοσμούν κορυφαίες αρχιτεκτονικές δομές. Στη διάρκεια της δεκαετία του '20, έπειτα από τη Μεξικανική Επανάσταση, άνθισε η μεξικανική τοιχογραφία η οποία ενέταξε στο είδος νέες παραμέτρους ανάγνωσης, αποτελώντας ένα ισχυρό μέσο επικοινωνίας για την προώθηση της λαϊκής άποψης, με κοινωνικό και πολιτικό μήνυμα. Με κύριους εκφραστές τους Diego Rivera, José Clemente Orozco και David Alfaro Siqueiros, οι τοιχογραφίες αποτέλεσαν ένα ουσιαστικό μέσο έκφρασης, το οποίο πυροδότησε πολλές συγκρούσεις, αλλά συγκρότησε επίσης σύμβολο αλληλεγγύης, ελευθερίας και προσδοκίας για κοινωνική αλλαγή, εμπνέοντας τη δημιουργία αντίστοιχων κινήματων σε παγκόσμια κλίμακα. Αντιπροσωπευτική είναι επίσης, η διάδοση των τοιχογραφιών και στη Βόρεια Ιρλανδία, ενώ δημοφιλής είναι και οι πολιτικές αναπαραστάσεις που διακοσμούν ένα μέρος του Τοίχους του Βερολίνου, ζωγραφισμένες από τους Keith Haring και ο Thierry Noir. (Ikastikos-kiklos, 2018)

Οι τοιχογραφίες δύνανται να καλύψουν επιφάνειες μεγάλης κλίμακας, διαφορετικών υφών και χαρακτηριστικών και έτσι έχουν εφευρεθεί διάφορες τεχνολογίες ανάλογα με την

²⁹ Τι είναι η τοιχογραφία: Ιστορία & νόημα. ikastikos-kiklos. (3.1.2018) Ανακτήθηκε 19.5.2020 από <https://ikastikos-kiklos.com/%CF%84%CE%B9-%CE%B5%CE%B9%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CE%B9%CF%87%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B1-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BD%CE%BF%CE%B7/?fbclid=IwAR33v7niYNI2IYG1qZ-e9sYvLxXexIwBpDHitrjx4W4dEMcZpcpHtpqwUbs>

υλικότητα και τις ιδιότητες της επιφάνειας. Η παλαιότερη μέθοδος είναι η νωπογραφία, στην οποία πραγματοποιείται προετοιμασία με γύψο και στη συνέχεια χρησιμοποιείται διάλυμα νερού και χρωστικής ουσίας το οποίο αλληλεπιδρά με τις ατμοσφαιρικές συνθήκες, δημιουργώντας χημική αντίδραση μέσω της οποίας οι χρωστικές ουσίες εμποτίζονται στη γύψινη επιφάνεια. Επίσης μπορούν να χρησιμοποιηθούν πιο συμβατικές μέθοδοι απλώνοντας απευθείας με πινέλο ή αερογράφο λαδομπογιές, τέμπερες ή ακρυλικά χρώματα. Στο τελικό στάδιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί κάποιο βερνίκι για να παρέχει προστασία από επιφανειακές φθορές και από την ηλιακή ακτινοβολία, διατηρώντας τα χρώματα ζωντανά για μεγαλύτερο διάστημα. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας υπάρχει η δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν επιπλέον ψηφιακές τεχνικές, όπως προβολέας που λειτουργεί ως σχεδιαστικός οδηγός, είτε εκτυπωμένες διαφημιστικές αφίσες που επικολλώνται απευθείας στις επιφάνειες. Οι τοιχογραφίες λόγω μεγάλου κόστους, αναλαμβάνονται είτε από διαφημιστικές εταιρίες, δημόσιους οργανισμούς και ευκατάστατους ιδιώτες, ενώ συνηθίζεται πολλές φορές να έχουν και παράνομο χαρακτήρα. (Ikastikos-kiklos, 2018)

Η τοιχογραφία ως εκφραστής πολιτικών, θρησκευτικών και κοινωνικών απόψεων, συνιστά ένα ισχυρό εργαλείο χειραφέτησης, προπαγάνδας, ελευθερίας και κοινωνικού ακτιβισμού. Οι τοιχογραφίες συνδέοντας τη τέχνη με την πολιτική, αποτελούν ένα βασικό κομμάτι της στρατευμένης τέχνης. Πολλές κοινωνικές ομάδες εκφράζονται μέσα από τις τοιχογραφίες με σκοπό τη διεκδίκηση δικαιωμάτων, την ανάδειξη κοινωνικών ζητημάτων, τη διαμαρτυρία ή τη συμβολική ανάπλαση παραμελημένων σημείων στον αστικό χώρο. Όμως πέρα από τα κοινωνικά μηνύματα που επιδιώκει η επικοινωνία μέσω της τοιχογραφίας, μπορεί επίσης να υπηρετήσει διακοσμητικούς ή διαφημιστικούς σκοπούς. Ωστόσο την καπιταλιστική αυτή εικόνα της διαφήμισης στον αστικό χώρο, έρχονται να αντικρούσουν street art καλλιτέχνες δημιουργώντας graffiti τα οποία προβάλλουν τις δεξιότητές τους, το προσωπικό τους ύφος και εκφράζουν την κουλτούρα των καταπιεσμένων, ως μια μορφή σύγχρονης τέχνης. (Ikastikos-kiklos, 2018)

Η εμφάνιση του graffiti σχετίζεται με δράσεις και αλλαγές στον αστικό χώρο που συνδέονται με την κοινωνία και την πολιτική. Αρχικά αγωνίστηκε για τη συμβολική του σημασία στον δημόσιο χώρο, ο οποίος είναι ελεγχόμενος από τους κυρίαρχους, κατάφερε όμως να έχει επιρροή στη δράση και στην κρίση των ατόμων σε ορισμένες περιπτώσεις. Το graffiti αποτελεί απότοκο της αστικής παρακμής, την οποία επισημάνει, καταγγέλλοντας τις πρακτικές που φέρνουν αρνητικές επιπτώσεις στο ευάλωτο κοινωνικό τμήμα, καταδεικνύοντας την αποξένωση και την ανισότητα που διακρίνονται στη σύγχρονο αστικό χώρο. (Ρούσου, 2014, σ.σ. 77-78)

Ο όρος της μνήμης έχει απασχολήσει πολλούς ερευνητές ανά τους αιώνες. Η ιστορική μνήμη είναι αλληλένδετη με τη συλλογική και περιγράφει τις κατασκευές του παρελθόντος ως αποδεικτικό εθνικής συνείδησης, μέσα από υλικά τεκμήρια γραπτών αρχείων ή με μια πιο

συμβολική διάσταση μέσα από επετειακές εκδηλώσεις. Η συλλογική μνήμη αποτελεί δηλαδή μια σταθερή και παγιωμένη έννοια, που διαμορφώνεται στο κυρίαρχο τμήμα μιας κοινωνίας. Ο Maurice Halbwachs (1920) εισήγαγε την έρευνα με τον όρο «συλλογική» μνήμη, αναφέροντας πως τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας είναι αυτά που διατηρούν τη μνήμη. Δηλαδή, η μνήμη των συγκεκριμένων ατόμων, διαμορφώνεται από ιδιότητες όπως το κοινωνικό πλαίσιο της ομάδας που ανήκουν και αλλά και από συμβολικά στοιχεία του παρελθόντος. Οι πεποιθήσεις του παρόντος, επιδρούν καθοριστικά στη διάπλαση της συλλογικής μνήμης, διέπονται από ιδεολογίες, συμφέροντα, κοινωνικές, πολιτικές και ιστορικές περιστάσεις αλλά και προσδοκίες αναπτύσσοντας συγχρόνως πολιτισμική ταυτότητα που συμβάλλει στην κοινωνικοποίηση των μελών της εκάστοτε ομάδας. (Ρούσου, 2014, σ. 89)

Ο Italo Calvino (1983, σ.σ 27-28) , στις «Αόρατες Πόλεις», αναφέρει πως *«η πόλη υπερβάλλει: επαναλαμβάνεται ώστε να μείνει κάτι στο μυαλό.[...] Η μνήμη υπερβάλλει: επαναλαμβάνει τα σημάδια ώστε ν' αρχίσει η πόλη να υπάρξει.»* Η επανάληψη αυτή, σε ότι σχετίζεται με τη μνήμη, πραγματοποιείται στο δημόσιο αστικό χώρο μέσω της τοποθέτησης μνημείων, τα οποία συμβολοποιούν την ιστορική μνήμη και τις ιστορικές ενέργειες αποτελώντας το έρεισμα της εθνικής μνήμης. Μια πόλη διαθέτει μοναδική ιστορική μνήμη, αλλά πολυάριθμες συλλογικές. Μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών, σχετίζεται ο τρόπος κατανόησης του παρελθόντος, νομιμοποιώντας ενέργειες οι οποίες προβάλλονται ως εθνικές - ιστορικές, και ασκούν έλεγχο και χειραγώγηση της κοινωνίας, ανάλογα με τις πεποιθήσεις του κάθε ένα. (Ρούσου, 2014, σ.σ. 89-90)

Επομένως τα graffiti και ιδιαίτερα τα πολιτικού περιεχομένου, αποτελούν μια μέθοδο στύλωσης της συλλογικής μνήμης, που πολλές φορές εξορμά των οπτικοποιήσεων της επίσημης. Τα graffiti δρουν παρόμοια με τα μνημεία, με τη διαφορά πως αποτελούν αυθόρμητη έκφραση μελών της κοινωνίας που αισθάνονται ότι η επίσημη ιστορική μνήμη ζημιώνει και αδικεί τα πραγματικά γεγονότα. Την τελευταία κουβέντα λοιπόν σε ένα κτίριο την έχει ο χρήστης του, όσο και εκείνος που έρχεται καθημερινά σε οπτική επαφή, χωρίς απαραίτητα να το θέλει. Ίσως αυτό εκλαμβάνεται ως μια απόλυτη και βίαια πράξη, αλλά σε μια κοινωνία που τις επιβάλλονται με βίαιο τρόπο πρότυπα και εικόνες ως σύμβολα εξουσίας, ίσως να αποτελεί τον μοναδικό τρόπο έμπρακτης αντίδρασης, προτείνοντας και αντιπαραθέτοντας μια άλλη άποψη. (Ρούσου, 2014, σ.σ. 90,107)

Κεφάλαιο 4^ο - Μεθοδολογία

4.1 Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση της πολιτιστικής συρρίκνωσης που εντοπίζεται στο ιστορικό κέντρο της Καστοριάς με την κατάρρευση των αρχοντικών σπιτιών και τον αντίκτυπο του φαινομένου στην κοινότητα και στην τοπική ανάπτυξη. Συγκεκριμένα η έρευνα δράσης, σκοπεύει στο να εντοπιστούν και να καταγραφούν τα χαρακτηριστικά που φανερώνουν την υποβάθμιση του ιστορικού κέντρου της Καστοριάς και τις επιπτώσεις στην κοινότητα. Επιπλέον η έρευνα αποσκοπεί στην ενδυνάμωση της κοινότητας, εμπλέκοντας την ενεργά στον σχεδιασμό, στη διερεύνηση και στην παρέμβαση μέσω της τέχνης, με στόχο την κριτική συνειδητοποίηση και την κινητοποίηση των πολιτών.

4.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν, έχοντας ως άξονα τους σκοπούς και στόχους της εργασίας, είναι τα εξής:

- 1) Ποια είναι τα χαρακτηριστικά που φανερώνουν την υποβάθμιση του ιστορικού κέντρου της Καστοριάς;
- 2) Ποιοι παράγοντες πυροδοτούν το φαινόμενο της πολιτιστικής συρρίκνωσης;
- 3) Ποιες είναι οι επιπτώσεις του φαινομένου στην κοινότητα και στην τοπική ανάπτυξη;
- 4) Αν και κατά πόσο είναι εφικτό να συμβάλει η συμμετοχική ενεργοποίηση των πολιτών μέσω εικαστικών παρεμβάσεων στην κριτική συνειδητοποίηση του φαινομένου;

4.3 Είδος έρευνας – Ποιοτική έρευνα

Η ποιοτική έρευνα αποτελεί μια δραστηριότητα η οποία προσεγγίζει, παρατηρεί και ερμηνεύει τον κόσμο στο πραγματικό του περιβάλλον, μέσα από την εφαρμογή συνεντεύξεων, σημειώσεων πεδίου και ημερολογίου, φωτογραφιών, μαγνητοφωνήσεων και συνομιλιών που μετασχηματίζουν τον κόσμο και τον καθιστούν ερμηνεύσιμο. Αυτό σημαίνει ότι οι ποιοτικοί ερευνητές μελετούν τα πράγματα στο φυσικό τους πλαίσιο, επιχειρώντας να νοηματοδοτήσουν και να δώσουν ερμηνεία στα φαινόμενα με όρους και νοήματα που αποδίδονται από τους ανθρώπους. (Denzin & Lincoln, 2005, σ. 3, αναφ. στο Ισάρη, Πουρκός, 2015 σ.σ. 11-12). Η ποιοτική έρευνα διαφέρει από την ποσοτική όχι μόνο σε τεχνικά χαρακτηριστικά συλλογής του ερευνητικού υλικού (π.χ στην ποσοτική έρευνα χρησιμοποιούνται ερωτηματολόγια και στατιστικές προσεγγίσεις για την έρευνα του φαινομένου) αλλά υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις δύο προσεγγίσεις που βασίζονται στις επιστημολογικές παραδοχές που υιοθετούν οι ερευνητές σε κάθε περίπτωση. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι δύο αυτές προσεγγίσεις μπορούν να συνδυαστούν ανάλογα με τις ανάγκες της εκάστοτε έρευνας. Η ποιοτική έρευνα επικεντρώνεται στην διερεύνηση της εμπειρίας και της αλληλεπίδρασης και επιχειρεί να αντλήσει περιγραφές και νοήματα που θα αποτελέσουν εργαλεία για την κατανόηση και την ερμηνεία της κοινωνικής

πραγματικότητας. Οι οντολογικές και επιστημολογικές παραδοχές που αντλούν από φιλοσοφικά και θεωρητικά ρεύματα, δεν καθορίζουν μόνο το είδος της έρευνας αλλά και τον μεθοδολογικό σχεδιασμό της. (Τσιώλης, 2014)³⁰

Δεδομένου πως η κοινωνική πραγματικότητα εκτείνεται σε πολλούς τομείς και αποτελείται από ποικίλες βαθμίδες νοημάτων είναι σημαντικό η ερευνητική προσέγγιση να συγκεντρώνει υλικό από όλες τις εκφάνσεις των νοημάτων για την συγκρότηση της αντικειμενικής ερμηνείας τους. Η συνεχής εξέλιξη και αναμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας αντανακλάται και στη διεκπεραίωση της ερευνητικής διαδικασίας η οποία ανακατασκευάζεται ανάλογα, μέσα από μεθόδους που παρέχουν τη δυνατότητα καλύτερης κατανόησης των κοινωνικών φαινομένων. Η ποιοτική έρευνα δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να μελετήσει κοινωνικά φαινόμενα εξετάζοντας σε βάθος την κοινωνική ζωή, τις αλληλεπιδράσεις και την ποικιλία στις απόψεις και πεποιθήσεις των δρώντων υποκειμένων, πραγματοποιώντας αναστοχαστική προσέγγιση για τον προσδιορισμό των διαστάσεων και των συνεπειών του φαινομένου, στο κοινωνικό σύνολο. Ο ερευνητικός σχεδιασμός στην ποιοτική έρευνα διακρίνεται από ευελιξία και από μεθόδους παραγωγής ερευνητικού υλικού που προσομοιάζουν τον πραγματικό κόσμο και τις λειτουργίες του, αποσκοπώντας στη συγκέντρωση νέων ευρημάτων που θα εμπλουτίσουν τη γνώση για το υπό εξέταση φαινόμενο. Για την παραγωγή ερευνητικών δεδομένων αξιοποιούνται μέθοδοι όπως συνεντεύξεις, εστιασμένης ομάδες συζήτησης ή βιογραφικές αφηγήσεις, από τις οποίες συλλέγονται πρωτογενή στοιχεία που αποτελούν τεκμήρια για την εξαγωγή συμπερασμάτων μέσω της αναλυτικής διαδικασίας. Η διαδικασία της ανάλυσης αποτελεί το στάδιο στο οποίο οργανώνονται και κατηγοριοποιούνται τα συλλεχθέντα δεδομένα με σκοπό να αναδυθούν θέματα και νοήματα που ενισχύουν την κατανόηση και την ερμηνεία πτυχών ενός φαινομένου. (Τσιώλης, 2014)

Επομένως η μεθοδολογική προσέγγιση που χρησιμοποιείται στην παρούσα έρευνα είναι η ποιοτική έρευνα και όχι η ποσοτική, εφόσον στόχος είναι να μελετηθεί σε βάθος το φαινόμενο, μέσα από την λογική των κοινωνικών υποκειμένων.

4.4 Μέθοδοι παραγωγής ερευνητικού υλικού

4.4.1 Συνέντευξη

Η συνέντευξη αποτελεί την πιο διαδεδομένη ερευνητική μέθοδο που χρησιμοποιείται στην ποιοτική έρευνα και συναντάται σε τρεις τύπους: πλήρως δομημένη, ημιδομημένη και μη δομημένη, ανάλογα με το βαθμό δόμησης και τυποποίησης της συνέντευξης από τους ερευνητές. (Robson, 2007, σ. 321). Η πλήρως δομημένη συνέντευξη διακρίνεται από αυστηρή δόμηση στο περιεχόμενο και στο σύνολο των ερωτήσεων, οι οποίες έχουν

³⁰ Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και Τεχνικές Ανάλυσης στην Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα*. Κριτική Ανακτήθηκε 15.2.2020 από <https://docplayer.gr/2398917-Giorgos-tsiolis-methodoi-kai-tehnikes-analysis-stin-poiotiki-koinoniki-ereyna.html> PDF: Διαφ. 4-14.

συγκεκριμένη θέση στον θεματικό οδηγό αλλά και προκαθορισμένη σειρά με την οποία θα ερωτηθούν στους συμμετέχοντες, που δεν παρεκκλίνει από την προκαθορισμένη τους διάταξη. Η διαφοροποίηση της πλήρως δομημένης συνέντευξης από το ερωτηματολόγιο, αφορά στη χρήση ανοικτών ερωτήσεων, ωστόσο και η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιείται σε ποσοτική μορφή. Η πλήρως δομημένη συνέντευξη χρησιμοποιείται σπάνια στην ποιοτική έρευνα διότι δεν επιτρέπει την εμβάθυνση για την ανάδειξη θεμάτων. Στην ημιδομημένη συνέντευξη οι ερωτήσεις εστιάζουν σε θέματα που θεωρούνται σημαντικά για την ανάπτυξη του θέματος που ερευνάται, ωστόσο αν και οι ερωτήσεις είναι προκαθορισμένες, δίνουν στον ερευνητή περισσότερη ευελιξία στην αναμόρφωση, την εμβάθυνση, τη διάταξη με την οποία τίθενται αλλά και ως προς την επιλογή αφαίρεσης ερωτήσεων και ένταξης νέων όταν κρίνεται αναγκαίο για τη συλλογή ποιοτικού υλικού. Αντίθετα με την πλήρως δομημένη συνέντευξη, η μη δομημένη συνέντευξη έχει ως προτεραιότητα τον λόγο των συμμετεχόντων για την ανάπτυξη των θεμάτων με χειραφετική προσέγγιση που επιδιώκει την ανάδειξη νέων θεμάτων, χωρίς τη χρήση προκαθορισμένων ερωτήσεων από τον ερευνητή. (Robson, 2007, σ.σ. 321, 329-334).

Για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων είναι σημαντικό ο ερευνητής να έχει επιλέξει το θέμα και μέσα από την τεκμηρίωση της επιλογής να εντοπιστούν τα σημεία για τα οποία χρειάζεται να συλλέξει πληροφορίες. Η διαδικασία αυτή δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να προσανατολιστεί στην αναζήτηση και επιλογή των κατάλληλων συμμετεχόντων για τη συλλογή των δεδομένων, με ποικίλες οπτικές, που αποσκοπούν σε μια πολυεπίπεδη και πιο αντικειμενική εξέταση του φαινομένου. Ο θεματικός οδηγός, αποτελεί αναπόσπαστο εργαλείο για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων, καθώς βοηθάει στην οργάνωση της συζήτησης και σε μια θεμελιώδη κατηγοριοποίηση των δεδομένων και επιπλέον καθοδηγεί τον ερευνητή στα θέματα που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής. Η προσέγγιση των συμμετεχόντων και η διαδικασία αναζήτησής τους, παίζει σημαντικό για τη μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί, για τον εντοπισμό τους αλλά και για την πραγματοποίηση της συνέντευξης για την οποία ο ερευνητής έχει την ηθική υποχρέωση να τηρήσει την ερευνητική δεοντολογία διασφαλίζοντας την ανωνυμία και διαφυλάσσοντας την προσωπικότητα των συμμετεχόντων και τη χρήση των δεδομένων. (Banister et al., 1994)³¹

Αν και η συνέντευξη είναι μια πολυσχιδής και απαιτητική διαδικασία, δίνει τη δυνατότητα να δημιουργηθούν επικοινωνιακές σχέσεις ανάμεσα στους συμμετέχοντες και τον ερευνητή και να συζητηθούν θέματα από διαφορετικές οπτικές, αποτελώντας μια ενδυναμωτική, ανοιχτή διαδικασία, που ενθαρρύνει την ανάδειξη θεμάτων και τη δυνατότητα διερεύνησης

³¹ Ζήση, Α. Διδρυματικό Π.Μ.Σ «Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη», Τμήμα Κοινωνιολογίας, Παν/μιο Αιγαίου και Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, Παν/μιο Δυτικής Μακεδονίας. Θεωρία και Μεθοδολογία της Κοινωνικής Έρευνας Ι: Σχεδιασμός και Μέθοδοι – Α Χειμερινό Εξάμηνο, Ερευνητικές Μέθοδοι. PDF: Διαφ. 1-19.

στάσεων και πεποιθήσεων για το υπό εξέταση φαινόμενο. Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιείται ο τύπος ημιδομημένης συνέντευξης ως μέθοδος παραγωγής ερευνητικού υλικού, λόγω της ευελιξίας που δύναται να επιφέρει πλούσιο ερευνητικό υλικό με στόχευση στο θέμα της έρευνας αλλά και να παρέχει μια σωστή συγκρότηση στη θεματολογία που λειτουργεί βοηθητικά για τους νέους ερευνητές. (Ισαρη, Πουρκός, 2015, σελ. 99).

4.4.2 Ομάδες εστιασμένης συζήτησης

Οι εστιασμένες ομάδες συζήτησης είναι μια ερευνητική μέθοδος παραγωγής πυκνών ποιοτικών δεδομένων, μέσα από μια διαδραστική διαδικασία μεταξύ των συμμετεχόντων στην ομάδα, για ένα καθορισμένο θέμα. Πιο απλοποιημένα, αποτελεί μια συνομιλία μεταξύ ατόμων, που συναντιούνται ώστε να τοποθετηθούν για συγκεκριμένα θέματα, με το κάλεσμα του ερευνητή που έχει συντονιστικό ρόλο. (Beck et al., 1986, σ. 73). Ο διάλογος που αναπτύσσεται, συνιστά τον πυρήνα για την καταγραφή των κοινωνικών φαινομένων που μελετώνται, λαμβάνοντας ως δεδομένα τις αφηγήσεις και την αλληλεπίδραση των μελών μέσα στην εστιασμένη συζήτηση. (Χτούρης, Ζήση & Ρεντάρη, 2015, σ. 118).

Η αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων, στα πλαίσια μιας οργανωμένης συζήτησης με εστίαση σε ένα συγκεκριμένο θέμα, αποτελεί μια μέθοδο παραγωγής πλούσιων ποιοτικών δεδομένων, με ποικιλία απόψεων, σε ένα δημοκρατικό περιβάλλον που ενθαρρύνει την έκφραση διαφορετικών απόψεων και λειτουργεί ενδυναμωτικά. Η συζήτηση σε μια εστιασμένη ομάδα έχει τη δυνατότητα να αναδείξει θέματα που είναι σημαντικά για τους συμμετέχοντες, καθώς η επίδραση του ερευνητή μέσα στη συζήτηση είναι ελάχιστη και έτσι επιτυγχάνεται μία εποικοδομητική συζήτηση από την οποία συγκεντρώνεται ουσιαστικό ποιοτικό υλικό. (Ισαρη & Πουρκός, 2015, σ.σ. 99-100).

Η επιλογή των συμμετεχόντων για τη συγκρότηση της εστιασμένης ομάδας, είναι μια διαδικασία που απασχολεί αρκετά τον ερευνητή, όπως και η εξασφάλιση των μέσων που θα επιτρέπουν την άνετη διεξαγωγή της συζήτησης αλλά και την υψηλή ποιότητα στην καταγραφή της. Κύριες προϋποθέσεις για τη δημιουργία μιας άνετης αλλά και παραγωγικής συζήτησης είναι οι συμμετέχοντες να αισθάνονται άνετα να συζητούν θέματα τα οποία αφορούν στην έρευνα (Morgan, 1998)³². Η σύσταση της ομάδας, που διαμορφώνεται από τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, (όπως πχ ομοιογενή χαρακτηριστικά ή ανομοιογενή χαρακτηριστικά), δύναται να επηρεάσει την εφαρμογή και την αποδοτικότητα της συζήτησης, για αυτόν τον λόγο ο ερευνητής θα χρειαστεί να επιλέξει με ιδιαίτερη προσοχή τους συμμετέχοντες. Σύμφωνα με τον Robson (2007, σ. 338) *«τα πλεονεκτήματα της εστιασμένης ομάδας, είναι πως πρόκειται για μία άκρως αποτελεσματική τεχνική για ποιοτική*

³² Ζήση, Α. Διδρυματικό Π.Μ.Σ «Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη», Τμήμα Κοινωνιολογίας, Παν/μιο Αιγαίου και Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, Παν/μιο Δυτικής Μακεδονίας. Θεωρία και Μεθοδολογία της Κοινωνικής Έρευνας Ι: Σχεδιασμός και Μέθοδοι – Α Χειμερινό Εξάμηνο, Ερευνητικές Μέθοδοι. PDF: Διαφ. 22-23.

συλλογή δεδομένων, καθώς το σύνολο και το εύρος δεδομένων αυξάνονται καθώς συλλέγονται από πολλά άτομα συγχρόνως». Οι συμμετέχοντες τείνουν να ελέγχουν και να ισορροπούν ο ένας τον άλλο και οι ακραίες αντιλήψεις τείνουν να ξεσκαρτάρονται. Μέσα από την εστιασμένη συζήτηση, μπορούμε να διακρίνουμε τον βαθμό διαφωνίας ή συμφωνίας ανάμεσα στους συμμετέχοντες, τις σχέσεις εξουσίας, τις αντιδράσεις τους και να αναδυθούν σημαντικά θέματα, καθώς η εστίαση της συζήτησης στο ερευνητικό θέμα επιφέρει πλούσια δεδομένα.

Ωστόσο η μέθοδος αυτή επιφέρει θετικά αποτελέσματα και στα μέλη της ομάδας, δίνοντας τους τη δυνατότητα να σχολιάσουν και να ασκήσουν κριτική, να ακούσουν διαφορετικές ερμηνείες και απόψεις και να σχηματίσουν μια σφαιρική άποψη για το θέμα της συζήτησης. Τυπικά μια συζήτηση εστιασμένης ομάδας εκτείνεται από τουλάχιστον μία ώρα συζήτησης. Ως προς το βέλτιστο μέγεθος της ομάδας, συνήθως οκτώ ως δώδεκα άτομα θεωρούνται κατάλληλοι (Stewart & Shamdasani, 1990, αναφ. στο Robson, 2007, σ. 339). Στην παρούσα έρευνα συγκροτείται μία ομάδα εστιασμένης συζήτησης που αποτελείται από αριθμό έξι ατόμων, με ομοιογενή χαρακτηριστικά ως προς τον τόπο κατοίκησης, ώστε να έχουν ένα κοινό υπόβαθρο, θέση και εμπειρία που θα οδηγήσει σε καλύτερη εστίαση στο καθορισμένο θέμα.

4.4.3 Οπτικές μέθοδοι

Οπτικό υλικό όπως φωτογραφίες, βιντεοταινίες και σχέδια, μπορεί να χρησιμοποιηθεί αυτό καθαυτό ή μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως τρόπος εκμείευσης λεκτικών δεδομένων, για παράδειγμα συμπληρωματικά των συνεντεύξεων τα οποία αναλύονται με ποιοτικές μεθόδους. (Silver, 2015, σ. 376, αναφ. στο Willig, 2015). Η ερμηνεία του οπτικού υλικού καθορίζεται από τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί καθώς και από τη θεωρητική τους πλαισίωση. (Reavey, 2011). Οι οπτικές μέθοδοι διευκολύνουν την κατανόηση των θεμάτων που απασχολούν την έρευνα και την επικοινωνία με τον/ην ερευνητή/ρια, προσφέροντας πιο έγκαιρες και πυκνές περιγραφές από την εμπειρία και τη συναισθηματική κατάσταση των συμμετεχόντων. (Collier, 1957, σ. 856) Επιπλέον μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ως ένα μέσο έκφρασης για άτομα με γλωσσικές δυσλειτουργίες, ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή τους. (Willing, 2015, σ. 384) Οι φωτογραφίες δίνουν τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να περιγράψουν την εμπειρία τους εμπλουτίζοντας την, με οπτικά τεκμήρια που ενισχύουν επιπλέον την εμπλοκή τους στην ερευνητική διαδικασία αλλά και την κοινοποίηση τους, ενημερώνοντας το ευρύτερο κοινό. (Del Busso, αναφ. στο Silver, 2015).

Υπάρχουν τρεις τρόποι να χρησιμοποιηθεί η φωτογραφία στις οπτικές μεθόδους. Η φωτο-εκμείευση (photo-elicitation), όπου χρησιμοποιούνται προϋπάρχουσες φωτογραφίες σε συνδυασμό με τη συνέντευξη και είναι δυνατών να παρατηρηθούν οι αλλαγές σε ένα φαινόμενο ή μια κατάσταση που πλαισιώνονται χρονικά από την περίοδο που παρουσιάζει η φωτογραφία έως τη στιγμή που πραγματοποιείται η συνέντευξη. (Del Busso, 2011, αναφ. στο

Willig, 2015, σ.157).

Στην φωτο-παραγωγή (photo-production), οι φωτογραφίες δημιουργούνται κατά τη διάρκεια της έρευνας και οι συμμετέχοντες μπορούν να αποτυπώσουν στοιχεία που θα εμπλουτίσουν τα λεκτικά δεδομένα, με προσωπικές τους παρατηρήσεις, που μπορούν να λειτουργήσουν ενδυναμωτικά για τους ίδιους, ενισχύοντας την ερευνητική αντίληψη. (Del Busso στο Silver, 2015, σ. 379)

Και τέλος η φωτο-φωνή, όπου χρησιμοποιούνται φωτογραφίες για κοινωνική ενδυνάμωση των περιθωριοποιημένων ομάδων, δίνοντας τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να αποκτήσουν τη δική τους φωνή και να καταγράψουν τις ανησυχίες τους ενθαρρύνοντας τον κριτικό διάλογο για κοινωνική αλλαγή. (Muir, 2008, αναφ. στο Willig, 2015, σ. 382)

Οι οπτικές μέθοδοι ενισχύουν τη διαδικασία της συνέντευξης με οπτικό υλικό που επιδιώκει τόσο την εκμείευση πλουσιότερων λεκτικών δεδομένων, όσο και την κοινοποίηση του υλικού προς κοινωνική ενημέρωση. Η ανάλυση των οπτικών δεδομένων μπορεί να πραγματοποιηθεί σε μορφή κειμένου από τα λεκτικά δεδομένα που προκύπτουν από τη συνέντευξη, είναι όμως σημαντικό να διασφαλίζεται η ανωνυμία των συμμετεχόντων και στο οπτικό υλικό, όπως ακριβώς συμβαίνει με τη δεοντολογία που ισχύει στις συνεντεύξεις. (Willig, 2015, σ. 386) Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιούνται οπτικές μέθοδοι, συμπληρωματικά της συζήτησης, στην ομάδα εστίασης και επιδιώκουν πλουσιότερες περιγραφές των συμμετεχόντων και αποδελτίωση του ιστορικού κέντρου Καστοριάς ως τεκμήριο στην ερευνητική διαδικασία.³³

4.4.4 Συμμετοχική Παρατήρηση

Η συμμετοχική παρατήρηση αποτελεί μία ερευνητική μέθοδο της ποιοτικής έρευνας η οποία χρησιμοποιείται συνδυαστικά με άλλες μεθόδους συλλογής ποιοτικών δεδομένων όπως για παράδειγμα συνεντεύξεις, ή ποσοτικών δεδομένων όπως ερωτηματολόγια σε περιπτώσεις που χρειάζονται ποσοτικά ευρήματα. Η παρατήρηση εξετάζει τους λόγους που προτρέπουν τους ανθρώπους σε ορισμένες πράξεις, αντιδράσεις και συμπεριφορές, μέσα από την ερμηνεία των ίδιων για τα γεγονότα που συμβαίνουν αλλά και μέσα από την παρατήρηση της συμπεριφοράς τους στα πλαίσια της ερευνητικής διαδικασίας. Η μέθοδος αυτή για να είναι αποτελεσματική, εύλογα χρησιμοποιείται σε ομάδες μικρής έκτασης ώστε να υπάρχει η δυνατότητα παρατήρησης και χαρακτηρίζεται από ευελιξία, δίνοντας τη δυνατότητα στον ερευνητή να προσεγγίσει έναν κοινωνικό χώρο και να τον παρατηρήσει ασκώντας όσο το δυνατόν λιγότερη επιρροή. (Κυριαζή, 2002, σ.σ. 245, 275, 282).

Η συμμετοχική παρατήρηση χρησιμοποιείται σε εθνογραφικές προσεγγίσεις και σε έρευνες πεδίου από το 1920, μελετώντας τον κοινωνικό κόσμο μέσα από τις καθημερινές αλληλεπιδράσεις, τις συνήθειες και τις συμπεριφορές των ανθρώπων, αναγνωρίζοντας πως η

³³ Ζήση, Α. Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη. Θεωρία και Μεθοδολογία της Κοινωνικής Έρευνας Ι, Οπτικές Μέθοδοι. PDF. διαφ. 1-15.

γνώση παράγεται μέσω της συμμετοχής των ερευνητών στην κοινωνική πραγματικότητα. Ανάλογα με τον βαθμό συμμετοχής του ερευνητή, καθορίζεται ο ρόλος του και η ιδιότητα του στα πλαίσια της παρατήρησης. Ο Gold (1958) κατατάσσει τον παρατηρητή σε τέσσερις τύπους:

- 1) Πλήρως συμμετέχων, όπου ο ερευνητής αποκρύπτει την ιδιότητα του με σκοπό την προσέγγιση δυσπρόσιτων κλειστών ομάδων. Σε αυτή τη περίπτωση όμως υπάρχουν δεοντολογικά ζητήματα σχετικά με τη συγκατάθεση των συμμετεχόντων.
- 2) Συμμετέχων ως παρατηρητής, όπου τηρούνται όλα τα δεοντολογικά πρωτόκολλα και ο ερευνητής έχει ενεργή συμμετοχή στις δραστηριότητες της ερευνώμενης ομάδας.
- 3) Παρατηρητής ως συμμετέχων, όπου η ταυτότητα του ερευνητή είναι γνωστή αλλά δεν έχει ενεργή εμπλοκή στις δραστηριότητες της ομάδας.
- 4) Πλήρως παρατηρητής όπου ο ερευνητής δεν έχει συμμετοχή στις ενέργειες της ομάδας και εστιάζει κυρίως στην ποσοτική παρατήρηση.

Αργότερα, προτάθηκαν και άλλες κατηγοριοποιήσεις που δεν διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό από αυτή του Gold (1958, αναφ. στο Ίσαρη & Πουρκός, 2015, σ.σ. 107-109).

Εκτός από τον ρόλο του, ο ερευνητής είναι σημαντικό σε αυτή τη μέθοδο να εξασφαλίσει και την πρόσβαση του στο πεδίο παρατήρησης. (Manson, 2009, σ.σ 145-146). Το πεδίο παρατήρησης χρειάζεται να είναι συνδεδεμένο με τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί και η προσβασιμότητα του ερευνητή είναι μια διαδικασία που ανάλογα την περίπτωση, είναι ελεύθερη όταν πρόκειται για δημόσιους χώρους ή χρειάζεται διαπραγμάτευση όταν πρόκειται για δημόσιες ή ιδιωτικές δομές. (Mason, 2009).

Στη συμμετοχική παρατήρηση, οι δεσμοί και η συναναστροφή του ερευνητή με την ομάδα παρατήρησης καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα της ερευνητικής διαδικασίας. Είναι χρήσιμο να υπάρχει μία ισορροπία στις σχέσεις αυτές και να διατηρείται μια επαγγελματική απόσταση, ώστε ο ερευνητής να μπορεί να εργαστεί στο πεδίο διατηρώντας διακριτική την παρουσία του. Παράλληλα μπορούν να χρησιμοποιηθούν και άλλοι μέθοδοι παραγωγής ποιοτικών δεδομένων, όπως συνεντεύξεις, άτυπες συζητήσεις, ημερολόγια, αναστοχαστικές σημειώσεις κλπ. εμπλουτίζοντας τη συλλογή ποιοτικών δεδομένων ή ακόμα και υλικά τεκμήρια τα οποία προϋπήρχαν της ερευνητικής διαδικασίας, όπως δημόσια έγγραφα ή αναρτήσεις σε λογαριασμούς κοινωνικής δικτύωσης. (Ίσαρη & Πουρκός, 2015, σ.σ. 111-112).

Η σύνδεση της συμμετοχικής παρατήρησης με τα ερευνητικά ερωτήματα, αποτελεί μια βασική προετοιμασία του ερευνητή ώστε για να προσεγγίσει στοχευμένα το πεδίο για να αντλήσει δεδομένα και να μην παρεκκλίνει από τον σκοπό του, παρευρισκόμενος σε μια κατάσταση η οποία συνεχώς τροποποιείται. Ο στόχος του ερευνητή είναι να αποδώσει λεπτομερώς στις περιγραφές του: τον χώρο, τα άτομα και τα γεγονότα που εξελίχθηκαν στο ερευνητικό πεδίο, καταγράφοντας τα το συντομότερο δυνατών από την στιγμή που

διαδραματίζονται, ωστόσο μπορεί να αναφερθεί και σε προσωπικές του εντυπώσεις σχετικά με την παραμονή του στο πεδίο. (Ισάρη & Πουρκός, 2015, σ. 113) Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιείται η συμμετοχική παρατήρηση ως μέθοδος συλλογής εμπειρικού υλικού με τη συμμετοχή της ερευνήτριας στις δραστηριότητες και τις διεργασίες της υπό διερεύνηση ομάδας. (Συμμετέχων ως παρατηρητής).³⁴

4.5 Πληθυσμός – Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από:

- 1) Έξι κατοίκους Καστοριάς, ισάξιου αριθμού ανδρών και γυναικών, 26 –50 ετών οι οποίοι συγκροτούν την ομάδα της έρευνας δράσης και την εστιασμένη ομάδα συζήτησης. Η ομάδα δημιουργήθηκε με κάλεσμα το οποίο δημοσιεύτηκε σε ηλεκτρονικό λογαριασμό κοινωνικής δικτύωσης. Η συζήτηση της εστιασμένης ομάδας πραγματοποιήθηκε σε ιδιωτικό χώρο της ερευνήτριας, στις 23/12/2019, ώστε να εξασφαλιστεί η άνεση των συμμετεχόντων και η ησυχία στον χώρο, που αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την ποιότητα της καταγραφής, η οποία έγινε με μαγνητοφώνηση, έπειτα από την ενημέρωση³⁵ και τη συγκατάθεση³⁶ των συμμετεχόντων.
- 2) Έναν εκπρόσωπο του φορέα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Καστοριάς, με τη συμμετοχή του σε ατομική ημιδομημένη συνέντευξη, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 12/11/2019, έπειτα από κατάθεση αίτησης³⁷ της ερευνήτριας στη γραμματεία του φορέα, για συμμετοχή στην έρευνα. Ο συμμετέχων έλαβε δελτίο ενημέρωσης και συγκατάθεσης και έγινε καταγραφή της συνέντευξης με την χρήση μαγνητόφωνου.
- 3) Τρεις ιδιοκτήτες αρχοντικών σπιτιών, με τη συμμετοχή τους σε ατομικές ημιδομημένες συνεντεύξεις. Όλοι οι συμμετέχοντες έλαβαν δελτίο ενημέρωσης και συγκατάθεσης στην έρευνα και οι συνεντεύξεις καταγράφηκαν με τη χρήση μαγνητόφωνου. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν τις ημερομηνίες 07/12/2019, 17/12/2019, 12/3/2020, έπειτα από τηλεφωνικό αίτημα της ερευνήτριας. Όλοι οι ιδιοκτήτες, πρότειναν η συνέντευξη να διεξαχθεί στο αρχοντικό τους, όπως και έγινε. Οι δύο συμμετέχοντες χρησιμοποιούν το αρχοντικό σαν κατοικία, ενώ ο ένας το έχει διαμορφώσει ως παραδοσιακό ξενώνα.

4.6 Ερευνητικός σχεδιασμός – Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Για τη διεξαγωγή της παρούσας μελέτης, χρησιμοποιείται η χειραφετική έρευνα δράσης, η οποία εδραιώνεται στη θεωρία και επιδρά για την έκβαση κοινωνικών φαινομένων και την

³⁴ Ζήση, Α. Διδρυματικό Π.Μ.Σ «Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη», Τμήμα Κοινωνιολογίας, Παν/μιο Αιγαίου και Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, Παν/μιο Δυτικής Μακεδονίας. Θεωρία και Μεθοδολογία της Κοινωνικής Έρευνας Ι: Σχεδιασμός και Μέθοδοι – Α Χειμερινό Εξάμηνο, Ερευνητικές Μέθοδοι. PDF: Διαφ. 24-35

³⁵ Το δελτίο ενημέρωσης βρίσκεται στο παράρτημα.

³⁶ Το δελτίο συγκατάθεσης βρίσκεται στο παράρτημα.

³⁷ Η αίτηση βρίσκεται στο παράρτημα.

προαγωγή της κοινωνικής αλλαγής.³⁸ Σύμφωνα με την Κατσαρού (2010), «η έρευνα δράσης είναι μια ερευνητική διαδικασία όπου οι ίδιοι άνθρωποι της πράξης διενεργούν με στόχο να βελτιώσουν την πρακτική τους, αλλά συνολικότερα την κοινωνική πραγματικότητα μέσα στην οποία δρουν, και την οποία ταυτόχρονα ερευνούν» (Πουρκός & Δαφέρμος, 2010, σελ. 555).

Αντιπροσωπευτικό γνώρισμα της έρευνας δράσης είναι η ανάληψη προσωπικής ευθύνης και κινητοποίησης από τους ίδιους τους συμμετέχοντες/ουσες και η ενεργός συμμετοχή τους που έχει ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση και την κριτική συνειδητοποίηση, ενθαρρύνοντάς τους να εργαστούν σε ερευνητική ομάδα ως συντελεστές της βελτίωσης της πρακτικής τους και του προσδοκώμενου αποτελέσματος και όχι ως παθητικά ερευνητικά υποκείμενα, δημιουργώντας μια αίσθηση κοινότητας με συμμετοχικό χαρακτήρα στον σχεδιασμό, τη διερεύνηση και την παρέμβαση. (Henry & Kemmis, 1993, σ. 17) Η έρευνα δράσης βασίζεται στη διαλεκτική σχέση θεωρίας και πράξης, δηλαδή μιας θεωρίας που παράγεται από τη δράση και θεμελιώνεται στον αναστοχασμό, τον μετασχηματισμό και την κριτική συνείδηση των ανθρώπων της πράξης για τα αντικείμενα της μελέτης τους και για τον τρόπο της δράσης τους. Αφορά σε μια αξιακά προσανατολισμένη έρευνα που βασίζεται σε δημοκρατικές αρχές ισότητας και δικαιοσύνης, αντιπροσωπεύοντας ποικιλομορφία απόψεων. (Κατσαρού, 2010, σ.σ. 555-556) Είναι ανοιχτή διαδικασία, χωρίς προκαθορισμένη θεωρητική πλαισίωση η οποία διαμορφώνεται μέσα από τα στάδια του σχεδιασμού, της δράσης και του κριτικού αναστοχασμού. (Grundy, 2003, σελ. 163-165).

Η έρευνα δράσης διακρίνεται σε τρεις τύπους:

α) τεχνικής έρευνας δράσης που αποβλέπει στην αξιολόγηση της παραγωγικότητας και της αποτελεσματικότητας των ενεργειών εντός ενός προκαθορισμένου πλαισίου και αντλεί από τις παραδοχές του θετικιστικού παραδείγματος.

β) πρακτικής έρευνας δράσης, κατανόηση της εκπαιδευτικής θεωρίας που προκύπτει από την εκπαιδευτική διαδικασία και το διωποκειμενικό στοχασμό των εκπαιδευτικών για την προσωπική τους ανάπτυξη αντλώντας από το «ερμηνευτικό παράδειγμα»,

γ) η χειραφετική έρευνα-δράση στοχεύει στην κοινωνική αλλαγή, στην αλλαγή των βαθιών δομών ενός φαινομένου ή πρακτικής ή όψης της πραγματικότητας εξετάζοντας τις συνθήκες και το ιστορικό, κοινωνικό πλαίσιο όπου αυτά διαμορφώνονται. Αυτός ο τύπος αντλεί από το «κριτικό» παράδειγμα και χρησιμοποιείται στην παρούσα εργασία. (Κατσαρού, 2010, σελ. 557-559)³⁹

Η δράση ορίζεται ως το αιτιατό ενός τεκμηριωμένου σχεδίου, το οποίο βασίζεται σε μια εναρκτήρια υπόθεση και στοχεύει σε νέα αποτελέσματα στο πεδίο. Οι συγκυρίες που

³⁸ Ζήση, Α. Κλινική Κοινωνιολογία, Βασικές Έννοιες και Βασικά Θεωρητικά μοντέλα I, PDF, διαφ. 19.

³⁹ Ζήση, Α. Θεωρία και Μεθοδολογία της Κοινωνικής Έρευνας I: Σχεδιασμός και Μέθοδοι – Α χειμερινό εξάμηνο, Ερευνητικά σχέδια, Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη. PDF, διαφ. 19-23.

δημιουργούνται στο ερευνητικό πεδίο είτε από τον ερευνητή, είτε από την αλληλεπίδραση των κοινωνικών δρώντων, εμφανίζουν μια νέα ποιότητα δράσης, την πράξη, που στηρίζεται στη συμμετοχική και συλλογική εμπλοκή για την εφαρμογή του σχεδίου απ' όπου αναδύονται αξίες και εκπληρώνονται στόχοι για το κοινό όφελος και τη διατήρησή του.⁴⁰

Με αντικείμενο την έρευνα δράσης ως ερευνητική διαδικασία, στόχος είναι η έμπρακτη συμμετοχή των μελών της ομάδας σε μια σειρά δράσεων που στοχεύει στον εμπλουτισμό της γνώσης τους σχετικά με το θέμα που ερευνάται, προσδοκώντας την ανάπτυξη δεξιοτήτων και τη διαμόρφωση αξιών που συντελούν στην κριτική συνειδητοποίηση του προβλήματος και στη βελτίωση της κοινωνικής πραγματικότητας. Οι δράσεις οικοδομούνται ως εξής:

1. Επίσκεψη στο Λαογραφικό Μουσείο Καστοριάς.
2. Περιπατητική ανάγνωση του χώρου στην περιοχή Ντολτσό.
3. Επίσκεψη στο αρχοντικό Τσιατσιαπά.
4. Περιπατητική ανάγνωση του χώρου στην περιοχή Απόζαρι.
5. Συγκρότηση εστιασμένης ομάδας συζήτησης.
6. Συμμετοχή σε καλλιτεχνικό εργαστήριο και σε παρεμβάσεις στον δημόσιο χώρο και τη δημόσια σφαίρα.

Οι δράσεις, η στόχευσή τους και τα αποτελέσματα, περιγράφονται αναλυτικά παρακάτω.

Επιπλέον για την παραγωγή ερευνητικού υλικού, εκτός από τη συμμετοχή της ομάδας, πραγματοποιούνται ατομικές ημιδομημένες συνεντεύξεις σε τρεις ιδιοκτήτες αρχοντικών σπιτιών, ώστε να υποστηρίξουν και οι ίδιοι τη θέση τους σχετικά με το πρόβλημα που εντοπίζεται. Επίσης ατομικές ημιδομημένες συνεντεύξεις κλήθηκαν να παραχωρήσουν εκπρόσωποι της Εφορείας Αρχαιοτήτων Καστοριάς και του Δήμου Καστοριάς για την ενημέρωση της έρευνας σχετικά με τις ενέργειες και τις παρεμβάσεις των θεσμών για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και τις δυσλειτουργίες που εντοπίζουν στη διάσωσή της. Στο κάλεσμα αυτό, ανταποκρίθηκε εκπρόσωπος της Εφορείας Αρχαιοτήτων με σημαντική πληροφόρηση για τις εκφάνσεις του θέματος, ενώ το αίτημα στην εκπροσώπηση του Δήμου δεν απαντήθηκε έγκαιρα με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της συμμετοχής από την παρούσα έρευνα.

4.7 Θεματικός οδηγός

Στις ημιδομημένες συνεντεύξεις οι ερευνητές είναι εξοπλισμένοι με μια λίστα θεμάτων, στα οποία αποζητούν απαντήσεις, διαθέτοντας ωστόσο την ελευθερία να παρέμβουν στην κατάταξη που θέτουν τις ερωτήσεις, στη διατύπωσή τους και στην έμφαση που δίνουν στα θέματα. Το σχέδιο της συνέντευξης διαμορφώνεται ως εξής:

- 1) Σχόλια εισαγωγής.
- 2) Τίτλοι των θεμάτων και βασικές ερωτήσεις.

⁴⁰ Ζήση, Α., Χτούρης, Σ. Η έρευνα δράσης σε κοινωνικά πεδία. Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη.

- 3) Διερευνητικές ερωτήσεις.
- 4) Συνοπτικός σχολιασμός και επίλογος.

Συνηθίζεται να περιλαμβάνονται μερικές σειρές δομημένων ερωτήσεων σχετικά με βιογραφικά δεδομένα, εναρκτήριες ερωτήσεις και ερωτήσεις παρότρυνσης, αλλά μπορούν να ενσωματωθούν και επιγραμματικά ορισμένα θέματα. Ο ερευνητής τοποθετεί ένα αρχικό θέμα και η συνέντευξη εξελίσσεται ανάλογα με τις απαντήσεις του συμμετέχοντα και προεκτείνεται στα ακόλουθα θέματα. (Robson, 2007, σ.σ. 330-333)

4.7.1 Παρουσίαση Θεματικών Οδηγών

1.Θεματικός οδηγός ημιδομημένης συνέντευξης

Ιδιοκτήτες αρχοντικών σπιτιών, ερευνώμενα μέλη της κοινότητας στο πεδίο κρίσης.

Εισαγωγικά σχόλια: Σας ευχαριστώ που επιθυμείτε να πάρετε μέρος στη συνέντευξη. Πρώτα απ' όλα θέλω να σας διαβεβαιώσω ότι θα παραμείνετε εντελώς ανώνυμος και δεν θα κρατηθούν αντίγραφα όπου θα αναφέρεται το όνομά σας.

1. Τι σας οδήγησε στην απόφασή να είστε ιδιοκτήτης αρχοντικού σπιτιού;
 - α) Οικονομικοί λόγοι.
 - β) Αξιοποίηση ιδιοκτησίας.
 - γ) Αισθητικοί λόγοι.
 - δ) Η τοποθεσία της συνοικίας.
2. Υπάρχουν νομοθετικές προϋποθέσεις για την αξιοποίηση - κατοίκηση ενός τέτοιου κτιρίου;
 - α) Εσωτερικές παρεμβάσεις.
 - β) Εξωτερικές παρεμβάσεις.
 - γ) Συντήρηση χώρου και διάκοσμου.
3. Μπορεί ένας χώρος που δημιουργήθηκε σε προηγούμενους αιώνες, με παραδοσιακά χαρακτηριστικά, να εξυπηρετήσει τα σύγχρονα δεδομένα κατοίκησης;
4. Για ποιο λόγο πιστεύετε πως μένουν αναξιοποίητα αυτά τα κτίσματα;
 - α) Οικονομικοί παράγοντες.
 - β) Νομοθετικοί παράγοντες.
5. Που οδηγεί η παραμέληση των κτιρίων;
6. Ποιοι παράγοντες μπορεί να συμβάλλουν στην κατάρρευσή τους;
 - α) Οικονομικοί παράγοντες.
 - β) Ιδιοκτησιακοί παράγοντες.
 - γ) Γραφειοκρατικοί παράγοντες.
7. Ποιες είναι οι συνθήκες που ευνοούν κατά την άποψή σας την εμφάνιση του προβλήματος;
8. Υπάρχουν στη γειτονιά σας παραμελημένα αρχοντικά;
9. Πως επηρεάζει το δομημένο περιβάλλον η κατάσταση αυτών των κτιρίων;
 - α) Υποβαθμίζεται η περιοχή;

- β) Υπάρχουν υλικές φθορές;
- γ) Αποτελούν εστία μόλυνσης;
10. Επηρεάζεται η ποιότητα ζωής των κατοίκων;
11. Υπάρχει αντίκτυπο της υλικής φθοράς στη σωματική και ψυχική ακεραιότητα των κατοίκων;
12. Υπάρχουν αντιδράσεις από κατοίκους της γειτονιάς;
13. Δραστηριοποιούνται οι κάτοικοι για την επίλυση του προβλήματος;
- Αν ναι: Με ποιον τρόπο;
14. Δείχνουν κινητικότητα οι αρμόδιοι τοπικοί φορείς στο συγκεκριμένο θέμα;
- Αν ναι: Με ποιον τρόπο;
15. Τι αντίκτυπο έχει η κατάρρευση των αρχοντικών στο πολιτισμικό πεδίο;
16. Τι εικόνα δείχνει για την πολιτεία η κατάρρευση της πολιτιστικής κληρονομιάς;
17. Επηρεάζει το θέμα αυτό την τοπική ανάπτυξη της περιοχής;
18. Γνωρίζεται κάποιο αρχοντικό που έχει αναστηλωθεί και έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα στην πόλη;
19. Με ποιους τρόπους θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν κατά τη γνώμη σας αυτά τα κτίσματα;
20. Σαν πολίτης της Καστοριάς και ένοικος αρχοντικού σπιτιού, πιστεύετε πως υπάρχει αλληλεγγύη στις σχέσεις των πολιτών, ικανή να δημιουργήσει εκ νέου συλλογικό πολιτισμικό κεφάλαιο που θα μεταβιβάσει στην πόλη;
21. Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας και για τον χρόνο σας. Τέλος θα ήθελα να σας ρωτήσω εάν έχετε να συμπληρώσετε κάτι που θεωρείται ότι δεν καλύφθηκε στη συνέντευξη.

2. Θεματικός οδηγός ημιδομημένης συνέντευξης

Φορέας: Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς

Εισαγωγικά σχόλια: Σας ευχαριστώ που επιθυμείτε να πάρετε μέρος στη συνέντευξη. Πρώτα απ' όλα θέλω να σας διαβεβαιώσω ότι θα παραμείνετε εντελώς ανώνυμος και δεν θα κρατηθούν αντίγραφα όπου θα αναφέρεται το όνομά σας.

A. Παρουσίαση του φορέα, των αρμοδιοτήτων και της συνεργασίας με άλλους θεσμούς.

- 1) Πότε ιδρύθηκε ο φορέας και για ποιους λόγους;
- 2) Ποιες είναι οι αρμοδιότητες του φορέα;
- 3) Με ποιους θεσμούς συνεργάζεται σε τοπικό και εθνικό επίπεδο;
- 4) Ποιες ειδικότητες αποτελούν το προσωπικό του φορέα;

B. Δραστηριότητα του φορέα

- 5) Σε ποια θέματα δραστηριοποιείται ο φορέας;
- 6) Πως αξιολογείται η σταδιοδρομία του έως σήμερα;
- 7) Ποια είναι τα φλέγοντα ζητήματα που απασχολούν επί του παρόντος τη δράση του φορέα.
- 8) Που στοχεύει ο φορέας με τη δράση του;

Γ. Χρηματοδότηση και οικονομικό κεφάλαιο.

9) Πως οργανώνεται το οικονομικό κεφάλαιο του φορέα για τη χρηματοδότηση δράσεων;

10) Υπάρχει αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης που διανύει η χώρα στη χρηματοδότηση προγραμμάτων αποκατάστασης;

11) Η πολιτεία συμβάλει στη στήριξη του φορέα με δωρεές ή εθελοντική εργασία;

Δ. Τα Αρχοντικά της Καστοριάς.

12) Τι δράσεις έχουν γίνει για τη διάσωση των αρχοντικών της Καστοριάς;

13) Πως ενεργοποιούνται τα κτίρια που έχουν αποκατασταθεί;

14) Ποιους τομείς έχει ευνοήσει η αποκατάσταση των κτιρίων, στην ανάπτυξη της πόλης;

15) Τι δυσκολίες εντοπίστηκαν στην αποκατάσταση των κτισμάτων;

16) Τι συμβαίνει με τα αρχοντικά που καταρρέουν και ποιες είναι οι συνθήκες που ευνοούν την εμφάνιση του προβλήματος;

Ε. Η κοινωνική διάσταση του θέματος των ετοιμόρροπων αρχοντικών

17) Τι αντίκτυπο έχει η κατάρρευση των αρχοντικών

α) στο πολιτισμικό πεδίο

β) στο κοινωνικό πεδίο

γ) στην τοπική ανάπτυξη της περιοχής;

18) Τι κινδύνους μπορεί η να έχει η παραμέληση των αρχοντικών

α) Στο δομημένο περιβάλλον;

β) Στην ποιότητα ζωής των κατοίκων;

19) Ποια είναι η στάση της πολιτείας (κάτοικοι, συλλογικότητες, δημόσιοι φορείς) στο θέμα των ετοιμόρροπων αρχοντικών;

20) Ποιες μπορεί να είναι οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της τραυματισμένης υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς στη πολιτιστική ταυτότητα του τόπου;

21) Κατά καιρούς έχουν καταγραφεί εμπρησμοί, αρχαιοκαπηλία με κλοπή πολύτιμων τοιχογραφιών και αντικειμένων από το εσωτερικό αρχοντικών, ακόμα και ενέργειες αποχαρκτηρισμού και παρεμβάσεις οικειοποίησης ολόκληρων κτισμάτων. Υπάρχει κάποια μέριμνα που να προστατεύει την πολιτιστική κληρονομιά από τέτοιες ενέργειες;

22) Υπάρχουν δράσεις που να αφορούν στην ευαισθητοποίηση των πολιτών για αυτό το συγκεκριμένο ζήτημα και τι αποτελέσματα έχουν;

23) Σαν εκπρόσωπος του φορέα αλλά και σαν πολίτης της Καστοριάς, πιστεύετε πως υπάρχει κοινωνική αλληλεγγύη στις σχέσεις των πολιτών, ικανή να δημιουργήσει εκ νέου συλλογικό πολιτισμικό κεφάλαιο που θα μεταβιβάσει στην πόλη;

24) Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας και για τον χρόνο σας. Τέλος θα ήθελα να σας ρωτήσω εάν έχετε να συμπληρώσετε κάτι που θεωρείτε ότι δεν καλύφθηκε στη συνέντευξη.

3. Θεματικός οδηγός εστιασμένης ομάδας συζήτησης

Εισαγωγικά σχόλια: Σας ευχαριστώ που επιθυμείτε να πάρετε μέρος στη συνέντευξη. Πρώτα

απ' όλα θέλω να σας διαβεβαιώσω ότι θα παραμείνετε εντελώς ανώνυμοι και δεν θα κρατηθούν αντίγραφα όπου θα αναφέρεται το όνομά σας.

- 1) Θα ήθελα να ξεκινήσουμε με την παρουσίαση του φωτογραφικού υλικού.
- 2) Τι εικόνες εντοπίσατε στο ιστορικό κέντρο της Καστοριάς;
- 3) Ποιος πιστεύετε πως είναι ο αντίκτυπος που δέχονται οι κάτοικοι της γειτονιάς μέσα από την κατάρρευση των αρχοντικών;
- 4) Ποιες είναι οι προεκτάσεις της κατάρρευσης που εντοπίσατε στο δομημένο περιβάλλον;
- 5) Είχατε εικόνα για αυτή την κατάσταση πριν την περιπατητική διαδρομή;
- 6) Τι συναισθήματα δημιουργήθηκαν προσεγγίζοντας τις γειτονιές σε αυτή τη μορφή;
- 7) Τι σηματοδοτούν αυτές οι εικόνες για την πολιτεία;
- 8) Πως βιώνεται εσείς ως κάτοικοι της Καστοριάς αυτό το φαινόμενο;
- 9) Πιστεύεται πως απειλείται η παραδοσιακή φυσιογνωμία του ιστορικού κέντρου;
Αν ναι: Με ποιον τρόπο;
- 10) Εντοπίσατε δυσπρόσιτα σημεία στον περίπατο;
- 11) Ποιες είναι οι εντυπώσεις σας από τις επισκέψεις στο λαογραφικό μουσείο και το αρχοντικό Τσιατσιαπά;
- 12) Είδατε κάτι μέσα στα αρχοντικά που επισκεφθήκαμε και σας εντυπωσίασε;
- 13) Με γνώμονα την προσωπική σας εμπειρία στην ομάδα που δημιουργήσαμε αλλά και με την εμπειρία σας ως πολίτες αυτού του τόπου, πιστεύετε πως είναι δυνατόν το συγκεκριμένο θέμα να απασχολήσει ένα ευρύτερο κοινό;
- 14) Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας και για τον χρόνο σας. Τέλος θα ήθελα να σας ρωτήσω εάν έχετε να συμπληρώσετε κάτι που θεωρείτε ότι δεν καλύφθηκε στη συνέντευξη.

4.8 Ηθική και δεοντολογία

Η ηθική και η δεοντολογία της έρευνας, είναι θέματα που απασχολούν την ποιοτική αλλά και την ποσοτική έρευνα. (Ιωσηφίδης, 2008, σελ. 277) Η δεοντολογία υποδεικνύει γενικές αρχές σχετικά με τη στάση που χρειάζεται να κρατήσει ο ερευνητής σύμφωνα με τα ερευνητικά πρωτόκολλα, ενώ η ηθική εξετάζει αν μια συγκεκριμένη πράξη είναι ηθικά αποδεκτή ή όχι. (Robson, 2007, σ. 78). Τα ζητήματα αυτά έχουν σημαντικό ρόλο στην ποιοτική έρευνα διότι στην επικοινωνία που αναπτύσσεται ανάμεσα στον ερευνητή και τον ερευνώμενο, είναι ορθό να προστατεύονται τα προσωπικά δεδομένα και η ιδιωτικότητα. (Ιωσηφίδης, 2003, σ. 134).

Ο ερευνητής, οφείλει να ενημερώσει τους συμμετέχοντες για τους σκοπούς της έρευνας, για τη χρήση των ερευνητικών δεδομένων, για τη δεοντολογική εγγύηση που διατηρεί την ανωνυμία των συμμετεχόντων και διαφυλάσσει την ιδιωτικότητά τους, να προστατεύσει τους συμμετέχοντες κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας από πιθανούς κινδύνους, να είναι έντιμος και εχέμυθος αποπνέοντας εμπιστοσύνη στα ερευνώμενα μέλη και να ενημερώσει για τα οφέλη της έρευνας ή το κόστος για τη συμμετοχή τους, όπως πχ τον χρόνο

που θα αφιερώσουν στην έρευνα και τέλος να πληροφορήσει τους συμμετέχοντες για την πρόσβαση τους στα ερευνητικά αποτελέσματα. (Ιωσηφίδης, 2008, σ. 277-279) Οι συμμετέχοντες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται στην ερευνητική διαδικασία ως ερευνητικά υποκείμενα και όχι ως αντικείμενα έρευνας (Cohen et al., 2008, σ. 414). Η συναίνεση των συμμετεχόντων είναι προαπαιτούμενο στην ερευνητική διαδικασία ωστόσο οι ίδιοι ορίζουν τον χρόνο που θα αφιερώσουν στην έρευνα και έχουν το δικαίωμα να εγκαταλείψουν τη διαδικασία όποτε επιθυμούν. (Νόβα-Καλτσούνη, 2006, σ.57).

Τα δεοντολογικά ζητήματα απασχολούν σε μεγάλο βαθμό τον ερευνητή κατά τον ερευνητικό σχεδιασμό αλλά και στη διαδικασία παραγωγής και ανάλυσης των δεδομένων, όπου η σύναψη συμφωνίας με τα υποκείμενα της έρευνας, χρειάζεται να εφαρμοστεί και να διατηρούνται όλα τα ερευνητικά συμβόλαια κατά τη διεξαγωγή της ερευνητικής διαδικασίας. (Mason, 2003, σ. 70-71). Στην παρούσα έρευνα, τηρήθηκαν οι κανόνες ηθικής και δεοντολογίας με την πληροφόρηση και τη γραπτή συναίνεση των συμμετεχόντων και ενημερώθηκαν για τη χρήση των δεδομένων. Διασφαλίστηκε η ανωνυμία τους και το δικαίωμα να έχουν πρόσβαση στα αποτελέσματα της έρευνας εφόσον το επιθυμούν. (Σπηλιοπούλου, 2014, σ.σ. 91-92) Οι φόρμες των δελτίων ενημέρωσης και συγκατάθεσης, βρίσκονται στο παράρτημα ενώ η ενυπόγραφη συγκατάθεση των συμμετεχόντων διατηρείται σε προσωπικό αρχείο της ερευνήτριας.

4.9 Σημειώσεις πεδίου

4.9.1 Αφειρητία έρευνας – Εντοπισμός συμμετεχόντων – Εντοπισμός χώρων εικαστικής παρέμβασης.

Εφόσον διαμορφώθηκε ένα αρχικό σχέδιο εργασίας μέσα από τη μελέτη βιβλιογραφίας, ήταν σημαντικό να πραγματοποιηθούν οι πρώτες κινήσεις για την προσέγγιση των συμμετεχόντων και για την εύρεση δημόσιων χώρων, που θα υποστηρίξουν την κεντρική εικαστική παρέμβαση. Η διαδικασία αυτή ξεκίνησε με αιτήσεις⁴¹ για συμμετοχή στην έρευνα, απευθυνόμενες σε φορείς που άπτονται της αρμοδιότητας τους σχετικά με το θέμα της έρευνας. Αρχικά πραγματοποιήθηκε επίσκεψη στα γραφεία της εφορείας βυζαντινών αρχαιοτήτων Καστοριάς, στις 5.11.2019, όπου γνωστοποιήθηκε η παρούσα έρευνα και τα αιτήματα συμμετοχής ως εξής:

1. Παραχώρηση συνέντευξης εκπροσώπου της υπηρεσίας για το θέμα.
2. Έγκριση και προτάσεις για τη τοποθέτηση των εικαστικών παραγώγων σε δημόσιους χώρους.
3. Υπόδειξη έντυπου υλικού και προβλεπόμενης νομοθεσίας για την ανάπτυξη του θέματος. Οι εργαζόμενοι του φορέα, έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την έρευνα και προέκυψε συζήτηση διάρκειας 40 λεπτών περίπου, όπου διευκρινίστηκε το θέμα και οι σκοποί της

⁴¹ Οι αιτήσεις συμμετοχής βρίσκονται στο παράρτημα.

έρευνας και συζητήθηκαν τα αιτήματα συμμετοχής. Έπειτα από συνάντηση που κανονίστηκε επί τόπου, ο φορέας ανταποκρίθηκε θετικά στα αιτήματα 1 και 3, ενώ συζητήθηκαν και οι προτάσεις που αφορούσαν το 2ο αίτημα, το οποίο όμως δε σχετιζόταν με τις αρμοδιότητες της υπηρεσίας. Έτσι για την έγκριση τοποθέτησης των εικαστικών παραγώγων σε δημόσιο χώρο, χρειάστηκε να απευθυνθώ στην υπηρεσία του Δήμου.

Το ίδιο χρονικό διάστημα, μετά από τηλεφωνική επικοινωνία με τον αντιδήμαρχο πολιτισμού Καστοριάς, ορίστηκε συνάντηση για να συζητηθούν τα αιτήματα συμμετοχής που έχουν ως εξής:

1. Παραχώρηση συνέντευξης εκπροσώπου της υπηρεσίας για το θέμα.
2. Έγκριση και προτάσεις για την τοποθέτηση των εικαστικών παραγώγων σε δημόσιους χώρους.
3. Παραχώρηση χώρου εργασίας της καλλιτεχνικής ομάδας.
4. Υπόδειξη έντυπου υλικού και προβλεπόμενης νομοθεσίας για την ανάπτυξη του θέματος.

Η συνάντηση διήρκεσε περίπου μία ώρα, όπου παρουσιάστηκε αναλυτικά το θέμα και οι σκοποί της έρευνας. Αν και αρχικά δινόταν η εντύπωση πως υπήρχε ενδιαφέρον για την πραγματοποίηση των αιτημάτων, σταδιακά ξεκίνησε η αποδόμηση τους. Πρώτα απ' όλα οι προτάσεις για δημόσιους χώρους που θα φιλοξενούσαν τα παράγωγα της καλλιτεχνικής ομάδας απορρίφθηκαν. Απορρίφθηκε επίσης και το αίτημα για τον χώρο εργασίας της καλλιτεχνικής ομάδας και στη συνέχεια η παραχώρηση της συνέντευξης, για την οποία αρχικά υπήρξε διαπραγμάτευση από μεριάς του θεσμού, ώστε να συμβεί χωρίς φυσική παρουσία αλλά απαντώντας στις ερωτήσεις γραπτά. Λόγω πιεσμένου προγράμματος για την οργάνωση των πολιτιστικών εκδηλώσεων του Δήμου το διάστημα Νοεμβρίου – Δεκεμβρίου, δεν ανανεώθηκε η συνάντηση, με αποτέλεσμα να μην ειδοποιηθώ ούτε αρνητικά, παρά την κατάθεση γραπτής αίτησης. Η εμπειρία αυτή, μου έδωσε να καταλάβω πως για να πραγματοποιηθεί η έρευνα θα χρειαζόταν να αλλάξω προσανατολισμό και να αναζητήσω λύσεις που δεν σχετίζονται με γραφειοκρατικές παραμέτρους.

Έτσι ξεκίνησα να αναζητώ χώρους που ναι μεν βρίσκονται σε δημόσια θέα αλλά ανήκουν σε ιδιώτες και η έγκριση για τη χρήση τους, δεν θα ήταν τόσο περίπλοκη διαδικασία. Στην αναζήτηση αυτή εντόπισα δύο σημεία τα οποία θα μπορούσαν να υποστηρίξουν τις εικαστικές παρεμβάσεις και ξεκίνησα την έρευνα μου για να εντοπίσω τους ιδιοκτήτες τους. Στην πρώτη περίπτωση εντόπισα ένα σημείο στο κέντρο της πόλης, το οποίο είχε εμφανή σημάδια παραμέλησης και έπειτα από ερωτήσεις που έκανα σε γειτονικά καταστήματα, συνέλεξα πληροφορίες για τον ιδιοκτήτη τον οποίο εντόπισα και επικοινωνήσα τηλεφωνικώς μαζί του. Ο άνθρωπος αυτός είναι πλέον κάτοικος σε άλλη πόλη και έτσι υπήρξαν διάφορα θέματα που εμπόδιζαν τελικά να πραγματοποιηθεί η εικαστική παρέμβαση στο συγκεκριμένο σημείο.

Στη δεύτερη περίπτωση προσέγγισα το σημείο που βρίσκεται στην οδό Μητροπόλεως,

ώστε να ελέγξω αρχικά αν μπορεί να υποστηρίξει την παρέμβαση. Εξετάζοντας το σημείο διαπίστωσα πως ήταν ιδανικό για την εικαστική παρέμβαση όχι μόνο γιατί είχε τις προδιαγραφές να την υποστηρίξει, αλλά γιατί στην οδό Μητροπόλεως το διάστημα Ιανουαρίου πραγματοποιούνται τα «ραγκουτσάρια»⁴² και αναμένεται η έλευση πολλών επισκεπτών και κατοίκων, ώστε να γιορτάσουν το έθιμο. Έτσι το συγκεκριμένο σημείο εξυπηρετεί και τον πιο βασικό σκοπό μιας εικαστικής παρέμβασης στον δημόσιο χώρο, που είναι η προσβασιμότητα του κοινού.

Αναζητώντας τον ιδιοκτήτη με ερωτήσεις σε περαστικούς, παραπέμφθηκα σε ένα κατάστημα που βρισκόταν στη γειτονιά. Φτάνοντας στο κατάστημα συνάντησα έναν κύριο ο οποίος ασχολείται ερασιτεχνικά με τη ζωγραφική και συγκεκριμένα με την απεικόνιση αρχοντικών σπιτιών, όπως φανέρωναν οι δεκάδες πινάκες που είχε ζωγραφίσει και βρισκόταν στον χώρο. Δυσκολεύτηκα πολύ να πιστέψω σε αυτό που έβλεπα, όμως η εικόνα αυτή σηματοδοτούσε πως μάλλον βρισκόμουν στο σωστό σημείο. Εξήγησα στον κύριο τους λόγους της επίσκεψής μου και έπειτα από συζήτηση μου έδωσε την έγκρισή του για τοιχοκόλληση, στηρίζοντας την προσπάθεια της εικαστικής παρέμβασης που τον έβρισκε σύμφωνο. Τον ευχαρίστησα και τον διαβεβαίωσα πως πριν την ανάρτηση της παρέμβασης, θα ενημερωθεί για την τελική μορφή των παραστάσεων, όπως και έγινε.

Πλέον είχε λυθεί και το ζήτημα του χώρου της παρέμβασης και το επόμενο ζήτημα που με απασχόλησε, ήταν ο χώρος εργασίας της καλλιτεχνικής ομάδας και τα μέλη της. Ήταν ήδη μέσα Δεκεμβρίου και αν ήθελα η παρέμβαση να πραγματοποιηθεί πριν το διάστημα 6-8 Ιανουαρίου που θα γινόταν τα ραγκουτσάρια, θα ήταν σκόπιμο να συγκροτηθεί η ομάδα το συντομότερο. Αρχικά με ενδιέφερε να εξασφαλίσω τον χώρο εργασίας της καλλιτεχνικής ομάδας, διότι δεν θα μπορούσα να απασχολήσω μία ομάδα ανθρώπων χωρίς να έχω λύσει τόσο σημαντικά ζητήματα για τη συμμετοχή τους. Κάποιες σκέψεις που έκανα, ήταν να απευθυνθώ σε διευθυντές σχολείων που ίσως μπορούσαν να παραχωρήσουν μια αίθουσα για αυτόν τον σκοπό, η ιδέα όμως αυτή είχε πολλά προβλήματα που με απέτρεψαν. Έτσι αποφάσισα πως η μόνη επιλογή που είχα πια, ήταν να διαμορφώσω έναν χώρο στο σπίτι μου ως εργαστήριο, όπως και τελικά έγινε.

Για τη συγκρότηση της ομάδας με συμμετοχή στην έρευνα δράσης, στην εστιασμένη ομάδα συζήτησης και στο καλλιτεχνικό εργαστήριο, οι πρώτες σκέψεις μου ήταν να συνεργαστώ με κάποιο πολιτιστικό σύλλογο, όπου υπάρχει ήδη μια ομάδα με κοινούς στόχους, προσανατολισμένη στο πεδίο του πολιτισμού μιας και αυτό μοιάζει να είναι ιδανικό. Όμως η εμπειρία μου για την προσέγγιση μιας συλλογικότητας, θεώρησα πως δεν είναι αρκετή ώστε

⁴² Είναι Παραδοσιακό Καρναβάλι που γίνεται στις 6 – 7 – 8 Ιανουαρίου. Πρόκειται για ένα τριήμερο εκδηλώσεων καρναβαλιού στο διάστημα του οποίου η πόλη αποκτά ξεχωριστό χρώμα και πανηγυρική ατμόσφαιρα. Ανακτήθηκε 2.2.2020 από <http://www.kastoria.gov.gr/%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%BF%CF%85%CF%84%CF%83%CE%AC%CF%81%CE%B9%CE%B1/>

να διαχειριστώ την ιστορία, τις ιεραρχίες και την προκαθορισμένη στόχευση της που είναι λογικό να υπάρχει. Σε μία τέτοια περίπτωση, θα χρειάζομαι αρκετό χρόνο ώστε να προσεγγίσω τα μέλη της και να κερδίσω την εμπιστοσύνη τους και τελικά να ενσωματωθώ σε αυτά, χωρίς να φαντάζω σαν ένα ξένο σώμα που λειτουργεί με τους δικούς του όρους. Για τον λόγο αυτό δεν επιδίωξα τελικά να έρθω σε επαφή με κανένα σύλλογο και αποφάσισα τη συγκρότηση μιας νέας ομάδας, που θα είχε ίσως περισσότερο ενδιαφέρον τη δεδομένη στιγμή να παρατηρήσω τη δημιουργία της και τους συντελεστές που θα τη συγκροτήσουν.

4.9.2 Συμμετέχοντες Έρευνας Δράσης - Εστιασμένης Ομάδας

Η ομάδα δημιουργήθηκε με κάλεσμα που απευθυνόταν σε άνδρες και γυναίκες, πολίτες της Καστοριάς, ηλικίας 20 – 60 ετών, το οποίο δημοσιεύτηκε σε ηλεκτρονικό λογαριασμό κοινωνικής δικτύωσης. Η ομάδα συγκροτείται από έξι άτομα και αποτελείται από ισάξιο αριθμό ανδρών και γυναικών, με εύρος ηλικίας 25-55 ετών. Εκτός από την ιδιότητα του πολίτη Καστοριάς ως ομοιογένεια, εντοπίζεται στους συμμετέχοντες και η διάθεση έκφρασης, που ο κάθε ένας ασκεί ερασιτεχνικά ή επαγγελματικά στον τομέα που τον ενδιαφέρει (φωτογραφία, μουσική, ζωγραφική, κλπ), αν και αυτό δεν απαιτούνταν ως κριτήριο συμμετοχής στο κάλεσμα. Στόχος της ομάδας αυτής είναι να αποτελέσει ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα των πολιτών της Καστοριάς, όπου μέσα από τη μελέτη της συμμετοχής και της διάδρασής τους, θα διατυπωθούν οι θέσεις, οι αντιλήψεις, οι πεποιθήσεις και οι ενέργειές τους, ως προς το θέμα που αφορά την κατάρρευση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο ιστορικό Κέντρο της Καστοριάς και τις επιπτώσεις που εντοπίζονται στην κοινότητα.

Ο συντονισμός της ομάδας πραγματοποιήθηκε μέσα από κοινή συνομιλία σε εφαρμογή κινητής τηλεφωνίας, καθώς είναι ένα μέσο επικοινωνίας που διαθέτουν όλοι οι συμμετέχοντες. Με αυτόν τον τρόπο ορίστηκε η πρώτη συνάντηση στις 17.12.2019 στη γειτονιά Ντολτσό, όπου διευκρινίστηκε πως είναι σημαντικό οι συμμετέχοντες να διαθέτουν μαζί τους μέσα καταγραφής. Αντίθετα με άλλες προσπάθειες που ματαιώθηκαν λόγω καιρού, στη πρώτη συνάντηση οι καιρικές συνθήκες ήταν αρκετά ευνοϊκές για την περιπατητική διαδρομή στο Ντολτσό και την προγραμματισμένη επίσκεψη στο Λαογραφικό Μουσείο Καστοριάς. Αναπόσπαστο κομμάτι της συνάντησης που χρειάζεται να αναφερθεί, είναι οι συστάσεις γνωριμίας των συμμετεχόντων, όπου διαπιστώθηκε πως μερικοί γνωρίζονταν σε ένα βαθμό, όπως είναι λογικό να συμβαίνει σε μία επαρχιακή πόλη μικρού πληθυσμού και έκτασης. Αυτό πιθανόν να θεωρηθεί ως ένας παράγοντας με θετική επίδραση στην ανάπτυξη οικειότητας μεταξύ των μελών. Τα μέλη της ομάδας έλαβαν δελτία ενημέρωσης και συγκατάθεσης στην έρευνα και αφιερώθηκε χρόνος για περισσότερες διευκρινίσεις και τυχών απορίες σχετικά με την έρευνα και τη χρήση των δεδομένων.

4.9.3 1^η Δράση - Επίσκεψη στο Λαογραφικό Μουσείο

Εφόσον ολοκληρώθηκε η συγκατάθεση, δρομολογήθηκε η επίσκεψη στο Λαογραφικό

Μουσείο Καστοριάς το οποίο στεγάζεται στο αρχοντικό Νερατζή Αϊβάζη όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενο κεφάλαιο. Η επίσκεψη αυτή αποσκοπεί:

- 1) Στη συγκρότηση και ενεργοποίηση της ομάδας. Η διαδικασία της πρώτης συνάντησης με την ιδιότητα της ομάδας και σκοπό την επίσκεψη σε μουσειακό χώρο, θέτει από μόνη της έναν κοινό στόχο. Η ανταπόκριση των μελών σε αυτόν τον στόχο, δηλώνει προθυμία και κινητοποίηση ως προς την ενεργή συμμετοχή τους στην ομάδα. Η επίσκεψη σε έναν μουσειακό περιβάλλον, οριοθετεί ορισμένους κανόνες συμπεριφοράς όπου οι επισκέπτες καλούνται να σεβαστούν και να συμμορφωθούν ανάλογα. Ενεργώντας με τον τρόπο αυτό, τα μέλη της ομάδας μπορούν να αντιληφθούν πολύ νωρίς πως μέσα σε αυτή, υπάρχει αλληλεπίδραση με τα υπόλοιπα μέλη όπου διαμορφώνονται κοινοί κώδικες επικοινωνίας, συμπεριφοράς, κοινοί στόχοι και κίνητρα για να επιτευχθεί η συλλογική διάθεση δράσης.
- 2) Στην πληροφόρηση σχετικά με το θέμα που ερευνάται. Αν και όλα τα μέλη είναι πολίτες Καστοριάς, ελάχιστοι ήταν αυτοί που είχαν επισκεφθεί πρόσφατα το Λαογραφικό Μουσείο Καστοριάς το οποίο στεγάζεται σε αρχοντικό σπίτι του 18ου αιώνα και στη συλλογή του υπάρχουν υλικές μαρτυρίες του τόπου, αντικείμενα από την καθημερινή ζωή στο σπίτι και στην εργασία, αντικείμενα που σχετίζονται με τελετές και γιορτές καθώς και πολλές τοιχογραφίες, βιτρό αλλά και γνώσεις για την παραδοσιακή αρχιτεκτονική, τη λειτουργία των χώρων, την κοινωνική οργάνωση κλπ. Συγκεκριμένα η επίσκεψη μπόρεσε να καλύψει ένα τεράστιο εύρος γνώσης, με τη μορφή μιας ψυχαγωγικής και βιωματικής εμπειρίας όπου κάθε συμμετέχων, μπορούσε να αναζητήσει πληροφορίες και να διαμορφώσει ατομικά και συλλογικά κίνητρα ώστε να διευρύνει τη γνώση του στο θέμα που διερευνάται.
- 3) Στην παρατήρηση της εσωτερικής διακόσμησης του αρχοντικού που θα αποτελέσει αναφορά για τη δράση της εικαστικής παρέμβασης. Το Λαογραφικό Μουσείο, διαθέτει τοιχογραφίες με αναπαραστάσεις μοτίβων, ζώων, πόλεων, φυτικό διάκοσμο κ.α. Η επίσκεψη στο μουσείο, δίνει στην ομάδα τη δυνατότητα να παρατηρήσει τις τοιχογραφίες σε βάθος και να καταγράψει τις αναπαραστάσεις, την τεχνοτροπία και τη σύνθεσή τους, εμβαθύνοντας σε αισθητικά και τεχνικά κριτήρια που θα αποτελέσουν ζητούμενο για την καλλιτεχνική ενεργοποίηση των μελών, η οποία στοχεύει σε παρεμβατικές πρακτικές της ερευνητικής διαδικασίας, μέσω της τέχνης.

Πριν την επίσκεψη στο μουσείο, οι συμμετέχοντες ήταν ενήμεροι, για τους σκοπούς της και διέθεταν όλοι μαζί τους μέσα καταγραφής. Η επίσκεψή έγινε κατόπιν συνεννόησης με την ξεναγό και διήρκεσε περίπου μία ώρα (14:30–15:30). Η συνάντηση με την ξεναγό, έδωσε αρχικά κάποια στοιχεία για το προφίλ των επισκεπτών του μουσείου, όπου σύμφωνα με τις παρατηρήσεις της, πιο συχνά οι επισκέπτες είναι τουρίστες. Συγκεκριμένα είχε την εντύπωση πως η ομάδα, πρόκειται για επισκέπτες από άλλη πόλη και όταν ενημερώθηκε για τους λόγους της επίσκεψης και διαπίστωσε πως όλα τα μέλη της ομάδας κατάγονται από την Καστοριά, εξέφρασε τον ενθουσιασμό της και ανέφερε πως πρόκειται για μία σπάνια

περίπτωση για τα δεδομένα του μουσείου. Αυτές οι παρατηρήσεις, αν και ως δεδομένα περιγράφουν με θλιβερή χροιά, λιγότερη συμμετοχή των πολιτών Καστοριάς στις επισκέψεις του μουσείου, είναι πιθανό να λειτούργησαν ενδυναμωτικά για την ομάδα, ως προς το αίσθημα ανάληψης ευθύνης.

Η παρουσία της ξεναγού είναι πολύ σημαντική. Ο συντονιστικός της ρόλος στάθηκε κομβικός για τη συγκρότηση μιας νέας ομάδας, με επαγγελματισμό και γνώση. Η ξενάγηση ξεκίνησε από την πλακόστρωτη εσωτερική αυλή του αρχοντικού που βρίσκεται στο ισόγειο μαζί με δωμάτια λειτουργικά κυρίως για την οργάνωση του νοικοκυριού και την αποθήκευση αγαθών. Η ξεναγός αναφέρθηκε περιγραφικά στις καθημερινές ασχολίες των ανθρώπων που ζούσαν εκεί καθώς και στην παρασκευή και φύλαξη τροφίμων και ποτών. Αυτόματα γινόταν η σύγκριση με τα σύγχρονα δεδομένα διαβίωσης, αλλά παράλληλα διαφαίνονται και οι ιδιαιτερότητες μιας άλλης εποχής.

Ανεβαίνοντας την εσωτερική σκάλα, υπάρχει μία καταπακτή που κλείνει για να απομονώσει τον όροφο από το ισόγειο, πράγμα που φανερώνει την ανασφάλεια που αισθάνονταν οι ένοικοι στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Για λόγους προστασίας, είχαν και κάγκελα στα παράθυρα όπως μας πληροφόρησε η ξεναγός. Φτάνοντας στον όροφο, αποκαλύπτεται μια άλλη διάσταση της ζωής των ενοίκων, με δωμάτια που αφορούν κυρίως κοινωνικές δραστηριότητες. Στους χώρους αυτούς, παρατηρείται έντονη διακόσμηση, τοιχογραφίες, βιτρό, περίτεχνα σερβίτσια, παραδοσιακές ενδυμασίες, κεντητά μαξιλάρια και χειροποίητα υφάσματα που παράγονταν στο δωμάτιο όπου βρισκόταν ο αργαλειός. Έγινε αναφορά στα ήθη και έθιμα και στους χώρους που λειτουργούσαν ώστε να υποστηρίξουν τελετουργίες του προξενιού, του γάμου και άλλων κοινωνικών εκδηλώσεων που πραγματοποιούνταν στο οίκημα, το οποίο στέγαζε πολυμελή οικογένεια, δικαιολογώντας έτσι και τη μεγάλη έκτασή του.

Επιπλέον, στον όροφο υπάρχει το λουτρό, ένα μπαλκόνι με θέα στη λίμνη και το εργαστήριο γούνας όπου βρισκόταν και η μηχανή που ράβονταν τα παλτά, κάνοντας λόγο για τη σημαντικότερη επαγγελματική και οικονομική δραστηριότητα της Καστοριάς. Σε ορισμένα δωμάτια όπως αυτό, υπάρχουν υπολείμματα από τοιχογραφίες που όπως πληροφορηθήκαμε και από την ξεναγό, έπειτα από κρούσματα φυματίωσης και με ιατρική εντολή οι χώροι ασβεστώθηκαν για λόγους υγιεινής, με αποτέλεσμα να χαθούν πολλές από αυτές. Μας ενημέρωσε επίσης, πως τα βιτρό παράθυρα ήταν ρεπλίκα, καθώς τα αυθεντικά όπως είναι λογικό, δεν επιβίωσαν με την πάροδο των ετών, λόγο της ευαισθησίας του υλικού. Αυτό στάθηκε ως αφορμή να αναφερθεί στη συνεισφορά των ανθρώπων που συντέλεσαν στη συγκρότηση του μουσείου και ειδικά στον κύριο Νίκο Πιστικό, τοπικό καλλιτέχνη, ο οποίος δημιούργησε τα βιτρό στη μορφή που συναντώνται σήμερα καθώς και στο έργο του με την πιστή αναπαράσταση των αρχοντικών σε μορφή μακέτας.

Υπάρχουν κάποιοι χώροι μέσα στο μουσείο, οι οποίοι δεν είναι προσβάσιμοι κυρίως για

λόγους ασφάλειας. Η ξενάγηση κατέληξε στην εξωτερική αυλή, όπου βρίσκεται το πηγάδι, το καζάνι που έβραζαν το τσίπουρο και η καστοριανή βάρκα. Η έκταση της αυλής είναι συρρικνωμένη σε σχέση με την αρχική της διαμόρφωση που έφτανε έως την ακτή της λίμνης και πληροφορεί για τη σχέση των ανθρώπων με το περιβάλλον. Στην εξωτερική αυλή βρίσκεται το κουζινάκι που διαθέτει σκεύη μαγειρικής, παραδοσιακό φούρνο και βρύση. Στον εξωτερικό χώρο υπήρχαν και οι «τούρκικες» τουαλέτες του σπιτιού, οι οποίες πλέον δεν υπάρχουν. Η αυλή είναι πλούσια από άνθη και γάτες, οι οποίες έχουν βρει καταφύγιο και φροντίδα από την ξεναγό του μουσείου.

Σε όλη τη διάρκεια της ξενάγησης, τα μέλη της ομάδας είχαν ενεργοποιηθεί καταγράφοντας τον χώρο, σε επικοινωνία με την ξεναγό, η οποία πρόθυμα κατατόπισε την ομάδα μέσα από τις περιγραφές της και τις απαντήσεις της σε απορίες. Τα μέλη εγκλιματίστηκαν μέσα στον χώρο, ανακαλύπτοντας πτυχές του μουσείου που εναρμονίζονταν και με προσωπικές τους αναζητήσεις, όπως για παράδειγμα η συμμετέχουσα που ασχολείται με το σχέδιο μόδας και πέρασε αρκετό χρόνο στο δωμάτιο που βρίσκεται ο αργαλειός ή ο συμμετέχων που είναι φωτογράφος και πλέον διαθέτει στο αρχείο του υλικό του μουσείου. Η επίσκεψη αυτή ήταν εποικοδομητική από πολλές απόψεις, αλλά κυρίως επειδή μπήκαμε στο μουσείο ως μονάδες και βγήκαμε από εκεί ως ομάδα. Οι στόχοι που είχαν τεθεί, φαίνεται πως επιτεύχθηκαν. Η ξεναγός αρνήθηκε να πληρωθεί το αντίτιμο που μας αναλογούσε καθώς και για την ίδια ήταν μία σημαντική στιγμή, όπως μας αποκάλυψε. Αυτή η στιγμή σφραγίστηκε με μία φωτογραφία, μπροστά από την είσοδο του μουσείου, όπου αποχαιρετιστήκαμε και ξεκινήσαμε την περιπατητική διαδρομή.

4.9.4 2^η Δράση - Περιπατητική διαδρομή στο Ντολτσό.

Αμέσως μετά το τέλος της επίσκεψης στο Λαογραφικό μουσείο, έγινε η εκκίνηση της περιπατητικής διαδρομής από την οδό Καπετάν Λάζου, όπου αρχικά, οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τους σκοπούς του περιπάτου, οι οποίοι είναι:

- 1) Η ερευνητική ενεργοποίηση της ομάδας. Εφόσον τα μέλη της ομάδας με την επίσκεψη στο μουσείο πληροφορήθηκαν για τα θεωρητικά πλαίσια που εξετάζονται και ενεργοποιήθηκαν ως ομάδα, ήταν σημαντικό να αναπτύξουν και την ερευνητική τους αντίληψη, ώστε να δραστηριοποιηθούν ως άνθρωποι της πράξης. Το ιστορικό κέντρο της Καστοριάς, στο οποίο παρουσιάζεται το πρόβλημα με την κατάρρευση των αρχοντικών, δίνει τη δυνατότητα στα μέλη μέσω της περιπατητικής προσέγγισης, να εξετάσουν την υλική παθογένεια της περιοχής και την προέκτασή της στον κοινωνικό, πολιτιστικό και περιβαλλοντικό ορίζοντα, ως μία βιωματική εμπειρία. Με τον τρόπο αυτό, επιχειρείται ο σαφής προσδιορισμός του προβλήματος, με τη διευρυμένη ανάγνωση του χώρου και με τεκμήρια από τις καταγραφές των συμμετεχόντων που θα αποτελέσουν αφορμές συζήτησης με οπτικές μεθόδους.
- 2) Η ενσωμάτωση στον τόπο. Η επιτόπου έρευνα σε συνδυασμό με το περπάτημα, είναι ένας τρόπος ώστε τα μέλη της ομάδας να ενσωματωθούν ως περιπατητές στον τόπο με όλες τις

αισθήσεις τους. Με τον τρόπο αυτό, μπορεί να γίνει αντιληπτή η επικινδυνότητα του τοπίου, η προσβασιμότητα σε αυτό αλλά και οι συναισθηματικές επιρροές που διακυβεύονται μέσα από την περιπατητική διαδικασία.

3) Η καταγραφή των κτιρίων στην κατάσταση που εντοπίζονται επί του παρόντος. Αν και υπάρχει βιβλιογραφία με καταγραφές των αρχοντικών σε άρτια κατάσταση, δεν εντοπίστηκε καμία συστηματική καταγραφή στην παραμελημένη μορφή που βρίσκονται σήμερα. Η περιπατητική διαδρομή, μπορεί να καλύψει ένα εύρος, με καταγραφές εστιασμένες ως προς αυτή τη μορφή των αρχοντικών, ως ένα αρχείο που μπορεί να φανεί χρήσιμο για περαιτέρω μελέτη.

Από το ξεκίνημα κιόλας της διαδρομής, άρχισαν να διαφαίνονται στοιχεία παραμέλησης. Ακριβώς δίπλα από το Λαογραφικό μουσείο, έρχονται σε αντίθεση σπίτια που δεν είχαν την ίδια φροντίδα και πλέον παρουσιάζουν χαρακτηριστικά πλήρους εγκατάλειψης. Οι συμμετέχοντες έστρεψαν αμέσως τις κάμερες τους, ώστε να καταγράψουν τα σπίτια, τα σοκάκια που με δυσκολία μπορεί κανείς διαβεί λόγω της φθοράς, ταμπέλες που προειδοποιούν για κατάρρευση και βλάστηση που ξεφυτρώνει άναρχα στα σοκάκια, δημιουργώντας γλοιώδης επιφάνειες που δυσκολεύουν το περπάτημα.

Η διαδρομή συνεχίστηκε στην οδό Πηχέων, όπου βρίσκονται τρία αναστηλωμένα αρχοντικά κτίσματα στη σειρά, τα οποία εντάχθηκαν σε ευρωπαϊκό πρόγραμμα αποκατάστασης, όπως φανερώνει η ταμπέλα που υπάρχει τοποθετημένη και τοπικά ισορροπούν την εικόνα εγκατάλειψης που έχει προηγηθεί. Στο τέλος της οδού Πηχέων, ξεπροβάλλει το αρχοντικό του Ωρολογόπουλου, που λειτουργεί ως ξενοδοχείο υψηλών προδιαγραφών και ακριβώς απέναντι βρίσκεται το Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα⁴³ που στεγάζεται σε αρχοντικό του 18ου αιώνα και είναι από τα πρώτα αρχοντικά που χαρακτηρίστηκαν διατηρητέα μνημεία το 1965, από το Υπουργείο Πολιτισμού.

Φτάνοντας στην οδό Ρήγα Φεραίου, υπάρχει η κεντρική πλατεία που θα αναφερθούμε αναλυτικότερα παρακάτω και το 2ο Δημοτικό σχολείο, όπου ακολουθήσαμε τον ανηφορικό δρόμο που οδηγεί στην οδό Τσερλεμέ και όσο απομακρύνεται από την πλατεία Ντολτσού, φτάνοντας στην πλατεία Αγίου Μηνά, η εγκατάλειψη γίνεται όλο και πιο αισθητή, με τα παραδοσιακά σπίτια να μοιάζουν πιο ευάερα από ποτέ, στερούμενα τη στέγη τους. Μέσα σε αυτά τα σπίτια, μπορεί κανείς να διακρίνει με ευκολία σκουπίδια αλλά και διάφορα είδη ζώων και εντόμων, ως μία σημαντική απειλή υγειονομικού ενδιαφέροντος.

Η διαδρομή συνεχίστηκε προσεγγίζοντας την οδό Διδασκάλου Μαλεγκάνου και τα παράλληλα σοκάκια, όπου μέσα στη γραφική πλακόστρωτη γειτονιά, συναντήσαμε σπίτια

⁴³ Wikipedia -Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα. Ανακτήθηκε 9.1.2020 από https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF_%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D_%CE%91%CE%B3%CF%8E%CE%BD%CE%B1_%CE%9A%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%AC%CF%82

σύγχρονης αρχιτεκτονικής, τοποθετημένα ως ξενιστές στο παραδοσιακό οικιστικό σώμα. Ακολουθώντας την οδό Εβραΐδος, δεν υπάρχει τίποτα πια που να παραπέμπει στα παραδοσιακά στοιχεία, καθώς ακόμα και ο πλακόστρωτος δρόμος καταλήγει σε άσφαλο. Αλλάζοντας κατεύθυνση, ακολουθήσαμε την οδό Τσακλή – Βενιζέλου και τα ενδιάμεσα στενά, καταλήγοντας στην οδό Κοσμούλη, όπου εντοπίστηκε μεγάλη υλική φθορά στα κτίσματα, σε σημείο που τα μέλη της ομάδας ανησύχησαν ακόμα και για τη σωματική τους ακεραιότητα, αντικρίζοντας κτίρια που στέκονται μετέωρα, απειλώντας με κατάρρευση ανά πάσα στιγμή, χωρίς να υπάρχει καμία προειδοποίηση. Ορισμένοι συμμετέχοντες πιο τολμηροί, με δική τους ευθύνη, προσέγγισαν και το εσωτερικό ορισμένων ετοιμόρροπων αρχοντικών, εφόσον δεν υπήρχε κανένα εμπόδιο για να τους αποτρέψει. Αν και ήταν μία ριψοκίνδυνη απόφαση εκ μέρους τους, φανερώνει τη διάθεση εξερεύνησης του αγνώστου. Επιπλέον, στη διαδρομή παρατηρήθηκαν παραδείγματα αρχοντικών που κήκαν σε πυρκαγιά αλλά και κτίρια βανδαλισμένα από τον χρόνο, από τους ανθρώπους της γειτονιάς και από οπαδούς ομάδων που δεν δίστασαν να γράψουν συνθήματα πάνω σε διατηρητέα κτίσματα.

Η διαδρομή μας κατέληξε στην κεντρική πλατεία Ντολτσού, όπου είναι το πιο περιποιημένο σημείο της περιοχής και περιτριγυρίζεται από αρχοντικά που λειτουργούν ως ξενώνες και μαγαζιά εστίασης. Η τελευταία οδός που περάσαμε φεύγοντας, είναι η Βυζαντίου – Ζάχου, όπου είδαμε τρία ακόμα αρχοντικά με μεγάλο ενδιαφέρον. Το αρχοντικό του Ζάχου, που πρόκειται για ένα τεράστιο ιδιωτικό κτίσμα του 18ου αιώνα, των Αδερφών Εμμανουήλ⁴⁴ που χρονολογείται το 1750 και σήμερα στεγάζει το ενδυματολογικό μουσείο και το αρχοντικό Μπασάρα⁴⁵ που χρονολογείται επίσης τον 18ο αιώνα και αναστηλώθηκε πρόσφατα, ώστε να κρατήσουμε μία εικόνα αισιοδοξίας στο κλείσιμο της διαδρομής.

Η περιπατητική διαδρομή διήρκεσε περίπου 1 ώρα και 30 λεπτά (15:30 – 17:00). Μέσα στον χρόνο αυτό, επιτεύχθηκε η ζύμωση του ομαδικού πνεύματος, όπου οι συμμετέχοντες μοιράστηκαν κοινές εμπειρίες, ανησυχίες και προβληματισμούς, προσεγγίζοντας ως ερευνητική ομάδα τον τόπο που παρουσιάζει πρόβλημα. Κάθε ένας ξεχωριστά, για κάθε νέα ανακάλυψη που εντόπιζε, καλούσε και τα υπόλοιπα μέλη να συλλέξουν στοιχεία και να καταγράφουν τεκμήρια, για ένα ζήτημα που γνώριζαν πως υπήρχε αλλά αγνούσαν τη διάσταση και τις προεκτάσεις του. Παρά τις αντιξοότητες που εντοπίστηκαν στα σημεία της περιπατητικής, κανένα μέλος δεν παραπονέθηκε και δεν εξέφρασε επιθυμία αποχώρησης. Αντίθετα, επικράτησε ένα συνεργατικό κλίμα, αλληλοσεβασμού και αμοιβαιότητας, ανάμεσα σε ανθρώπους που στην αρχή της συνάντησης ήταν σχεδόν άγνωστοι. Παρατηρώντας την εξέλιξη τους ως ομάδα μέσα στη διάρκεια μερικών ωρών,

⁴⁴ Αρχοντικό Αδερφών Εμμανουήλ. Ανακτήθηκε 9.1.2020 από <http://www.aboutkastoria.gr/archontiko-ton-aderfon-emmanouil-xanagennithike-foto-video/>

⁴⁵ Αρχοντικό Μπασάρα – Εθνικό κέντρο τεκμηρίωσης Ανακτήθηκε 9.1.2020 από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/makedonika/article/viewFile/6033/5771.pdf>

εντυπωσιάστηκα από τον ταχύ ρυθμό συγκρότησης, αλληλεπίδρασης και συνεργασίας που ξεπέρασε τις αρχικές μου προσδοκίες. Αυτό πιθανώς οφείλεται στο γεγονός πως τα μέλη βρήκαν πραγματικό ενδιαφέρον προσεγγίζοντας το θέμα σε βάθος και κατανόησαν τις επιπτώσεις και τις απειλές που αναδύονται μέσα από την παραμέληση του πολιτισμού, αναλαμβάνοντας την ευθύνη που τους αναλογεί ως πολίτες αυτού του τόπου. Η συνάντηση έληξε με το τέλος της περιπατητικής, όπου ζητήθηκε από τα μέλη να αρχειοθετήσουν το υλικό που συλλέχθηκε και τις εντυπώσεις τους και ανανεώθηκε το ραντεβού για την επίσκεψη στο αρχοντικό Τσιατσιαπά και την περιπατητική διαδρομή στη γειτονιά Απόζαρι.

4.9.5 3^η Δράση - Επίσκεψη στο αρχοντικό Τσιατσιαπά.

Στις 20.12.19 στις 14:00 η ώρα ορίστηκε η δεύτερη συνάντηση της ομάδας, με σκοπό την επίσκεψη στο αρχοντικό Τσιατσιαπά και την περιπατητική διαδρομή στη συνοικία Απόζαρι που βρίσκεται στη βόρεια παραλία της Καστοριάς. Σκοποί της επίσκεψης στο αρχοντικό Τσιατσιαπά είναι οι εξής:

- 1) Η παρατήρηση ενός πρόσφατα αναστηλωμένου αρχοντικού. Το αρχοντικό Τσιατσιαπά, είναι ανοιχτό στο κοινό τα τελευταία χρόνια, μετά την αναστήλωσή του. Ο χώρος αυτός κατά καιρούς, φιλοξενεί εκθέσεις καλλιτεχνών, παρουσιάσεις βιβλίων και χρησιμοποιείται επιπλέον για την πραγματοποίηση πολιτικών γάμων και άλλων κοινωνικών εκδηλώσεων. Πρόκειται για ένα τριώροφο κτίριο που χρονολογείται στις αρχές του 18ου αιώνα και ανήκει στο Υπουργείο Πολιτισμού. Αποτελεί τόπο προσέλκυσης για επισκέπτες της Καστοριάς και η αναστήλωσή του έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στην αναβάθμιση της συνοικίας Απόζαρι.
- 2) Η καταγραφή του εσωτερικού διάκοσμου που βρίσκεται στον τελευταίο όροφο. Αναφορά στην εικαστική παρέμβαση που θα πραγματοποιήσει η ομάδα σε δεύτερο χρόνο, θα αποτελέσουν τοιχογραφίες από το εσωτερικό του αρχοντικού. Η παρατήρηση και η καταγραφή τους, θα λειτουργήσουν ως γνώμονας στο σχεδιαστικό πλαίσιο της καλλιτεχνικής δραστηριότητας.

Οι συμμετέχοντες, ενημερώθηκαν για τους σκοπούς της επίσκεψης στο αρχοντικό και είχαν μαζί τους μέσα καταγραφής, όπως είχε ζητηθεί και στην πρώτη συνάντηση. Η συνάντηση ήταν προγραμματισμένη έξω από το 3ο Δημοτικό σχολείο, που βρίσκεται στην οδό Χριστοπούλου. Εφόσον μαζεύτηκαν όλα τα μέλη, αν και θα ήταν σκόπιμο να περπατήσουμε για να φτάσουμε στο αρχοντικό που βρίσκεται στα 200 μέτρα περίπου, λόγω ισχυρής βροχής προσφέρθηκε να μας μεταφέρει με το αυτοκίνητό του ένα από τα μέλη της ομάδας. Βγαίνοντας από το αυτοκίνητο, αντικρίσαμε το επιβλητικό καλοδιατηρημένο αρχοντικό, με τη μεγάλη αυλή, που στέκεται δίπλα στη λίμνη δημιουργώντας ένα παραμυθένιο τοπίο. Φτάνοντας στην κεντρική είσοδο, μας υποδέχτηκε η υπεύθυνη του αρχοντικού, όπου έγιναν οι συστάσεις και ενημερώθηκε για τους λόγους της επίσκεψης. Η ίδια μας ενημέρωσε για τις λειτουργίες του αρχοντικού και μας συνόδευσε μέχρι τον τελευταίο όροφο που βρίσκονται οι τοιχογραφίες, ανεβαίνοντας την εσωτερική ξύλινη σκάλα. Το ισόγειο είναι πλινθόκτιστο και

διαθέτει κάποιους σκοτεινούς χώρους, τους οποίους δεν προσεγγίσαμε. Στον 2ο όροφο, το πάτωμα αλλά και η οροφή, διαθέτουν ξύλινη επένδυση και υπάρχουν δωμάτια όπου ορισμένα από αυτά έχουν και τζάκι. Από τα παράθυρα φαίνεται η θέα στη λίμνη και το μπαλκόνι, στο οποίο όμως δεν βγήκαμε. Φτάνοντας στον 3ο όροφο, υπάρχει και εκεί ξύλινη επένδυση στο πάτωμα και την οροφή, καθώς και μια υπερυψωμένη ξύλινη κατασκευή, όπου ενημερωθήκαμε πως λειτουργούσε ως θέση της ορχήστρας και χώροι που διαθέτουν διάκοσμο με τοιχογραφίες. Η διαμόρφωση του 3ου ορόφου, φανερώνει πως ο συγκεκριμένος χώρος λειτουργούσε στο αρχοντικό για τις κοινωνικές εκδηλώσεις της οικογένειας που κατοικούσε, όπως είχε παρατηρηθεί και στο λαογραφικό μουσείο, με κοινά χαρακτηριστικά έντονης διακόσμησης και χώρων λειτουργικών για τη φιλοξενία μεγάλου αριθμού ατόμων.

Η επίσκεψη διήρκεσε περίπου 40 λεπτά. Το αρχοντικό δεν είναι διαμορφωμένο σαν μουσείο, οπότε δεν διαθέτει κάποια μόνιμη συλλογή που θα απαιτούσε περισσότερο χρόνο παρατήρησης. Η λειτουργία του ως πολυχώρος για κοινωνικές εκδηλώσεις, πιθανόν να δίνει περισσότερες αφορμές στους πολίτες της Καστοριάς για να το επισκεφθούν σε σχέση με το αρχοντικό Νερατζή Αϊβάζη, που η λειτουργία του αρκείται σε αυτή του μουσειακού χώρου. Η τουριστική επισκεψιμότητα, είναι αναπόσπαστο κομμάτι όπως μας ενημέρωσε η υπεύθυνη.

Οι συμμετέχοντες κατά τη διάρκεια της επίσκεψης, φάνηκε πως είχαν εξοικειωθεί με τη διαδικασία της παρατήρησης και της καταγραφής, γνωρίζοντας σε ποια σημεία χρειάζεται να εστιάσουν περισσότερο το ενδιαφέρον τους. Υπήρχε πολύ εύστοχος σχολιασμός από την ομάδα, σε σχέση με την λειτουργία του χώρου, καθώς παρατηρήθηκε ο γυναικωνίτης ως κοινό στοιχείο στα δύο παραδοσιακά αρχοντικά που επισκεφθήκαμε και έγινε λόγος για την θέση της γυναίκας εκείνη την εποχή, συγκριτικά με τα δεδομένα του σήμερα. Η επικοινωνία με την υπεύθυνη του αρχοντικού στη διάρκεια της παρατήρησης, μας επιβεβαίωσε για δεύτερη φορά τη σημαντικότητα της συλλογικής δράσης, που σπανίζει για τα δεδομένα της Καστοριάς. Επιπλέον, αναφορές έγιναν για την αισθητή μείωση του πληθυσμού και την ανάγκη ανάπτυξης της πόλης, η οποία πλήττει από ανεργία και έχει ως αποτέλεσμα τη μετανάστευση των νέων με σοβαρό αντίκτυπο στο ανθρώπινο δυναμικό της. Η υπεύθυνη, μας ενημέρωσε επίσης πως ως εργαζόμενη στην εφορεία αρχαιοτήτων, θεωρεί σημαντικό να γίνονται μελέτες στραμμένες στο πολιτιστικό περιεχόμενο, με σκοπό την κοινωνική ενημέρωση και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, ειδικά από νέους ερευνητές και έδειξε ιδιαίτερα συγκινημένη με την συζήτηση μας, αποκαλύπτοντας πως και τα δικά της παιδιά, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πόλη λόγω εργασιακής αβεβαιότητας. Η επίσκεψη τερματίστηκε με μια φωτογραφία της ομάδας στο εσωτερικό του αρχοντικού, μαζί με την υπεύθυνη και τις ευχές της για καλή επιτυχία στο συλλογικό μας έργο.

4.9.6 4^η Δράση - Περιπατητική διαδρομή στην συνοικία Απόζαρι.

Μετά το τέλος της επίσκεψης στο αρχοντικό Τσιατσιαπά, το πρόγραμμα της έρευνας δράσης περιέχει την περιπατητική διαδρομή στη συνοικία Απόζαρι, με κοινούς σκοπούς που

έχουν αναφερθεί και στην πρώτη περιπατητική της συνοικίας Ντολτσό. Το Απόζαρι, είναι μικρότερη σε έκταση γειτονιά σε σχέση με Ντολτσό, αλλά υπάρχουν και εκεί πολλές εικόνες εγκατάλειψης και παραμέλησης αρχοντικών κτισμάτων, που δεν θα μπορούσαν να λείπουν από την έρευνα. Οι καιρικές συνθήκες, δεν ευνόησαν την καθορισμένη στιγμή να συμβεί η περιπατητική, λόγω βροχόπτωσης. Έτσι, δόθηκαν ορισμένες οδηγίες στους συμμετέχοντες, ώστε να κινηθούν ως περιπατητές μια μέρα που θα τους βόλευε έως τη Δευτέρα 23.12.2019, καθώς ήταν αδύνατο να συντονιστεί ομαδική περιπατητική διότι δεν συνέπιπτε το πρόγραμμα των μελών. Στις οδηγίες που έλαβαν οι συμμετέχοντες, αναφέρθηκαν οι σκοποί της περιπατητικής όπως ήταν γνωστοί, καθώς και προτεινόμενες οδοί για την περιπατητική διαδρομή (Χριστοπούλου, Νίκης, Τσιατσιαπά, Γούση, Κυρίτση, Αγ. Αναργύρων, Βιτσίου, Αγίας Ελεούσας, Παλαιολόγου). Η απόφαση αυτή, αν και αρχικά φαίνεται να λήφθηκε βεβιασμένα, καθώς παρεκκλίνει από τα προκαθορισμένα πλαίσια, στην πραγματικότητα ήταν μια ανατροπή που ήταν σημαντική να συμβεί ώστε τα μέλη να βασιστούν σε δικές τους αποφάσεις, σχετικά με την ανάγνωση του τοπίου, προσεγγίζοντας τη γειτονιά με πιο ελεύθερη και ανυποψίαστη ματιά και καθορίζοντας οι ίδιοι τον χρόνο που θα αφιερώσουν στον περίπατο.

Αρχικά προβληματίστηκα σχετικά με το αν η εξατομίκευση αυτή θα επέφερε συνέπειες στην ομαλή ομαδική λειτουργία των μελών, αλλά τελικά διαπίστωσα πως ήταν ένας παράγοντας που λειτούργησε μόνο θετικά, καθώς στην ομαδική μας συνομιλία εκείνο το διάστημα, τέθηκαν σοβαρές προτάσεις των συμμετεχόντων για την αξιοποίηση του υλικού που συλλέχθηκε. Οι προτάσεις αυτές, αφορούν στη δημιουργία ενός διαδικτυακού ιστοτόπου, όπου εκεί θα έχει κανείς την ευκαιρία να πληροφορηθεί σχετικά με τις δράσεις της ομάδας και τις προγραμματισμένες εικαστικές παρεμβάσεις, θα υπάρχει η χαρτογράφηση των περιπατητικών διαδρομών, παρουσιάζοντας το υλικό που συλλέχθηκε από αυτές καθώς και λειτουργία διοργάνωσης περιπατητικών διαδρομών στα σημεία που επισκεφθήκαμε, με ανοιχτό κάλεσμα στο κοινό και σε άλλες ομάδες ή συλλογικότητες, με σκοπό την ανάδειξη του προβλήματος, την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση των πολιτών. Οι προτάσεις αυτές, θέτουν ως δεδομένο τη διάθεση των συμμετεχόντων για κοινωνική αλληλεγγύη, με σκοπό να επιφέρουν δραστικές αλλαγές σε ένα ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, διαμορφώνοντας με τον τρόπο αυτό ένα συνεχώς εξελισσόμενο οργανισμό, χωρίς προκαθορισμένη ημερομηνία λήξης. Για τους λόγους αυτούς, ως επωνυμία του blog ορίστηκε το «Χρονοπεριπατητές» και ξεκίνησε η διαμόρφωσή του στις 2.1.2020, όπου με αναζήτηση στο www.xronoperipatites.wordpress.com μπορεί κανείς να πληροφορηθεί σχετικά και να έρθει σε επικοινωνία με την ομάδα και τις δράσεις της.

Επιπλέον, μία ακόμα πρόταση της ομάδας η οποία παρουσιάζει ενδιαφέρον, αφορά στη διοργάνωση ημερίδας σε συνεργασία με την Εφορεία αρχαιοτήτων Καστοριάς, στο αρχοντικό Τσιατσιαπά, όπου προτάθηκε να περιέχει παρουσίαση με το υλικό της έρευνας και

τις δράσεις της ομάδας, ομιλίες από υπεύθυνους του φορέα για το έργο της πολιτιστικής ανάπλασης, και κάλεσμα σε άμεσα ενδιαφερόμενους ώστε να προκύψει ενημέρωση, διάλογος και επανεξέταση του θέματος. Η συγκεκριμένη ημερίδα βρίσκεται υπό συζήτηση με τα μέλη της ομάδας, και είναι πιθανό να πραγματοποιηθεί εφόσον υπάρξει ένας επαρκής σχεδιασμός και συντονισμός του προγράμματος και η ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

Μακροπρόθεσμα, θα υπάρξει σχετική ανακοίνωση και στο blog της ομάδας, με το κάλεσμα, την ημερομηνία και το πλήρες πρόγραμμα, εφόσον υποστηριχτεί.

Τα μέλη της ομάδας, θέτοντας αυτές τις προτάσεις διαβεβαιώνουν την ενεργή εμπλοκή τους στην έρευνα και τη διάθεσή τους για κλινική αντιμετώπιση του θέματος, το οποίο δεν οριοθετείται πια στα προκαθορισμένα πλαίσια της συμμετοχής τους, αλλά διευρύνεται ώστε να κινητοποιήσει δράσεις και συμμετοχές από το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Έτσι, στη διάρκεια της ερευνητικής αναζήτησης διαφαίνονται τα χαρακτηριστικά της έρευνας δράσης, όπου τα μέλη λειτουργούν ως άνθρωποι της πράξης, αναλαμβάνοντας προσωπική ευθύνη και αποφάσεις μέσα από την ερευνητική τους συμμετοχή. Στο κεφάλαιο 5, παρουσιάζεται συζήτηση της εστιασμένης ομάδας και στο κεφάλαιο 6 η συμμετοχή της ομάδας στο καλλιτεχνικό εργαστήριο και στις εικαστικές παρεμβάσεις.

Κεφάλαιο 5ο - Ανάλυση δεδομένων

5.1 Αναλυτικές μέθοδοι

Η θεματική ανάλυση περιγράφει μια αναλυτική μέθοδο που ως σκοπό έχει τον εντοπισμό και την ταξινόμηση περιοδικών μοτίβων στο περιεχόμενο και στις έννοιες των ποιοτικών δεδομένων και συνιστά θεμελιώδη διαδικασία για τις περισσότερες ποιοτικές μεθόδους ανάλυσης. Η ανάλυση πραγματοποιείται μέσα από τη λεπτομερή εξέταση του κειμένου γραμμής προς γραμμή, και την κωδικοποίηση των δεδομένων που δημιουργεί κατηγορίες θεμάτων. Τα θέματα συγκροτούνται από τα σημαντικότερα μοτίβα εννοιών μέσα στα δεδομένα. Οι Fereday και Muir- Cochrane (2006, σ. 82) περιγράφουν τη θεματική ανάλυση ως ανάλυση που αφορά *«την αναζήτηση θεμάτων τα οποία φαίνεται να είναι σημαντικά για την περιγραφή του υπό εξέταση φαινομένου»*. Και που επομένως αποτελεί *«μια μορφή αναγνώρισης επαναλαμβανόμενων μοτίβων στα δεδομένα»*. Η συστηματική εξέταση των ποιοτικών δεδομένων και η εύρεση μοτίβων νοήματος, ταξινομούν και εντάσσουν σημαντικής βαρύτητας θέματα. (Willing, 2015, σ.σ 151-152)

Σπουδαίο ρόλο παίζουν τα ερωτήματα που έχει θέσει ο ερευνητής στη θεματική ανάλυση. Τα θέματα ενδέχεται να εκπροσωπούν τις θέσεις και τις στάσεις των συμμετεχόντων ή σε άλλες περιπτώσεις τις κοινωνικές τους κατασκευές. Η θεωρητική πλαισίωση του θέματος, προσδιορίζεται από τον ερευνητή και δεν υπάρχει εξ ορισμού, εφόσον πρόκειται για μια εύελκτη μέθοδο ως προς τη θεωρητική αντιμετώπιση. (Willing, 2015, σ. 153)

Εντούτοις αν και η εξεύρεση θεμάτων αποτελεί θεμελιώδη διεργασία, είναι δύσκολη η εδραίωση ενός όρου που επεξηγεί τι αποτελεί ένα "θέμα". Σημείο εκκίνησης στην ανάλυση είναι ο καθορισμός των θεμάτων, που ως σκοπό έχει τη μελέτη των σχέσεων ανάμεσα στα θέματα, τις αλληλοσυνδέσεις τους και τα επακόλουθα τους. Έτσι το θέμα περιγράφει μια κατηγορία συστηματικής νοηματοδότησης που συνοψίζει άμεσα ή έμμεσα νοήματα, ανάλογα με την ερμηνευτική προσέγγιση του ερευνητή. Τα θέματα μπορούν να αναδεικνύουν ζητήματα ή να εμβαθύνουν στην ψυχική συνθήκη που φανερώνουν τα σχόλια του συμμετέχοντα. (Willing, 2015, σ.σ. 153-154)

Επίσης οι ερευνητές διακρίνουν ανάμεσα στην επαγωγική και παραγωγική πραγμάτευση της θεματικής ανάλυσης. Στην επαγωγική, τα δεδομένα δεν είναι εξ αρχής θεωρητικά πλαισιωμένα, ενώ στην παραγωγική χρησιμοποιείται βιβλιογραφικό πρότυπο που υποβοηθά στην κωδικοποίηση και την εξαγωγή θεμάτων, αν και οι δύο αυτές προσεγγίσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν και συνδυαστικά. Οι θεωρητικές πηγές και οι κώδικες συγχωνεύονται με τα νέα θέματα αποσκοπώντας σε μια θεματική αφήγηση των δεδομένων. Στο τελευταίο στάδιο, η αφήγηση αυτή παίρνει μια επεξηγηματική λειτουργία, ενσωματώνοντας τα βασικά θέματα που εντοπίστηκαν και νοηματοδοτούν το υπό εξέταση φαινόμενο. (Willing, 2015, σ. 157)

Για την πραγματοποίηση της θεματικής ανάλυσης επιβάλλεται η σωστή διατύπωση των

ερωτημάτων που θέτει ο ερευνητής ώστε να είναι κατανοητό το ζητούμενο της αναλυτικής διαδικασίας. (π.χ. εντοπισμός και σύγκριση θεμάτων ή ανάπτυξη θεωρίας βασισμένη στα θέματα των ποιοτικών δεδομένων). Η κωδικοποίηση των ερευνητικών δεδομένων, αποτελεί ένα κεντρικό βήμα της θεματικής ανάλυσης, όπου ο ερευνητής ελέγχει προσεκτικά το κείμενο αποσκοπώντας να ανακαλύψει και ονοματίσει μοτίβα νοήματος, χρησιμοποιώντας ένα συνοπτικό, περιγραφικό κωδικό του εντοπισμένου νοήματος. Όταν συγκεντρώνονται και συγχωνεύονται πολλοί κωδικοί δημιουργούν κατηγορίες νοημάτων. Τα θέματα περικλείουν κατηγορίες κωδικών και αποτελούν ανώτερο επίπεδο ανάλυσης, για αυτό και υπάρχουν λιγότερα θέματα σε σχέση με τους κωδικούς. Τα θέματα συγκροτούν ένα ουσιαστικό περιεχόμενο από τα νοήματα που εμπεριέχονται στους κωδικούς και η εξέταση των θεμάτων παράλληλα με ερμηνεία τους αποτελούν το τελευταίο αναλυτικό στάδιο. (Willing, 2015, σ.σ. 158-164)

Τα συμπεράσματα που διεξάγονται μέσα από την ανάλυση των δεδομένων και η συνθετότητα των παραγώγων, αντικατοπτρίζουν τη σύνθεση των ερευνητικών ερωτημάτων. Μέσω της ανάλυσης, παρατηρούνται οι ετερογενείς αντιλήψεις, η κοινωνική ταύτιση, οι επιθυμίες και τα ενδιαφέροντα. Οι θεματικές αναλύσεις φωτίζουν λόγους που συγκροτούν παγιωμένες πεποιθήσεις και συμπεριφορές των ανθρώπων, διότι δύναται να εντοπιστούν και να συγκροτήσουν θέματα τα οποία νοηματοδοτούν κοινωνικά φαινόμενα. (Willing, 2015, σ.σ. 164-165)

Στο παράρτημα βρίσκονται οι απομαγνητοφωνήσεις και η διαδικασία οργάνωσης και ανάλυσης των ποιοτικών δεδομένων. Παρακάτω παρουσιάζονται οι εκθέσεις ανάλυσης των συνεντεύξεων, η έκθεση ανάλυσης των δεδομένων και τα συμπεράσματα.

5.2 Θεματική ανάλυση ημιδομημένης συνέντευξης φορέα – Εφορεία αρχαιοτήτων

Η πρώτη επίσκεψη στην εφορεία αρχαιοτήτων Καστοριάς, πραγματοποιήθηκε στις 5.11.2019, με πρόθεση να γίνει γνωστή στον φορέα η παρούσα έρευνα, καταθέτοντας γραπτή αίτηση με τα στοιχεία μου, το θέμα της ερευνητικής εργασίας και τρία αιτήματα που αφορούσαν τη συμμετοχή και συνεργασία του φορέα. Οι εργαζόμενοι του φορέα, έδειξαν προθυμία για την άμεση εξυπηρέτησή μου και ενδιαφέρον για σχετική ενημέρωση, με το δελτίο ενημέρωσης και τον σχεδιασμό της έρευνας. Χωρίς να χαθεί χρόνος, με παρέπεμψαν σε σχετική βιβλιογραφία και ερευνητικό υλικό για την τεκμηρίωση της έρευνας, που βρισκόταν στη βιβλιοθήκη του φορέα και είχα τη δυνατότητα να δανειστώ. Επιπλέον, συζητήσαμε για τους σκοπούς της έρευνας και τις προβλεπόμενες δράσεις και κανονίστηκε η επόμενη συνάντηση, στις 12.11.2019, στην οποία πραγματοποιήθηκε η συνέντευξη με έναν εκπρόσωπο του φορέα, εφόσον ολοκληρώθηκε η συγκατάθεση συμμετοχής. Η συνάντηση έλαβε χώρα, σε ένα καφέ δίπλα στον φορέα και στη διάρκεια της συνέντευξης

χρησιμοποιήθηκε πρόγραμμα ηχογράφησης ως μέσω καταγραφής.

Η ημιδομημένη συνέντευξη ξεκίνησε με την παρουσίαση του φορέα. Η εφορεία αρχαιοτήτων υπάγεται στο Υπουργείο Πολιτισμού και η αρχική της διάρθρωση εκτεινόταν σε ευρεία έκταση, καλύπτοντας έξι νομούς, με αποτέλεσμα τη δυσκίνητη λειτουργία του. Έπειτα από αναδιάρθρωση, η υπηρεσία περιορίστηκε στο Νομό Καστοριάς και Φλώρινας και στην συνέχεια ο κάθε νομός απέκτησε τη δική του υπηρεσία με δύο τμήματα, το κλασικό και βυζαντινό. Ο τρόπος που μετασχηματίστηκε ο φορέας, φανερώνει τις ανάγκες της κάθε πόλης, για την προστασία του πολιτισμού και την ενδυνάμωση του πολιτισμικού κεφαλαίου που διαθέτει.

Οι αρμοδιότητες του φορέα, αφορούν στην υπεράσπιση, φροντίδα και ασφάλεια του τεχνικού και πνευματικού αποθέματος της κοινωνίας, με τη σταδιακή συγκέντρωση και διαφύλαξη του, με σκοπό τη μελλοντική του χρήση. Ο φορέας δραστηριοποιείται για την ανάδειξη, την προβολή, την παρουσίαση και τη γνωστοποίηση στο κοινό, της παρακαταθήκης που μεταβιβάστηκε από τις προηγούμενες στις επόμενες γενιές. Οι ενέργειες αυτές, εκτός από την ενδυνάμωση του πολιτιστικού κεφαλαίου, μεσολαβούν και στην ανάπτυξη κοινωνικών δεσμών και ταυτότητας, που ενισχύουν τον κοινωνικό εαυτό της πόλης, μέσα από συνεργασίες με πρόσωπα και φορείς που σχετίζονται με το αντικείμενο, με πολίτες που απευθύνονται στον φορέα καθώς και με την έλευση επισκεπτών από άλλες περιοχές για τουρισμό. Το προσωπικό του φορέα, απαρτίζεται από ανθρώπους που διαθέτουν τη γνώση για τη μελέτη, τη χρονολόγηση, την καταγραφή και τη συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και την εξεύρεση λύσεων, για τη διάσωση αντικειμένων παλαιότερης ιστορικής περιόδου που θεωρούνται σημαντικά από άποψη ιστορική, αρχαιολογική ή αισθητική, με την εξασφάλιση της άρτιας κατάστασής τους. Το ανθρώπινο δυναμικό του φορέα, είναι σε θέση να διαχειριστεί πρακτικά, ζητήματα που αφορούν την επισκευή και αποκατάσταση φθορών σε μνημεία αλλά και την ένταξη σχεδίων σε ευρωπαϊκά προγράμματα χρηματοδότησης.

Η οργάνωση του οικονομικού κεφαλαίου του φορέα, πέρα από τη βασική χρηματοδότηση του Υπουργείου Πολιτισμού, στηρίζεται κυρίως σε ευρωπαϊκά προγράμματα, που οι προδιαγραφές της περιοχής (συνοριακή περιοχή), ευνοούν τη διεκδίκηση χρηματοδότησης. Αν και η οικονομική κρίση που διανύει η χώρα, έχει αντίκτυπο στον οικονομικό διαμοιρασμό και κατ' επέκταση στο πολιτισμικό πεδίο, όπως αναφέρει ο εκπρόσωπος:

«Ο συγκεκριμένος φορέας που ασχολείται με τη χρηματοδότηση των προγραμμάτων από την Ευρώπη, ευτυχώς αυτά τα ζητήματα δεν τα παραβλέπει, ανεξάρτητα με την κρίση ή όχι και έτσι έχουμε αρκετές δυνατότητες οι οποίες ίσως δίνουν βαρύτητα σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτό. Αρκεί να υπάρχει η μελετητική ετοιμότητα ώστε ως έργο να είναι μελετημένο για να μπορεί να επιτευχθεί.»

Έτσι, το κύριο μέλημα του φορέα είναι η εκπόνηση μελετών και η ένταξη αυτών σε

προγράμματα ευρωπαϊκής χρηματοδότησης για τη σωτηρία των μνημείων, με την αποκατάστασή τους. Η συμβολή των πολιτών σε αυτή τη διαδικασία είναι κάτι που ο φορέας χαρακτηρίζει ως *«μέρος αυτής της προσπάθειας»*, καθώς οι επισημάνσεις των πολιτών για φθορές που εντοπίζουν στα μνημεία, οδηγούν στην ανάληψη δράσης. Σε ότι αφορά στα αρχοντικά της Καστοριάς, η εφορεία αρχαιοτήτων ασχολείται με τα κτίσματα που χρονολογούνται μέχρι και το 1830 και έχει στην ιδιοκτησία της έξι αρχοντικά αυτής της περιόδου από τα οποία έχουν αναστηλωθεί δύο σημαντικά, το αρχοντικό Τσιατσιαπά και το αρχοντικό Σαπουντζή. Οι μετέπειτα χρονολογίες βρίσκονται υπό την αιγίδα της υπηρεσίας Νεοτέρων μνημείων.

Το αρχοντικό Τσιατσιαπά που χρονολογείται τον 18ο αιώνα, είναι ένα από τα αρχοντικά που αναστηλώθηκαν και είναι επισκέψιμο. Εκεί μπορεί να κανείς να πληροφορηθεί για την χρονική περίοδο του κτίσματος, τη διάρθρωση, τα χαρακτηριστικά και τον εξοπλισμό που διαθέτει. Το κτίσμα λειτουργεί ως χώρος κοινωνικών εκδηλώσεων και έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα στην ανάπτυξη της πόλης και του τουρισμού. Με την αναστήλωση του αρχοντικού, αξιοποιείται το πολιτισμικό κεφάλαιο της πόλης και ενισχύεται το κοινωνικό και οικονομικό κεφάλαιο με την έλευση επισκεπτών. Επιπλέον η αναστήλωση του αρχοντικού, λειτουργεί θετικά και για την αναβάθμιση της περιοχής Απόζαρι, που πλήττεται από κατάρρευση διατηρητέων κτισμάτων και αναδεικνύει την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και κατ' επέκταση την πολιτιστική ταυτότητα του τόπου.

Στην ίδια περιοχή, στην οδό Χριστοπούλου, βρίσκεται και το αρχοντικό Σαπουντζή, ίδιας χρονολογίας, το οποίο είναι το δεύτερο κτίσμα που αναστηλώθηκε και ανήκει στο Υπουργείο Πολιτισμού. Η χρήση του προορίζεται για τη στέγαση της έδρας Εφορείας Αρχαιοτήτων Καστοριάς, έπειτα από τη ρύθμιση κάποιων τελευταίων προϋποθέσεων που αφορούν στη χρήση του κοινού. Με τον τρόπο αυτό, οι επισκέπτες στα γραφεία του φορέα, μπορούν να παρατηρήσουν το εσωτερικό του κτίσματος και να εξυπηρετηθούν σε έναν χώρο ιστορικής σημασίας, εντάσσοντας τον πολιτισμό στην καθημερινότητα των ανθρώπων.

Στην περιοχή Ντολτσό, βρίσκεται στο τελευταίο στάδιο αναστήλωσης, το αρχοντικό Μπασάρα που χρονολογείται επίσης τον 18ο αιώνα. Παραχωρήθηκε στον Δήμο Καστοριάς από το Υπουργείο Πολιτισμού και προορίζεται να στεγάσει το μουσείο γούνας. Όπως αναφέρει ο εκπρόσωπος του φορέα

« Όταν και αυτό αποδοθεί, νομίζω και αυτό θα έχει πολλές χρήσεις και θα αξιοποιηθεί ακόμα και για τουριστικούς σκοπούς».

Επομένως, το έργο της αναστήλωσης είναι σημαντικό τόσο για τη διάσωση του πολιτιστικού αποθέματος, όσο και για την αξιοποίησή του που επιφέρει ελπίδα για την ενδυνάμωση της πόλης, κοινωνικά και οικονομικά.

Η εφορεία αρχαιοτήτων, ως αρμόδια υπηρεσία στήριζε ανέκαθεν την προσπάθεια αυτή. Η διαδικασία της αναστήλωσης προϋποθέτει γνώση και καταρτισμένους επαγγελματίες στο

δυναμικό του φορέα ώστε να μην υπάρχουν δυσκολίες που δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν. Όπως υποστηρίζει ο υπεύθυνος του φορέα

«η εμπειρία των τελευταίων χρόνων μας έχει δείξει ότι μπορούμε να φέρουμε εις πέρας ένα τέτοιο έργο γιατί υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι έχουν αυτή τη γνώση».

Όμως η ελλιπής μέριμνα των περασμένων ετών καθώς και απόψεις από μεριά της πολιτείας σχετικά με το υψηλό κόστος της αναστήλωσης, λειτούργησαν ως τροχοπέδη στη διάσωση του πολιτισμού, με αποτέλεσμα ορισμένα κτίρια να καταρρεύσουν. Ο υπεύθυνος του φορέα αναφέρει συγκεκριμένα:

«Τα αρχοντικά τα οποία καταρρέουν από τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο την οποία ασχολούμαστε εμείς, είναι λίγα. Εεε τα τελευταία είκοσι χρόνια έχοντε καταρρεύσει δύο...»

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως μεγάλη παραμέληση εντοπίζεται και στα διατηρητέα της μετέπειτα περιόδου με υπεύθυνο φορέα την υπηρεσία Νεοτέρων Μνημείων, όμως η παρούσα εργασία εστιάζει στα αρχοντικά κτίσματα 17 – 18ου αιώνα. Παρακάτω, θα αναφερθούμε στους παράγοντες που ευνοούν την εμφάνιση του προβλήματος, εξετάζοντας παράλληλα την προέκτασή τους στην κοινότητα.

Τα κτίρια αυτά, με την πάροδο των ετών, έχουν διαμοιραστεί ιδιοκτησιακά από γενιά σε γενιά με αποτέλεσμα την εμπλοκή πολλών κληρονόμων. Ορισμένοι από αυτούς, κατοικούν στο εξωτερικό οπότε είναι δύσκολη η διαχείριση της ιδιοκτησίας τους και υπάρχουν περιπτώσεις ακόμα, που δεν έχουν καν γνώση πως διαθέτουν ακίνητο στην πόλη της Καστοριάς. Όπως αναφέρει ο υπεύθυνος του φορέα

«στις περισσότερες περιπτώσεις, συμβαίνει να έχουμε μία σύνδεση τέτοιων περιπτώσεων η οποία δεν επιτρέπει το να υπάρχει ένας ιδιοκτήτης να αναλάβει τη συντήρηση και την αναστήλωση ενός τέτοιου κτίσματος».

Έτσι τα κτίσματα αυτά σταδιακά οδηγούνται σε κατάρρευση, διότι νομοθετικά, χωρίς τη συμμετοχή των ιδιοκτητών δεν μπορούν να γίνουν παρεμβάσεις αποκατάστασης. Επιπλέον ο υπεύθυνος θέτει ως ένα ακόμα πρόβλημα τη λανθασμένη αντίληψη των ιδιοκτητών για τα διατηρητέα κτίρια και τη μη αντικειμενική εκτίμηση της πολιτιστικής αξίας, που οδηγούν στην παραμέληση και εγκατάλειψη των κτιρίων με αποτέλεσμα να υπάρχει κίνδυνος κατάρρευσης. Η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι μία αξία πολιτισμού. Από τη διαρρύθμιση των σπιτιών μπορεί κανείς να αντλήσει πληροφορίες για την καθημερινή ζωή των ένοικων, την αρχιτεκτονική και τις δραστηριότητες που απασχολούνταν. Με την κατάρρευση των κτισμάτων, όλος αυτός ο πολιτισμός συρρικνώνεται, χάνεται η ποικιλία αρχιτεκτονικών μορφών που διαθέτει η πόλη και ως συνέπεια της παραμέλησης είναι να εξαφανιστούν τα κτίσματα και οι πληροφορίες αρχιτεκτονικής που αποτελούν στοιχεία επιστημονικής μελέτης, σε πολλά πεδία.

Η εικόνα αυτή παρουσιάζεται έντονα στις γειτονιές Ντολτσό και Απόζαρι και αποτελεί ένα φαινόμενο, που δεν είναι τιμητικό για την πόλη, τις αρμόδιες αρχές και τους κατοίκους. Τα

απεριποίητα κτίσματα, γίνονται εστία μόλυνσης και αποτελούν κίνδυνο για τη δημόσια υγεία, τόσο με παθογενείς οργανισμούς, όσο και με την κατάρρευση των κτιρίων που απειλούν να καταπλακώσουν ανυποψίαστους περαστικούς. Προεκτάσεις έχει και στην ψυχική υγεία των κατοίκων, καθώς η αίσθηση εγκατάλειψης, φέρνει αναμενόμενη δυσφορία. Επιπλέον προκύπτουν και αισθητικά ζητήματα στην προσπάθεια απόκρυψης του προβλήματος, όπως τονίζει ο υπεύθυνος του φορέα

«πήρε απόφαση ο δήμος και τα εεε σκέπαζε με κάποιες λινάτσες. Ή τα περικύκλωνε με κάποιες λινάτσες για να μη φαίνεται το εσωτερικό τους. Εεε αυτό δεν είναι λύση. Αυτό είναι σαν να προσπαθείς να κρύψεις το πρόβλημά σου.»

Με αυτό το σχόλιο, υπονοείται πως δεν υπάρχουν έμπρακτες ενέργειες για την αντιμετώπιση του προβλήματος, συμπληρώνοντας πως χρήζει συλλογική προσπάθεια για την επίλυση του και από μεριά της πολιτείας.

Ωστόσο τα αιτήματα κατεδάφισης διατηρητέων κτιρίων προς το Υπουργείου Πολιτισμού, δεν φανερώνουν διάθεση για την εξεύρεση λύσεων από την πλευρά των ιδιοκτητών. Θα δούμε τους λόγους που οδηγούν σε αυτά τα αιτήματα, σε άλλες αναλύσεις συνεντεύξεων ιδιοκτητών. Ο φορέας όμως έχει την υποχρέωση να συμβουλέψει τους ιδιοκτήτες προς την κατεύθυνση της διατήρησης, εφόσον δεν προβλέπονται άδειες κατεδάφισης από την επιτροπή Υπουργείου Πολιτισμού.

«είμαι μέλος μιας τέτοιας επιτροπής, για την εκτίμηση εάν πρέπει να δώσουμε την άδεια να... εεε να το κατεδαφίσουν. Δεν έχουμε δώσει, ούτε μία άδεια. Διότι θεωρούμε ότι ως Υπουργείο Πολιτισμού είμαστε υποχρεωμένοι να βρούμε έναν τρόπο να πείσουμε τον συγκεκριμένο ιδιοκτήτη, εεε δίνοντάς του και κάποιες συμβουλές τεχνικές. Πως μπορεί να οδηγηθεί στην αναστήλωση της ιδιοκτησίας.»

Εκτός από τα τρία κτίσματα που έχουν αναστηλωθεί και αναφερθήκαμε παραπάνω σε αυτά, έγινε αναφορά και σε μία ενότητα κτισμάτων στην περιοχή Ντολτσό, όπου η εκτεταμένη αναστήλωση τεσσάρων κτιρίων, έχει επιφέρει εξίσου θετικά αποτελέσματα στην αναβάθμιση της περιοχής και την ανάπτυξη της πόλης με την έλευση επισκεπτών. Η πολιτιστική ενότητα που έχει δημιουργηθεί, ενδυναμώνει το πολιτιστικό, κοινωνικό και οικονομικό κεφάλαιο της πόλης, αλλά το πιο σημαντικό είναι πως διατηρεί τοπικά ακέραιο, τον πολεοδομικό ιστό της περιοχής. Αυτή η αποκατάσταση όμως αποτελεί μια εξαίρεση, εφόσον στην πλειονότητα, είναι ορατή η υποβάθμιση της γειτονιάς με τα εγκαταλελειμμένα κτίρια και επεκτείνεται το πρόβλημα και στα γύρω σπίτια.

«Ναι, είναι ορισμένες γειτονιές όπου παρατηρούμε δύο, τρία μαζί διαλυμένα κτίρια και εκεί φαίνεται και τι επίπτωση έχει αυτό. Και στα γύρω σπίτια, τα οποία κάποια από αυτά είναι διατηρημένα. Δεν γίνεται δηλαδή, να είναι όλα σε μια γειτονιά εάν από τα πέντε σπίτια τα δύο είναι υπό κατάρρευση.»

Σε αυτές τις γειτονιές συναντάμε ζώνες εγκατάλειψης, με πολλά ετοιμόρροπα κτίσματα στη

σειρά και κίνδυνο την αλλοίωση του πολεοδομικού ιστού της πόλης με τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά. Οι πλακόστρωτοι δρόμοι, οι θέσεις των σπιτιών, οι αυλές τους και η σχέση τους με τη λίμνη, πληροφορούν για τη σύνδεση του δομημένου περιβάλλοντος με το φυσικό περιβάλλον και τροφοδοτούν τη σφαιρική μελέτη αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής σύνδεσης. Έτσι, στόχος της εφορείας αρχαιοτήτων είναι τα τριακόσια, περίπου, παραδοσιακά σπίτια που υπάρχουν στην Καστοριά, να διασωθούν με σκοπό την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και την ακέραια διατήρηση του πολεοδομικού ιστού ως ενότητα και όχι αποκομμένα, για τη συνολική αντιμετώπιση του θέματος. Ωστόσο, άλλα πρόσωπα και φορείς που εμπλέκονται, αντιμετωπίζουν το ζήτημα με διαφορετική ερμηνεία και επικροτούν την κατεδάφιση ως λύση, επικαλούμενοι πως τα σπίτια αυτά είναι μόνο εστίες μόλυνσης, με προέκταση της αντίληψης αυτής στην ενότητα του πολιτιστικού περιβάλλοντος.

«εμπλέκονται και άλλοι φορείς οι οποίοι έχουν να κάνουν με το πως εεε, ερμηνεύουν διάφορα τέτοια ζητήματα. Κάποιοι τα βλέπουν ως εστίες μόλυνσης και θα 'θελαν να εξαφανιστούν και να ανοίξει ο χώρος εκεί και να γίνει τι; Εεεε είναι μαθημένη αυτή η αντίληψη διότι αυτή η αντίληψη θίγει όλο το περιβάλλον. Δεν θίγει μόνο το συγκεκριμένο κτίσμα. Θίγει την ενότητα αυτή.»

Με βάση το θέμα της φυσιογνωμίας της πόλης, που συζητήθηκε, έγινε αναφορά και στο ρυμοτομικό σχέδιο του 1936 όπου η εφαρμογή του επέφερε καταστροφικές συνέπειες στον παραδοσιακό ιστό της πόλης. Το σχέδιο αυτό, αν και δεν ολοκληρώθηκε, εφαρμόστηκε στις παραλιακές ζώνες της Καστοριάς και είχε ως αποτέλεσμα την κατάρρευση αρχοντικών σπιτιών με παραδοσιακά χαρακτηριστικά, όπου στη θέση τους χτίστηκαν πολυκατοικίες, συρρικνώνοντας το πολιτισμικό κεφάλαιο της πόλης και την παραδοσιακή ταυτότητα της περιοχής. Σε άλλα σημεία της πόλης, λόγω δυσκολίας εφαρμογής του σχεδίου, διατηρήθηκε ο ιστός με παραδοσιακά χαρακτηριστικά, αλλά η εφαρμογή του σχεδίου, σημαίνει την πλήρη καταστροφή του παραδοσιακού ιστού. Έπειτα από το ψήφισμα του αρχαιολογικού νόμου το 2002, τέτοια περιστατικά έχουν εξαλειφθεί διότι σύμφωνα με τον νόμο, η ενέργεια κατεδάφισης διατηρητέου κτίσματος έχει ως αντίκτυπο πρόστιμο και δυσβάσταχτο κόστος δόμησης νέου κτιρίου, που συμμορφώνεται με τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά. Ο νόμος αυτός, μεριμνά επίσης και για τραυματικά περιστατικά εμπρησμού και αποχαρακτηρισμού στα αρχοντικά, που έχουν παρατηρηθεί κατά καιρούς.

Επιπλέον, έχουν καταγραφεί και περαστικά αρχαιοκαπηλίας, με κλοπή τοιχογραφιών από το εσωτερικό αρχοντικών κτισμάτων και σκοπό τη χρηματική εκμετάλλευση. Η αποκόλληση τοιχογραφιών έχει ως αποτέλεσμα την αλλοίωση των χαρακτηριστικών αρχοντικών σπιτιών, καθώς χάνει την αξία τόσο το σπίτι όσο και η ίδια η τοιχογραφία που θα έπρεπε να είναι αναπόσπαστο κομμάτι.

«το κτίσμα με τη διακόσμηση είναι κάτι διαφορετικό. Δυστυχώς όμως, από αυτή τη περίπτωση έχουμε μόνο αρνητικά μηνύματα, γιατί και το αρχοντικό μετά κάηκε και η διακόσμηση έχει

αφαιρεθεί και βρίσκεται σε αποτοιχισμένα τμήματα.»

Η διατήρηση ενός σπιτιού με τον διάκοσμο και τα υλικά που χτίστηκε, είναι ιστορικής αξίας και όπως τονίζει ο υπεύθυνος του φορέα, αυτό είναι κάτι που θα έπρεπε να το γνωρίζουν όλοι, καταδικάζοντας τέτοια περιστατικά.

Η αντιμετώπιση του θέματος χρειάζεται να είναι έμπρακτη, διότι η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι το μέλλον της πόλης. Ως αρμοδιότητα του φορέα, είναι και η ενημέρωση των πολιτών σχετικά με τα θέματα πολιτισμού, ώστε με τη συμβολή του, να αλλάξει η αρνητική στάση τους απέναντι στη συντήρηση των κτισμάτων. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της παιδείας, αλλά και με συλλογικές δράσεις ή εικαστικές παρεμβάσεις που θα δώσουν τα δικά τους μηνύματα για να αντιστραφεί η διαστρεβλωμένη άποψη, σχετικά με τη διατήρηση του πολιτισμού και να ακολουθήσει και η πόλη της Καστοριάς τα ευρωπαϊκά πρότυπα, με εμπειρικές τακτικές που επέφεραν θετικά αποτελέσματα σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, ως παράδειγμα προς μίμηση.

Αν και τα τελευταία χρόνια, υπάρχουν ελπιδοφόρα μηνύματα, δεν καλύπτουν την αναμενόμενη εξέλιξη. Στην δράση της αναστήλωσης αρχοντικών, έχουν σταθεί εμπόδιο τόσο τα γραφειοκρατικά ζητήματα όσο και η αδιαφορία της τοπικής αυτοδιοίκησης, που απαρτίζεται από τοπικούς άρχοντες με ανεπάρκεια γνώσεων και παιδείας σχετικά με τα πολιτιστικά φαινόμενα. Μια διαφορετική στάση από μεριά τους, ίσως επηρέαζε θετικά και τους πολίτες αλλά ο δήμος δεν έχει μέριμνα για τα κτίσματα της δικαιοδοσίας του με αποτέλεσμα κάποια από αυτά να έχουν καταρρεύσει.

«Φ: Οι ασχολούμενοι με την τοπική αυτοδιοίκηση, δεν είχανε μέχρι τώρα τις κατάλληλες γνώσεις και την παιδεία για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν αυτά τα φαινόμενα. Εεε νομίζω ότι μια διαφορετική στάση, εεε αμέσως αμέσως θα έβλεπε και πολλούς μιμητές. Θα μιμούνταν αρκετοί κάτοικοι, το τι κάνει ο δήμος. Και πρώτα απ' όλα για τα ίδια τα κτίσματα τα οποία έχει στη δικαιοδοσία του. Να πάρει και να συντηρήσει αυτά που έχει ήδη στα χέρια του.

E: Δεν συμβαίνει αυτό;

Φ: Επί του παρόντος όχι και δυστυχώς υπήρξαν κτίσματα, εγώ θυμάμαι τουλάχιστον τέσσερα, τα οποία ήταν ιδιοκτησία του δήμου Καστοριάς και έχοντε καταρρεύσει.»

Η κατάρρευση των αρχοντικών σπιτιών είναι εμφανής σε πολλά σημεία της πόλης, προειδοποιώντας για την πολιτιστική συρρίκνωση που έπεται. Όπως υποστηρίζει όμως ο υπεύθυνος του φορέα με την ελπιδοφόρα τοποθέτηση του, υπάρχουν ακόμα δυνατότητες αξιοποίησης του πολιτιστικού αποθέματος καθώς τα χαρακτηριστικά που διαθέτει η πόλη της Καστοριάς, εκλείπουν από τον ελλαδικό χώρο και την καθιστούν ξεχωριστή.

«Η Καστοριά με το πολιτιστικό απόθεμα που έχει αυτή τη στιγμή στα χέρια της, έστω και αυτό το κουτσουρεμένο, έχει τη δυνατότητα να προτείνει πράγματα. Δηλαδή, στον ελλαδικό χώρο, δεν έχουμε πόλεις με αυτά τα χαρακτηριστικά. Και ακόμη και σήμερα αν γίνουν τα σωστά βήματα, θα μπορούσε όλο αυτό να είναι υπέρ μας. Οι κινήσεις δηλαδή προς αυτή την

κατεύθυνση διατήρησης και σωτηρίας της πολιτιστικής κληρονομιάς.»

5.3 Θεματική ανάλυση ημιδομημένης συνέντευξης ιδιοκτητών – Ιδιοκτήτης 1

Έπειτα από τηλεφωνική επικοινωνία με τον ιδιοκτήτη αρχοντικού, πραγματοποιήθηκε η συνέντευξη στην οικεία του (αρχοντικό) στις 7.12.2019, εφόσον ολοκληρώθηκε η ενημέρωση και η συγκατάθεση συμμετοχής. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης χρησιμοποιήθηκε πρόγραμμα ηχογράφησης ως μέσω καταγραφής και στη συνέχεια ολοκληρώθηκε η μετεγγραφή⁴⁶ και η θεματική ανάλυση των δεδομένων⁴⁷. Παρακάτω παρουσιάζονται τα αποτελέσματα όπως προκύπτουν από την επεξεργασία των δεδομένων.

Ο ιδιοκτήτης αξιοποιεί την ιδιοκτησία του ως κατοικία. Αρχικά ήταν ένοικος του αρχοντικού και στη συνέχεια οδηγήθηκε στην αγορά του εφόσον κάλυπτε τις επιθυμίες του. Για την κατοίκηση διατηρητέου αρχοντικού δεν υπάρχουν περιορισμοί, ωστόσο η νομοθεσία περιορίζει τις εξωτερικές παρεμβάσεις στο κτίσμα. Ο ιδιοκτήτης για πολλά χρόνια κατοικούσε στο σπίτι χωρίς να κάνει επιπλέον παρεμβάσεις αναφέροντας πως το σπίτι ήταν βιώσιμο, όμως επενδύσεις για σύστημα θέρμανσης και μόνωσης που στερούνται τα παραδοσιακά σπίτια, προσφέρουν πιο άνετη κατοίκηση. Ο ιδιοκτήτης περιγράφει πως η κατοίκηση σε ένα διατηρητέο σπίτι, προϋποθέτει «κουλτούρα» και στάση ζωής που επιτρέπει την απόλαυσή του κτίσματος ακόμα και με τις αδυναμίες του.

Στη συνέχεια αναφέρεται στους παράγοντες που οδηγούν ένα κτίσμα στην εγκατάλειψη και σταδιακά εμποδίζουν την κατοίκηση του. Ένας από τους παράγοντες αυτούς, είναι το μεγάλο κόστος συντήρησης ενός σπιτιού, για στοιχειώδεις παρεμβάσεις που δεν παρέχουν πολυτέλειες. Εντοπίζει επίσης πως σε κάποιες περιπτώσεις, η εμπλοκή πολλών κληρονόμων που δεν μπορούν να διαχειριστούν την περιουσία, είτε λόγω κληρονομικών ζητημάτων, είτε διότι λείπουν εκτός Καστοριάς, είτε γιατί δεν υπάρχει «το αίσθημα του ανήκειν», έχει ως αποτέλεσμα την κατάρρευση λόγω της παραμέλησης του. Η παραμέληση μπορεί να δημιουργήσει μη αναστρέψιμες βλάβες, όπως για παράδειγμα η βλάβη στη σκεπή, η οποία αν αμεληθεί επιταχύνει τη διαδικασία κατάρρευσης δημιουργώντας διαρροές στο εσωτερικό του κτίσματος.

Ο συμμετέχων αναλύει τρεις κατηγορίες ιδιοκτητών. Στη πρώτη εντάσσει τους ιδιοκτήτες που ενώ αγαπάνε το κτίσμα, δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να το συντηρήσουν. Ειδικά κτίσματα, τα οποία πολλές φορές είναι και μεγάλα σε έκταση. Έτσι συντηρούν με οικονομικά υλικά έστω τη σκέπη, ώστε να διατηρηθεί τουλάχιστον η εξωτερική του όψη. Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσει περιπτώσεις ιδιοκτητών που η οικονομική τους δυνατότητα δεν επιτρέπει καμία παρέμβαση, με αποτέλεσμα τα κτίρια να οδηγούνται σε πλήρη εγκατάλειψη και κατάρρευση. Ενώ στην Τρίτη κατηγορία εντάσσει ιδιοκτήτες, που γνωρίζουν τις δυσκολίες διατήρησης ενός διατηρητέου σπιτιού και λαμβάνοντας υπόψη την αξία της

⁴⁶ Η μετεγγραφή παρουσιάζεται στο παράρτημα.

⁴⁷ Η διαδικασία ανάλυσης των δεδομένων παρουσιάζεται στο παράρτημα.

περιοχής που βρίσκεται το σπίτι, δημιουργούν εσκεμμένες βλάβες ή εμπρησμούς, με σκοπό να επωφεληθούν οικονομικά από την κατάρρευση του αρχοντικού στα επόμενα χρόνια.

Συμπληρώνει πως το θέμα που προκύπτει με την αναστήλωση των αρχοντικών από τους ιδιοκτήτες, είναι ξεκάθαρα οικονομικό και η πολιτεία αν δε μπορεί να βοηθήσει οικονομικά σε αυτό, δε μπορεί να επιβάλλει στον ιδιοκτήτη να το κάνει ο ίδιος. Επίσης υπάρχει περιορισμός ως προς τους ιδιοκτήτες, που απαγορεύει την κατεδάφιση διατηρητέου και τη δόμηση νέου κτίσματος που δε συμμορφώνεται με τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά. Αν και αυτός ο περιορισμός προστατεύει τα κτίσματα, δε δίνει κίνητρα και επιλογές στους ιδιοκτήτες που δεν έχουν τη δυνατότητα να αναστηλώσουν τις ιδιοκτησίες τους, με αποτέλεσμα την κατάρρευση, εφόσον δεν υπάρχει οικονομική υποστήριξη από κάποιον φορέα.

Ο Ι, εντοπίζει στη γειτονιά του πολλά παραμελημένα αρχοντικά τα οποία επηρεάζουν άμεσα το δομημένο περιβάλλον. Υπάρχουν στενά και δρόμοι που έχουν αποκλειστεί από τις σκαλωσιές που τοποθετούνται στο εξωτερικό των κτισμάτων, με αποτέλεσμα να καταργηθούν σοκάκια που εξυπηρετούν τη διέλευση των πολιτών. Επιπλέον προκαλούνται ζητήματα σχετικά με τη σωματική ακεραιότητα των κατοίκων που κινδυνεύουν από την κατάρρευση των σπιτιών. Η εικόνα που εντοπίζονται τα αρχοντικά, προκαλούν και αισθητικά ζητήματα στο δομημένο περιβάλλον, όπως αναφέρει συγκεκριμένα: *«έχει χάσει όλη η γειτονιά την ε, αυτή την αισθητική ας πούμε που είχε.»* Επιπλέον, προκαλούνται προβλήματα και από υγειονομικής άποψης καθώς σε αρχοντικά που έχουν διαλυθεί είναι συχνό φαινόμενο η ρίψη σκουπιδιών με αποτέλεσμα τη συγκέντρωση τροφικών που αποτελούν εστία μόλυνσης και απειλούν τη δημόσια υγεία. Ο ιδιοκτήτης περιγράφει την κατάσταση που εντοπίζονται τα κτίρια, ως ένα δυσάρεστο σημείο εφόσον τα απομεινάρια της κατάρρευσης, δεν αποτελούν πλέον κτίσμα. Επιπλέον ανακεφαλαιώνει με τα ζητήματα που προκύπτουν από υγειονομικής και αισθητικής άποψης, από την καθημερινότητα σε μία τέτοια γειτονιά και την επικινδυνότητα – υποβάθμισή της. *«καταλήγει να είναι μια εστία που συγκεντρώνονται ποντίκια, σκορπιοί, γενικότερα ας το πούμε είναι σε μια γειτονιά, καταλήγει να είναι ένα δυσάρεστο σημείο. Ούτε καν κτίσμα ας πούμε. Και από υγειονομικής άποψης και από αισθητικής και από καθημερινής εεε, αναφορικά με την επικινδυνότητα ας πούμε.»*

Τα χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν παραπάνω, συνθέτουν ένα περιβάλλον που επηρεάζει αρνητικά την ποιότητα ζωής των κατοίκων. Η απόκλιση των γραφικών δρόμων, αναγκάζει τους κατοίκους να ακολουθήσουν μία άλλη διαδρομή, η οποία ίσως στερείται της ανάλογης αισθητικής και δυσκολεύει την εξυπηρέτηση των κατοίκων. Ακόμη και τα θετικά χαρακτηριστικά της περιοχής που πλέον οι κάτοικοι δεν μπορούν να απολαύσουν, καταλήγουν σε αρνητικές επιπτώσεις, καθώς ένα γραφικό σοκάκι με συντηρημένα κτίσματα θα είχε θετική επίδραση στην ποιότητα ζωής των κατοίκων, αντ' αυτού, υπάρχουν κτίσματα που αποτελούν εστίες μόλυνσης και επηρεάζουν αρνητικά την ποιότητα ζωής. *«Δηλαδή, δεν*

έχει ένα εεε, ένα σοκάκι γραφικό με το κτίσμα που θα ήταν ας πούμε, αν ήταν συντηρημένο και θα είχε μία πολύ καλύτερη ποιότητα ζωής. Και έχει ένα κτίσμα, σημείο εεε εστία μόλυνσης και τα λοιπά που επηρεάζεται ακόμα περισσότερο η ποιότητα ζωής του αρνητικά».

Αντίκτυπο της κατάρρευσης των ερειπωμένων κτισμάτων, είναι συρρίκνωση του πολιτιστικού πλούτου που επηρεάζει αρνητικά και την ψυχολογία των κατοίκων, προκαλώντας αίσθημα αδιαφορίας και εγκατάλειψης. *«Το να είσαι σε μια γειτονιά όπου βλέπεις ερειπωμένα κτίσματα, να καταρρέουν εεεε και να νιώθεις ότι χάνεται αυτός ο πλούτος και η ομορφιά της γειτονιάς σου, επηρεάζεται και η ψυχολογία σου και αν το θέλεις σε οδηγεί και σε μία... Πως το λένε... Εεε, σου δημιουργεί και ένα αίσθημα έτσι... Αδιαφορίας και πως να στο πω ας πούμε... Περνάει και σε εσένα μέσα αυτή η εγκατάλειψη πολλές φορές.»*

Ο συμμετέχων αναφέρει πως εδώ και πολλά χρόνια, σχετικά με το θέμα, υπάρχουν αντιδράσεις από τους κατοίκους μεμονωμένα ή συλλογικά με τη συνεργασία τοπικών συλλόγων, χωρίς κάποιο αποτέλεσμα. Μέσα από την εμπειρία του τα τελευταία 15 χρόνια ως κάτοικος, σχολιάζει τη χαμηλή ενεργοποίηση αντιδράσεων σχετικά με την κατάρρευση των αρχοντικών καθώς προκύπτει ένα αδιέξοδο προτάσεων. Συμπληρώνει πως υπάρχει κατανόηση ως προς τους ιδιοκτήτες αρχοντικών, εφόσον ορισμένοι αδυνατούν να καλύψουν το οικονομικό κόστος της συντήρησης. *«Τι να προτείνεις; Να προτείνεις στον ιδιοκτήτη να φτιάξει το κτίριο; Αφού δεν. Καταλαβαίνεις πως είναι κάτι που δεν μπορεί να σηκώσει το, το το κόστος ο άνθρωπος. Δηλαδή δεν ξέρω, να αντιδράσεις σε ποιόν;»* Το αδιέξοδο που δημιουργείται από οικονομικούς και νομικούς λόγους, εμποδίζει τις παρεμβάσεις και δυσκολεύει τον προσανατολισμό αντιδράσεων, καθώς όπως αναφέρει ο συμμετέχων *«οι αντιδράσεις αυτές δεν έχουν νόημα»*, εφόσον δεν υπάρχουν προτάσεις για την προοπτική λύσης στο πρόβλημα.

Στη συνέχεια, χωρίζει την κατάσταση των κτιρίων που συναντά στην γειτονιά του, σε τρεις κατηγορίες, ανάλογα με το στάδιο αποδόμησης στο οποίο βρίσκονται:

1. Τα κτίρια που υπάρχει η ευκαιρία να σωθούν, αν υπάρξει το ανάλογο ενδιαφέρον άμεσα.
2. Τα κτίρια που φαίνεται πως δεν υπάρχει ευκαιρία για τη διάσωσή τους.
3. Κτίρια που είναι πλέον επικίνδυνα.

Χρησιμοποιεί τη λέξη «σημείο» ώστε να αναφερθεί στα κτίσματα, εφόσον αποτελούν πλέον μία σορό από πέτρες και όχι ένα διατηρητέο κτίσμα που έχει νόημα να προστατεύεται.

Προτείνει ως λύση σε αυτή τη περίπτωση να καταγραφεί το κτίριο και να καθαριστεί το σημείο που βρίσκεται, εφόσον δε μπορεί να γίνει κάποια άλλη ενέργεια για τη διάσωσή του. *«Δηλαδή ας καθαριστεί τουλάχιστον το σημείο εκεί ας το πούμε. Ας καταγραφεί πως ήταν το κτίριο και ας καθαριστεί. Δηλαδή δεν έχει νόημα να προστατεύεται ένας σορός από πέτρες.»*

Επανέρχεται στο θέμα που αφορά την κινητοποίηση της κοινότητας σχετικά και συμπληρώνει πως τα περισσότερα κτίρια ανήκουν σε ιδιοκτήτες και όχι στον Δήμο ή στο Υπουργείο Πολιτισμού. Έτσι για λόγους που αναφέρθηκαν σχετικά με τους ιδιοκτήτες και τις

αιτίες που οδηγούν στην κατάρρευση, η κινητοποίηση της κοινότητας δεν έχει να προτείνει επιλογές. Συνεχίζει πως έχει παρατηρήσει ότι στα κτίρια που βρίσκεται η τύχη τους σε αδιέξοδο, έχουν γίνει ενέργειες εξωτερικής περικάλυψης για την προστασία των πολιτών, τις οποίες χαρακτηρίζει ως «μπαλώματα», όπως και οι σκαλωσιές που αναφέρθηκαν παραπάνω και αλλοιώνουν την αισθητική της γειτονιάς. *«Αυτό που γίνεται συνήθως σε επίπεδο κινητοποίησης, εγώ έχω παρατηρήσει είναι το να, να μπει κάποιο πλέγμα, κάτι να να καλυφθεί το κτίριο ώστε να προστατεύονται αυτοί που περνάνε. Αλλά κάτι τέτοιο καταλήγει μετά και είναι ένα κτίριο μπαλωμένο ή όπως οι σκαλωσιές που είπαμε που κλείσανε το στενό και τα λοιπά... Υπάρχουνε και περιπτώσεις δηλαδή έχω καταλάβει ότι κάποιοι δεν κινητοποιούνται καθόλου. Γιατί αν κινητοποιηθούν θα κλείσει ο δρόμος που περνάνε ας πούμε.»* Όπως αναφέρει ο συμμετέχων, ορισμένοι κάτοικοι δεν κινητοποιούνται καθόλου για να αποφύγουν καταστάσεις όπως την απόκλιση δρόμων που τους εξυπηρετεί στην καθημερινότητα. Ωστόσο συμπληρώνει πως μία κινητοποίηση με μορφή εναντίωσης ανάμεσα στα μέλη της γειτονιάς θα δημιουργούσε σύγκρουση στις σχέσεις των ανθρώπων. Αναφέρει πως υπάρχουν συνεχώς τέτοιες συγκρούσεις, αλλά κάποια στιγμή γίνεται κατανοητή και η θέση του ιδιοκτήτη που δε μπορεί να κάνει κάτι άλλο.

Σχολιάζοντας την κινητικότητα των αρμόδιων φορέων περιγράφει πως το θέμα με τα ιδιόκτητα αρχοντικά δεν προβλέπει κάποια μέριμνα από τους τοπικούς φορείς. Θα βοηθούσε να υπήρχε μια μορφή χρηματοδότησης για να υποστηριχτούν κάποιες αναγκαίες παρεμβάσεις, αλλά δεν υπάρχει τέτοιο πρόγραμμα και συνεχίζει λέγοντας πως αν υπήρχε κάποιο πρόγραμμα χρηματοδότησης θα είχαν σωθεί πολλά κτίρια από την κατάρρευση.

Όσο αφορά την ανάπτυξη της πόλης, σχολιάζει πως ο τουρισμός επιφέρει θετικές προεκτάσεις στον τομέα του πολιτισμού ενισχύοντας το οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο της πόλης με την προσέλευση επισκεπτών. Επισημάνει όμως πως δεν έχει σημασία μία πόλη φαινομενικά ζωντανή που τα κτίσματά της καταρρέουν καθώς θεωρεί πως θα είχε περισσότερη αξία οι επισκέπτες της πόλης να επενδύσουν σε διατηρητέα κτίσματα για την διάσωσή τους αντί να προσεγγίσουν την πόλη απλά σαν παρατηρητές, που θα φύγουν με μία κακή εντύπωση, της ελλιπούς αξιοποίησης, παράλληλα με τις θετικές εντυπώσεις που έχουν αποκομίσει.

Η πολιτισμική συρρίκνωση με την κατάρρευση των αρχοντικών είναι εμφανής και έχει αντίκτυπο στον παραδοσιακό χαρακτήρα της πόλης, που σταδιακά εξαφανίζεται. *«Εεε στο κομμάτι όμως του πολιτισμού αν πούμε, εγώ το πιο σημαντικό θεωρώ είναι ότι χάνεται αυτό το... Πως να στο πω. Εεεε αυτό το στοιχείο, αυτός ο χαρακτήρας της πόλης που θα μπορούσε να διατηρηθεί ζωντανός, έρχεται σταδιακά και εξαφανίζεται ας πούμε.»* Ο συμμετέχων αναφέρει πως έχει παρατηρήσει αυτή τη πολιτισμική συρρίκνωση τα χρόνια που βρίσκεται στην Καστοριά, καθώς και την αλλοίωση του χαρακτήρα της πόλης μέσα από τις από καταστροφές που έχουν υποστεί τα αρχοντικά σπίτια. Σχολιάζει πως σε πολλές περιπτώσεις,

σε ορισμένες γειτονιές, τα κτίρια που καταρρέουν, είναι περισσότερα σε σχέση με τα συντηρημένα και αναφέρει πως η συρρίκνωση του πολιτισμού δεν αφορά μόνο την πόλη, αλλά διευρύνεται σε εθνικό επίπεδο και είναι ζήτημα που αφορά ολόκληρη την ανθρωπότητα. Οι οικισμοί με τα κτίσματα και τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά τους, εκτός από την αισθητική, εξυπηρετούν και λειτουργικούς σκοπούς, ως ολότητα. Η σταδιακή κατάρρευση, επηρεάζει αυτό το σύνολο και τις λειτουργίες του και έχει αντίκτυπο στην πολιτιστική ταυτότητα, εφόσον μετασχηματίζονται τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά. *«ήταν οικισμοί, με όλα αυτά τα κτίσματα που πέρα από τον χαρακτήρα τον αισθητικό ας πούμε, δημιουργούσαν και μια λειτουργική κατάσταση. Δηλαδή, του τύπου ήταν τα στενά για να κόβουν τον αέρα, ότι ήταν οι προσόψεις από την μέσα πλευρά για να δημιουργούνται παράλληλοι, δηλαδή αλλάζει όλος ο χαρακτήρας...»* Ο μετασχηματισμός αυτός, μπορεί να δημιουργεί πολιτιστικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης κοινωνίας σε συνύπαρξη με την παραδοσιακή, αλλά η αίσθηση της απώλειας που δημιουργείται από τη πολιτισμική συρρίκνωση επιφέρει θλίψη όπως υποστηρίζει ο Ι. *«Μπορεί να δημιουργείται ένα άλλο πάλι, που έχει να κάνει με άλλα πολιτιστικά χαρακτηριστικά ας το πούμε, της σύγχρονης κοινωνίας και πως αυτή ας πούμε μπορεί και έρχεται και συνυπάρχει με την παραδοσιακή και αυτά, αλλά όλοι νιώθουμε νομίζω ότι μεγαλύτερη είναι αίσθηση αυτής της απώλειας και του... Είναι κάτι θλιβερό ας πούμε.»*

Σύμφωνα με τον συμμετέχων, από άποψη τουρισμού θα αποτελούσε ισχυρό πόλο έλξης η συντήρηση της παραδοσιακής φυσιογνωμίας της πόλης, όπως υπάρχουν παρόμοια παραδείγματα σε χωριά της Ελλάδας, που με τη διάσωση του πολιτισμού, είχαν ανάπτυξη και σε άλλους τομείς όπως οικονομικό, κοινωνικό κεφάλαιο. Όμως η αξιοποίηση των διατηρητέων κτισμάτων θα μπορούσε να αφορά και τη στέγαση δημόσιων υπηρεσιών, αλλάζοντας την καθημερινότητα των πολιτών και την τριβή τους με τον πολιτισμό του τόπου και επηρεάζοντας εξίσου θετικά την τοπική ανάπτυξη όπως το παράδειγμα με το αναστηλωμένο αρχοντικό Τσιατσιαπά, το οποίο είναι προσβάσιμο στο κοινό και έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα στην πόλη. Όπως υποστηρίζει ο συμμετέχων, το αρχοντικό Τσιατσιαπά, ανοίχτηκε στο κοινό, φιλοξενεί εκθέσεις και έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα στην κινητικότητα της γειτονιάς, δημιουργεί θετικά συναισθήματα στους κατοίκους, παρατηρούνται θετικές αλλαγές στη γειτονιά και την αναβάθμιση της και η διάσωση του αρχοντικού που αποτελεί ένα σημαντικό κτίριο, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά είναι ένα ακόμα θετικό αποτέλεσμα της αναστήλωσης. Σχολιάζει πως η αναστήλωση του αρχοντικού επηρέασε πάρα πολύ την πόλη και αναφέρει πως αν είχαν αναστηλωθεί και άλλα αρχοντικά κοντά σε αυτό τα αποτελέσματα θα ήταν ακόμα πιο εμφανή. *«Αλλά, αν ήταν και άλλα δύο, τρία σαν αυτό που υπήρχανε δίπλα του και τα λοιπά θα είχε αλλάξει δηλαδή... Δεν ξέρω. Επηρέασε πάρα πολύ την πόλη όλη».* Ωστόσο σχολιάζει πως το συγκεκριμένο κτίσμα κατάφερε να σωθεί διότι μεταβιβάστηκε από τον ιδιοκτήτη στο Υπουργείο Πολιτισμού και η συντήρησή του ήταν μία μακροχρόνια διαδικασία ώστε να φτάσει σε αυτό το αποτέλεσμα.

Σύμφωνα με τον I, τα περισσότερα αρχοντικά έχουν παράνομες παρεμβάσεις, αλλά αυτό συμβάλει στη διάσωσή τους. Γραφειοκρατικοί και νομοθετικοί παράγοντες που ακολουθούνται τυπικά για παρεμβάσεις ή αναστήλωση των αρχοντικών, είναι χρονοβόρες διαδικασίες που μπορούν να οδηγήσουν ένα κτίριο στην εγκατάλειψή και έπειτα στην κατάρρευση. *«Παρεμβάσεις παράνομες, έχουν τα περισσότερα. Τα περισσότερα, δε γίνεται. Και σε πολλές περιπτώσεις, άποψή μου είναι ότι καλά κάνανε γιατί σώθηκε το κτίριο. Γιατί αν θα έπρεπε να γίνει ας το πούμε, εεε παράδειγμα τα ξύλινα τα κουφώματα όπως προβλέπονται και λοιπά δε θα είχε γίνει ποτέ. Ή αν θα έπρεπε να βγούνε οι άδειες τυπικά για να φτιαχτεί η σκεπή του κτιρίου και θα έπρεπε να ακολουθηθεί όλη η διαδρομή η τυπική, η νόμιμη, θα ήταν τόσο χρονοβόρα ας το πούμε που θα είχε εγκαταλειφθεί το κτίριο και θα είχε καταρρεύσει, οπότε... Καλά κάνανε και το κάνανε».* Στη συνέχεια τονίζει πως ακόμα και αυτές οι παρεμβάσεις που δεν ακολουθούν τη νόμιμη διαδικασία, χρειάζεται να διαφυλάσσουν την παραδοσιακή αισθητική. Αυτό όμως είναι κάτι που ο κάθε ιδιοκτήτης πρέπει να έχει την ευαισθησία να διαχειριστεί, ώστε να μην αλλοιώσει τα χαρακτηριστικά του αρχοντικού με παρεμβάσεις αμφιβόλου αισθητικής. Συμπληρώνει πως ως συνέπεια της φτώχειας έρχεται η κατάρρευση των αρχοντικών και η αλλαγή της παραδοσιακής μορφής τους. Εξαιρούνται περιπτώσεις που το Υπουργείο Πολιτισμού ανέλαβε την αναστήλωση και κράτησε ακέραια τα χαρακτηριστικά των αρχοντικών.

Ο συμμετέχων αναφέρει πως υπάρχουν περιπτώσεις που όταν ισοπεδωθεί τελείως κάποιο κτίσμα, εμφανίζονται άνθρωποι που διεκδικούν το οικόπεδο ως ιδιοκτήτες. *«Άλλο κομμάτι παράνομο, είναι ότι έπεσε, ισοπεδώθηκε τελείως το κτίσμα ας το πούμε με τα χρόνια και κάποιος εμφανίζεται κάποια στιγμή και σου λέει αυτό ήταν δικό μου».* Επιπλέον η εκκλησία αλλά και ο Δήμος, μπορεί να εμπλέκονται σε ορισμένες υποθέσεις που αφορούν τη διεκδίκηση ιδιοκτησίας. Στη συνέχεια αναφέρει επίσης πως προκύπτουν προβλήματα σε σχέση με την ιδιοκτησία καθώς ορισμένες διαθήκες περιέχουν περιέργους όρους για τους κληρονόμους του αρχοντικού και σε αυτές τις περιπτώσεις μπορούν να υπάρξουν παράνομες και παράτυπες διεκδικήσεις. *«Παίζουν πολλά μπερδέματα ας το πούμε με τους κληρονόμους και με διαθήκες που είχαν περιέργους όρους... Πραγματικά δηλαδή, αν θα παντρευτεί η κόρη ας το πούμε... Τότε θα της ανήκει εζ' ολοκλήρου, αν δεν παντρευτεί το 50% θα είναι στο Δήμο. Δηλαδή, παίζουνε πάρα πολλά. Ας πούμε και μέσα σε αυτό το... Τα πάρα πολλά, εντάξει, υπάρχουν παράνομα, υπάρχουν παράτυπα, υπάρχουν διεκδικήσεις ή βρίσκουν χώρο κάποιιο πιο επιτήδειοι ας πούμε για να διεκδικήσουνε...»*

Σχετικά με την αξιοποίηση των κτισμάτων, ο συμμετέχων διακρίνει τρεις περιπτώσεις κτισμάτων και θέτει κάποιες προτάσεις ανάλογα με την περίπτωση, με πολλές επιφυλάξεις.

1. Ιδιόκτητα κτίσματα με εμπλοκή πολλών κληρονόμων που δεν μπορούν να αξιοποιηθούν λόγω κακής συνεννόησης.
2. Ιδιόκτητα κτίσματα που ανήκουν σε κληρονόμους ο οποίοι δεν έχουν την οικονομική

δυνατότητα να αναστηλώσουν.

3. Κτίσματα που βρίσκονται στη δημόσια ιδιοκτησία.

Για κτίσματα που ανήκουν στον Δήμο, προτείνει ο συμμετέχων να στεγαστούν δημόσιες υπηρεσίες, ως ένας τρόπος να υπάρχουν στην καθημερινότητα των πολιτών. Για κτίσματα που ανήκουν σε πολλούς ιδιοκτήτες, προτείνει ο συμμετέχων, να υπάρξουν ορισμένοι όροι ή ένα χρονικό περιθώριο ώστε να λυθεί το ιδιοκτησιακό πρόβλημα, διαφορετικά να αξιοποιηθούν από δημόσιους φορείς. Και τέλος για κτίσματα που ανήκουν σε ιδιώτη ο οποίος αδυνατεί οικονομικά για τη συντήρηση, προτείνει ο συμμετέχων να υποστηριχθούν οικονομικά για τις ανάγκες της συντήρησης.

Σχετικά με την ενημέρωση ιδιοκτητών για τη διαχείριση της ιδιοκτησίας, ο Ι, διαχωρίζει την πολιτισμική αξία των κτισμάτων, από την οικονομική τους αξία που προσαρμόζεται ανάλογα με τα δεδομένα της αγοράς. Θεωρεί πως θα είχε σημασία οι ιδιοκτήτες να ενημερώνονται για προγράμματα επιχορήγησης ώστε να υπάρξουν πόροι για την αναστήλωση των κτισμάτων, αλλά αναφέρει πως κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, μάλλον γιατί δεν υπάρχουν προγράμματα που να αφορούν διατηρητέα κτίσματα. Οι επιλογές των ιδιοκτητών, μπορούν να αρκεστούν σε δάνεια τα οποία όμως είναι υψηλά, δεσμεύουν για πολλά χρόνια και δεν έχουν τόσο ευνοϊκούς όρους όσο υπόσχονται.

Στη συνέχεια τοποθετείτε σχετικά με την αλληλεγγύη στις σχέσεις των ανθρώπων της γειτονιάς και σε συλλογικές προσπάθειες για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Περιγράφει πως ένας ιδιοκτήτης αρχοντικού που το κτίσμα του έχει φτάσει σε βαθμό κατάρρευσης, αντιμετωπίζει προβληματική κατάσταση στις σχέσεις του με τους γείτονες, οι οποίοι διαμαρτύρονται και αυτό αποτελεί έναν παράγοντα ώστε να χαθεί η αλληλεγγύη μεταξύ τους. Υποστηρίζει πως υπάρχει κατανόηση μέχρι έναν βαθμό για τη θέση του ιδιοκτήτη ο οποίος αδυνατεί να ενεργήσει με κάποιο τρόπο, αλλά η επικινδυνότητα των κτισμάτων που απειλεί τη σωματική ακεραιότητα κατοίκων και κυρίως παιδιών, οριοθετεί τα πλαίσια της κατανόησης. *«Έχει βρει τον μπελά του γιατί η γειτονιά θα διαμαρτυρηθεί. Και είναι κατανοητό κιόλας, δηλαδή αλληλεγγύη... Κάπου αλληλεγγύη υπάρχει γιατί λες δεν μπορεί να κάνει και τίποτα ο άλλος αλλά απ' την άλλη εκεί ο άλλος έχει παιδιά, μπορεί να πέσει ας το πούμε μια πέτρα να σκοτώσει το παιδί του. Δηλαδή... Σε ποιο βαθμό να φτάσει η αλληλεγγύη;»*. Αναφέρει πως θα ήταν αλληλέγγυο εκ μέρους της γειτονιάς, να επιστρατευτούν συλλογικές προσπάθειες ώστε να καθαριστούν οι εξωτερικοί χώροι αρχοντικών, που δεν έχουν εντοπιστεί οι ιδιοκτήτες τους, ώστε να μην δημιουργούν προβλήματα στον περιβάλλοντα χώρο. Όπως αναφέρει όμως αυτές οι πρωτοβουλίες δεν παρατηρούνται συχνά, σχολιάζοντας πως οι συλλογικές δράσεις σπανίζουν όχι μόνο σε τοπικό αλλά ακόμα και σε εθνικό επίπεδο.

Ωστόσο επισημαίνει πως γίνονται προσπάθειες για την ανάδειξη του προβλήματος, στις οποίες όμως δεν παρατηρεί κάποιο αποτέλεσμα, περιγράφοντας συγκεκριμένα, αιτήματα που απευθύνονται μέσω της τοπικής συλλογικότητας, στους αρμόδιους φορείς και στους

ιδιοκτήτες, για συγκέντρωση με σκοπό την επανεξέταση του θέματος. Εντοπίζει πως υπάρχουν κτίσματα που δημιουργούν προβλήματα στο δομημένο περιβάλλον, αλλά επίσης υπάρχουν και κτίσματα ιστορικής αξίας με πολιτιστική βαρύτητα, που αφήνονται στην κατάρρευση. Φέρνει ως παράδειγμα το αρχοντικό του Χριστόπουλου, το οποίο ανήκει στον Δήμο και από λάθος χειρισμό των θεσμικών οργάνων, δεν κατάφερε να ενταχθεί σε κάποιο πρόγραμμα αποκατάστασης με αποτέλεσμα να προκύπτουν προβλήματα γραφειοκρατικά και το κτίσμα να καταρρέει, σχολιάζοντας πως αν οι αρμόδιες υπηρεσίες δεν είναι ικανές να διαχειριστούν τα ζητήματα που προκύπτουν και δεν ενεργούν με κάποιο τρόπο ως θεσμοί, τότε η κατάσταση δυσκολεύει ακόμα περισσότερο όταν πρόκειται για ιδιοκτήτες, που πιθανόν να μη διαθέτουν επαρκή μόρφωση ώστε να κινηθούν στις γραφειοκρατικές παραμέτρους που απαιτούνται. *«Δηλαδή γίνονται και πολλά λάθη ας πούμε, από τους ε... Και από τις υπηρεσίες. Όχι από άτομα, από υπηρεσίες ας πούμε, από θεσμικά όργανα ας πούμε να το πω αλλιώς. Που να περάσουμε σε ιδιοκτήτες τώρα που μπορεί ο άνθρωπος να μην ξέρει καν... Να μην είναι κάποιος άνθρωπος που να έχει κάποια μόρφωση, να μπορεί να κινηθεί σε όλη αυτή τη γραφειοκρατία που απαιτείται. Μιλάμε ότι ο ίδιος ο Δήμος δεν έχει ενεργήσει με τρόπο που να...»* Στη συνέχεια αναρωτιέται αν είναι αλληλέγγυα αντιμετώπιση η υπόδειξη του προβλήματος. Όπως αναφέρει για το αρχοντικό του Χριστόπουλου, έχουν γίνει πολλές υποδείξεις και σε τοπικά μέσα ενημέρωσης και σε δημοτικά συμβούλια αλλά ακόμα και με ατομικά και συλλογικά έγγραφα από κατοίκους της περιοχής.

Σχολιάζει επίσης πως το πρόβλημα δεν είναι μόνο τα κτίσματα που καταρρέουν αλλά εντοπίζονται και προεκτάσεις της εγκατάλειψης στο δομημένο περιβάλλον. Όπως αναφέρει συγκεκριμένα, είναι οι τοίχοι, ο πλακόστρωτος δρόμος που φεύγουν οι πέτρες, τα χόρτα που φυτρώνουν και όλα αυτά κάνουν πιο αισθητή την εγκατάλειψη. Περιγράφει πως ο ίδιος έχει συντάξει έγγραφο με υπογραφές από όλη τη γειτονιά, το οποίο προώθησαν στον δήμο με τυπικές διαδικασίες, την άνοιξη – καλοκαίρι, με μια σειρά αιτημάτων, όπου μέσα σε αυτά καλούσαν τον δήμο να καθαρίσει έστω τα χόρτα διότι υπάρχει κίνδυνος πυρκαγιάς. Όπως αναφέρει κάπου τον Σεπτέμβριο, ο Δήμος έστειλε συνεργείο για αυτή τη δουλειά, αλλά δεν ανταποκρίθηκε σε κανένα άλλο αίτημα, πιστεύοντας πως τελικά όλο αυτό μάλλον πρόκειται απλά για σύμπτωση. Συμπληρώνει επίσης πως το διάστημα που είναι κάτοικος της γειτονιάς, ο ίδιος έχει συντάξει περισσότερα από πέντε έγγραφα στον Δήμο, τονίζοντας την απαξιωτική στάση που έχει λάβει. *«Εγώ θέλησα να ενθαρρύνω, ότι ευχαριστούμε πολύ και τα λοιπά, δεν ήταν όμως το μοναδικό αίτημα στο έγγραφο. Ήταν ένα από μια σειρά αιτημάτων. Τίποτε άλλο δε συνέβη. Δηλαδή ήτανε κάπως, απαξιωτικό ας πούμε, δηλαδή φωνή βοώντος εν τη ερήμω. Εγώ έχω κάνει ας πούμε στο διάστημα που μένω εδώ πέρα, πάνω από πέντε έγγραφα.»* Σχολιάζει πως ορισμένες κινητοποιήσεις, ήταν οργανωμένες με την συμμετοχή συλλόγων. Ωστόσο η εμπειρία του τα τελευταία δέκα χρόνια σαν κάτοικος της πόλης, ασχολούμενος με αυτά τα ζητήματα, όχι απλά δεν τον έχει δικαιώσει αλλά αισθάνεται πλέον πιο γραφικός και

από τα κτίσματα όπως συμπληρώνει γελώντας. Υποστηρίζει πως οι δημοτικές αρχές αρνούνται να αναλάβουν τις υποχρεώσεις τους, διαβιβάζοντας τις ευθύνες στις προηγούμενες διοικήσεις. *«Δηλαδή κάπου... Αλλάζει η μία δημοτική αρχική σου λέει εμείς δεν ήμασταν ήταν οι άλλοι, δηλαδή δεν βγάζεις και άκρη. Δεν βγαίνει άκρη απαραίτητα και εντάξει δεν υπάρχουνε και χρήματα, καταλαβαίνω δεν υπάρχει και πολύ διάθεση...»* Στο σημείο αυτό γίνεται μια ανασκόπηση της συζήτησης όπου ο συμμετέχων συμπεραίνει πως δεν υπάρχει το οικονομικό κεφάλαιο αλλά και η διάθεση ώστε να υποστηριχθούν δράσεις για την επίλυση του προβλήματος. Αναφέρει επίσης πως κάποιες περιοχές διαχειρίστηκαν με πιο άμεσο τρόπο ως προς τη διατήρησή τους, ενώ υπήρξαν και περιοχές που αφέθηκαν εντελώς παραμελημένες έως και σήμερα. Συμπληρώνει πως πριν την ισχύ της νομοθεσίας που υποχρεώνει σε περιορισμούς παρεμβάσεων σε διατηρητέα κτίσματα, υπήρξαν περιπτώσεις κατεδάφισης κτισμάτων σε πιο κεντρικές περιοχές της πόλης. Έτσι σχετικά με το θέμα της αλληλεγγύης, ο συμμετέχων φαίνεται διχασμένος.

Κλείνοντας τη συζήτηση, στην προσπάθειά του να μην αφήσει απαισιόδοξο μήνυμα, αναφέρει πως οι νέες γενιές έχουν αρχίσει να αντιλαμβάνονται την αξία των κτισμάτων και αυτό είναι κάτι θετικό σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες όπου δεν υπήρχε καμία συνειδητοποίηση της κατάστασης. Η ερμηνεία που δίνει είναι πως πλέον η συρρίκνωση που εντοπίζεται στο πολιτιστικό απόθεμα είναι ορατή σε μεγάλο βαθμό σε σχέση με παλιότερα και αυτό είναι κάτι που γίνεται αντιληπτό από τους κατοίκους. *«βλέπουν ότι χάνεται αυτό που για κάποιους ήταν τελείως αυτονόητο και είχε εξοικειωθεί ο κόσμος σε αυτή την εικόνα. Και ας πέσει και ένα κτίριο, δεν έγινε και τίποτα. Τώρα έχουν πέσει πάρα πολλά, ας πούμε. Και τα βλέπεις να καταρρέουν. Πολύς κόσμος έφυγε από την πόλη και ξανά ήρθε. Οπότε αντιλήφθηκε και την αξία που είχε αυτό το κτίσμα.»* Επιπλέον αναφέρει παραδείγματα από άλλες περιοχές που η διατήρηση του πολιτισμού έχει επιφέρει θετικά αποτέλεσμα τόσο στον τουρισμό και την ανάπτυξη των πόλεων, όσο και στην ποιότητα ζωής των κατοίκων. Τέλος κλείνει η συζήτηση με την τοποθέτηση πως η αλλαγή ξεκινάει μέσα από τη συνείδηση των ανθρώπων, δηλώνοντας πως ο ίδιος παρατηρεί ήδη αυτή την αλλαγή. *«Είναι πολλοί οι παράγοντες αλλά, γενικότερα βλέπω ότι αλλάζει η συνείδηση. Και από εκεί θα ξεκινήσει ας το πούμε αν θα αλλάξει και κάτι άλλο από εκεί θα ξεκινήσει. Από τη συνείδηση του κόσμου.»*

5.4 Θεματική ανάλυση ημιδομημένης συνέντευξης ιδιοκτητών – Ιδιοκτήτης 2

Έπειτα από τηλεφωνική επικοινωνία με τον ιδιοκτήτη αρχοντικού, πραγματοποιήθηκε η συνέντευξη στον χώρο του καταστήματος που διαθέτει, στις 17.12.2019, εφόσον ολοκληρώθηκε η ενημέρωση και η συγκατάθεση συμμετοχής. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης χρησιμοποιήθηκε πρόγραμμα ηχογράφησης ως μέσω καταγραφής και στη συνέχεια ολοκληρώθηκε η μετεγγραφή και η θεματική ανάλυση των δεδομένων. Τη συνέντευξη, εμπλούτισε η σύζυγος του συμμετέχοντα, η οποία ήταν παρούσα κατά τη διεξαγωγή της. Παρακάτω παρουσιάζονται τα αποτελέσματα όπως προκύπτουν από την

επεξεργασία των δεδομένων.

Ο συμμετέχων ξεκινώντας την τοποθέτησή του σχετικά με την αξιοποίηση της ιδιοκτησίας αναφέρει πως η ιδιοκτησία του δεν αξιοποιείται με κάποιο τρόπο, διότι ο όγκος του σπιτιού, (πρόκειται για ένα μεγάλο σπίτι), δυσκολεύει τη συντήρηση και την κατοίκηση του. Συμπληρώνει πως δεν υπάρχει κάποιο κίνητρο για την αξιοποίηση του χώρου, εφόσον δεν προσφέρεται καμία οικονομική βοήθεια για τη συντήρηση του, πράγμα που επιβαρύνει οικονομικά τον ίδιο για τις παρεμβάσεις συντήρησης, που είναι σημαντικές να γίνουν ώστε το σπίτι να μην κατεδαφιστεί. *«Α: Καμία, κανένα κίνητρο. Όλα από την τσέπη μας. Και αν το αφήναμε θα έπεφτε. Αν το αφήνα, θα έπεφτε.»* Συμπληρώνει πως οι λόγοι που επενδύει ακόμα σε αυτό το κτίσμα, είναι συναισθηματικής φύσεως και πως η συντήρηση του σπιτιού χρειάζεται συνεχώς τη συμμετοχή του με οικονομικούς πόρους, ώστε να καλυφθούν οι φθορές και να κρατηθεί το σπίτι όρθιο. Επισημάνει πως ακόμα και αν υπάρχει κάποιο πρόγραμμα χρηματοδότησης (π.χ. για επαγγελματική στέγη), απαιτούνται πολλές προϋποθέσεις και επιπλέον προσωπική συμμετοχή και ρίσκο που αποθαρρύνει την ένταξη.

Ο συμμετέχων περιγράφει πως όσες φορές επιχείρησε να ενοικιάσει το σπίτι, ώστε να μπορεί να καλυφθεί ένα οικονομικό κεφάλαιο για τη συντήρησή του, απογοητεύτηκε από τη συμπεριφορά των ενοίκων, οι οποίοι προκάλεσαν επιπλέον ζημιές στο κτίσμα. Αναφέρει πως υποψήφιοι ενοικιαστές του σπιτιού, συνηθίζεται να είναι οικονομικοί μετανάστες ή Ρομά και έχει νοικιάσει το σπίτι και για τις ανάγκες στέγασης ενός πολιτιστικού συλλόγου, χωρίς θετικά αποτελέσματα. Φαίνεται να αναπολεί τον καιρό που κατοικούσε ο ίδιος στο σπίτι και δημιούργησε σε αυτό την οικογένεια του, αναφέροντας πως παρά τις αντιξοότητες που έχει η κατοίκηση, κυρίως λόγω δυσκολίας στην θέρμανση του, ήταν ένας αξιοπρεπής χώρος για να ζει μια οικογένεια. Αυτό ίσως συνδέεται με τους συναισθηματικούς παράγοντες που ωθούν τον ιδιοκτήτη να παρεμβαίνει στην αποκατάσταση του κτιρίου. *«Δηλαδή αν έμπαινες σε εκείνο το σπίτι πάνω, όταν ζούσαμε εμείς, θα τρελαινόσουν, πως το λένε. Εγώ και η γυναίκα μου όταν την πήρα, έμεινε έξι χρόνια εκεί. Τα παιδιά μου εκεί τα έκανα, αλλά έμπαινες μέσα και ήταν παλάτι. Είχε βέβαια τις αντιξοότητες αυτές, κρύα τον χειμώνα, σόμπες, πετρέλαιο, και τα λοιπά και τα λοιπά, αλλά ήταν αξιοπρεπέστατο. Τώρα που να πας;»*

Ο συμμετέχων συμπεραίνει πως δεν εκτιμήθηκε η αξία του αρχοντικού όπως θα έπρεπε. Όπως αναφέρει, το αρχοντικό δεσμεύει ένα οικόπεδο μεγάλης έκτασης το οποίο δεν μπορεί να αξιοποιηθεί με κάποιον άλλο τρόπο, διότι η νομοθεσία δεν επιτρέπει καμία διαφοροποίηση στην αρχιτεκτονική δομή του κτίσματος, με αποτέλεσμα ακόμα και τα υλικά συντήρησης να είναι αρκετά ακριβά, εφόσον χρειάζεται να είναι ανάλογα με τα πρωτότυπα. Στη συνέχεια σχολιάζει την πολιτιστική αξία των κτιρίων η οποία αποτελεί πόλο έλξης για τους τουρίστες, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της περιοχής και διαπιστώνει πως αν όλα τα κτίσματα είχαν συντηρηθεί η ανάπτυξη του τουρισμού θα είχε εκθετική αύξηση. Αντ' αυτού, όχι απλά δεν συντηρούνται τα παραδοσιακά κτίσματα ώστε να αναδειχτεί ο παραδοσιακός

ιστός, αλλά μέσα σε αυτόν έχουν κτιστεί σύγχρονες κατοικίες που όπως υποστηρίζει ο συμμετέχων αλλοίωσαν τον παραδοσιακό ρυθμό της πόλης, χαρακτηρίζοντας τις ως αρχιτεκτονικά εκτρώματα.

«Α: Γιατί δυστυχώς, χτίστηκαν εκτρώματα. Χάλασαν την παραδοσιακή, τον παραδοσιακό ρυθμό της πόλης εδώ. Την παλιά πόλη που λένε. Στο Ντολτσό, γιατί τα περισσότερα εδώ στο Ντολτσό...

Ε: Με σύγχρονα κτίσματα εννοείτε;

Α: Ναι, μπήκανε μέσα καινούργια κτίσματα, δηλαδή εντελώς απροσάρμοστα σε αυτό το περιβάλλον. Δυστυχώς έγινε αυτό που έγινε»

Προσθέτει επίσης πως και αυτά τα κτίσματα που έχουν καταφέρει να σωθούν έως σήμερα, αναμένεται σύντομα να ρημάζουν, εξαιτίας ιδιοκτησιακών προβλημάτων που εμφανίζονται, με την εμπλοκή πολλών κληρονόμων. Τοποθετεί την προσωπική του εκτίμηση, όπου αναφέρει πως ο ίδιος κάνει προσπάθειες για τη συντήρηση του αρχοντικού αλλά όταν το σπίτι περάσει στις επόμενες γενιές και εμπλακούν περισσότεροι κληρονόμοι, τότε θα οδηγηθεί αναπόφευκτα στην κατάρρευση, εφόσον δεν θα υπάρχει κάποιο κίνητρο ώστε να επενδύσουν σε αυτό, φέρνοντας ως παράδειγμα και άλλα αξιόλογα κτίρια που χάθηκαν με αυτόν τον τρόπο. Συμπληρώνει η σύζυγός του, πως δημιουργούνται προβλήματα ανάμεσα στους κληρονόμους που σχετίζονται συνήθως με την άνιση οικονομική συμμετοχή. *«Α:...Έτσι για αυτό βλέπεις πολλά σπίτια εδώ, διατηρητέα, που ήταν πάρα πολύ ωραία κτίρια, τα βλέπεις και πέφτουν και ερημώνουν και δεν δίνει σημασία κανένας. Μα αν είναι 10 κληρονόμοι; Να βάλουνε; Τι θα κερδίσουνε; Σου λέει, άστο να ρημάξει.*

Β: Γιατί να βάλω εγώ, γιατί να βάλεις εσύ;

Α: Για αυτό γίνεται αυτό το πράγμα, που γίνεται.»

Ο συμμετέχων επισημάνει πως η πολιτεία δεν είχε ποτέ μέριμνα για το συγκεκριμένο θέμα και η σύζυγός του συμπληρώνει πως η πολιτεία λειτουργεί μόνο δεσμευτικά απέναντι στους ιδιοκτήτες χωρίς να προτείνει έμπρακτες λύσεις.

Ο Α, σχολιάζει την αξιέπαινη αρχιτεκτονική των κτισμάτων που χρονολογούνται από το 1800 και αποτελούν μέχρι και σήμερα αντικείμενο μελέτης για ερευνητές και αρχιτέκτονες και τονίζει πως τα σπίτια αυτά μπορούν να εξυπηρετήσουν τα σύγχρονα δεδομένα κατοίκησης, εφόσον πραγματοποιηθούν στατικές μελέτες και παρεμβάσεις, οι οποίες όμως είναι κοστοβόρες. Πρακτικά όπως εξηγεί, συμφέρει περισσότερο να κατασκευαστεί εκ νέου μια σύγχρονη οικοδομή αντί να πραγματοποιηθούν επισκευές στο ήδη υπάρχον κτίσμα, που απαιτεί το τετραπλάσιο κεφάλαιο για τη διεξαγωγή τους. Έτσι αυτό αποτελεί έναν λόγο ώστε να αρχοντικά να μένουν αναξιοποίητα. Όπως σημειώνει οι κυριότεροι λόγοι για την κατάρρευση των αρχοντικών είναι οικονομικοί και ιδιοκτησιακοί και συνοψίζει αναφέροντας πως η παραμέληση των αρχοντικών οδηγεί στην κατάρρευσή τους και χρόνο με τον χρόνο θα υπάρχουν λιγότερα παραδοσιακά αρχοντικά. Επαναφέρει στη συζήτηση τη στάση της

πολιτείας ως έναν σοβαρό παράγοντα για την εμφάνιση του προβλήματος και αποσαφηνίζει πως η οικονομική κρίση που διανύει η χώρα ίσως χειροτερεύει την κατάσταση, αλλά το πρόβλημα υπήρχε και πριν την κρίση, υπογραμμίζοντας τις ευθύνες της πολιτείας η οποία δεν προνόησε για τη διάσωση των κτισμάτων. Συμπληρώνει πως υπήρχαν κάποιες επιδοτήσεις ώστε να μετατραπούν τα αρχοντικά σε ξενοδοχειακές μονάδες, αλλά ακόμα και αυτός ο τομέας έχει κορεστεί.

Περιγράφει την εικόνα της γειτονιάς του ως ένα αποκρουστικό θέαμα, στην οποία παρατηρούνται πολλά παραμελημένα αρχοντικά που δημιουργούν αισθητικά προβλήματα και αποτελούν εστίες μόλυνσης καθώς είναι γεμάτα σκουπίδια. Τοποθετεί στη συνέχεια την άποψή του, υποστηρίζοντας πως θα ήταν καλύτερα να γίνει μία αποδελτίωση των κτισμάτων, να καθαριστεί η περιοχή και αν ποτέ κάποιος ενδιαφερθεί να χτίσει στη συγκεκριμένη περιοχή να συμμορφωθεί με τα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, τουλάχιστον στην εξωτερική όψη του κτίσματος όπως επιβάλλει ο νόμος καθώς η κατάσταση των κτιρίων, υποβαθμίζει την περιοχή. *«Α:...Αποκρουστικό το θέαμα. Δηλαδή, αυτά κατά την άποψή μου, καλύτερα να τα μαζέψουν, εντάξει; Να έχουν στοιχεία για το πως ήταν το σπίτι, να το κωδικοποιήσουν και όταν κάποιος πάει να χτίσει εκεί, σε εκείνη την περιοχή αυτό το σπίτι, να του πούνε να ρε μάγκα κάν' το έτσι. Αλλιώς δεν το χτίζεις. Μέσα κάνε ότι θέλεις. Δώσε την αρχιτεκτονική του μορφή απ' έξω.»*

Αναφέρει όμως και παραδείγματα αρχοντικών που μεταβιβάστηκαν από ιδιώτες στο δημόσιο και στη συνέχεια εντάχθηκαν σε ευρωπαϊκά προγράμματα αποκατάστασης με αποτέλεσμα να συντηρηθούν και να λειτουργούν ακόμα και ως μουσεία, όπως το αρχοντικό Μπασάρα που προορίζεται να στεγάσει το μουσείο γούνας. Κάνει λόγο για την επικινδυνότητα των ετοιμόρροπων αρχοντικών όπως το αρχοντικό Μπασάρα, πριν την αποκατάστασή του και σχολιάζει πως η αναστήλωση του αρχοντικού Μπασάρα, κόστισε κοντά στα δύο εκατομμύρια ευρώ, τονίζοντας πως αυτό το ποσό για έναν ιδιώτη είναι αδιανόητο και πως μια τέτοια επένδυση είναι αντίστοιχη της αγοράς ολόκληρου τετραγώνου σε πόλεις όπως την Θεσσαλονίκη, που θα επέφεραν ίσως περισσότερα κέρδη σε σχέση με την αισθητική αξία στην οποία θα αρκούσαν η αναστήλωση του αρχοντικού. *«Α: Αυτό ήταν έτοιμο να πέσει μιλάμε. Φοβόσουν να περάσεις απ' έξω. Κοίτα να δεις τώρα. Αυτό ένα εννιακόσια κόστισε. Ποιος ιδιώτης ρε θα βάλει ένα εννιακόσια για να κάνει τι; Για να λέει, να έκανα ένα παραδοσιακό όμορφο σπίτι; Δεν υπάρχει περίπτωση.»*

Η σύζυγος του συμμετέχων αντιλαμβάνεται πως τα αρχοντικά που καταρρέουν επηρεάζουν την αισθητική της περιοχής, ενώ ο συμμετέχων εντοπίζει αρνητικές επιπτώσεις και στην τουριστική ανάπτυξη με προεκτάσεις στην οικονομία της πόλης και του εμπορίου λιανικής. Συμπληρώνει πως δεν είχε εκτιμηθεί η συμβολή των αρχοντικών στην οικονομική ανάπτυξη της πόλης, αφήνοντας τα αρχοντικά στην κατάρρευση την ίδια στιγμή που ο τουρισμός έλκεται από την παραδοσιακή φυσιογνωμία της πόλης, χαρακτηρίζοντας τις ενέργειες αυτές

ως έγκλημα, τόσο των προηγούμενων γενιών μέσω της αδιαφορίας, όσο και αυτών που έπονται καθώς δεν πιστεύει ο ίδιος πως θα υπάρξει κάποια μέριμνα.

Συγκεκριμένα αναφέρει πως τη μεγαλύτερη ευθύνη έχουν οι τοπικές αρχές που δεν έδρασαν με κάποιον τρόπο για τη διάσωσή τους. Αντ' αυτού σχολιάζει πως οι ίδιοι επέτρεψαν τη δόμηση σύγχρονων κτιρίων, που δεν πληρούν τις αρχιτεκτονικές προδιαγραφές για να ενσωματωθούν ομαλά στον παραδοσιακό ιστό της πόλης, χαρακτηρίζοντας ως εγκληματίες όσους έδωσαν αυτές τις άδειες, παρακάμπτοντας τη νόμιμη διαδικασία. «Α: Πιστεύω ότι το έγκλημα το μεγάλο εδώ των αρχών, ήταν που άφησαν αυτά τα σπίτια να καταρρεύσουν. Και που άφησαν δίπλα σε αυτά τα σπίτια, σε αυτές τις περιοχές να χτιστούν άναρχα και χωρίς αρχιτεκτονικές... Πως το λένε... Χωρίς μελέτες, χωρίς ελέγχους... Εντάξει; Δηλαδή να δίνουν άδειες να χτίζονται σπίτια, σύμφωνα με τον παραδοσιακό ιστό της πόλης, κατάλαβες; Αυτοί ήταν εγκληματίες. Προσεχώς διατηρητέα στολίδια και να έχει κάνει ο άλλος δίπλα ένα κοτέτσι τετράγωνο. Πως ρε φίλε; Ή να κάνει μια σούπερ μοντέρνα βίλα εδώ δίπλα ας πούμε. Πως ρε φίλε; Πως θα την κρατήσεις την περιοχή...» Συμπληρώνει πως τα περισσότερα σπίτια που έπεσαν, χτίστηκαν ξανά με παράταιρο τρόπο και το αποτέλεσμα είναι αμφιβόλου αισθητικής σε σχέση με την αρχική διάρθρωση του παραδοσιακού ιστού ο οποίος έχει ρημαχτεί πια σε βαθμό που οι επισκέπτες δυσκολεύονται να εντοπίσουν την παλιά πόλη. «Τη ρήμαξε την αισθητική. Τη ρήμαξε. Φαντάσου εσύ αυτή τη πλαγιά, εδώ το Ντολτσό όλο μέχρι το παλιό νοσοκομείο και δεξ παλιές φωτογραφίες όπως ήταν και εκείνα τα σπίτια που ήτανε, το κάθε ένα να... Πέσανε πάρα πολλά ε; Έτσι; Και τα χτίσανε από την αρχή. Να γινόταν, όπως ήταν. Και θα σου έλεγα εγώ τι θα γινόταν εδώ η πόλη. Εδώ ρε έτσι όπως είναι και έρχονται και χαζεύουν. Με αυτά τα ελάχιστα που μείναν. Εγώ έχω ακούσματα εδώ από τους τουρίστες. Ρε που είναι η παλιά η πόλη; Και να είναι στον δρόμο μέσα εδώ, ότι απέμεινε. Τι να τους πω...»

Η Β, επισημαίνει πως η κατάσταση αυτή γίνεται πλέον αντιληπτή και από τους ντόπιους και ο Α, συγκρίνει την περίπτωση της Καστοριάς σε σχέση με άλλες πόλεις της Ελλάδας, που αξιοποίησαν τον πολιτισμό τους και επωφελήθηκαν. Τονίζει πως η αρχαιολογία σε αυτές τις περιοχές πραγματοποιεί αυστηρούς ελέγχους ώστε να διατηρηθεί ακέραια η ταυτότητα του τόπου. «Α, στο Ναύπλιο, ζες με τι προστασία... Στην παλιά πόλη, στα παλιά σπίτια. Η αρχαιολογία όλο πάνω από το κεφάλι μας ήταν. Μη ξεφύγουμε απ' τα... Μέχρι και την μογιιά. Βάλαμε τέτοια μογιιά και μας έβαλαν να την ζύσουμε και να βάλουμε ώχρα, παλιά. Για αυτό έχουνε κόσμο και τουρισμό.» Ενώ όπως συμπληρώνει, στην περίπτωση της Καστοριάς οι τοπικοί άρχοντες ανέκαθεν αδιαφορούσαν για το πολιτιστικό απόθεμα της πόλης με αποτέλεσμα να αναμένεται επιπλέον συρρίκνωση, πράγμα που είναι λυπηρό όπως τονίζει ο συμμετέχων. «Α: Εκεί είχε... Πιστεύω άρχοντες. Πως να στο πω. Δημάρχους, Νομάρχες τέτοια. Οι οποίοι το είχαν το δει το θέμα πολύ ωραία νωρίς νωρίς και τα προλάβανε. Κατάλαβαν τι θησαυρό είχανε και τον προστατεύσανε. Πράγμα που δεν συνέβη εδώ ποτέ από τους τοπικούς άρχοντες της Καστοριάς. Δεν σου λέω για τους σημερινούς εγώ. Από την προηγούμενη γενιά.

E: Δηλαδή οι αρμόδιοι φορείς δε δείχνουν κινητικότητα;

A: Όχι. Τίποτα, τίποτα, τίποτα... Μηδέν. Και θα πέσουν και άλλα πολλά στο λέω. Με λύπη όμως στο λέω.»

Η Β αναφέρει πως η υλική φθορά των κτισμάτων δημιουργεί κινδύνους και για τη σωματική ακεραιότητα των κατοίκων και ο Α, σχολιάζει πως έχει πραγματοποιήσει πολλές επισκευές στο αρχοντικό ώστε να μπορεί να διατηρηθεί και να μην αποτελεί κίνδυνο. Περιγράφει όμως πως χρειάζεται συνεχώς παρεμβάσεις και ακριβά υλικά τα οποία επιβαρύνουν συνεχώς την οικονομική του κατάσταση. Συμπληρώνει επίσης πως η στέγη αποτελεί σημαντικό κριτήριο για τη διατήρηση του σπιτιού, καθώς αν προκύψει εκεί κάποια βλάβη τότε επιταχύνεται η κατάρρευση και αναφέρει πως ο ίδιος δεν έχει δώσει δικαιώματα στους κατοίκους της περιοχής ώστε να δεχτεί αντιδράσεις, διότι φροντίζει όσο μπορεί το αρχοντικό του. Όμως δεν αποκλείονται απρόοπτα που δεν μπορούν να προβλεφθούν. Περιγράφει συγκεκριμένα πως έχει συμβεί περιστατικό που προκλήθηκαν ζημιές σε αυτοκίνητο που είχε σταθμεύσει κάτω από το αρχοντικό, με πτώση σοφάδων. Σε ένα χειρότερο σενάριο που αφορά στην περίπτωση ενός σεισμού, όπως τονίζει θα υπήρχε κίνδυνος να σκοτωθεί και κάποιος άνθρωπος, εφόσον τα παραδοσιακά κεραμίδια του σπιτιού είναι πολύ βαριά και μπορεί να προκαλέσουν ανυπολόγιστες βλάβες. *«Δεν φαινόταν αυτό. Σοφάς είναι, έφυγε. Παλιά είναι ρε παιδί μου. Ένας σεισμός να γίνει, ειδικά τα κεραμίδια αυτά αν πέσουν στο κεφάλι θα σε σκοτώσει. Τα ξέρεις τα κεραμίδια τα παλιά. Τι να προβλέψω; Τι να προβλέψω πες μου. Αυτό λίγο λίγο λίγο θα φύγει.»* Διακρίνει όμως πως είναι πιθανό να υπάρχουν αντιδράσεις για κτίσματα που είναι παραμελημένα διότι δημιουργούν προβλήματα στη γειτονιά αποτελώντας εστίες μόλυνσεων που συγκεντρώνουν τρωκτικά και σκουπίδια και απειλούν τη δημόσια υγεία. *«A: Για τα παλιά πιστεύω αντιδράει ο κόσμος σε πολλές γειτονιές. Βέβαια γιατί είναι εστίες μόλυνσεων. Ποντίκια, φίδια, σκουπίδια οι γείτονες... Όλα μέσα εκεί τα πετάνε.»*

Στη συνέχεια, σχολιάζει πως δεν ενεργοποιούνται συλλογικές δράσεις για την επίλυση του προβλήματος και οι πρωτοβουλίες αρκούνται σε προσωπικό επίπεδο. Αναφέρει επίσης πως αν υπήρχαν συλλογικές προσπάθειες θα ήθελε να συμμετέχει, ωστόσο ούτε σύλλογοι αλλά ούτε οι δημοτικές αρχές δραστηριοποιούνται σχετικά. Χαρακτηρίζει τον αντίκτυπο της κατάρρευσης στο πολιτισμικό πεδίο ως *«σκέτη καταστροφή»* συμπληρώνοντας πως δεν υπάρχει καμία μέριμνα για τον πολιτισμό. Η εικόνα της πολιτιστικής κατάρρευσης προκαλεί ανησυχία και στους επισκέπτες της πόλης οι οποίοι θεωρούν άδικη αυτή τη κατάσταση που έχει δημιουργηθεί, εκφράζοντας την λύπη τους. *«A: ...Στους επισκέπτες ας πούμε, κατάλαβες; Ένα κρίμα ακούς απ' όλους. Κρίμα για την κατάντια, κρίμα για την κατάντια... Αυτό ακόμη. Κατάλαβες;»* Συμπληρώνει πως το έργο της συντήρησης είναι μια πολύ δύσκολη προσπάθεια και ο ίδιος προκαλεί όσους δεν το καταλαβαίνουν να προσπαθήσουν έμπρακτα για τη συντήρηση και να μη μένουν μόνο σε σχόλια και λόγια. Μάλιστα συμπληρώνει πως ως

ιδιοκτήτης του σπιτιού, καλείται να πληρώνει και φόρους για έναν τεράστιο χώρο που μένει ακατοίκητος και αυτό επιβαρύνει ακόμα περισσότερο την οικονομική του κατάσταση, φτάνοντας σε σημείο ακόμα και ο ίδιος να παρακαλάει να πέσει το αρχοντικό του ώστε να λυτρωθεί από όλη αυτή την οικονομικά επίπονη ευθύνη. *«Και ξέρεις ποια είναι η πλάκα; Ότι πληρώνουμε και Ενφιάδες και τέτοια και αλλιώς. (Γέλιο) Άντε πες μου τώρα τι γίνεται. Ναι ρε παιδί μου, δεν υπάρχει μια κάτι ρε παιδί μου... Μια βοήθεια για αυτά τα σπίτια. Τώρα αυτό είναι ακατοίκητο, γιατί να πληρώνω ΕΝΦΙΑ και τέτοια; Εεε χίλια μέτρα σπίτι... Δεν είναι τρελό; Δηλαδή, σε κάνει να παρακαλός να πέσει;»* Όπως αποκαλύπτει γνωρίζει περιπτώσεις ιδιοκτητών που επιδιώκουν την κατάρρευση των αρχοντικών, αφήνοντάς το εκτεθειμένο σε δυσμενής καιρικές συνθήκες ώστε η φθορά να είναι μη αναστρέψιμη, εφόσον το κόστος δόμησης ενός νέου κτίσματος είναι οικονομικά πιο βατό από τη συντήρηση του ήδη υπάρχοντος κτίσματος.

Ο Α αναλύει τις επιρροές της κατάρρευσης στην τοπική ανάπτυξη και αναφέρεται στο κομμάτι του τουρισμού το οποίο όπως λέει είναι το βασικότερο. Στη συνέχεια συμπληρώνει πως τα σπίτια αυτά αποτελούν την ιστορία του τόπου και την προσπάθεια αξιόλογων ανθρώπων που μέσα σε δύσκολους καιρούς κατάφεραν να αναπτύξουν την οικονομία και τον πολιτισμό του τόπου, που επί του παρόντος σβήνεται. Συμπληρώνει πως μέσα σε αυτά τα σπίτια έχουν βρεθεί πολλές μαρτυρίες, από χειρόγραφα και άλλα αντικείμενα, για την ζωή των ανθρώπων που ζούσαν εκεί και αποτελούν αντικείμενα συναισθηματικής αξίας καθώς πληροφορούν για τον βίο των προγόνων. Ωστόσο όπως σχολιάζει ο Α, η αξία αυτή δεν εκτιμάται από όλους, καθώς υπάρχουν άνθρωποι που τον προτρέπουν όλα αυτά να τα πετάξει στα σκουπίδια. *«Α: Εεε, συναισθηματική αξία πιο πολύ. Κάποιοι που ξέρουν, τα βλέπουν και τρελαίνονται. Και άλλοι μου λένε, αε πέταξε τα στα σκουπίδια.»*

Στη συνέχεια αναφέρεται σε περιπτώσεις αρχοντικών που έχουν αναστηλωθεί και έχουν επιφέρει θετικά αποτελέσματα στην πόλη, λέγοντας πως είναι πολλά τα παραδείγματα αυτά που έχουν δημιουργήσει ένα όμορφο αποτέλεσμα, εφόσον όμως εντάχθηκαν σε πρόγραμμα χρηματοδότησης. Συμπληρώνει πως τα μικρά κτίσματα που έχουν αναστηλωθεί μπορούν άνετα να αξιοποιηθούν ως κατοικίες ώστε να μείνουν εκεί οικογένειες. Ενώ αναφέρει πως τα κτίσματα που είναι μεγάλα σε έκταση (όπως και το δικό του) δυσκολεύουν την αξιοποίησή τους. Περιγράφει πως στα μεγάλα αρχοντικά κάποτε κατοικούσαν όλα τα μέλη της οικογένειας και μέσα σε αυτά λάμβαναν χώρα και όλες οι κοινωνικές εκδηλώσεις της οικογένειας, όπως αρραβώνες, γάμοι κλπ καθώς διέθεταν και ξεχωριστή αίθουσα για την ορχήστρα που θα συνόδευε το γλέντι. Τα σύγχρονα δεδομένα έχουν αλλάξει τόσο τη μορφή της οικογένειας όσο και τις λειτουργίες του σπιτιού, το οποίο αρκείτε συνήθως στην κατοίκηση ορισμένου αριθμού ατόμων και οι κοινωνικές εκδηλώσεις συμβαίνουν συνήθως εκτός σπιτιού. Συμπληρώνει με σαρκαστική διάθεση πως αν επιχειρήσει κάποιος σήμερα να χορέψει μέσα σε αυτό το σπίτι, τότε το σπίτι θα τον πλακώσει. Όσο αφορά την αξιοποίηση

των αρχοντικών, σημειώνει πως τα αρχοντικά που επισκευάστηκαν σωστά μπορούν να αξιοποιηθούν και ως δημόσιες υπηρεσίες. Όμως καταγγέλλει και περιπτώσεις αρχοντικών που κατάφεραν να αναστηλωθούν και μένουν πάλι ανεκμετάλλευτα, ερημώνοντας χωρίς να είναι προσβάσιμα στο κοινό. «*A... Τα οποία γίνανε και μένουν ανεκμετάλλευτα δυστυχώς. Και η πλάκα ποια είναι; Ξοδεύουν του κόσμου τα λεφτά και μετά τι γίνεται; Ερημώνουν πάλι. Δεν τα ανοίγουνε ρε παιδί μου. Δεν αφήνουν. Να δώσουν σε έναν ιδιώτη ρε. Κάτσε εδώ μένε και κράτα το σπίτι να είναι ανοιχτό.*» Όπως για παράδειγμα το αρχοντικό του Μπασάρα που αναφέρθηκε νωρίτερα στη συζήτηση, το οποίο όπως υποστηρίζει ο Α, μπορεί να είναι ένα πολύ όμορφο αρχοντικό αλλά δυστυχώς δεν υπάρχει πρόσβαση στο κοινό και η όψη του μαρτυρά και πάλι σημάδια εγκατάλειψης. «*Ότι να 'ναι χόρτα βγαίνουν. Αφού πήγες εκεί το ξέρεις. Και το δίπλα, αυτό που βάλανε το ένα εννιάκόςια που σου λέω, τα χόρτα είχαν φτάσει μέχρι τον πρώτο όροφο. Πάλι εγκαταλειμμένο είναι. Δηλαδή ο κόσμος, μόνο απ' έξω το βλέπει.*» Ο Α προειδοποιεί πως τα υλικά που δομούν το σπίτι χρειάζονται συνεχώς συντήρηση που αν δεν υπάρχει τότε το αποτέλεσμα είναι να χαθούν. Ο ίδιος προτείνει για τα αναστηλωμένα αρχοντικά να αξιοποιηθούν με όποιον τρόπο, τόσο για να συντηρούνται από τους υπεύθυνους που θα αναλάβουν τη χρήση του κτίσματος, όσο και για να επωφεληθεί η τοπική οικονομία από την ενοικιάσή τους.

Όπως διευκρινίζει ο ίδιος προσπαθεί να επιμεληθεί τον χώρο του ώστε να μη δημιουργεί προβλήματα στη γειτονιά εξαιτίας της άναρχης βλάστησης που φύεται στην αυλή του αρχοντικού του. Υποστηρίζει ότι κάποιες φορές αναλαμβάνει να καθαρίσει και σημεία σε κοινόχρηστους χώρους από προσωπικό ενδιαφέρον, όμως αυτό είναι κάτι που δεν παρατηρείται συχνά σαν πρωτοβουλία από τους περιοίκους. «*A: Όχι, όχι, όχι και αν δουν κανέναν, εμένα ας πούμε. Εγώ από φιλότιμο καμιά φορά κόβω και στον δρόμο. Είναι εδώ μια γειτόνισσα, κόψε μου λίγο ρε... Κόβω. Επειδή γουστάρω. Μα κοντεύω να χαρακτηριστώ και γραφικός.*» Όπως εντοπίζει ο Α, δεν παρατηρείται αλληλεγγύη στις σχέσεις των πολιτών, διότι δεν υπάρχουν συλλογικές πρωτοβουλίες. Υποστηρίζει πως λειτουργούν μεμονωμένα και αποκομμένα, ο κάθε ένας για τη δική του περίπτωση. Παρόμοια είναι και η στάση του Δήμου, όπως περιγράφει χαρακτηριστικά ο Α: «*Τίποτα. Στου κουφού την πόρτα. Δεν υπάρχει τίποτα. Δεν υπάρχει τίποτα. Δεν υπάρχει τίποτα. Δεν υπάρχει τίποτα.*» Πραγματοποιώντας έναν αναστοχασμό ως προς τη συμμετοχή του Δήμου, εντοπίζει πως υπήρξε κάποιο πρόγραμμα στο οποίο αναστηλώθηκε η εξωτερική όψη μιας σειράς αρχοντικών που έχει επιφέρει θετικές αλλαγές, ως προς την αισθητική και τα συναισθήματα των πολιτών. Ωστόσο όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά μπορείς να τα καμαρώνεις απ' έξω. «*Υπήρξε ένα πρόγραμμα, κάναν εκείνα τα τέσσερα, πέντε, περνάς και τα καμαρώνεις.*

B: Απ' έξω όμως.

A: Απ' έξω...»

Στη συνέχεια περιγράφει τη διαδικασία που ακολουθήθηκε για την αναστήλωση των

ιδιωτικών αρχοντικών, τα οποία εντάχθηκαν σε πρόγραμμα επιχορήγησης και πραγματοποιήθηκαν οι εξωτερικές παρεμβάσεις με αποτέλεσμα να αναδειχτεί ένα κομμάτι της γειτονιάς. Όπως υποστηρίζει είχε πληροφορηθεί πως θα συνεχιζόταν ανάλογες παρεμβάσεις και σε άλλα σημεία της περιοχής, κάτι όμως που τελικά έμεινε στάσιμο.

Εξετάζει πως στο θέμα των αρχοντικών, δεν υπάρχει προς το παρόν τίποτα ελπιδοφόρο και με το πέρασμα των γενεών συμπεραίνει πως τα σπίτια αυτά θα χαθούν εντελώς. Πιστεύει πως ούτε οι νέες γενιές είναι σε θέση να διαχειριστούν αυτό το φαινόμενο, διότι από την προσωπική του εμπειρία η εμπλοκή περισσότερων κληρονόμων δυσκολεύει την επικοινωνία και την εξεύρεση λύσεων. Ανακεφαλαιώνοντας με την προσωπική του εμπειρία, δηλώνει πως είναι απογοητευμένος διότι οι ενέργειες του για τη διάσωσή του αρχοντικού, του έχουν κοστίσει οικονομικά και δημιουργούν αρνητισμό, εξαιτίας της άνισης οικονομικής συμμετοχής ανάμεσα σε ανθρώπους που τους συνδέει δεσμός συγγένειας και είναι κληρονόμοι του σπιτιού. Καταλήγουν με την Β, πως αυτό μπορεί να αποτελέσει αιτία ώστε να προκληθούν συγκρούσεις ανάμεσα στους κληρονόμους, με την άνιση συμμετοχή, τη δυσκολία στην επικοινωνία αλλά ακόμα και από προσωπικά συμφέροντα. Όπως αναφέρει ο Α, υπάρχουν συγκρούσεις ακόμα και για πιο απλά πράγματα, καταλήγοντας πως αυτό φέρνει στη συνέχεια την παραμέληση και τελικά την κατάρρευση των αρχοντικών.

«B: Αύριο, μεθαύριο εγώ λέω πως μπορεί να είναι αιτία και για να μαλώσουν τα ξαδέρφια.

A: Βέβαια.

B: Όχι εγώ δεν βάζω, εσύ να πας...

A: Έτσι γίνεται και ρημάζουν αυτά...»

5.5 Θεματική ανάλυση ημιδομημένης συνέντευξης ιδιοκτητών – Ιδιοκτήτης 3

Έπειτα από τηλεφωνική επικοινωνία με τον ιδιοκτήτη αρχοντικού, πραγματοποιήθηκε η συνέντευξη στον χώρο του αρχοντικού το οποίο λειτουργεί ως ξενώνας, στις 12.3.2020, εφόσον ολοκληρώθηκαν η ενημέρωση και η συγκατάθεση συμμετοχής. Το αρχοντικό βρίσκεται στην περιοχή Ντολτσό και διακρίνεται από κομψή αισθητική και αυθεντικά διατηρημένη, παραδοσιακή χροιά. Η συμμετοχή ενός ιδιοκτήτη που αξιοποιεί την ιδιοκτησία του για την φιλοξενία των επισκεπτών, εμπλουτίζει τα δεδομένα που αφορούν σημεία της έρευνας σχετικά με τον τουρισμό και την τοπική ανάπτυξη. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης χρησιμοποιήθηκε πρόγραμμα ηχογράφησης ως μέσω καταγραφής και στη συνέχεια ολοκληρώθηκε η μετεγγραφή και η θεματική ανάλυση των δεδομένων. Παρακάτω παρουσιάζονται τα αποτελέσματα όπως προκύπτουν από την επεξεργασία των δεδομένων.

Ο ιδιοκτήτης αγόρασε και επισκεύασε το αρχοντικό, το οποίο έχει διαμορφώσει ως ξενώνα. Η επένδυση αυτή, αφορά κυρίως αισθητικούς και λιγότερο οικονομικούς σκοπούς, αξιοποιώντας ένα κομμάτι του πολιτισμού. Όπως αναφέρει οι εξωτερικές παρεμβάσεις δεν επιτρέπονται στα αρχοντικά ώστε να διαφυλαχθεί η αισθητική της αρχιτεκτονικής τους. Οι εσωτερικές παρεμβάσεις είναι επιτρεπτές, αλλά ο ίδιος δεν παρενέβη σημαντικά,

διατηρώντας αναλλοίωτο τον χαρακτήρα του κτίσματος. Οι παρεμβάσεις αρκέστηκαν σε σημεία που καθιστούν λειτουργικό το κτίσμα ώστε να είναι άνετο και ευχάριστο για τη χρήση του. Συγκεκριμένα ο ιδιοκτήτης πρόσθεσε μπάνια στον εσωτερικό χώρο καθώς δεν προϋπήρχαν ενσωματωμένα στο σπίτι και ήταν μία απαραίτητη προσθήκη για τη λειτουργία του ξενώνα.

Απαντώντας στους λόγους για τους οποίους παρόμοια κτίσματα είναι αναξιόπιστα στην πόλη της Καστοριάς, ο Σ, αναφέρει πως οι πολίτες δεν εκτίμησαν την ιστορική και αισθητική αξία των αρχοντικών. *«Σ: Γιατί δεν εκτιμήθηκε από τους πολίτες η αξία τους. Η ιστορική τους αξία και η αισθητική τους αξία.»* Συμπληρώνει πως μέχρι πριν από είκοσι χρόνια η ιδιοκτησία ενός αρχοντικού θεωρούνταν περισσότερο σαν ένα βάρος παρά ως μια σημαντική περιουσία και συνεχίζει λέγοντας πως τα τελευταία χρόνια παρατηρεί αύξηση στη συνειδητοποίηση της αξίας τους, συγκρίνοντας την αισθητική και την αρχιτεκτονική τους με σύγχρονα κτίρια τα οποία δε διαθέτουν τόσο ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, καθιστώντας τα αρχοντικά τόσο οικονομικά, όσο και πολιτισμικά χρήσιμα.

Η διατήρηση των αυθεντικών χαρακτηριστικών στα αρχοντικά, υποστηρίζει ο Σ, πως μπορεί να συμβάλει θετικά στον τουρισμό και την ανάπτυξη της πόλης. Ο ίδιος έχει παρατηρήσει πως ο ξενώνας έχει προσελκύσει μια κατηγορία επισκεπτών που ενδιαφέρονται να ζήσουν την εμπειρία διαμονής σε ένα αρχοντικό αυθεντικά διατηρημένο. Συμπληρώνει πως αν υπήρχαν περισσότερα αρχοντικά σε αυτή τη λογική, πιθανότατα να υπήρχε και μεγαλύτερη ζήτηση και αναφέρει επίσης πως τα αρχοντικά, λόγω της μεγάλης έκτασής τους θα μπορούσαν να έχουν πολλές χρήσεις και να αξιοποιηθούν ακόμα και ως χώροι εστίασης.

Ο συμμετέχων, παρατηρεί πως στη γειτονιά του υπάρχουν πάρα πολλά παραμελημένα αρχοντικά και τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια, έχουν καταρρεύσει τουλάχιστον επτά, οκτώ κτίσματα στην περιοχή. *«Σ: Πάρα πολλά. Φτάνει να ρίξετε μια ματιά τριγύρω. Και όχι μόνο παραμελημένα, τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια, έχουν πέσει τουλάχιστον επτά, οκτώ, τριγύρω μας.»* Σχολιάζει πως η παραμέληση των σπιτιών οδηγεί στην κατάρρευση τους και πως είναι μια διαδικασία που δε χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια για να επιτευχθεί. Όπως τονίζει, οι φθορές στη σκεπή επιταχύνουν την κατάρρευση, μέσα σε διάστημα λίγων ετών. Όμως συμπληρώνει πως αν αποκατασταθεί έστω η σκεπή, τότε το σπίτι θα συνεχίσει να υπάρχει.

«Ε: Ποιοι παράγοντες πιστεύεται πως συμβάλλουν στην κατάρρευση των αρχοντικών;

Σ: Η αμέλεια κυρίως, εεε και εεε δε χρειάζεται και μεγάλη προσπάθεια. Αυτά τα σπίτια είναι πάρα πολύ εεε, εεεε έχουν μεγάλη στατική επάρκεια εφόσον η σκεπή τους είναι, εεε λειτουργεί και δεν μπάζει νερά μέσα. Απ' την στιγμή που η σκεπή τους έχει χαλάσει, η όλη επάρκεια που περιγράψαμε, η στατική τους επάρκεια, εεε πάει στράφι. Καταστρέφεται.

Ε: Και επιταχύνεται η αποδόμηση;

Σ: Και πάρα πολύ γρήγορα, σε διάστημα λίγων ετών, πέφτει το σπίτι. Η καταστροφή ξεκινάει από τη σκεπή. Είναι βέβαιο, ότι εάν αποκατασταθεί η σκεπή και χωρίς να γίνει άλλη επέμβαση

επισκευής, το σπίτι θα υπάρχει. Απλώς πρέπει να έχει μια σκεπή, που δεν αφήνει το νερό να μπαίνει μέσα στους τοίχους.»

Στη συνέχεια εξετάζει τους λόγους για τους οποίους οι ιδιοκτήτες δεν παρεμβαίνουν συντηρώντας τα αρχοντικά και συμπεραίνει πως οφείλεται κυρίως σε οικονομικούς λόγους, διότι κάποιος ιδιοκτήτης ίσως να μη δύναται οικονομικά να συντηρήσει έστω τη σκεπή και αναφέρει επίσης πως υπάρχουν και περιπτώσεις ιδιοκτητών οι οποίοι δεν αντιλαμβάνονται τη σημαντική πολιτιστική και οικονομική αξία των σπιτιών, η οποία σύμφωνα με τα παραδείγματα της Ευρώπης, αναμένεται να αυξηθεί στο μέλλον. Ωστόσο σχολιάζει πως οι Ευρωπαίοι πολίτες όπως Ιταλοί, Γάλλοι κλπ, έχουν αναπτύξει παιδεία η οποία τους επιτρέπει να εκτιμούν τον πολιτισμό και την αξία του, τόσο ως ένα οικονομικό πλεονέκτημα, όσο και ως ένα συμβολικό κεφάλαιο, αντίθετα με την περίπτωση της Καστοριάς, όπου στο ιστορικό κέντρο εντοπίζονται καταστροφές, υποβαθμίζοντας την αξία του. «Σ: ...εεε έχουν μια άλλη παιδεία σχετικά με το πως πρέπει να είναι το σπίτι. Δηλαδή στη βόρεια Ιταλία και στη νότια και στην κεντρική Ιταλία, και σε όλες τις υπόλοιπες χώρες, δεν έχει καταστραφεί σχεδόν σε καμία πόλη το ιστορικό κέντρο. Υπάρχει...» Συμπληρώνει πως αν και τα τελευταία χρόνια υπάρχει σημαντική βελτίωση ως προς την παιδεία των Ελλήνων, που επιτρέπει σε πολλούς να εκτιμήσουν την αξία του πολιτισμού, συγκριτικά με τους υπόλοιπους πολίτες της Ευρώπης αναφέρει χαρακτηριστικά πως «είμαστε αρκετά πίσω».

Ο Σ, αναφέρει πως αν το ιστορικό κέντρο ήταν ακόμα όπως το γνώρισε ο ίδιος πριν σαράντα χρόνια, τότε η αξία του θα ήταν τεράστια. Αντ' αυτού στο παρόν, το ιστορικό κέντρο όπως περιγράφει, έχει αποκτήσει μια αμφίβολη αισθητική, καθώς μέσα σε αυτό έχουν χτιστεί σύγχρονα αρχιτεκτονικά κτίσματα που αλλοιώνουν τον χαρακτήρα της πόλης και δημιουργεί πλήγμα στον τουρισμό που αναζητά ένα περιβάλλον αυθεντικά διατηρημένο. Σχολιάζει πως αν είχαν πραγματοποιηθεί παρεμβάσεις συντήρησης τα τελευταία τριάντα χρόνια, τότε πολλά αρχοντικά θα υπήρχαν ακόμα και ο χαρακτήρας της περιοχής θα ήταν τελείως διαφορετικός σε σχέση με το πως εντοπίζεται σήμερα. «Τώρα αυτό το μεικτό, μερικά αρχοντικά και πολυκατοικίες που έχουν μια αμφίβολη αισθητική, εεε δεν είναι και κάτι που ελκύει πάρα πολύ. Ελκύει πάρα πολύ, τον επισκέπτη ένα περιβάλλον που έχει χαρακτήρα. Θα είχε πολύ χαρακτήρα, το Ντολτσό, αν όλα τα αρχοντικά που ήτανε χτισμένα και ήταν στα πόδια τους μέχρι πριν από 15 χρόνια, 20, άντε 30, εεε ήταν ακόμη στα πόδια τους». Συμπληρώνει πως η ιστορική και αισθητική σπουδαιότητα των διατηρητέων κτισμάτων κινεί το τουριστικό ρεύμα και πως η σπουδαιότητα αυτή εκλείπει από τις σύγχρονες οικοδομές που εμφανίστηκαν τα τελευταία σαράντα χρόνια στον οικισμό. Θεωρεί πως είναι μεγάλο πλεονέκτημα για μία πόλη να έχει ιστορικό κέντρο και αναπτύσσει λέγοντας πως και η Καστοριά θα μπορούσε να κρατήσει σε μία καλή κατάσταση τα αρχοντικά της, ώστε να αναβαθμιστεί η περιοχή και να είναι ελκυστική σαν περιβάλλον. Ωστόσο ακόμα και για τα κτίσματα που έχουν απομείνει υποστηρίζει πως είναι σημαντικό να πραγματοποιηθούν

εντατικές ενέργειες για τη διάσωσή τους.

Ο Σ, εξετάζει τις επιπτώσεις της υποβάθμισης του ιστορικού κέντρου στην κοινότητα αναφέροντας πως πρόκειται για ένα αντιαισθητικό φαινόμενο που εγκυμονεί κινδύνους για τη σωματική ακεραιότητα των κατοίκων, χαρακτηρίζοντάς το ως θλιβερό. *«Σ: Εντάξει είναι ένα άσχημο φαινόμενο, να βλέπεις σπίτια πεσμένα ή που πρόκειται να πέσουν σε λίγο, είναι άσχημο και περιέχει κάποιους κινδύνους για παιδάκια, για μεγάλους που περνάνε και είναι εντελώς αντιαισθητικό και θλιβερό.»* Συμπληρώνει πως επηρεάζει ακόμα και τους επισκέπτες της πόλης οι οποίοι δεν μένουν ευχαριστημένοι από αυτό το θέαμα και καταλήγει πως στον ίδιο προκαλούνται στενάχωρα συναισθήματα παρατηρώντας την κατάρρευση των αρχοντικών. *«Ίσα ίσα νομίζω πως είναι πάρα πολύ στενάχωρο αυτό. Τουλάχιστον εμένα αυτό που μου προκαλεί.»* Ωστόσο σχολιάζοντας τις επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των κατοίκων, θεωρεί πως ένα μεγάλο ποσοστό των ανθρώπων είναι συναισθηματικά αμέτοχοι, αδιαφορώντας για το φαινόμενο και συμπληρώνει πως υπάρχουν και άνθρωποι που εκτίμησαν τον πολιτισμό και η κατάρρευσή του, προκαλεί στενάχωρα συναισθήματα χωρίς όμως να έχουν τρόπο να αντιδράσουν. *«Σ: Ε τώρα δεν θα... Δεν μπορώ να ξέρω αν θα εεε γίνουν καταθλιπτικοί οι άνθρωποι επειδή ε... Όχι. Δεν νομίζω γιατί πάρα πολύ μεγάλο ποσοστό των ανθρώπων, αδιαφορεί για την πτώση των αρχοντικών. Δεν... Εεε, δεν τους προκαλεί δηλαδή κάποιο συναίσθημα. Ότι πέφτουν, ότι συνεχίζουν και πέφτουν ας πούμε. Κάποιους ανθρώπους. Είναι βέβαια πολλοί που τα εκτίμησαν και στεναχωριούνται αλλά δεν έχουν και τρόπο να αντιδράσουν.»*

Ο Σ, παρατηρεί την υποβάθμιση στην περιοχή, η οποία έχει συμβεί σε βάθος χρόνου. Όπως υποστηρίζει, η κατάρρευση δημιουργεί οικονομικές συνέπειες, μέσα από την αλλοίωση της πολιτισμικής ταυτότητας, η οποία αποτελεί σοβαρό παράγοντα για τον τουρισμό και την ανάπτυξη της πόλης. Παρά τις αρνητικές συνέπειες στον πολιτισμό, την οικονομία και την ποιότητα ζωής των κατοίκων, ο συμμετέχων αναφέρει πως δεν υπάρχουν αντιδράσεις ή συλλογικές κινητοποιήσεις, για το φαινόμενο, που ίσως και να έφερναν θετικά αποτελέσματα, διότι λείπει ο αυθορμητισμός, για να υποστηριχτούν συλλογικές προσπάθειες. Όπως περιγράφει, ο ίδιος εκτίμησε και επένδυσε ένα οικονομικό κεφάλαιο στον πολιτισμό με την αγορά και τη συντήρηση του αρχοντικού. Αναφέρει όμως πως ορισμένοι ιδιοκτήτες δεν αντιλαμβάνονται τη σπουδαιότητα της ιδιοκτησίας τους, την οποία παραμελούν και αφήνουν στην κατάρρευση και συμπληρώνει πως τα ιδιωτικά αρχοντικά εξαρτώνται από τους ιδιοκτήτες οι οποίοι θα χρειαστεί είτε να επενδύσουν οικονομικό κεφάλαιο για τη συντήρηση, είτε να ενταχθούν σε κάποιο πρόγραμμα επιχορήγησης, ανάλογα με την εποχή. Ωστόσο τονίζει πως και οι δήμοι έχουν περιορισμένες δυνατότητες σε περίοδο οικονομικής κρίσης και παρατηρεί και περιορισμένο ενδιαφέρον. *«Σ: ...Αλλά οι δυνατότητες που έχουν οι δήμοι κατά τη γνώμη μου, σε αυτή τη συγκυρία με την κρίση την οικονομική και όλα τα σχετικά, είναι περιορισμένες. Αλλά και το ενδιαφέρον, είναι περιορισμένο.»* Σημειώνει πως ορισμένοι δήμοι

δείχνουν ενδιαφέρον για αυτού του είδους τον πολιτισμό, ενώ άλλοι είναι εντελώς αδιάφοροι. Σίγουρα όμως η οικονομική κατάσταση της χώρας, δεν προσφέρεται για γενναιόδωρες επεμβάσεις.

Σχολιάζοντας αναστηλωμένα κτίρια που επέφεραν θετικά αποτελέσματα στην πόλη, αναφέρεται στο αρχοντικό Γσιατσιαπά, το οποίο ανήκει στη δημόσια ιδιοκτησία. Όπως συμπληρώνει, για αρχοντικά που ανήκουν στο δημόσιο, γίνονται προσπάθειες διάσωσης και ο χρόνος θα δείξει αν οι προσπάθειες αυτές επαρκούν. Σχετικά με την αξιοποίηση των αναστηλωμένων αρχοντικών, αναφέρει πως υπάρχουν περιπτώσεις που τα αρχοντικά πράγματι αξιοποιούνται, ενώ σε άλλες περιπτώσεις παραμένουν κλειστά, με κίνδυνο να προκληθούν εκ νέου φθορές. *«Σ: Σε κάποιες περιπτώσεις αξιοποιούνται, σε κάποιες άλλες παραμένουν κλειστά.»* Συμπληρώνει πως τα αρχοντικά αυτά, θα ήταν ιδανικό να χρησιμοποιηθούν για τις ανάγκες του δημοσίου, ή να κατοικούνται ώστε να παρέχουν τη φροντίδα της συντήρησης οι ένοικοι. Όπως προειδοποιεί, ένα σπίτι που δεν κατοικείται, είναι μοιραίο ότι θα έχει προβλήματα.

Απατώντας στο ερώτημα αν υπάρχει αλληλεγγύη στις σχέσεις των πολιτών, ώστε να υποστηριχθεί μια συλλογική κινητοποίηση στραμμένη στη διάσωση του πολιτιστικού περιβάλλοντος, στηρίζει πως το φαινόμενο αφορά κυρίως οικονομικούς δείκτες και όχι συναισθηματικά κριτήρια. Όπως εκτιμά στο άμεσο μέλλον πρόκειται να καταρρεύσουν επιπλέον αρχοντικά. *«Σ: Συναισθηματικά στηρίζω σε αυτή τη περίπτωση δεν έχει και μεγάλη αξία. Εεε το ζήτημα της διατήρησης των σπιτιών που πρόκειται να καταρρεύσουν στο άμεσο μέλλον, είναι αρκετά που θα πέσουν στο άμεσο μέλλον, έχει να κάνει με οικονομικούς δείκτες».* Αναλύει πως σε αυτή τη περίπτωση δεν έχει σημασία η συμπάθεια και η αλληλοϋποστήριξη ανάμεσα στους γείτονες, εφόσον το ζήτημα είναι οικονομικό και δεν υπάρχει η δυνατότητα οικονομικής υποστήριξης. Συμπληρώνει πως κινητοποιήσεις με συναισθηματικά κίνητρα είναι γοητευτικές αλλά όχι αποτελεσματικές. *«...Εεε το συναισθηματικό είναι ένα γοητευτικό μεν, να υποστηρίξεσαι συναισθηματικά από κάποιους, αλλά αποτελεσματικό δεν είναι.»* Αναφέρει πως έχει σημασία να βελτιωθεί η παιδεία στις νέες γενιές ώστε να μπορούν να κατανοήσουν την πολιτισμική αλλά και την οικονομική σπουδαιότητα των κτιρίων και υποστηρίζει πως η πραγματική αξία τους δεν εκτιμήθηκε ποτέ από τους πολίτες της πόλης, οι οποίοι πούλησαν πολλά αρχοντικά στην περιοχή, σε τιμές που υποβιβάζουν την αξία τους, συμπληρώνοντας πως αυτό είναι κάτι που δε συμβαίνει σε Ευρωπαϊκές χώρες που σέβονται την πολιτιστική κληρονομιά. *«Δηλαδή έχουν μία αξία που δεν εκτιμήθηκε αρκούντως κατά τη γνώμη μου, από τους πολίτες της πόλης. Εεε πουλήθηκαν άπειρα σπίτια στην περιοχή μας, σε τιμές πολύ χαμηλότερες από ένα απλό διαμέρισμα σύγχρονης πολυκατοικίας. Αυτό γιατί δεν υπήρχε. Πράγματα που δεν συμβαίνουν στις ε χώρες τις κεντρικής Ευρώπης. Αυτό συμβαίνει γιατί δεν εκτιμήθηκε ποτέ η αξία τους. Η πραγματική τους αξία»*

Κλείνοντας, δηλώνει πως ο ίδιος είναι πολύ ικανοποιημένος για αυτή την επένδυση η οποία

του ανταποδίδει οικονομικά και συναισθηματικά. «Σ: Εγώ να συμπληρώσω ότι είμαι πολύ ικανοποιημένος με την... Και με την αγορά του σπιτιού αυτού και με την πορεία του και με την απόδοσή του οικονομικά. Είμαι ικανοποιημένος και είμαι ευτυχής που είμαι ιδιοκτήτης ενός πολύ όμορφου σπιτιού.»

5.6 Ανάλυση ημιδομημένης συνέντευξης - Ομάδα εστίασης

Σε αυτό το σημείο, είναι σκόπιμο να παρουσιαστεί το πλαίσιο συζήτησης της εστιασμένης ομάδας, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 23.12.2019, στον ιδιωτικό χώρο της ερευνήτριας. Ο χώρος ήταν διαμορφωμένος ώστε να μπορεί να υποστηρίξει τη συζήτηση, με άνεση και ησυχία και διέθετε ως μέσω καταγραφής, πρόγραμμα ηχογράφησης. Στο σημείο που πραγματοποιήθηκε η συζήτηση, τοποθετήθηκε κεντρικά ένα ευρύχωρο τραπέζι και περιμετρικά οι θέσεις των συμμετεχόντων, στους οποίους μοιράστηκε χαρτί και στυλό ώστε να υπάρχει η δυνατότητα να κρατήσουν σημειώσεις, για να διευκολυνθεί η ροή της συζήτησης, χωρίς να υπάρχουν διακοπές και παράλληλες συζητήσεις. Οι συμμετέχοντες είχαν προνοήσει να προωθήσουν το υλικό που συλλέχθηκε από τις δράσεις και επέλεξαν τις φωτογραφίες από τις οποίες θα αναπτύξουν τη θεματολογία της συζήτησης, με οπτικές μεθόδους.

Το οπτικό υλικό που συλλέχθηκε από την εστιασμένη ομάδα, μέσα από τις δράσεις που έχουν αναφερθεί, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως τρόπος εκμείευσης λεκτικών δεδομένων συμπληρωματικά της συζήτησης, για την καλύτερη κατανόηση των θεμάτων που εντοπίστηκαν και με μεγαλύτερη ακρίβεια. Η χρήση των φωτογραφιών, παρέχει τη δυνατότητα αυτενεργού δράσης και ελέγχου των συμμετεχόντων απέναντι στην ερευνητική διαδικασία και πλαισιώνει τις ιστορίες τους με αναμνήσεις, προσφέροντας πλουσιότερες περιγραφές και ενδυνάμωση. Επιπλέον η χρήση των εικόνων, μπορεί να επιτρέψει στα μέλη να καταγράψουν και να αναστοχαστούν τα δυνατά σημεία και τις ανησυχίες τόσο των ίδιων όσο και της ομάδας, να ενθαρρύνει τον κριτικό διάλογο και τη γνώση πάνω σε ζητήματα που απασχολούν το άτομο και την κοινότητα μέσω της συζήτησης περί των φωτογραφιών με άλλα άτομα και να ενημερώσει ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο με φωτογραφικά τεκμήρια.⁴⁸

Η αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων στις δράσεις που προηγήθηκαν με την ενεργή συμμετοχή τους, δημιούργησε μια συνθήκη οικειότητας ανάμεσα στα μέλη μέσα από μια κοινή βιοματική εμπειρία, συγκεντρώνοντας όλα τα εφόδια για να αναπτυχθεί η εστιασμένη συζήτηση. Παρακάτω παρουσιάζονται τα αποτελέσματα όπως προκύπτουν από την επεξεργασία των δεδομένων.

Η συζήτηση ξεκινάει με την παρουσίαση του φωτογραφικού υλικού που συνέλεξε η Μ. Η Μ, περιγράφει τις εικόνες που εντόπισε στο ιστορικό κέντρο της Καστοριάς, στην περιοχή Ντολτσό, αναφέροντας πως της προκάλεσε εντύπωση η κατάσταση των αρχοντικών,

⁴⁸ Στο κεφάλαιο 4. Μεθοδολογία, 4.4.3 Οπτικές μέθοδοι, αναφέρεται αναλυτικότερα η χρήση οπτικών μεθόδων.

χαρακτηρίζοντας τα μισογκρεμισμένα, ενώ συμπληρώνει επίσης πως κάποια αρχοντικά πλέον δεν υπάρχουν. Παρουσιάζει φωτογραφίες με κτίρια που έχουν υποστεί σοβαρές υλικές φθορές, σε επικίνδυνο βαθμό, με εμφανή στοιχεία εγκατάλειψης που απειλούν με κατάρρευση, θέτοντας την εγκατάλειψη και την επικινδυνότητα ως θεμελιώδη θέματα που αναδύονται με την πρώτη ανάγνωση. Στη συνέχεια αναπτύσσει παρουσιάζοντας ένα κτίσμα περικαλυμμένο με ευτελή ύφασμα, σε σοβαρό στάδιο κατάρρευσης για το οποίο παραθέτει συγκριτικά, παλαιότερη φωτογραφία από το προσωπικό της αρχείο, όπου το κτίριο εμφανίζεται σε πιο άρτια κατάσταση, θίγοντας με τον τρόπο αυτό επιπλέον ζητήματα αισθητικής και πολιτισμικής κατάρρευσης, χρονικά πλαισιωμένα. Η ίδια αισθάνεται συγκλονισμένη και την ανατριχιάζει όπως περιγράφει, η συνειδητοποίηση της παραμέλησης των αρχοντικών που αποτελούν την παράδοση του τόπου ως σύμβολα ιστορικής και αισθητικής αξίας που κληροδοτήθηκαν από τις προηγούμενες γενιές. Συμπληρώνει πως η πολιτιστική κληρονομιά η οποία θα χρειαζόταν να διαφυλάσσεται και να εκτιμάται ως συμβολικό κεφάλαιο, στην πραγματικότητα φανερώνεται ως κοινωνικό απόβλητο του σύγχρονου πολιτισμού. «*M: ...Δεν υπάρχουνε πια. Είναι πραγματικά... Σαν να είναι τα σκουπίδια του πολιτισμού μας πλέον και όχι σαν να είναι κάτι το οποίο θα έπρεπε να είμαστε περήφανοι.*» Συγκεκριμένα αναφέρει, πως στην περιοχή Ντολτσό, εντοπίζει απομεινάρια αρχοντικών μέσα στο σύνολο της γραφικής γειτονιάς ως αποτελέσματα της αδιαφορίας και της υποτίμησης του πολιτιστικού πλούτου, τα οποία της προκαλούν δυσάρεστη ψυχολογία, αναφέροντας αίσθημα ψυχοπλακώματος. «*M: Εμένα αυτό δε μου αρέσει καθόλου σαν αίσθηση. Εεε με ψυχοπλακώνει...*». Η Μ, γνωστοποιεί το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της για την ιστορία της πόλης και τη συνήθεια της να φωτογραφίζει και να ερευνά κτίρια στο ιστορικό κέντρο. Εξηγεί πως μέσα στα γκρεμισμένα σπίτια, έχει φωτογραφίσει αντικείμενα συμβολικής αξίας όπως ρούχα και μπαούλα εποχής, τα οποία ενώ θα ήταν σημαντικό να αποτελούν μουσειακή συλλογή, σαπίζουν παρατημένα σε άθλιες συνθήκες. Η συμμετέχουσα συμπεραίνει πως η κατάσταση αυτή τη θλίβει γιατί υποτιμά τις δυνατότητες της πόλης.

Στη συνέχεια τον λόγο παίρνει ο Β, ο οποίος με βάση το οπτικό του υλικό, σχολιάζει πως και ο ίδιος έχει παρατηρήσει επικίνδυνα αρχοντικά στην περιοχή Ντολτσό και περιπτώσεις αρχοντικών τις οποίες περιγράφει ως χωματερές, αναπτύσσοντας πως παρατήρησε σκουπίδια στον εσωτερικό χώρο των αρχοντικών αλλά και στον κοινόχρηστο χώρο της γειτονιάς, που αποτελούν κίνδυνο για τη δημόσια υγεία και σηματοδοτούν αδιαφορία για την ποιότητα ζωής των κατοίκων. «*B: Εεε αδιαφορία, έχουν μεγαλύτερη αδιαφορία για τους πολίτες, εεε για τους δημόσιους χώρους. Από την άλλη, είναι εστία μόλυνσης και έχουν γίνει χωματερές.*» Ο Θ, συμφωνεί με τον Β και αναφέρει πως και ο ίδιος έχει εντοπίσει το ίδιο θέμα. Παρουσιάζει μία φωτογραφία στην οποία απεικονίζεται το εσωτερικό ενός σπιτιού και διακρίνονται σκουπίδια αλλά και ζημιές από την παρουσία τρωκτικών, τονίζοντας την υγειονομική επικινδυνότητα ως απειλή για τα παιδιά που παίζουν στη γειτονιά. Στο ίδιο θέμα, τοποθετείται με μία ακόμα

φωτογραφία που απεικονίζει μία λεκάνη τουαλέτας, αφημένη στον προαύλιο χώρο του σπιτιού, και προειδοποιεί για τους κινδύνους που επιφυλάσσει και στη συνέχεια δείχνει άλλες δύο φωτογραφίες από εσωτερικό χώρο γεμάτο με σκουπίδια όπως πλαστικά ποτήρια και μπουκάλια, συσκευασίες και πλαστικές σακούλες, σχολιάζοντας πως οι πολίτες μετατρέψανε σε σκουπιδότοπο, ένα κτίριο που ήδη λεηλατείται από τις καιρικές συνθήκες στις οποίες είναι εκτεθειμένο, συμπληρώνοντας πως οι κάτοικοι δε δείχνουν ενδιαφέρον για την κατάσταση του αρχοντικού, επιβαρύνοντας την επιπλέον. Ο Θ, αναφέρει πως γνώριζε μέχρι ένα σημείο για την κατάσταση με τα σκουπίδια στους δημόσιους χώρους, αλλά περιγράφει την έκπληξη του, όταν παρατήρησε πως υπήρχαν σκουπίδια στο εσωτερικό του κτίσματος, στις φωτογραφίες που συνέλεξε από την περιπατητική δράση, και συμπληρώνει πως έμεινε άναυδος καθώς αυτό είναι κάτι που δε γνώριζε ότι συμβαίνει. «Θ: Κοίτα, για τα σκουπίδια στον εξωτερικό χώρο γύρω από τα αρχοντικά, είχα μία μικρή γνώση. Για τον εσωτερικό χώρο, όχι δεν είχα. Δηλαδή και αυτό με εξέπληξε. Όταν τα παρατήρησα μέσω της κάμερας, γιατί εντάξει δεν μπορούσες να πας και πολύ κοντά, λόγω... Μη πέσει τίποτα πάνω σου, λίγο έτσι στα γρήγορα μια ματιά που είδα και τις φωτογραφίες στο τέλος, παρατήρησα ότι υπάρχουν πάρα πολλά σκουπίδια και έμεινα άναυδος δηλαδή...» Αναφορά κάνει και στην επικινδυνότητα των κτισμάτων που αισθάνθηκε περπατώντας στο ιστορικό κέντρο. Η κατάσταση αυτή του δημιουργεί συναισθήματα εκνευρισμού και λύπης. Όπως αναφέρει, δεν πίστευε πως αυτά τα εξαιρετικά κτίρια θα εντοπιζόταν σε αυτή την κατάσταση, η οποία φανερώνει την αδιαφορία τόσο των πολιτών με τη ρύψη σκουπιδιών όσο και του δήμου που δεν αναλαμβάνει τον καθαρισμό τους.

Παίρνοντας αφορμή από την αναφορά του Θ για τη στάση του δήμου, επεκτείνει τη συζήτηση η Τ, η οποία εντοπίζει στις φωτογραφίες της, σημάνσεις έξω από εγκαταλειμμένα αρχοντικά που γράφουν “Υπεύθυνος Ιδιοκτήτης”. Σχολιάζει πως η νομοθεσία ορίζει υπεύθυνους τους ιδιοκτήτες για την κατάρρευση, χωρίς να υπολογίζονται προβλήματα ιδιοκτησιακά και οικονομικά που εμποδίζουν τους ιδιοκτήτες να συντηρήσουν τα αρχοντικά, αφήνοντας τα στην τύχη τους. Συμπληρώνει πως οι επιγραφές αυτές του δήμου, δεν εξασφαλίζουν κάτι, ούτε για τη διάσωση των αρχοντικών, ούτε για την καθαριότητα του περιβάλλοντος χώρου, εφόσον είναι γνωστό πως οι περισσότεροι ιδιοκτήτες δεν κατοικούν στην Καστοριά. Αναφέρει πως σαν κτίσμα μπορεί να είναι υπεύθυνος ο ιδιοκτήτης για τη συντήρησή του αλλά εφόσον οι ιδιοκτήτες λείπουν, φαίνεται πως αδιαφορεί και η ίδια η πολιτεία που δεν κάνει τις απαραίτητες ενέργειες ώστε να κρατηθεί ο χώρος καθαρός. Αδιαφορία εντοπίζει και από τους περίοικους της περιοχής, που όπως περιγράφει ενώ βλέπουν στη γειτονιά τους ένα κτίσμα απεριποίητο, με άγρια βλάστηση όπως τονίζει, επιβαρύνουν επιπλέον την κατάσταση με τη ρύψη σκουπιδιών με αποτέλεσμα η γειτονιά τους να μετατρέπεται σε μία χωματερή που αποτελεί εστία μόλυνσης και συγκεντρώνει τροφικά και φίδια, συμφωνώντας με την άποψη του Θ, που αναφέρθηκε και ο ίδιος στο θέμα.

Αναπτύσσει τη συζήτηση παρουσιάζοντας μία φωτογραφία, στην οποία διακρίνεται επιγραφή που γράφει: “Παρακαλούμε, μην βάζετε τον κάδο μπροστά στο σπίτι. Κίνδυνος πυρκαγιάς. Σας ευχαριστούμε, εκ των ιδιοκτητών.” Όπως σχολιάζει ένα ακόμα πρόβλημα σε αυτές τις περιοχές, είναι πως υπάρχει κίνδυνος πυρκαγιάς που μπορεί να πυροδοτηθεί εξαιτίας της βλάστησης και των σκουπιδιών που εντοπίζονται στα αρχοντικά. Η ίδια περιγράφει πως στη δράση περιπατητικής, εντοπίστηκαν από την ομάδα τουλάχιστον 3-4 αρχοντικά που έχουν καεί ολοσχερώς και μάλιστα αναφέρει πως ορισμένοι ιδιοκτήτες επιδιώκουν φωτιές στα αρχοντικά τους, ώστε να πέσει το αρχοντικό και να επωφεληθούν τουλάχιστον από την επικινδυνότητα. *«Τ:... Κάποιοι μάλιστα το επιδιώκουν και φωτιές τέτοιες υπάρχουν σε πολλά αρχοντικά. Παρατηρήσαμε στο οδοιπορικό που κάναμε ότι τουλάχιστον 3-4 αρχοντικά έχουν καεί ολοσχερώς. Είναι ένας τρόπος δηλαδή και αυτό κάποιοι ιδιοκτήτες που βάζουν φωτιές για να... Για να πέσει το αρχοντικό και να επωφεληθούν ας πούμε έστω από την επικινδυνότητα.»* Σχολιάζοντας την επικινδυνότητα των κτισμάτων, δείχνει μια φωτογραφία από ένα μπαλκόνι διατηρητέου, το οποίο βρίσκεται σε κακή κατάσταση και απειλεί με κατάρρευση, σημειώνοντας πως δεν υπήρχε ούτε μια επιγραφή προειδοποίησης. Η Τ, συμπεραίνει πως με μία επιγραφή “υπεύθυνος ιδιοκτήτης”, αποποιούνται όλων των ευθυνών και η πολιτεία και ο δήμος και ο ιδιοκτήτης που μπορεί να μην είναι και ενήμερος.

Η Μ, παίρνει τον λόγο για δεύτερη φορά και συμφωνεί με όσα προανέφερε η Τ. Εξηγεί πως στις γειτονιές Ντολτσό και Απόζαρι, υπάρχουν παιδιά που βρίσκουν ψυχαγωγία στην εξερεύνηση των εγκαταλελειμμένων σπιτιών. Όπως υποστηρίζει η κατάσταση των αρχοντικών επιφυλάσσει πολλούς κινδύνους, αναφέροντας περιστατικά τραυματισμού παιδιών που επιχείρησαν να προσεγγίσουν αρχοντικά, καθώς δεν υπήρχε κάποια προειδοποίηση, αλλά και κάποιος τρόπος να αποτρέψει την είσοδο τους. Επισημαίνει πως πρόσφατα υπήρξε και ξέσπασμα πυρκαγιάς σε ένα κτίριο στην περιοχή Ντολτσό με κίνδυνο να καεί και ένα από τα πιο σημαντικά μνημεία της πόλης, το αρχοντικό Εμμανουήλ. Όπως περιγράφει, η κατάσταση ήταν ιδιαίτερα κρίσιμη καθώς απειλήθηκε ένα πλούσιο στοιχείο του πολιτισμού. Η Τ, συμπληρώνει πως αυτό αποτελεί κίνδυνο και για τα γειτονικά σπίτια και ο Β αναφέρει πως η πυρκαγιά αποτελεί μεγάλο κίνδυνο για ολόκληρη την περιοχή η οποία είναι ιδιαίτερα ευάλωτη, λόγω των ξύλινων κατασκευών που ποικίλουν. Η Τ, τονίζει πως πριν φτάσουμε να μιλάμε για συντήρηση, θα χρειαζόταν έστω να γίνει πρώτα ο καθαρισμός των χώρων εσωτερικά και εξωτερικά από τα γκρεμισμένα αρχοντικά. Όπως αναφέρει αυτό θα έπρεπε να είναι οπωσδήποτε μια μέριμνα και της γειτονιάς, αλλά δε φαίνεται να υπάρχει κινητοποίηση. Συμπληρώνει πως ορισμένες γειτονιές είναι τόσο απομονωμένες, ειδικά στην περιοχή Απόζαρι, που τις χαρακτηρίζει αποκομμένες και απόκοσμες, περιγράφοντας πως υπάρχει σοβαρή παραμέληση τόσο στα αρχοντικά όσο και στον περιβάλλοντα χώρο, που εντοπίζεται αλλοίωση ακόμα και στο έδαφος. Καταλήγει πως δεν υπάρχει κάποια μέριμνα, ώστε να βελτιωθεί έστω η εικόνα της περιοχής. *«Τ: ... κάποιες*

γειτονίες είναι τελείως απομονωμένες. Αυτή ας πούμε ανεβαίνοντας από το Απόζαρι, για να πάμε προς την περιοχή Αγίου Στεφάνου, Αϊ Μηνά, βλέπεις εκεί η γειτονιά είναι τελείως εεε αποκομμένη και είναι σαν να είσαι σε μια απόκοσμη περιοχή...» Η Μ, εντοπίζει επίσης, πως στα κτίσματα αυτά υπάρχουν περιπτώσεις που στεγάζονται άνθρωποι, οι οποίοι ψάχνουν ένα προσωρινό καταφύγιο, ώσπου να δραστηριοποιηθεί ο ιδιοκτήτης και να ασχοληθεί με την κατάσταση, στην οποία τίθεται θέμα επικινδυνότητας.

Τον λόγο παίρνει η Χ, η οποία παρουσιάζει φωτογραφίες που απεικονίζουν λινάτσες περιμετρικά από μισογκρεμισμένα παραδοσιακά σπίτια. Όπως αναφέρει μετά τα σκουπίδια, θεωρεί πως είναι ένα σημαντικό θέμα που αφορά και στην αισθητική της περιοχής. Υποστηρίζει πως οι φωτογραφίες της τραβήχτηκαν δίπλα από το λαογραφικό μουσείο Καστοριάς, το οποίο επισκέπτονται και τουρίστες ώστε να ενημερωθούν για την ιστορία και την παράδοση του τόπου. Βγαίνοντας από το μουσείο, αντικρίζει κανείς τα περικαλυμμένα κτίρια, τα οποία όπως συμπληρώνει η Χ, είναι ένα αντιαισθητικό θέαμα που δεν παρέχει κάποια προστασία στους πολίτες. Θεωρεί πως η λύση αυτή θα πρέπει να αποσυρθεί γιατί εκτός του ότι δεν εξυπηρετεί στην πραγματικότητα κάποιο σκοπό, εφόσον στις επόμενες φωτογραφίες παρατηρείται πως οι λινάτσες δεν είναι καν σωστά τοποθετημένες, υποβαθμίζει επιπλέον την αισθητική και την ταυτότητα της περιοχής, της οποίας τα χαρακτηριστικά προσελκύουν τουρισμό. «Χ:... καλά θα κάνει αυτός που είναι υπεύθυνος να το προσέξει πάρα πολύ και να το αποσύρει ίσως, γιατί και στην επόμενη φωτογραφία που έχω τραβήξει, παρατηρούμε πως οι λινάτσες δεν είναι καν σωστά τοποθετημένες. Που σημαίνει ότι, ούτε εδώ βλέπουμε κάτι που καλύπτεται, ούτε κάτι που προφυλάσσεται και ασχημαίνει πάρα πολύ την περιοχή...» Η Χ, εξετάζει ακόμα ένα ζήτημα μέσα από το φωτογραφικό της υλικό, στο οποίο παρατηρεί ένα ακόμα άσχημο θέαμα που είναι το βάψιμο των διατηρητέων κτιρίων με σπρέι. Η ίδια, σχολιάζει πως αγαπάει τα γκράφιτι ως μορφή έκφρασης, αλλά υποστηρίζει πως όσο αφορά στα διατηρητέα, είναι σημαντικό να έχουν τη δική τους αισθητική, αναλλοίωτη. Ασκεύει κριτική αναφέροντας πως έχει σημασία σε ένα γκράφιτι να υπάρχει κάποιο νόημα να βρίσκεται στον δημόσιο χώρο, διαφορετικά ενσωματώνεται ως βρομιά, ειδικά όταν τα σχέδια αφορούν οπαδικά συνθήματα, τα οποία δεν αποτελούν μια γόνιμη μορφή διαμαρτυρίας στο συγκεκριμένο σημείο. Καταλήγει πως οι παρεμβάσεις αυτές είναι άτοπες και χρειάζονται διόρθωση διότι αλλοιώνουν την αισθητική της περιοχής και δημιουργούν αρνητικά συναισθήματα στους επισκέπτες της. Ο Β, συμπληρώνει σε όσα είπε η Χ, πως σε αυτές τις περιπτώσεις δεν είναι εύκολη διαδικασία να διορθωθούν τα βαψίματα, καθώς προκύπτουν δυσκολίες που έχουν να κάνουν με το μέγεθος και τη σύσταση των χρωμάτων που χρησιμοποιήθηκαν και για να καθαριστούν, τονίζει πως θα υπάρχει και αναπόφευκτη φθορά στον τοίχο του σπιτιού με μη αναστρέψιμες επιπτώσεις. Η Χ, παίρνει ξανά τον λόγο και παρουσιάζει φωτογραφίες από σύγχρονες κατοικίες, μέσα στον παραδοσιακό οικισμό, σχολιάζοντας πως είναι άλλου τύπου σπίτια, τα οποία αλλοιώνουν την ταυτότητα του τόπου

και την αισθητική της περιοχής, παρομοιάζοντας τα σπίτια αυτά ως σκουπίδια μέσα σε μία ομορφιά, καταλήγοντας πως είναι κάτι που το θεωρεί τελείως λάθος. Η Μ, συμφωνεί με την άποψη της Χ και συμπληρώνει πως φαίνεται να σαν εκμοντερνίζουν μια περιοχή που θα έπρεπε να διαφυλαχθεί ακέραια. Συνεχίζει λέγοντας πως θα χρειαζόταν απλά να περιποιηθεί η περιοχή και να αναλάβει ο κάθε ένας να αναδείξει και να εκμεταλλευτεί την ταυτότητα του τόπου αντί να την αλλοιώνει με σύγχρονες κατασκευές που αλλάζουν τον χαρακτήρα της πόλης και χάνετε το παραδοσιακό στοιχείο για το οποίο τονίζει πως θα έπρεπε να είμαστε περήφανοι.

Η Τ, παίρνει τον λόγο και σχολιάζει πως ισχύει νομοθεσία για τα χαρακτηρισμένα αρχοντικά που απαγορεύει να ξαναχτιστούν με άλλη τεχνοτροπία, αλλά υπήρξαν εποχές που τέτοια περιστατικά έγιναν στα τυφλά όπως συμπληρώνει ο Β, ο οποίος αναφέρεται σε ένα αρχοντικό με το οποίο σχετιζόταν ως κληρονόμος η γιαγιά του. Ο ίδιος περιγράφει πως το σπίτι δόθηκε σε αντιπαροχή με έναν μηχανικό ο οποίος είχε το μεγαλύτερο ποσοστό 90%. Όπως υποστηρίζει, ο μηχανικός δεν ήθελε το σπίτι στην παραδοσιακή του μορφή και έτσι έβαλε φωτιά ώστε να κατεδαφιστεί και να χτίσει εκ νέου ένα κτίριο με άλλες προδιαγραφές. Το αποτέλεσμα ήταν η επέμβαση της εφορείας αρχαιοτήτων, που παρεμπόδισε τη διαδικασία και από τότε το σπίτι έχει μείνει στάσιμο χωρίς να υπάρχει κάποια λύση για την αξιοποίησή του. *«Β: Το έβαλε φωτιά για να καεί και να κατεδαφιστεί, με σκοπό να πάει να χτίσει καινούργιο. Εκεί μπήκε όμως η εφορεία αρχαιοτήτων και του είπε ότι δεν μπορείς να το χτίσεις όπως θέλεις. Πρέπει να το χτίσεις όπως ήταν. Και από τότε έχει μείνει έτσι, στάσιμο, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να βρει κανένας λύση. Ο τύπος έχει το 90% του σπιτιού, έχει τον πρώτο λόγο.»*

Ο Κ, ο οποίος μέχρι στιγμής δεν έχει πάρει θέση στη συζήτηση, παρουσιάζει τις φωτογραφίες του και εστιάζει σε θέματα που σχετίζονται με τη σωματική ακεραιότητα των κατοίκων μέσα από την παραμέληση της περιοχής. Ο ίδιος περιγράφει πως έχει εντοπίσει επικίνδυνες κατηφόρες στις περιοχές Ντολτσό και Απόζαρι, με διαβρωμένο πλακόστρωτο, χόρτα και φυτά που διαμορφώνουν μία δύσβατη διαδρομή, ειδικά τον χειμώνα που ο δρόμος παγώνει από τα χιόνια, με αποτέλεσμα να είναι επικίνδυνο να περπατηθεί. Ωστόσο και τους καλοκαιρινούς μήνες δηλώνει πως είναι μία άσχημη εικόνα και είναι πιθανό να επηρεάσει αρνητικά την τουριστική ανάπτυξη της πόλης. *«Κ: Λοιπόν, εγώ εντόπισα κάποιες κατηφόρες στο Απόζαρι και Ντολτσό, που έχουν διαβρωθεί, έχουν φυτρώσει ανάμεσα από τις πέτρες χόρτα και διάφορα φυτά, και στα σκαλιά όπως βλέπετε, τα οποία πιστεύω πως ένας τουρίστας που θα προτιμήσει την Καστοριά τον χειμώνα, που θα έχει πάγους και χιόνια, θα είναι πολύ επικίνδυνο να περπατηθούν.»* Οι φωτογραφίες του Κ, πυροδοτούν σχόλια ανάμεσα στους συμμετέχοντες Τ,Β,Θ. Η Τ, υποστηρίζει πως δεν αναλαμβάνει κάποιος να καθαρίσει τον δρόμο, ενώ ο Β απαντά πως είναι μία δύσκολη διαδικασία ο καθαρισμός των μυκήτων που έχουν αναπτυχθεί καθώς υπάρχει ενδεχόμενο αλλοίωσης του δρόμου. Ο Θ, διαφωνεί με τον Β και αναφέρει πως

υπάρχουν ειδικά φάρμακα για αυτή τη δουλειά και ο Β απαντάει πως τα φάρμακα είναι κοστοβόρα και διαβρώνουν την πέτρα. Ο Θ, υπερασπίζεται την άποψη του, λέγοντας πως δεν είναι ακριβά τα υλικά απλά δεν ασχολείται κανένας, συμφωνώντας με την αρχική τοποθέτηση της Τ. Επιπλέον, ο Θ συμπληρώνει πως οι καιρικές συνθήκες τους χειμερινούς μήνες επιβαρύνουν την κατάσταση και δεν προνοούν για ηλικιωμένους κατοίκους της περιοχής που βρίσκονται σε κίνδυνο, περπατώντας αυτά τα σοκάκια. Στη συνέχεια παίρνει τον λόγο η Μ, η οποία προσθέτει πως είναι κάτοικος σε περιοχή με πλακόστρωτο δρόμο και πως είναι απεριποίητος με αποτέλεσμα να σκοντάψει και η ίδια πολλές φορές. Συμπληρώνει, συμφωνώντας με τον Θ, πως είναι επικίνδυνο για τους ηλικιωμένους ανθρώπους και σχολιάζει για μια γενικότερη ανεπάρκεια περιποίησης των δρόμων, λέγοντας πως δεν υπάρχει ούτε κατάλληλος φωτισμός σε αυτές τις περιοχές. *«Μ:... Έχουν τραυματιστεί πάρα πολλοί άνθρωποι. Δεν υπάρχει ούτε ο κατάλληλος φωτισμός για να βλέπεις που πατάς, αλλά ούτε και η κατάλληλη περιποίηση για αυτούς τους δρόμους.»* Η Τ, συμφωνεί με την Μ και συμπληρώνει πως μέσα στα ερειπωμένα σπίτια, υπάρχουν και σπίτια που κατοικούνται, αλλά με την παραμέληση που παρατηρείται οι κάτοικοι δεν απολαμβάνουν μια ζωή με ευπρέπεια, καθώς η γειτονιά τους είναι γεμάτη σκουπίδια και αποτελεί μια δύσβατη περιοχή με πολλά προβλήματα. *«Τ: Ναι σίγουρα στις περιοχές αυτές δεν έχει και φωτισμό. Γιατί είναι ερειπωμένα τα σπίτια και αν υπάρχουν δυο, τρία που είναι αναπαλαιωμένα, δεν τους δίνουν τη δυνατότητα και αυτούς να ζουν σε μια γειτονιά με ευπρέπεια. Δηλαδή ζουν μέσα στα σκουπίδια, μέσα σε μια γειτονιά χωρίς εύκολη πρόσβαση, δεν έχουν που να παρκάρουν, δεν έχουν πως να μεταφερθούν, δηλαδή δημιουργούνται και άλλα προβλήματα.»* Ένα ακόμα πρόβλημα που εντοπίζει η Τ, είναι οι σκαλωσιές που βρίσκονται τοποθετημένες στα υπό κατάρρευση αρχοντικά ώστε να προστατευτούν και να μη πέσουν. Όπως αναφέρει, ούτε αυτές βοηθάνε σημαντικά, σχολιάζοντας πως μένουν εκεί για καιρό με αποτέλεσμα να εμποδίζουν τη διέλευση των πεζών και των αυτοκινήτων, δυσκολεύοντας τους περιοίκους, χωρίς να υπάρχει αποτέλεσμα στην αναστήλωση. Σχολιάζει πως με τον τρόπο αυτό δεν αντιμετωπίζεται το πρόβλημα ριζικά, καθώς η αδιαφορία και ο κίνδυνος πυρκαγιάς και κατάρρευσης, εξακολουθεί να υπάρχει.

Ο Β, περιγράφει στη συνέχεια πως ο ίδιος σε βραδινό περίπατο στη γειτονιά Ντολτσό, έχει αποπροσανατολιστεί με αποτέλεσμα να βρεθεί σε αδιέξοδο που οδηγεί σε σημείο με άναρχη βλάστηση, σημειώνοντας πως δεν υπάρχει σήμανση που να προειδοποιεί και ίσως παίζει και σημαντικό ρόλο το θέμα του φωτισμού που αναφέρθηκε από την Μ. Για τον ίδιο που είναι πολίτης της Καστοριάς και μπορεί να βρει ξανά εύκολα τον δρόμο του, αναφέρει πως δεν είναι σημαντικό πρόβλημα, όμως σχολιάζει πως ένας τουρίστας που θα βρισκόταν στη θέση του, θα ήταν ένας λόγος να βρεθεί σε πανικό.

Στη συνέχεια οι συμμετέχοντες καλούνται να σχολιάσουν τη δική τους γειτονιά. Η Χ, περιγράφει πως μένει σε μια περιοχή που έχει χαθεί η παραδοσιακή φυσιογνωμία της πόλης

και εκφράζει την απογοήτευσή της για αυτό ως πολίτης της Καστοριάς. Αναφέρει πως σαν επισκέπτρια σε άλλες πόλεις, αναζητά την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και οικιστική διαμόρφωση, την οποία χαρακτηρίζει γοητευτική, αναφέροντας πως η αλλοίωση που παρατηρεί στην ταυτότητα της πόλης της, δεν την εκφράζει. «*X:... Οπότε εκεί που μένω και έχει χαθεί, είναι και άσχημο και δεν μπορώ να πω πως με εκφράζει σαν πολίτη της Καστοριάς αυτή η αλλοίωση.*»

Ο Θ, περιγράφει πως στη δική του γειτονιά υπάρχουν δύο αρχοντικά παραμελημένα και πρόσφατα στο ένα, κατέρρευσε η μία πλευρά του, δίπλα από παιδική χαρά. Όπως αναφέρει, τοποθετήθηκαν σκαλωσιές και αναμένεται η αναστήλωσή του όπως πληροφορήθηκε. Σχολιάζοντας το δεύτερο αρχοντικό, παρατηρεί πως αποκολλούνται κομμάτια της σκεπής που πέφτουν στον δρόμο και η μόνη παρέμβαση που έχει γίνει είναι να τοποθετηθούν τρεις κώνοι κυκλοφορίας. Σχολιάζει σαρκαστικά, πως όταν πέσει και το υπόλοιπο σπίτι, θα τοποθετήσουν άλλους τρεις κώνους. «*Θ:...κατέρρευσε η μία πλευρά και το θέμα είναι ότι κατέρρευσε δίπλα από παιδική χαρά...*» Αναφέρει πως το σπίτι βρίσκεται πάνω σε δρόμο και αν πέσει μεγαλύτερο κομμάτι, θα βρεθεί στην αυλή του γειτονικού σπιτιού, δημιουργώντας καταστροφές ή σε αυτοκίνητα ή σε πεζούς. Σχολιάζει πως ο κώνος δεν προστατεύει σε κάτι και πως ανάλογα με την τύχη που έχουν οι περαστικοί, είναι πιθανό να τους πέσει στο κεφάλι ένα πετραδάκι, ένα τούβλο ή το μισό σπίτι, όπως λέει χαρακτηριστικά. «*Θ: Δηλαδή ο κώνος δεν σου κάνει κάτι. Λίγο πιο δίπλα να περάσεις μπορεί να πέσει στο κεφάλι σου, ένα πετραδάκι, ένα τούβλο, ή το μισό σπίτι. Ανάλογα πόσο τυχερός είσαι.*»

Στη συνέχεια παίρνει τον λόγο η Μ και επισημαίνει πως η ίδια μένει σε ένα λαϊκό σπίτι, το οποίο έχει αναπαλαιωθεί και αποτελεί στοιχείο του πολιτισμού της Καστοριάς. Περιγράφει πως δίπλα από το σπίτι της υπάρχει ένα παρατημένο αρχοντικό, το οποίο είχε πολλές περίτεχνες τοιχογραφίες στο εσωτερικό του. Όπως συμπληρώνει, το κτίριο αυτό κατεδαφίστηκε ένα χρόνο πριν προκαλώντας θλίψη στη Μ, η οποία παρατηρεί στα απομεινάρια, τις τοιχογραφίες που απεικονίζουν πρόσωπα, που πλέον είναι διαλυμένα, χαρακτηρίζοντας την κατάληξη αυτή, ως κάτι απαίσιο που της προκαλεί πάρα πολύ μεγάλη θλίψη. «*Μ: Βλέπω τους τοίχους μισογκρεμισμένους, με πρόσωπα ζωγραφισμένα στους τοίχους, τα οποία τώρα είναι διαλυμένα και εμένα αυτό το πράγμα μου προκαλεί πάρα πολύ μεγάλη θλίψη. Είναι πραγματικά... Απαίσιο.*»

Ο Β, περιγράφει πως μένει σε μια περιοχή που ήταν προσφυγικός συνοικισμός και σε προγενέστερους χρόνους βρισκόταν εκεί τα τούρκικα νεκροταφεία. Όπως σχολιάζει τα σπίτια στη συγκεκριμένη περιοχή ήταν πιο απλά και λιτά από τα αρχοντικά, και πλέον υπάρχουν ελάχιστα δείγματα που θυμίζουν τα χαρακτηριστικά τους. Όπως αναφέρει η προηγούμενη γενιά, επέκτεινε τη συνοικία κατασκευάζοντας σύγχρονες κατοικίες και καταλήγει πως η περιοχή του δεν έχει πια κάποιο αισθητικό ή ιστορικό ενδιαφέρον με αποτέλεσμα να μην προσελκύει τουρισμό. Με την τοποθέτηση αυτή συμφωνεί και η Τ, ως προς την περιγραφή

της γειτονιάς. «B: Και, εντάξει τώρα αισθητικά η περιοχή που μένω δεν έχει κάποιο ενδιαφέρον, οπότε σπάνια έχει και τουρισμό.

T: Εμένα με κάλυψε ο B, σχετικά με την περιγραφή της γειτονιάς.»

Ο Κ, χαρακτηρίζει την πόλη ως μια παρατημένη αρχόντισσα. Σχολιάζει πως οι κάτοικοι δε δίνουν σημασία στην ομορφιά της και είναι τόσο παραμελημένη που στο τέλος χάνεται αυτή η ομορφιά. Όπως αναφέρει έπειτα από την περιπατητική διαδρομή, διαπίστωσε πως τα κτίρια που καταρρέουν είναι περισσότερα απ' όσα νόμιζε. «Κ: Εεε εμένα μου φαίνεται πως η πόλη μας είναι μια παρατημένη αρχόντισσα. Εεε που οι άνθρωποι που κατοικούν εδώ δε δίνουν σημασία στην ομορφιά της και είναι τόσο παραμελημένη που στην τελική χάνεται αυτή η ομορφιά.

E: Τι συναισθήματα σου δημιουργεί το συμπέρασμά σου; Έπειτα και από την περιπατητική διαδρομή, γνώριζες για αυτή τη κατάσταση;

K: Διαπίστωσα πως τα κτίρια που καταρρέουν είναι περισσότερα από όσα νόμιζα...»

Στη συνέχεια οι συμμετέχοντες τοποθετούν τις εντυπώσεις τους από τις επισκέψεις που πραγματοποιήθηκαν στα αρχοντικά, στα πλαίσια της έρευνας δράσης. Η Χ, χαρακτηρίζει τη βόλτα ως μαγευτική και σχολιάζει πως αν και μένει στην Καστοριά και είχε επισκεφθεί τα μουσεία σε μικρότερη ηλικία, δεν είχε παρατηρήσει πολλές λεπτομέρειες. Αναφέρει πως η λεπτομερής ζωγραφική τόσο στους τοίχους όσο και σε άλλα αντικείμενα μέσα στο σπίτι, της τράβηξαν το ενδιαφέρον, διότι τη μετέφεραν νοητά σε μια άλλη εποχή, που οι άνθρωποι ασχολούνταν με την τέχνη και διακοσμούσαν τα σπίτια τους, στα οποία αφιέρωναν όλο τον χρόνο τους. Στο λαογραφικό μουσείο εντύπωση προκάλεσαν στην Χ, οι πληροφορίες για τη ζωή των γυναικών μέσα στα αρχοντικά σπίτια. Όπως περιγράφει η ίδια πληροφορήθηκε πως τα κορίτσια δεν έβγαιναν από το σπίτι και η ζωή τους ήταν άμεσα εξαρτημένη από αποφάσεις των γονέων. Σχολιάζει τον γυναικωνίτη που υπήρχε ως κοινό στοιχείο στα αρχοντικά, ως ένα διαμορφωμένο χώρο για να παρατηρούν τα κορίτσια τον κόσμο από ψηλά και απομακρυσμένα. Στη συνέχεια, σχολιάζει τη διαδικασία του προξενιού, όπου ο γαμπρός παρατηρούνταν κρυφά από τη μητέρα της νύφης, από ένα σημείο που φαινόταν σαν μια τρύπα πάνω στην ξύλινη επένδυση του τοίχου και είχε ενσωματωμένο μεγεθυντικό φακό που επέτρεπε σε λεπτομερή εποπτεία του άνδρα που προοριζόταν να γίνει μέλος της οικογένειας. Η Χ, παρατηρεί πως τα υλικά του σπιτιού ξύλο και πέτρα, εξυπηρετούν σε λειτουργίες του, ρυθμίζοντας τη θερμοκρασία. Όπως περιγράφει οι χώροι αποθήκευσης τροφίμων είναι πετρόκτιστοι και διαμορφώνουν την κατάλληλη θερμοκρασία για τη συντήρηση των τροφίμων, ενώ τα σπίτια διαθέτουν και ξύλινες πόρτες που απομονώνουν τη ζέστη τους χειμερινούς μήνες, διαμορφώνοντας τους χώρους με τον καλύτερο δυνατό τρόπο κατοίκησης. Αναφέρει επίσης πολύ καλή οργάνωση του νοικοκυριού, με πήλινα δοχεία, σεντούκια κλπ. «Χ:...οπότε βλέπουμε πως έχουν διαμορφώσει έτσι τους χώρους και τα πάντα για τον καλύτερο τρόπο ζωής τους.»

Ο Β, δηλώνει εντυπωσιασμένος από τον τρόπο ζωής των ενοίκων, τις τοιχογραφίες και τη διακόσμηση του λαογραφικού μουσείου, ξεχωρίζοντας την αναπαράσταση της Βενετίας. Συγκρίνει την οργάνωση στους χώρους του σπιτιού σε σχέση με τη σύγχρονη αρχιτεκτονική και αναφέρει πως μικροχώροι όπως η κουζίνα, βρισκόταν σε εξωτερικό κτίσμα του αρχοντικού και δεν ήταν ενσωματωμένοι μέσα στο σπίτι όπως συνηθίζεται σήμερα. Αναφέρει πως τα σπίτια χτίζονταν σε σχέση με τη λίμνη, τόσο στην περιοχή του Ντολτσό, όσο και στο Απόζαρι, σχολιάζοντας πως η δεύτερη περιοχή είναι πιο ανηφορική και ζόρικη. Εκθέτει τις παρατηρήσεις του συγκρίνοντας τις δύο περιοχές και σχολιάζει πως η περιοχή Απόζαρι που βρίσκεται στη βόρεια μεριά, έχει περισσότερο κρύο και έτσι οι πλούσιες οικογένειες επέλεξαν να χτίσουν στη νότια πλευρά, Ντολτσό, σπίτια με υλικά που αποδείχθηκαν σύμφωνα με τον Β, πιο ανθεκτικά στον χρόνο σε σχέση με την περιοχή Απόζαρι στην οποία αναφέρει πως τα υλικά ήταν πιο απλά και όχι τόσο ανθεκτικά. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα επί του παρόντος, η δυσπρόσιτη περιοχή Απόζαρι να εμποδίζει τη διέλευση λεωφορείων και το τουριστικό ενδιαφέρον να συγκεντρώνεται περισσότερο στο Ντολτσό, στο οποίο συμπληρώνει πως έχουν δώσει περισσότερη βαρύτητα, αφήνοντας το Απόζαρι σε χειρότερη παραμέληση, συγκεντρώνοντας περισσότερα σπίτια που βρίσκονται υπό κατάρρευση. «*Β:... επειδή η περιοχή του Απόζαρι, είναι πιο δυσπρόσιτη για τα λεωφορεία, γιατί τα περισσότερα λεωφορεία σταματάνε στη νότια παραλία ή πάνε κατευθείαν στο Ντολτσό, είναι περισσότερο τουριστικού ενδιαφέροντος το Ντολτσό. Οπότε, μεγαλύτερη προβολή και βαρύτητα έχουν δώσει στο Ντολτσό και έχουν αφήσει λίγο το Απόζαρι, με αποτέλεσμα να παραμεληθεί λίγο παραπάνω και να έχει περισσότερα προβλήματα, σπίτια που καταρρέουν...*» Καταλήγει πως στην περιοχή Απόζαρι, υπάρχει ένα σημείο με σκαλοπάτια, γεμάτο βλάστηση που είναι επικίνδυνο όταν βρέχει διότι γλιστράει. Συμπληρώνει πως είναι και αυτό ένα είδος αδιέξοδου όπως είχε αναφερθεί και νωρίτερα στο θέμα.

Η Μ, παρατηρεί στο λαογραφικό μουσείο, πως ήταν ένα σπίτι που φιλοξενούσε παραπάνω από μία οικογένεια και την εντυπωσίασαν οι τιμές που έδειχναν στα νέα μέλη της οικογένειας, μέσα από περίτεχνα υφαντά και κατασκευές, όπως ένα υφαντό που φωτογράφησε και όπως πληροφορεί προοριζόταν με αυτό να κατασκευαστούν παντόφλες για τον γαμπρό. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά της άρεσε πάρα πολύ διότι έδειχνε τον σεβασμό, της οικογένειας και τις τιμές που έδιναν στους ανθρώπους που θα έμπαιναν στην οικογένεια. Στη συνέχεια παρουσιάζει ένα υφαντό που φωτογράφησε, το οποίο με κεντητά γράμματα, γράφει “Μη με λησμόνει” και αποτελούσε ένα διακοσμητικό κομμάτι της προίκας για τις θυγατέρες. Η Μ, αναφέρει πως έχει χαθεί αυτό το στοιχείο στον σύγχρονο πολιτισμό και τη θέση τους πήραν αντικείμενα χωρίς ιστορική σημασία, φτιαγμένα από αναλώσιμα υλικά που δε δηλώνουν ένδειξη τιμής και αγάπης, όπως τότε. «*Μ: Επίσης εδώ βλέπουμε, το χαρακτηριστικό υφαντό το οποίο λέει "Μη με λησμόνει", το είχανε για διακοσμητικό όπως και τα πλεκτά που ήταν κομμάτι της προίκας για τις θυγατέρες, εεε κάτι το οποίο λείπει πλέον... Έχουν χαθεί. Όλα*

είναι αναλώσιμα, όλα είναι πλαστικά και χωρίς καμία ιστορική σημασία πλέον και καμία ένδειξη τιμής και αγάπης.» Από τη διακόσμηση των χώρων η Μ, αναφέρει πως τη συγκίνησε πολύ η λαϊκή τέχνη και στα δύο αρχοντικά που επισκεφθήκαμε. Περιγράφει τις απεικονίσεις των τοιχογραφιών, όπου παρατήρησε σύμβολα, ζώα και φυτά και προσπάθησε να ερμηνεύσει και συμπληρώνει ότι της άρεσε πολύ η απεικόνιση της φύσης, όπου με μια απλότητα μεταφέρεται η αίσθηση εκείνης της εποχής.

Ο Β, παίρνει τον λόγο και προσθέτει πως βγαίνοντας κανείς από τα αξιοποιημένα κτίρια, όπως το Λαογραφικό μουσείο και το αρχοντικό Τσιατσιαπά, και αντικρίζοντας τα ερείπια ακριβώς δίπλα, δημιουργούνται σκέψεις σχετικά με διακρίσεις ανάμεσα στα αρχοντικά. Συμπληρώνει, πως η ξεναγός του μουσείου περιγράφει μία ωραία ιστορία αλλά έξω από το μουσείο παρατηρείται το άκρως αντίθετο αποτέλεσμα, αναφέροντας χαρακτηριστικά *«Β: Ναι μεν μας παρουσιάζεις ότι ωραία και αυτά, αλλά τα γειτονικά κτίσματα είναι ερείπια.»* Η Τ, συμφωνεί με την άποψη του Β, συμπληρώνοντας πως αυτό δείχνει στην ουσία πως ότι σεβάστηκε ο χρόνος, δεν το σεβόμαστε εμείς και ο Β, συμπληρώνει πως κρατήσαμε ένα δείγμα χωρίς να νοιαζόμαστε για τα υπόλοιπα σπίτια. Ως αποτέλεσμα είναι να χάνεται η παραδοσιακή συγκρότηση.

Ο Θ, συμφωνεί με τις παραπάνω απόψεις αλλά ίδιος εστιάζει σε ένα άλλο θέμα που του έκανε εντύπωση, σχολιάζοντας το ενδιαφέρον των ενοίκων για την τέχνη. Αναφέρει πως η τέχνη ήταν τόσο σημαντική για αυτούς, που φιλοξενούσαν ζωγράφους από άλλα μέρη μέχρι να τελειώσουν τη ζωγραφική τους. Ωστόσο αναφέρει το αναπτυγμένο ενδιαφέρον για την τέχνη και από τις γυναίκες του σπιτιού, οι οποίες διακοσμούσαν τα υφαντά τους και τα αντικείμενα στα σπίτια, δηλώνοντας σύμφωνα και με την τοποθέτηση της Μ. Ο ίδιος συμπληρώνει πως η τέχνη φαίνεται να εκτιμάται περισσότερο εκείνη την εποχή απ'ότι σήμερα, εφόσον τους ενδιέφερε να τη χρησιμοποιούν στα σπίτια τους ως ένα συμβολικό κεφάλαιο, που δήλωνε την οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Οι ζωγραφίες στα βιτρό και τα κεντήματα, αποτελούσαν τη συμβολή της γυναίκας στον κοινό βίο του ζευγαριού, ως προίκα. *«Θ: Περισσότερο την τέχνη, την εκτιμούσαν και τη δείχνανε κιόλας. Γιατί απ'ότι μας είπαν, απ'ότι θυμάμαι, αν δεν κάνω λάθος, είναι ότι με αυτόν τον τρόπο, όπως και τα βιτρό που είχανε, εεε δείχνανε το μέγεθος... Το οικονομικό μέγεθος που είχε ο κάθε άρχοντας που είχε το αρχοντικό του. Με βάση τις ζωγραφίες, τα βιτρό και τα κεντήματα. Όπως μπορούμε να φανταστούμε ότι ήταν και η προίκα αυτά.»*

Η Μ, παίρνει τον λόγο και κάνει μία προσωπική τοποθέτηση πριν φτάσει η συζήτηση στο τέλος της. Δηλώνει συγκινημένη που δημιουργήθηκε η ομάδα για έναν κοινό σκοπό και αποκαλύφθηκε τελικά πως μέσα από τις επισκέψεις στον πολιτισμό, ήταν κάτι που όλοι οι συμμετέχοντες είχαν στην καρδιά τους. Σχολιάζει πως ήταν μια ευκαιρία να ενωθούν όλοι μαζί, κάτι που μπορεί να μη συνέβαινε σε άλλες συνθήκες. Η Μ, περιγράφει συναισθήματα που δημιουργήθηκαν στα μέλη της ομάδας, μέσα από τους περιπάτους στις γειτονιές, τις

συζητήσεις, τα γέλια αλλά και τη θλίψη όταν αντίκρισαν την κατάρρευση. Αναφέρει πως η συμμετοχή αυτή είναι κάτι σπουδαίο και πιστεύει πως αν αισθανόταν όλοι οι κάτοικοι της πόλης, όσα αισθάνθηκε η ίδια, τα πράγματα θα ήταν διαφορετικά στην πόλη. *«Μ: πιστεύω ότι αν το ένιωθαν όλοι οι κάτοικοι της πόλης μας, τα πράγματα θα ήταν διαφορετικά.»* Ο Β, συμπληρώνει πως αυτή η ομάδα ίσως είναι μια αφορμή ώστε να μεταδοθεί η ιδέα και σε άλλους ανθρώπους, ώστε να ενεργοποιηθεί ένα κομμάτι της πόλης, για να έρθει μια αλλαγή. Ο ίδιος υποστηρίζει πως υπάρχει αυτή η δυνατότητα και είναι χρήσιμο να γίνει αυτή η προσπάθεια, έστω και μία φορά. *«Β: Ίσως είναι μια αφορμή, εεε αυτή η ομάδα που μαζευτήκαμε να μεταδώσουμε αυτή την ιδέα και σε άλλους, έτσι ώστε να ενεργοποιήσουμε ένα κομμάτι της πόλης, μήπως και μπορέσουμε να κάνουμε μια αλλαγή.»*

Η Μ, συμφωνεί με την άποψη του Β και περιγράφει πως δεν μπορεί να ξεχάσει τη συγκίνηση από τις ξεναγούς των αρχοντικών, που είδαν νέους ανθρώπους να ερευνούν και να αγαπάνε τον πολιτισμό, με έναν αληθινό και γόνιμο τρόπο και όχι ως μία σύναξη για κάτι βεβιασμένο που πρέπει να τελεστεί. Κλείνοντας, σχολιάζει πως οι ξεναγοί εκδήλωσαν πραγματικά και πολύ ωραία συναισθήματα χαράς, βλέποντας πολίτες αυτού του τόπου να ενδιαφέρονται για τον πολιτισμό. Η Μ, υποστηρίζει πως η κινητοποίηση της ομάδας θα βρει πολλούς υποστηρικτές, από ανθρώπους που βρίσκονται στην αφάνεια και έχουν πραγματικό ενδιαφέρον για τον τόπο τους. *«Μ: Συμφωνώ και εγώ βασικά και δεν μπορώ να ξεχάσω τη συγκίνηση από τις ξεναγούς που μόλις είδαν ότι είμαστε νέοι άνθρωποι, που αγαπήσαμε αυτό το πράγμα, δεν ήταν απλά μια σύναξη για να τελειώσουμε κάτι που πρέπει να τελεστεί, ήτανε συγκινημένοι. Και άνοιξαν την πόρτα με τόση χαρά, που πραγματικά εκδήλωσαν πάρα πολύ ωραία συναισθήματα, χάρηκαν που ήμασταν από την πόλη αυτή και ήρθαμε να επισκεφθούμε και ρωτούσαμε για όλο αυτόν τον πολιτισμό, για εμένα πιστεύω ότι αν κινητοποιηθούμε πραγματικά υπάρχουν πάρα πολλοί άνθρωποι, που είναι στην αφάνεια και θα δώσουν στήριξη σε αυτό.»*

5.7 Έκθεση ανάλυσης των δεδομένων και συμπεράσματα

Πριν ακόμα προκύψει η βεβαιότητα του φαινομένου που μελετάμε και εμβαθύνουμε στις πτυχές και στα αποτελέσματα που έχει στο κοινωνικό προφίλ της πόλης της Καστοριάς, θα ήταν χρήσιμο να αναρωτηθούμε πρώτα, ποια είναι τα επιφανειακά χαρακτηριστικά που το φανερώνουν, το καθιστούν αισθητό και θέτουν προβληματισμούς σχετικά με την υποβάθμιση του ιστορικού κέντρου της Καστοριάς, ώστε να τεκμηριωθεί σε πρώτο χρόνο η παραδοχή πως το θέμα υπό εξέταση είναι βάσιμο. Όπως έχουμε ήδη δει από το πρώτο κεφάλαιο, αναφορές σχετικά με τη συρρίκνωση των αρχοντικών και την αλλοίωση του ιστορικού κέντρου, εντοπίζονται σε επιστημονική βιβλιογραφία εδώ και 30 περίπου χρόνια από τον Μουτσόπουλο (1989) και τον Φιλιππίδη (1998, σ. 117) ο οποίος αναφέρει συγκεκριμένα *«Αν και μεγαλύτερη πόλη σε έκταση και πληθυσμό από τη Σιάτιστα, η Καστοριά δε διαθέτει ανάλογο αριθμό αρχοντικών. Και από αυτά που μπορεί άλλοτε να παρουσίαζαν πλούσιο διακοσμημένο*

εσωτερικό, δυστυχώς ελάχιστα έχουν απομείνει σήμερα όρθια». Ενώ ανάλογα δεδομένα υπάρχουν και σε μεταγενέστερες αναφορές του Τσολάκη (2009) και της Βλάντου (2015).

Οι συνεντεύξεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, συμπληρώνουν επιπλέον στοιχεία και περιγραφές για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται επί του παρόντος η περιοχή Ντολτσό και Απόζαρι, οι γειτονιές δηλαδή που φιλοξενούν το πολιτιστικό απόθεμα της Καστοριάς. Οι απόψεις αυτών, τόσο του εκπρόσωπου της Εφορείας Αρχαιοτήτων και των ιδιοκτητών αρχοντικών, όσο και των μελών της εστιασμένης ομάδας συζήτησης, συγκλίνουν πως η υποβάθμιση στο ιστορικό κέντρο της Καστοριάς, είναι υπαρκτή και αισθητή. Ο πρώτος αναφέρει πως το φαινόμενο αυτό δημιουργεί μια άσχημη εντύπωση για την πόλη, τους κατοίκους αλλά και τις αρχές της, καθώς παρατηρούνται στις γειτονιές αρχοντικά υπό κατάρρευση που αποτελούν εστία μόλυνσης και συνθέτουν αύρα εγκατάλειψης. Παρατηρεί επίσης μια προσπάθεια απόκρυψης του προβλήματος από τις δημοτικές αρχές, σχολιάζοντας πως αντί να το αντιμετωπίσουν, προχωράνε σε εξωτερικές παρεμβάσεις περικάλυψης των κτιρίων με ευτελή υφάσματα. Την εικόνα των ετοιμόρροπων αρχοντικών σχολιάζει και ο πρώτος ιδιοκτήτης χαρακτηρίζοντάς τα ως δυσάρεστα σημεία της γειτονιάς, από τα οποία απορρέουν προβλήματα υγειονομικής και αισθητικής φύσεως αλλά και ζητήματα προσβασιμότητας των περιοίκων, τονίζοντας πως οι σκαλωσιές που τοποθετούνται για τη μάταιη υποστήριξη τους, αλλοιώνουν το δομημένο περιβάλλον και τη λειτουργικότητα του. Με παρόμοιο τρόπο προσεγγίζει το θέμα και ο δεύτερος ιδιοκτήτης που συμμετείχε στην έρευνα, ο οποίος τονίζει πως *«Α: ...Χρόνο με τον χρόνο, όλο θα υπάρχουν και εεε και λιγότερα τέτοια κτίρια δυστυχώς.»*, ενώ και ο τρίτος ιδιοκτήτης στην τοποθέτηση του διαπιστώνει πως στη γειτονιά του έχουν χαθεί πολλά αρχοντικά, τα τελευταία χρόνια. *«Σ: Πάρα πολλά. Φτάνει να ρίξετε μια ματιά τριγύρω. Και όχι μόνο παραμελημένα, τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια, έχουνε πέσει τουλάχιστον εφτά, οχτώ, τριγύρω μας.»*

Ιδιαίτερα κατατοπιστική είναι η συζήτηση της εστιασμένης ομάδας στο συγκεκριμένο θέμα όπου οι συμμετέχοντες πραγματοποίησαν μια φασματική καταγραφή του ιστορικού κέντρου, μέσα από τη δράση περιπατητικής, της οποίας τα παράγωγα αποτέλεσαν πλούσια οπτικά τεκμήρια, συμπληρωματικά της συζήτησης, επιφέροντας εκτενής περιγραφές. Οι εικόνες αυτές παρουσίασαν τις ιστορικές γειτονιές σε μια έκτακτη κατάσταση, εντυφώνοντας στα σημεία εγκαταλελειμμένων κτιρίων όπου διακρίνονται ανυπολόγιστες υλικές φθορές, σκουπίδια στον εσωτερικό και περιβάλλοντα χώρο, παρουσία τρωκτικών και άγριων ζώων, άναρχη βλάστηση, βανδαλισμοί διατηρητέων κτισμάτων, φθορές στους πλακόστρωτους δρόμους, ανεπάρκεια φωτισμού σε ορισμένες περιοχές, ανυπαρξία υπηρεσιών για την καθαριότητα και τη φροντίδα του χώρου, αποκλεισμένοι δρόμοι και αδιέξοδα καθώς και αισθητική υποτίμηση της περιοχής, υποβάθμιση και ακραία παραμέληση.

Τα γνωρίσματα αυτά υποδηλώνουν χαμηλή συγκέντρωση στο πολιτισμικό, οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο, μειωμένη συνεκτικότητα στις σχέσεις των πολιτών και χωρική

παθολογία που σύμφωνα με την σχολή του Σικάγο, σχετίζεται με εγκληματικότητα και παράνομες δραστηριότητες σε οικονομικά υποβιβασμένες περιοχές. Μάλιστα στις περιοχές Ντολτσό και Απόζαρι, παρατηρούνται ενέργειες εμπρησμού, αποχαρκτηρισμού, παράνομης οικειοποίησης των κτισμάτων και αρχαιοκαπηλίας, που συνιστούν κατ' επέκταση σημεία κοινωνικής παθολογίας και κοινωνικής διάλυσης. Όπως αναφέρει ο Ι, στην συνέντευξη του: *«I:... Άλλο κομμάτι παράνομο, είναι ότι έπεσε, ισοπεδώθηκε τελείως το κτίσμα ας το πούμε με τα χρόνια και κάποιος εμφανίζεται κάποια στιγμή και σου λέει αυτό ήταν δικό μου... Δηλαδή, παίζουμε πάρα πολλά. Ας πούμε και μέσα σε αυτό το... Τα πάρα πολλά, εντάξει, υπάρχουν παράνομα, υπάρχουν παράτυπα, υπάρχουν διεκδικήσεις ή βρίσκουν χώρο κάποιοι πιο επιτήδαιοι ας πούμε για να διεκδικήσουνε... Ναι.»*

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της χωρικής παθολογίας είναι η υλική και κοινωνική απορύθμιση που προκαλεί στους κατοίκους ή τους επισκέπτες μιας περιοχής αρνητικά συναισθήματα κινδύνου και αλλοτρίωσης. Παρόμοια συναισθήματα έχουν αναφερθεί από τους συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις, που συνδέονται με τις επιπτώσεις που έχει η υποβάθμιση του ιστορικού κέντρου, στην ποιότητα ζωής των κατοίκων και στη σωματική και ψυχική τους υγεία. Πιο συγκεκριμένα, τα κτίρια που απειλούν με κατάρρευση, δημιουργούν φόβο και ανασφάλεια στους κατοίκους της περιοχής καθώς ενδέχεται να έχουν επιπτώσεις στη σωματική τους ακεραιότητα. Όλοι οι συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις αναφέρονται στην επικινδυνότητα των κτισμάτων και στην ελλιπή μέριμνα για μια αιφνίδια κατάρρευση που μπορεί να προκαλέσει εκτός από υλικές ζημιές και σωματικές βλάβες. Συγκεκριμένα ο Θ αναφέρει: *«Θ: Στην δική μου περιοχή... πριν λίγο καιρό, κατέρρευσε η μία πλευρά και το θέμα είναι ότι κατέρρευσε δίπλα από παιδική χαρά... Φυσικά η μόνη παρέμβαση ήταν να βάλουν απλά τρεις κώνους στον δρόμο, για να προσέχουμε. Εεε λογικά όταν θα πέσει και το υπόλοιπο, θα βάλουν άλλους τρεις, κώνους... αν πέσει μεγαλύτερο κομμάτι, επειδή είναι κολλητά με άλλο σπίτι, θα πέσει στην αυλή του άλλου σπιτιού και θα κάνει καταστροφές, ή θα πέσει σε κάποιο αμάξι, η σε κάποιον πεζό που περνάει από εκεί. Δηλαδή ο κώνος δεν σου κάνει κάτι. Λίγο πιο δίπλα να περάσεις μπορεί να πέσει στο κεφάλι σου, ένα πετραδάκι, ένα τούβλο, ή το μισό σπίτι. Ανάλογα πόσο τυχερός είσαι.»* Επιπτώσεις στην υγεία των ανθρώπων μπορεί να έχει επίσης και η μόλυνση που παρατηρείται στην περιοχή με τη συγκέντρωση σκουπιδιών και περιττωμάτων ζώων, μέσα και έξω από τα αρχοντικά σπίτια αλλά και η παραμέληση του πλακόστρωτου δρόμου που μπορεί να προκαλέσει τραυματισμούς. Μια μεγάλη απειλή επίσης για τη δημόσια υγεία, είναι η περίπτωση πυρκαγιάς που μπορεί να προκληθεί από τα σκουπίδια και την άναρχη βλάστηση που παρατηρείται ακόμα και σε αυλές αναστηλωμένων δημόσιων κτιρίων και παρά την προσπάθεια αποκατάστασής τους, εμφανίζουν και πάλι χαρακτηριστικά παραμέλησης. Η πυρκαγιά αποτελεί μεγάλο κίνδυνο για ολόκληρη την περιοχή η οποία είναι ιδιαίτερα ευάλωτη, λόγω των ξύλινων κατασκευών που ποικίλουν και έχουν καταγραφεί πρόσφατα παραδείγματα που έθεσαν σε κίνδυνο εκτός από αξιόλογα

μνημεία και ανθρώπινες ζωές.

Σε αυτή τη περίπτωση, ανεπηρέαστη φυσικά δεν μένει και η ψυχική υγεία των κατοίκων. Αναφορικά έχει σημειωθεί από τους συμμετέχοντες αίσθημα θλίψης, λύπης, θυμού, αδιαφορίας, εγκατάλειψης, παραμέλησης και ψυχοπλακώματος, ενώ αντίστοιχα συναισθήματα δημιουργούνται και στους επισκέπτες της πόλης όπως αναφέρει συγκεκριμένα ο δεύτερος ιδιοκτήτης: «*A: Στους επισκέπτες ας πούμε, κατάλαβες; Ένα κρίμα ακούς απ' όλους. Κρίμα για την κατάντια, κρίμα για την κατάντια... Αυτό ακούμε. Κατάλαβες;*», τα οποία επηρεάζουν αρνητικά την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της περιοχής.

Οι απόψεις των συμμετεχόντων συγκλίνουν επίσης στο θέμα της τοπικής ανάπτυξης, όπου συμφωνούν πως αν υπήρχαν περισσότερα αναστηλωμένα αρχοντικά, η επισκεψιμότητα στην πόλη θα ήταν αυξημένη, συγκρίνοντας με αντίστοιχα παραδείγματα σε άλλες περιοχές τουριστικού ενδιαφέροντος όπου η διατήρηση του πολιτισμού έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα στο πολιτισμικό, οικονομικό και κοινωνικό τους κεφάλαιο. Στην περίπτωση της Καστοριάς, υπάρχουν παραδείγματα αναστηλωμένων αρχοντικών όπως του Τσιατσιαπά, που αποτελούν πόλο έλξης επισκεπτών και αναβαθμίζουν τοπικά τις ιστορικές περιοχές. Επιπλέον όπως έχει αναφερθεί, υποστηρίζουν και κοινωνικές εκδηλώσεις που δίνουν τη δυνατότητα στους κατοίκους να αλληλεπιδράσουν και να δικτυωθούν σε χώρους φορτισμένους με συμβολική και αισθητική αξία. Ο υπεύθυνος της Εφορίας Αρχαιοτήτων, αναφέρει πως σε ένα αρχοντικό αντίστοιχου ενδιαφέροντος, αρχοντικό Σαπουντζή, προορίζεται σύντομα να στεγαστεί η υπηρεσία του φορέα αξιοποιώντας το πολιτισμικό κεφάλαιο με σκοπό την ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου, εφόσον εκεί θα εξυπηρετούνται στην καθημερινότητά τους οι επισκέπτες του φορέα, έχοντας τη δυνατότητα να απολαύσουν την αισθητική ενός παραδοσιακού αρχοντικού. Αντίστοιχες ιδέες για την αξιοποίηση των αναστηλωμένων αρχοντικών έχουν τεθεί και από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες, που αφορούν στη στέγαση δημόσιων υπηρεσιών, στην ενοικίαση τους σε ιδιώτες ώστε να αντλείται ένα οικονομικό κεφάλαιο για τη συντήρησή τους καθώς και στην αξιοποίησή τους ως μουσεία και χώρους αναψυχής. Ωστόσο σχολίασαν πως υπάρχουν και αναστηλωμένα κτίσματα τα οποία δεν είναι ανοιχτά στο κοινό και δεν αξιοποιούνται με κάποιο τρόπο, εκφράζοντας την ανησυχία τους πως αργά ή γρήγορα θα ερημώσουν ξανά. Συγκεκριμένα ο Α, αναφέρει: «*A: ...Τα οποία γίνανε και μένουν ανεκμετάλλετα δυστυχώς. Και η πλάκα ποια είναι; Ξοδεύουν τον κόσμο τα λεφτά και μετά τι γίνεται; Ερημώνουν πάλι. Δεν τα ανοίγουνε ρε παιδί μου. Δεν αφήνουν. Να δώσουν σε έναν ιδιώτη ρε. Κάτσε εδώ μένε και κράτα το σπίτι να είναι ανοιχτό*». Έτσι αν και το πολιτισμικό κεφάλαιο, θα μπορούσε να αποτελεί για την πόλη της Καστοριάς ένα σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη του τόπου, δυστυχώς δεν αξιοποιείται επαρκώς με αποτέλεσμα ακόμα και οι πολίτες της Καστοριάς, να αγνοούν την αισθητική και πολιτιστική αξία τους που ως αντίκτυπο έχει χαμηλό πολιτισμικό, κοινωνικό και οικονομικό κεφάλαιο και λιγότερες θέσεις εργασίας στις οποίες θα μπορούν να

απασχοληθούν οι ντόπιοι. Ο Σ, ο οποίος αξιοποιεί το αρχοντικό του ως ξενώνα, αναφέρει συγκεκριμένα: «Σ: Γιατί δεν εκτιμήθηκε από τους πολίτες η αξία τους. Η ιστορική τους αξία και η αισθητική τους αξία. Δεν εκτιμήθηκε, μέχρι πριν από είκοσι χρόνια, ήταν εεε τα θεωρούσαν περισσότερο βάρος, παρά εεε μια σημαντική περιουσία. Τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια, νομίζω ότι εεε όλο και αυξάνεται ο κόσμος που εκτιμάει την αξία τους. Γιατί έχουν μια συγκεκριμένη αισθητική, που τα σύγχρονα κτίρια δεν έχουν. Και επίσης έχουν και μια λογική στο εσωτερικό τους, που τα σημερινά κτίρια δεν έχουν. Όλα αυτά τα διατηρητέα, η γνώμη μου είναι ότι είναι και οικονομικά χρήσιμο να διατηρηθούν και πολιτισμικά.»

Τα παραπάνω δεδομένα, δίνουν μια εικόνα του φαινομένου και των επιπτώσεων που παρατηρούνται στην κοινότητα και στην τοπική ανάπτυξη. Όμως ένα ερώτημα που εξακολουθεί να υπάρχει, είναι ποιοι παράγοντες το πυροδοτούν. Οι ιδιοκτήτες των αρχοντικών, μέσα από την δική τους εμπειρία προσπάθησαν να δώσουν απαντήσεις για ιδιότητα αρχοντικά που παρουσιάζουν χαρακτηριστικά εγκατάλειψης και αναφέρθηκαν στα εμπόδια που αποτρέπουν τη συντήρησή τους. Ο Ι, αναλύει στη συνέντευξη του τρεις τύπους ιδιοκτητών:

1. Ιδιοκτήτες που θέλουν να συντηρήσουν το αρχοντικό αλλά δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα για σοβαρές παρεμβάσεις, οπότε συντηρούν με οικονομικά υλικά, κομβικά σημεία για τη διατήρηση του κτιρίου όπως πχ τη σκεπή.
2. Περιπτώσεις ιδιοκτητών που η οικονομική τους δυνατότητα δεν επιτρέπει καμία παρέμβαση. Έτσι τα κτίρια αυτά αναγκαστικά οδηγούνται σε πλήρη εγκατάλειψη και κατάρρευση.
3. Ιδιοκτήτες, που γνωρίζουν τις δυσκολίες διατήρησης ενός τέτοιου σπιτιού και λαμβάνοντας υπόψη την αξία της περιοχής που βρίσκεται το σπίτι, δημιουργούν εσκεμμένες βλάβες ή εμπρησμούς, με σκοπό να επωφεληθούν οικονομικά από την κατάρρευση του αρχοντικού στα επόμενα χρόνια.

Έτσι διαπιστώνουμε πως το βασικότερο πρόβλημα στη διατήρηση των ιδιωτικών αρχοντικών, αφορά περισσότερο σε οικονομικούς παράγοντες, καθώς απαιτούν συνεχώς οικονομική συμμετοχή και μάλιστα χωρίς να προβλέπεται κάποια κρατική επιχορήγηση που θα διευκόλυνε τους ιδιοκτήτες να συντηρήσουν τα διατηρητέα κτίσματα. Σε αυτή τη περίπτωση ο Α επισημάνει πως η πολιτεία δεν είχε ποτέ μέριμνα για το συγκεκριμένο θέμα και η σύζυγος του συμπληρώνει πως η πολιτεία λειτουργεί μόνο δεσμευτικά απέναντι στους ιδιοκτήτες χωρίς να προτείνει έμπρακτες λύσεις. «Α: Δεν έχει μέριμνα η πολιτεία. Όχι τώρα, ποτέ. Ποτέ δεν γύρισε να τα δει. Και όποιος έχει αντίθετη άποψη, ας έρθει να τους τα πω εγώ. Β: Να δεσμεύει έχει όμως η πολιτεία. Να δεσμεύει... έχει.» Επιπλέον ο Α, αναφέρει πως εκτός από τα έξοδα συντήρησης που επιβαρύνουν εξ' ολοκλήρου οικονομικά τους ιδιοκτήτες, καλούνται να ανταποκριθούν και σε φορολογικές εισφορές των ακινήτων, τα οποία λόγω της μεγάλης τους έκτασης, κυμαίνονται σε μεγάλα ποσά. Την ίδια άποψη φαίνεται να έχει και ο Σ

ο οποίος αναφέρει συγκεκριμένα «Σ:...το ζήτημα της διατήρησης των σπιτιών που πρόκειται να καταρρεύσουν στο άμεσο μέλλον, είναι αρκετά που θα πέσουν στο άμεσο μέλλον, έχει να κάνει με οικονομικούς δείκτες.» Όσο αφορά την ένταξη τους σε κάποιο πρόγραμμα χρηματοδότησης, ακούστηκαν οι απόψεις από τον Ι και τον Α, πως τα προγράμματα αυτά αποτελούν ένα μεγάλο ρίσκο καθώς δε χαρακτηρίζονται από ευνοϊκούς όρους και δεσμεύουν για δύο δεκαετίες περίπου τους ιδιοκτήτες. Ωστόσο δεν υπάρχει και κάποια σχετική ενημέρωση από τους φορείς, ώστε να γνωρίζουν οι ιδιοκτήτες ποιες επιλογές μπορούν να έχουν για την αποκατάσταση των κτιρίων. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα σε χαμηλό οικονομικό και πολιτισμικό κεφάλαιο που φέρνει σε αδιέξοδο τους κληρονόμους των αρχοντικών, οι οποίοι σε μια ενδεχόμενη κατάρρευση που θα προκαλέσει ζημιές, θα κληθούν οι ίδιοι να τις αντιμετωπίσουν. Αυτό είναι πιθανό να δημιουργεί αίσθημα ανασφάλειας, εφόσον όπως αναφέρει ο « Α: Δεν είναι τρελό; Δηλαδή, σε κάνει να παρακαλάς να πέσει;

E: Νομίζω κάποιοι το επιδιώκουν κιόλας...

A: Ξέρω εγώ σπίτια, εντάξει; Που τα βοηθάνε να πέσουν. Τα βοηθάν να πέσουν. Πίστευέ με.

E: Καταντάει δηλαδή σαν ένα βάρος για τον ιδιοκτήτη;

A: Φυσικά. Τι είναι ποιο εύκολο; Να το πουλήσω όπως είναι εντάξει; Ή να είναι πεσμένο; Να είναι πεσμένο. Το βοηθάω δηλαδή... Λιγότερο θα του κοστίσει αν είναι πεσμένο να το κάνει έτσι όπως ήταν, παρά να αρχίσει να παρεμβαίνει σε ένα αρτιμελές...»

Ένας ακόμα λόγος που δυσκολεύει την αποκατάσταση των ιδιωτικών αρχοντικών, είναι η εμπλοκή πολλών κληρονόμων, οι οποίοι είτε δεν μπορούν να βρουν μια συμβιβαστική λύση μεταξύ τους για την τύχη της ιδιοκτησίας τους, είτε λείπουν στο εξωτερικό και δεν έχουν τη δυνατότητα άμεσης παρέμβασης, είτε δε γνωρίζουν πως διαθέτουν ακίνητο στην πόλη. Ο Α, αναφέρεται επίσης και στην άνιση οικονομική συμμετοχή ανάμεσα στους κληρονόμους, που δημιουργεί εντάσεις μεταξύ τους και όπως συμπληρώνει χαρακτηριστικά η σύζυγος του «B: Αύριο, μεθαύριο εγώ λέω πως μπορεί να είναι αιτία και για να μαλώσουν τα ξαδέρφια.

A: Βέβαια.

B: Όχι εγώ δεν βάζω, εσύ να πας...

A: Έτσι γίνεται και ρημάζουν αυτά. Που να συνεννοηθούν 6 (κληρονόμοι) ρε;...»

Τα αρχοντόσπιτα που κάποτε αποτελούσαν δείγμα οικονομικής υπεροχής και φιλοξενούσαν στο εσωτερικό τους πολυμελής οικογένειες με διευρυμένο κοινωνικό κεφάλαιο, επί του παρόντος εμφανίζονται σε πλήρη αποδόμηση και ο μετασχηματισμός τους φανερώνει υποτίμηση της οικονομικής, πολιτισμικής και κοινωνικής τους αξίας. Ωστόσο εκτός από τα ιδιόκτητα αρχοντικά που δικαιολογημένα οι κληρονόμοι δεν είναι σε θέση να συντηρήσουν, σε παρόμοια κατάσταση εμφανίζονται και κτίρια που βρίσκονται στη δημόσια δικαιοδοσία και εκεί πλέον είναι δύσκολο να ληφθούν υπόψη ελαφρυντικά, καθώς η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί συνταγματική και ηθική υποχρέωση των θεσμών και το

φαινόμενο αυτό είναι γνωστό από μελέτες, τουλάχιστον τα τελευταία 30 χρόνια. Ο Ι, σχολιάζει τη στάση του δήμου σε αυτό το ζήτημα και φέρνει ως παράδειγμα το αρχοντικό του Χριστόπουλου, το οποίο σύμφωνα με τα λεγόμενα του ανήκει στον δήμο και από λάθος χειρισμό των θεσμικών οργάνων δεν κατάφερε να ενταχθεί σε κάποιο πρόγραμμα αποκατάστασης με αποτέλεσμα να προκύπτουν προβλήματα γραφειοκρατικά και το κτίσμα να καταρρέει. Με αντίστοιχο τρόπο, σχολιάζει και ο «Φ: *Οι ασχολούμενοι με την τοπική αυτοδιοίκηση, δεν είχανε μέχρι τώρα τις κατάλληλες γνώσεις και την παιδεία για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν αυτά τα φαινόμενα. Εεε νομίζω ότι μια διαφορετική στάση, εεε αμέσως αμέσως θα έβλεπε και πολλούς μιμητές. Θα μιμούνταν αρκετοί κάτοικοι, το τι κάνει ο δήμος. Και πρώτα απ' όλα για τα ίδια τα κτίσματα τα οποία έχει στη δικαιοδοσία του. Να πάρει και να συντηρήσει αυτά που έχει ήδη στα χέρια του.*

E: Δεν συμβαίνει αυτό;

Φ: Επί του παρόντος όχι και δυστυχώς υπήρξαν κτίσματα, εγώ θυμάμαι τουλάχιστον τέσσερα, τα οποία ήταν ιδιοκτησία του δήμου Καστοριάς και έχουνε καταρρεύσει.»

Αντίστοιχες καταγγελίες για την αδιαφορία των θεσμικών οργάνων, έχουν καταγραφεί σχεδόν από όλους τους συμμετέχοντες και δεν αφορούν μόνο στην αναστήλωση των κτισμάτων, αλλά ακόμα και σε πιο απλές, καθημερινές παρεμβάσεις που έχουν να κάνουν με την καθαριότητα και την περιποίηση του παραμελημένου ιστορικού κέντρου. Ο Ι, αναφέρει πως ο ίδιος έχει συντάξει επανειλημμένες φορές έγγραφα, τόσο με δική του πρωτοβουλία όσο και με συλλογική συμμετοχή, ενυπόγραφα από κατοίκους της γειτονιάς, με μια σειρά αιτημάτων τα οποία προωθήθηκαν με τυπικές διαδικασίες στον δήμο, τονίζοντας την απαξιοτική αντιμετώπιση που δέχτηκε, υποστηρίζοντας πως οι δημοτικές αρχές αρνούνται να αναλάβουν τις υποχρεώσεις τους, διαβιβάζοντας τις ευθύνες στις προηγούμενες διοικήσεις. «*I: ... Δηλαδή κάπου... Αλλάζει η μία δημοτική αρχική σου λέει εμείς δεν ήμασταν ήταν οι άλλοι, δηλαδή δε βγάζεις και άκρη. Δε βγαίνει άκρη απαραίτητα και εντάξει δεν υπάρχουνε και χρήματα, καταλαβαίνω δεν υπάρχει και πολύ διάθεση...*» Ενώ ο Σ, σχολιάζει «*E: Οφείλεται και η οικονομική κρίση που διανύει η χώρα στην κατάρρευση του πολιτισμού.*

Σ: Κυρίως αυτή αλλά και το ενδιαφέρον που μπορεί να έχει ένας δήμος. Δηλαδή, κάποιοι δήμοι έχουν ενδιαφέρον και κάποιοι δεν έχουν κανένα ενδιαφέρον, για αυτού του είδους τον πολιτισμό. Τον δομημένο πολιτισμό δηλαδή. Πάντως είναι σίγουρο ότι η οικονομική κατάσταση δεν προσφέρεται για γενναιόδωρες επεμβάσεις.»

Ασχολίαστη φυσικά δεν έμεινε και η αλλοίωση που παρατηρείται στην παραδοσιακή φυσιογνωμία της πόλης που προκαλεί σοβαρές χωρικές αντιθέσεις. Σχολιάζοντας το ρυμοτομικό σχέδιο του 1936, ο εκπρόσωπος της Εφορείας Αρχαιοτήτων αναφέρει: «*Φ:..Όποιος το δει εκείνο το σχέδιο, πράγματι εκείνο το σχέδιο θα ήταν η καταστροφή της πόλης. Αυτό το ρυμοτομικό σχέδιο δυστυχώς όμως εφαρμόστηκε στις παραλιακές ζώνες. Εκεί όπου εμφανίστηκαν αυτές οι πολυκατοικίες. Αυτό το φαινόμενο ναι. Είναι το πιο αρνητικό. Εκεί*

δηλαδή, σε αυτές τις ζώνες επειδή ήταν και πιο αξιοποιήσιμες, εε είχαμε την κατάρρευση εεε σίγουρα στις θέσεις αυτών των πολυκατοικιών, υπήρχαν αρχοντικά. Και παραδοσιακά κτίσματα με τα ίδια χαρακτηριστικά που βλέπουμε ακόμα και σήμερα...» Αναφορές για το ίδιο θέμα έγιναν και από τους συμμετέχοντες της εστιασμένης συζήτησης, όπου παρουσίασαν φωτογραφίες από σύγχρονες κατοικίες μέσα στον παραδοσιακό οικισμό, σχολιάζοντας πως είναι άλλου τύπου σπίτια, τα οποία αλλοιώνουν την ταυτότητα του τόπου και την αισθητική της περιοχής και επιχειρούν να εκμοντερνίσουν την περιοχή που θα έπρεπε να διαφυλαχθεί ακέραια, καταλήγοντας πως χρειάζεται περιποίηση και ανάδειξη των παραδοσιακών χαρακτηριστικών και όχι την αλλοίωση τους. Το σύγχρονο δομημένο περιβάλλον και οι νεοτερισμοί, αποδομούν την παραδοσιακή συνοχή και συνέχεια των αρχοντικών αλλά και του κοινωνικού ιστού αποδυναμώνοντας και περιθωριοποιώντας τις παραδοσιακές γειτονίες της πόλης. Η αλλοίωση και η κατάρρευση της πολιτιστικής κληρονομιάς, επιφέρει πλήγμα στην ταυτότητα του τόπου, στη συλλογική μνήμη και στο πολιτισμικό κεφάλαιο, που είναι βασικά χαρακτηριστικό για τη συγκρότηση μιας κοινότητας.

Τα δεδομένα που συλλέξαμε μέσα από τις συνεντεύξεις αλλά και από τις δράσεις της εστιασμένης ομάδας, σχετικά με την ενεργοποίηση των πολιτών, ορίζονται ως εξής. Δύο ιδιοκτήτες που ρωτήθηκαν σχετικά με την αποτελεσματικότητα των συλλογικών δράσεων και τη σχετική κινητοποίηση των κατοίκων, απάντησαν αρνητικά, αναφέροντας πως δεν έχουν αντιληφθεί τη διενέργεια τέτοιων δράσεων στην πόλη της Καστοριάς και πως δεν παρατηρούν ευαισθητοποιημένο κοινό με δραστηριότητα σε αυτόν τον τομέα. Ο ένας αναφέρει συγκεκριμένα: «Α: Όχι, δεν υπάρχει περίπτωση καμία. Ο κόσμος δεν ενδιαφέρεται για τίποτα. Καμία πρωτοβουλία και από κανέναν. Και αν τρέξει κάποιος, εντάξει, δε θα τρέξει συλλογικά. Θα τρέξει μόνο για το δικό του ας πούμε. Μεμονωμένα. Και να υπάρχει κάτι και αυτός που θα το μάθει, θα το πάρει για αυτόν να κάνει τη δουλειά από μόνος ας πούμε και όπως γίνεται σε όλα τα θέματα βασικά και δεν παν να καούν όλοι άλλοι...» ενώ τα αυτούσια λόγια του επόμενου ιδιοκτήτη είναι τα εξής: «Σ: Συναισθηματικά στηρίζω σε αυτή τη περίπτωση δεν έχει και μεγάλη αξία. Εεε το ζήτημα της διατήρησης των σπιτιών που πρόκειται να καταρρεύσουν στο άμεσο μέλλον, είναι αρκετά που θα πέσουν στο άμεσο μέλλον, έχει να κάνει με οικονομικούς δείκτες. Δηλαδή, όσο και να τον συμπαθώ τον γείτονά μου και αυτός εμένα, εάν δεν υπάρχει η οικονομική δυνατότητα να βοηθήσει ο ένας τον άλλον, που δεν υπάρχει, εεε είναι σαφές ότι δεν υπάρχει αυτή τη στιγμή, είναι δύσκολα τα πράγματα. Εεε το συναισθηματικό είναι ένα γοητευτικό μεν, να υποστηρίξεσαι συναισθηματικά από κάποιους, αλλά αποτελεσματικό δεν είναι.» Ενώ ο Ι, που είναι επίσης ιδιοκτήτης αρχοντικού έχει αναφέρει πως στην προσπάθειά του να επιλύσει προβλήματα της γειτονιάς που προκύπτουν από τα κατεδαφιστέα αρχοντικά ήρθε πολλές φορές σε επαφή με τη γειτονιά, με συλλογικότητες αλλά και με τον δήμο αλλά χωρίς πρόσφορο αποτέλεσμα, γιατί προκύπτουν θέματα ιδιοκτησίας και οικονομικών προβλημάτων. Ο ίδιος αναφέρει συγκεκριμένα: «Ι:

Έχουνε γίνει κάτι... Αλλά είναι δύσκολες προσπάθειες. Γενικότερα, υπάρχει στη συλλογική δράση ας πούμε, υπάρχει εεε δε θα το έλεγα μόνο στην πόλη, καταλαβαίνω ότι υπάρχει γενικότερα ας πούμε σε όλη την Ελλάδα ας πούμε, εεε δυσκολία στο να γίνουν συλλογικές προσπάθειες και αλληλέγγυες. Εεε για να αναδειχτεί το πρόβλημα, γίνονται προσπάθειες, δεν ξέρω αν έχουν αποτέλεσμα, δε βλέπω αποτέλεσμα από κάποια προσπάθεια. Δηλαδή πρόσφατα μιλήσαμε με τον σύλλογο τον τοπικό, τον σύλλογο Απόζαρι και είπαμε να γίνει τουλάχιστον, να φωνάζουν ιδιοκτήτες, εφορεία αρχαιοτήτων και Δήμο και να καθίσουν στο ίδιο τραπέζι να συζητήσουμε να δούμε τι θα γίνει.»

Ωστόσο υπάρχουν και τοποθετήσεις με περισσότερες προσδοκίες και πιο αισιόδοξη ματιά, όπως αυτή του εκπρόσωπου εφορείας αρχαιοτήτων ο οποίος αναφέρει πως η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ένα θέμα που χρήζει συλλογικής αντιμετώπισης: «Φ: Βεβαίως υπάρχει. Αλίμονο αν δεν το πιστεύαμε αυτό. Αν δεν είχαμε ελπίδα, ότι κυρίως μέσω της παιδείας θα μπορούσαμε να συμβάλουμε, ώστε πολλοί κάτοικοι αν είχαν κάποτε μια αρνητική στάση στην αποκατάσταση και συντήρηση αυτών των κτισμάτων, να αλλάξουν άποψη. Και να προχωρήσουμε όλοι μαζί στο να καταφέρουμε ως ενότητα, να διατηρήσουμε αυτή τη πολιτιστική κληρονομιά.

E: Θα μπορούσαν ας πούμε κάποιες δράσεις, καλλιτεχνικές για παράδειγμα, να συντελέσουν;

Φ: Βεβαίως. Οτιδήποτε, οτιδήποτε. Και οι καλλιτέχνες, οι οποίοι θα μπορούσαν αυτή την εικόνα την αρνητική να την αντιστρέψουν. Και μέσα από τα μηνύματα τα δικά τους εεε, να ευαισθητοποιηθεί ο κάθε ένας. Και να το δει κάπως διαφορετικά το θέμα. Έχω την εντύπωση ότι αυτό δεν είναι μέριμνα ενός. Θα πρέπει όλοι μαζί να το προσπαθήσουν.

E: Ναι γιατί αν μία συλλογικότητα ενδιαφερθεί για μια αλλαγή, τότε...

Φ: Ναι, τα τελευταία χρόνια είναι ελπιδοφόρα τα μηνύματα. Αλλά εγώ προσωπικά περίμενα πολύ περισσότερα. Και από φορείς τοπικούς δηλαδή. Από τον δήμο. Ο δήμος θα έπρεπε να το έχει αυτό ως πρώτο του μέλημα.»

*Ενώ με την ίδια αισιόδοξία αντιμετωπίζει το θέμα της συλλογικής κινητοποίησης και η εστιασμένη ομάδα που εξέφρασε και καλλιτεχνικά την προσδοκία για την πολιτισμική ανάταξη του ιστορικού κέντρου. Συγκεκριμένα στη συζήτηση αναφέρθηκε: *M: Εγώ θα ήθελα να συμπληρώσω κάτι. Εεε είναι λίγο πιο προσωπικό, αλλά με συγκίνησε πραγματικά γιατί μαζευτήκαμε όλοι μαζί, εεε για ένα κοινό σκοπό, το οποίο πραγματικά κατά βάθος αποκαλύφθηκε ότι όλοι το είχαμε μέσα στην καρδιά μας, ενωθήκαμε όλοι μαζί, πράγμα που μπορεί να μην κάναμε σε άλλες συνθήκες και επισκεφθήκαμε τον πολιτισμό μας. Κάναμε περίπατο στις γειτονιές, συζητήσαμε, γελάσαμε, εεε μας έπιασε και η θλίψη βλέποντας όλα αυτά και πραγματικά αυτό ήταν κάτι σπουδαίο, πιστεύω ότι αν το ένιωθαν όλοι οι κάτοικοι της πόλης μας, τα πράγματα θα ήταν διαφορετικά.**

B: Ίσως είναι μια αφορμή, εεε αυτή η ομάδα που μαζευτήκαμε να μεταδώσουμε αυτή την ιδέα και σε άλλους, έτσι ώστε να ενεργοποιήσουμε ένα κομμάτι της πόλης, μήπως και μπορέσουμε

να κάνουμε μια αλλαγή.

E: Θεωρείτε πως αυτό είναι κάτι εφικτό με τη στάση των πολιτών, όπως εσείς γνωρίζετε μεγαλώνοντας σε αυτή την πόλη;

B: Ανάλογα, τώρα εγώ θέλω να πιστεύω ότι υπάρχει δυνατότητα έστω και να προσπαθήσουμε μια φορά.

M: Συμφωνώ και εγώ βασικά και δεν μπορώ να ξεχάσω τη συγκίνηση από τις ξεναγούς που μόλις είδαν ότι είμαστε νέοι άνθρωποι, που αγαπήσαμε αυτό το πράγμα, δεν ήταν απλά μια σύναξη για να τελειώσουμε κάτι που πρέπει να τελεστεί, ήτανε συγκινημένοι. Και άνοιξαν την πόρτα με τόση χαρά, που πραγματικά εκδήλωσαν πάρα πολύ ωραία συναισθήματα, χάρηκαν που ήμασταν από την πόλη αυτή και ήρθαμε να επισκεφθούμε και ρωτούσαμε για όλο αυτόν τον πολιτισμό, για εμένα πιστεύω ότι αν κινητοποιηθούμε πραγματικά υπάρχουν πάρα πολλοί άνθρωποι, που είναι στην αφάνεια και θα δώσουν στήριξη σε αυτό.»

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε πως οι μεμονωμένες προσπάθειες των ιδιοκτητών καταλήγουν ατελέσφορες και η ανάληψη όλη της ευθύνης από τον «υπεύθυνο ιδιοκτήτη» δεν ενδείκνυται ώστε να αντιστρέψει το φαινόμενο. Αντίθετα, οποιοδήποτε συλλογικό εγχείρημα διαπνεόμενο απ' το αίσθημα ευθύνης, εμπιστοσύνης και κοινωνικής συνεργασίας φαίνεται πως προάγει και ενδυναμώνει την κοινωνική ευαισθησία, την κριτική συνειδητοποίηση και την ελπίδα για κοινωνική αλλαγή. Το κοινωνικό προφίλ της Καστοριάς, μέσα από τα συλλεχθέντα δεδομένα προκύπτει με χαμηλό οικονομικό, πολιτισμικό και κοινωνικό κεφάλαιο και ως αποτέλεσμα έχει την πολιτισμική συρρίκνωση και κοινωνική παθογένεια που παρουσιάζει ανεπάρκεια κοινωνικής συνοχής. Το κοινωνικό κεφάλαιο των ιδιοκτητών φαίνεται να αποδυναμώνεται, λόγω των ευθυνών που τους φέρνουν αντιμέτωπους με συγκρούσεις στο περιβάλλον της γειτονιάς από προβλήματα σχετιζόμενα με την κατάρρευση αλλά και στο διαπροσωπικό τους περίγυρο λόγω ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Οι περίοικοι εκτίθενται σε ένα υποβαθμισμένο περιβάλλον που όπως είδαμε επηρεάζει την ποιότητα ζωής και υγείας τους αλλά και σε μια πόλη η οποία υπόκειται σε μείωση της πολιτιστικής της αίγλης, με επακόλουθο την έκπτωση του πολιτισμικού κεφαλαίου που λειτουργεί ως συντονιστής της συλλογικής μνήμης. Οι θεσμοί της πόλης με την απαξιωτική στάση τους, όπως σχολιάστηκε από τους συμμετέχοντες, επιφέρουν επιπλέον πλήγμα στο πολιτισμικό και κοινωνικό πεδίο, αποποιοούμενοι των ευθυνών τους και αποθαρρύνοντας συλλογικές πρωτοβουλίες. Ενώ αυτές οι στάσεις αντανακλούν και στην ανάπτυξη της πόλης, σημειώνοντας πως η κατάρρευση της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει αρνητικό αντίκτυπο στον τουρισμό και στο ανθρώπινο δυναμικό της πόλης.

Κεφάλαιο 6^ο - Τεκμηρίωση εικαστικών παρεμβάσεων

6.1 Παρουσίαση καλλιτεχνικής ομάδας

Η καλλιτεχνική ομάδα που ενεργοποιήθηκε, αποτελείται από τους συμμετέχοντες στην έρευνα δράσης και στην ομάδα εστιασμένης συζήτησης. Παρατηρείται πως στο κάλεσμα ανταποκρίθηκαν έξι άτομα, στα οποία ως ομοιογένεια διακρίνεται η ανεπτυγμένη πολιτισμική αντίληψη, το πολιτισμικό κεφάλαιο που συγκεντρώνουν, ασχολούμενοι ερασιτεχνικά ή επαγγελματικά με την τέχνη, παρά το γεγονός πως αυτό δεν αποτελούσε κριτήριο για την συμμετοχή τους. Επιπλέον, όλα τα μέλη της ομάδας είναι εργαζόμενοι, αλλά αυτό είναι κάτι που δεν τους απέτρεψε να αφιερώσουν τον χρόνο τους και την ενεργή συμμετοχή τους στην έρευνα, η οποία απαιτούσε συστηματικές, πολύωρες συναντήσεις για τη διεξαγωγή των δράσεων.

Η οργάνωση των μελών πραγματοποιείται μέσα από ομάδα κοινής συνομιλίας στο διαδίκτυο. Αυτός ο τρόπος επικοινωνίας αξιοποιήθηκε από τα μέλη, ως ένα μέσο άμεσης επικοινωνίας και περιλαμβάνει πρακτικές συζητήσεις, όπως ο ορισμός της ημέρας και της ώρας των συναντήσεων, υλικό της ομάδας και φωτογραφίες των δράσεων, ιδέες για περαιτέρω δράσεις και αξιοποίηση του υλικού αλλά και ευχές ανάμεσα στους συνομιλητές. Χαρακτηριστικά που συγκροτούν τη συγκεκριμένη ομάδα, βασίζονται στην ισότιμη συμμετοχή, στις σχέσεις εμπιστοσύνης και αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη και σε κοινούς στόχους που συγκροτούν ένα ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο.

Η συμμετοχή στην ομάδα, δεν εξυπηρετεί οικονομικά οφέλη, ούτε επιβαρύνει οικονομικά τους συμμετέχοντες. Επιπλέον δε ζητήθηκε κάποια χορηγία για τη διεξαγωγή της έρευνας, εξαιρώντας την προσφορά ενός ιδιώτη, για την αξιοποίηση του χώρου που φιλοξένησε την κεντρική παρέμβαση. Οι επισκέψεις της ομάδας στα μουσεία αν και είχαν υπολογιστεί στον προϋπολογισμό, πραγματοποιήθηκαν δωρεάν ως ένδειξη στήριξης από τις ξεναγούς των αρχοντικών. Οι δράσεις περιπατητικής δεν χρειάστηκαν οικονομική υποστήριξη, καθώς χρησιμοποιήθηκαν εργαλεία που διέθεταν οι συμμετέχοντες για την καταγραφή. Τέλος το καλλιτεχνικό εργαστήριο και οι παρεμβάσεις, δημιουργήθηκαν με πόρους που προϋπήρχαν και χρειάστηκε το ελάχιστο δυνατό της προσωπικής μου, οικονομικής συμμετοχής για ορισμένα υλικά του εργαστηρίου. Το οικονομικό κεφάλαιο της ομάδας διακρίνεται σε χαμηλό επίπεδο, αλλά αυτό δεν επηρεάζει την παραγωγικότητα της ομάδας που στηρίζεται στην απλότητα και αξιοποιεί πρακτικά τις ιδέες και τα υλικά της, τροφοδοτώντας το ανθρώπινο κεφάλαιο με την ενεργοποίηση των ατομικών δεξιοτήτων για την ερευνητική και καλλιτεχνική συμμετοχή τους, επενδύοντας στον πολιτισμό.

Η συμμετοχή της ομάδας στο καλλιτεχνικό εργαστήριο είναι μία διαδικασία που απαιτεί σκληρή δουλειά, ως προς το θεωρητικό αλλά και πρακτικό κομμάτι. Μέσα από τη βιωματική εμπειρία των δράσεων με τις επισκέψεις στα αρχοντικά και της περιπατητικής προσέγγισης,

καλύφθηκε ένα μεγάλο εύρος θεωρητικής κατάρτισης και αντλήθηκαν αισθητικά στοιχεία, νοήματα και συμβολισμοί που συνθέτουν αναφορές για την ανάγνωση, την κατανόηση και την επικοινωνία που επιδιώκει η καλλιτεχνική παρέμβαση. Οι συμμετέχοντες διάλεξαν μέσα από το υλικό της καταγραφής τους, στοιχεία που συνθέτουν την πολιτισμική ταυτότητα του τόπου, όπως τοιχογραφίες από το εσωτερικό των αρχοντικών, χειρόγραφα και διακοσμητικές αναφορές που ενσωματώθηκαν στην τελική απεικόνιση του έργου και αποτελούν μνεία, συμβολικής αξίας.

Η ομάδα συνέλεξε τα στοιχεία, στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε η σύνθεση τους και τα προσχέδια που οδήγησαν στον τελικό σχεδιασμό της ζωγραφικής παράστασης, σε επιφάνεια χαρτιού με διαστάσεις 2,5X2 μέτρα και μέσα από την τεχνική τοιχοκόλλησης, θα μετασηματιστεί σε μια τοιχογραφία που μεταφέρθηκε από τον ιδιωτικό στον δημόσιο χώρο. Η ζωγραφική σε μεγάλη επιφάνεια, χωρίς την χρήση τεχνολογικών μέσων όπως π.χ. κάποιο προβολέα που θα βοηθούσε στον σχεδιασμό, ήταν μια απαιτητική και αρκετά χρονοβόρα διαδικασία, στην οποία γίνανε αρκετές μετατροπές ώστε να κατασταλάξει στην τελική της μορφή. Εκτός από τη σχεδιαστική δυσκολία, ιδιαίτερη προσοχή χρειάστηκε να δοθεί και στον χρωματισμό της τοιχογραφίας, που ήταν σημαντικό να αντλεί χρωματικές αναφορές από την παλέτα των πρωτότυπων, ώστε να μην υπάρχει μεγάλη αισθητική και τεχνική απόκλιση.

Τα μέλη της ομάδας εργάστηκαν μεθοδικά, με συνεργατική διάθεση και κοινό στόχο, αναλαμβάνοντας την προετοιμασία των υλικών και των χρωμάτων, τον σχεδιασμό και τον χρωματισμό των αναπαραστάσεων, τη φροντίδα και την καθαριότητα του χώρου εργασίας, την καταγραφή των βημάτων που ακολουθήθηκαν και τη φύλαξη των υλικών για επόμενη χρήση. Η διαδικασία αυτή δημιούργησε συναισθήματα χαράς, προσφοράς, διασκέδασης και ψυχαγωγίας στα μέλη, ωστόσο υπήρξαν και φορτισμένες στιγμές έντονης αντιπαράθεσης ανάμεσα τους, εξαιτίας της πολύωρης διάδρασης, οι οποίες όμως τροφοδότησαν το πείσμα για την ολοκλήρωση του στόχου και δεν στάθηκαν ικανές να επηρεάσουν αρνητικά τους συμμετέχοντες, οι οποίοι έδειξαν τελικά κατανόηση μεταξύ τους. Κατά τη διάρκεια της ζωγραφικής τα μέλη τραγουδούσαν, συνομιλούσαν για την καθημερινότητά τους, έλεγαν αστεία, ασκούσαν κριτική για την εξέλιξη της τοιχογραφίας, αναφερόταν στις εμπειρίες από τις δράσεις εξετάζοντας το φαινόμενο και συζητούσαν για ανησυχίες σχετικά με την τεχνική διεξαγωγή της παρέμβασης, παρά τις πειραματικές δοκιμές που είχαν πραγματοποιηθεί επιτυχημένα. Ενώ στα διαλύματα ή στο τέλος της συνάντησης, υπήρξαν φορές που δειπνήσαμε όλοι μαζί και γιορτάσαμε την ολοκλήρωση στόχων που είχαν τεθεί και πραγματοποιήθηκαν. Η καλλιτεχνική ενεργοποίηση των μελών, αναμφισβήτητα ενδυνάμωσε τη σχέση τους, αναπτύσσοντας περισσότερη οικειότητα και ευελιξία στην έκφραση και εντάσσοντας μέσα σε αυτή συναισθηματικές παραμέτρους.

Η ομάδα κατάφερε να ολοκληρώσει όλα τα στάδια παραγωγής του καλλιτεχνικού έργου το οποίο στη συνέχεια κοινοποιήθηκε με την ανάρτησή του στον δημόσιο χώρο μέσω της

εικαστικής παρέμβασης και στη δημόσια σφαίρα με την ενημέρωση του ιστολόγιου της ομάδας, αποκτώντας δημόσιο λόγο και επικοινωνία με ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Απευθυνόμενοι στους συμπολίτες τους, στους επισκέπτες της πόλης αλλά και στους θεσμούς που είναι υπεύθυνοι για τον πολιτισμό του τόπου, παρέδωσαν μια μορφή πολιτισμικού κεφαλαίου, η οποία δεν βασίστηκε σε οικονομικά κριτήρια αλλά σε αξίες που διαμορφώνονται μέσα από τη συλλογική συμμετοχή και φέρνουν αλλαγές στον πραγματικό κόσμο και στην κατανόηση του. Το κοινωνικό προφίλ της ομάδας συγκροτείται από ισχυρό κοινωνικό, πολιτισμικό, ανθρώπινο και συμβολικό κεφάλαιο, ενώ παρατηρείται χαμηλό οικονομικό κεφάλαιο. Η εθελοντική συμμετοχή και η ικανότητα των μελών να αντεπεξέλθουν σε ένα καλλιτεχνικό έργο και μια σειρά δράσεων, ενισχύει επιπλέον το ανθρώπινο κεφάλαιο της ομάδας, στο οποίο βασίστηκε η έρευνα δράσης. Παρακάτω παρουσιάζεται η εξέλιξη του έργου και η τεκμηρίωση του.

6.2 Η περιπατητική ανάγνωση του ιστορικού κέντρου της Καστοριάς ως εικαστική ενεργοποίηση

Σε πόλεις της Ελλάδας, όπως Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Καλαμάτα, Σκιάθο, Νάξο κ.α., υπάρχουν κινητοποιήσεις από συλλογικότητες με όραμα και ενεργό δράση για τη διάσωση και ανάδειξη κτιρίων του μεσοπολέμου, όπως η μη κερδοσκοπική οργάνωση Monumenta, που από το 2013 συλλέγει στοιχεία για την αποδελτίωση ιστορικών κτιρίων της περιόδου 1830-1940 και αποτελείται κυρίως από αρχαιολόγους και αρχιτέκτονες. Η Ειρήνη Γρατσία, συντονίστρια της οργάνωσης, παρουσίασε κατά τη διάρκεια εκδήλωσης στο Ιστορικό Αρχείο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, το σπάνιο φωτογραφικό υλικό που έχει συλλεχθεί και έκανε λόγο για τα κτίσματα και τις ζωές των ανθρώπων μέσα σε αυτά, τονίζοντας πως «οι ζωές των κτιρίων είναι οι ζωές των ανθρώπων που έζησαν σε αυτά». Στο αρχείο καταγραφής, αναγράφονται τα στοιχεία του κτιρίου όπως η διεύθυνση, οι ιδιοκτήτες του, η αρχική αλλά και η σημερινή χρήση του, τα χαρακτηριστικά του κτίσματος, οι αρχιτέκτονες, τα ιστορικά στοιχεία και γεγονότα, το έτος ανέγερσης, τα πρόσωπα που έχουν σχέση με το κτίσμα, η κατάσταση στην οποία βρίσκεται επί του παρόντος, αν έχει υποστεί μετατροπές και αλλοιώσεις, πραγματοποιούνται φωτογραφικές λήψεις και αεροφωτογραφίες της γειτονιάς και καταγράφεται και ο περιβάλλον χώρος του κτίσματος. Κατά τη διαδικασία καταγραφής του αρχειακού υλικού –μέσω των προφορικών μαρτυριών και της αναζήτησης βιβλιογραφίας– συγκεντρώνονται πληροφορίες και για κτίρια που έχουν κατεδαφιστεί, τα οποία συμπεριελήφθησαν στη βάση δεδομένων που έχει δημιουργηθεί, ενώ στην ιστοσελίδα www.docathens.org αναρτάται υλικό. (Ιωακειμίδου, 2020)⁴⁹

49 Ιωακειμίδου, Κ. (2020). Οι ζωές των ανθρώπων μέσα από τα κτίρια. Η εφημερίδα των συντακτών, 1.2.20. Ανακτήθηκε 16.3.2020 από: https://www.efsyn.gr/nisides/229390_oi-zoes-ton-anthropon-mesa-apo-ta-ktiria

Στην πόλη της Καστοριάς, παρόμοιες κινητοποιήσεις προσανατολισμένες στο πεδίο του πολιτισμού εκλείπουν, με αποτέλεσμα ακόμα και οι κάτοικοι που καθημερινά έρχονται αντιμέτωποι με το φαινόμενο της κατάρρευσης των αρχοντικών, να μη συνειδητοποιούν πραγματικά τις διαστάσεις του προβλήματος, οι θεσμοί να μένουν αμέτοχοι αποποιούμενοι των ευθυνών τους και το βάρος της κατάρρευσης να προσπαθεί να σηκώσει το προσωπικό του φορέα Εφορείας Αρχαιοτήτων Καστοριάς, αναλαμβάνοντας μελέτες και έργα, χωρίς ουσιαστική υποστήριξη από την πολιτεία.

Οι εικόνες εγκατάλειψης και κατάρρευσης που εντοπίστηκαν από τους συμμετέχοντες μέσα από τις διαδρομές της περιπατητικής στο ιστορικό κέντρο της Καστοριάς, προκάλεσαν στα μέλη της ομάδας συναισθήματα λύπης και θυμού όπως περιγράφουν στην εστιασμένη συζήτηση, σχολιάζοντας τις αρνητικές επιπτώσεις που προκύπτουν τόσο στο δομημένο περιβάλλον και τον πολιτισμό, όσο και στην ποιότητα ζωής των κατοίκων. Οι διαπιστώσεις αυτές και οι συναισθηματικές εκφάνσεις που απορρέουν από τη μετωπική προσέγγιση του φαινομένου, οδήγησαν την ομάδα στην ανάληψη δράσης, με πρώτο μέλημα μία στοιχειώδη καταγραφή της κατάστασης που θα βοηθούσε τόσο τους ίδιους να αναλογιστούν την έκταση της βλάβης στο ιστορικό κέντρο, όσο και την ενημέρωση του ευρύτερου κοινού με την κοινοποίηση του υλικού στο ιστολόγιο της ομάδας. Στη περιπατητική δράση οι συμμετέχοντες εντάρχησαν και σε άλλες εκφάνσεις του προβλήματος, όπως την πολιτιστική απαξίωση και την επικινδυνότητα των κτισμάτων, στοιχεία που αποτέλεσαν αφορμή για την έναρξη της εικαστικής παρέμβασης με τίτλο «Αν δεν παίνεψεις το σπίτι σου, θα πέσει να σε πλακώσει». Η φράση που συνθέτει τον τίτλο είναι γνωστή ως λαϊκό γνωμικό το οποίο σε αυτή την περίπτωση προειδοποιεί, κυριολεκτικά, για τις καταστροφικές συνέπειες της απαξίωσης των διατηρητέων αρχοντόσπιτων στην πόλη της Καστοριάς. Η παρέμβαση σχεδιάστηκε από την ομάδα με σκοπό την ανάδειξη του προβλήματος, την ενημέρωση του κοινού, την μεταβίβαση συμβολικού κεφαλαίου της ομάδας στον δημόσιο χώρο ενθαρρύνοντας συλλογικές δράσεις αλλά και ως μια μορφή πολιτικής διαμαρτυρίας απευθυνόμενη στην τοπική αυτοδιοίκηση.

6.3 Εικαστικές αφορμές από επισκέψεις στο πολιτισμικό πεδίο της Καστοριάς και η ενσωμάτωσή τους στην εικαστική παρέμβαση

Ο διάκοσμος της αρχιτεκτονικής δεν είναι μια έκφραση της καλλιτεχνικής διάθεσης του λάου, κάποιο έμφυτο «καλλιτεχνικό διακοσμητικό συναίσθημα» όπως το χαρακτήρισε η Χατζημιχάλη (1934, σ. 825), αλλά αποτελεί μια στρατηγική κοινωνικής επιβολής, όπως ακριβώς και τα αρχιτεκτονικά στοιχεία με επιβλητική μορφή άμυνας όπως για παράδειγμα οι χοντροί τοίχοι και τα καγκελωτά παράθυρα που χρησιμοποιήθηκαν για λόγους προστασίας από εξωτερικούς εχθρούς. Η διακόσμηση αντίστοιχα απευθυνόταν στους επισκέπτες

θωρακίζοντας την κοινωνική ανωτερότητα και την οικονομική ευημερία που επέτρεπε να κατέχουν στη συλλογή τους διακοσμητικά αποκυήματα από ανατολικές χώρες, προβάλλοντας μέσα από αυτά την ανάγκη ταύτισης και εμπλοκής στη διαδικασία κοινωνικής άμιλλας. Τα αρχοντικά του Νερατζή Αϊβάζη, (Λαογραφικό μουσείο Καστοριάς) και του Τσιατσιαπά (από το οποίο υπάρχει καταγραφή αναπτυγμάτων τοίχων), διατηρούν την πιο ολοκληρωμένη διακόσμηση. Τα δύο κτίρια δεν ανήκουν στην ίδια τυπολογία, και δε διαθέτουν την ίδια ποιότητα τέχνης. Ωστόσο το αρχοντικό Νερατζή Αϊβάζη, αν και δέχτηκε δύο βόμβες στον Παγκόσμιο πόλεμο, μπορεί να μεταφέρει ακόμα και σήμερα το διακοσμητικό περιεχόμενο ενός αρχοντικού παρά την αντικατάσταση των εύθραυστων στοιχείων που δεν άντεξαν στον χρόνο και το ασβέστωμα ορισμένων τοιχογραφιών για υγειονομικούς σκοπούς, έπειτα από κρούσμα φυματίωσης. (Φιλίπιδης, 1998, σ.σ. 88, 117, 140, 142)

Με την επίσκεψη της εστιασμένης ομάδας στο αρχοντικό Τσιατσιαπά και στο Λαογραφικό μουσείο Καστοριάς, οι συμμετέχοντες εντόπισαν και κατέγραψαν απεικονίσεις φυτικής ζωγραφικής, διακοσμητικά μοτίβα, αραβουργήματα, παραστάσεις φανταστικών τοπίων και πόλεων, ζώα όπως πουλιά και λιοντάρια αλλά και μυθικά πλάσματα που συντίθενται στις αναπαραστάσεις των τοιχογραφιών με υπερρεαλιστικούς συνδυασμούς, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την τεχνοτροπία που χρησιμοποιείται, συνδυάζοντας στοιχεία της λαϊκής τέχνης με μπαρόκ λεπτομέρειες, δημιουργώντας παραστατικές απεικονίσεις με θεατρική χροιά.

Παρατηρώντας με προσοχή τον σχηματισμό των παραστάσεων, διαφαίνονται δύο βασικά χαρακτηριστικά: Οι επιφανειακές παραστάσεις και οι λωρίδες διακόσμησης. Ανεξάρτητα με το περιεχόμενό τους, οι περιοχές με τις επιφανειακές παραστάσεις, χωρίζονται πάντα σε ξεχωριστά πλαίσια, δηλαδή κάθε θέμα περικλείεται από ένα πλαίσιο. Σε ορισμένες περιπτώσεις το θέμα προσεγγίζεται με περισσότερη ελευθερία και διαπερνά το περίγραμμα που πλαισιοθετείται. Το πλαίσιο μπορεί να έχει την μορφή ενός απλού περιγράμματος ή να απεικονίζεται ως μια πιο σύνθετη μορφή, μιμούμενο τρισδιάστατο τοξωτό. Σε μερικά παραδείγματα δίνεται έμφαση στη διαμόρφωση των διαχωριστικών στοιχείων, τα οποία μπορούν να πάρουν τη μορφή λεπτών κίωνων. Η γεφύρωση των διαχωριστικών στοιχείων στο πάνω μέρος, συνηθίζεται να αποδίδεται με τη μορφή τόξου, ακανόνιστο περίγραμμα και ύφος Ροκοκό. (Φιλίπιδης, 1998, σ. 174)

Οι λωρίδες συνθέτουν περιοχές που επεκτείνονται σε όλο το μήκος τοίχων ή περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων στοιχείων, όπως για παράδειγμα οι πυκνές σειρές από φεγγίτες στους εξωτερικούς τοίχους. Το θέμα των παραστάσεων συνηθίζεται να απεικονίζει τοπία ή ζώα και οι λωρίδες συγχωνεύουν τις μεγάλες συνθέσεις με περίτεχνα διακοσμητικά στοιχεία. (Φιλίπιδης, 1998, σ. 174)

Στις ξύλινες επενδύσεις, ειδικότερα στις οριζόντιες επιφάνειες, ξεχωρίζουν τριών ειδών

στοιχεία σύμφωνα με τον Φιλιππίδη (1998) « οι στενές ζωγραφισμένες λωρίδες, συχνά σε επάλληλες σειρές, ο κάμπος, που δεν είναι άλλο παρά ένας απλός κάναβος από καρφωτά πηχάκια που καλύπτει το κενό της σύνθεσης και τα επιφανειακά στοιχεία, δηλαδή περιοχές με ιδιαίτερη διακοσμητική φόρτιση μέσα στη σύνθεση, όπως οι κεντρικοί ρόδακες ή οι κουμπέδες και οι περιμετρικές τριγωνικές απολήξεις ανάμεσα στα πλαίσια.» Στις οριζόντιες ξυλοεπενδύσεις, συντηρείται ο σκελετός του υλικού με οριζόντια και κατακόρυφα πλαίσια και ο ταμπλάς πληροί τα κενά του σκελετού. Η ξυλοεπενδύσεις ανάλογα με τη θέση και τη χρήση τους μπορούν να είναι διακοσμημένες συνολικά ή τμηματικά, ή ακόσμητες. (Φιλιππίδης, 1998, σ. 174, 182)

Τα παραπάνω στοιχεία αποτελούν θεμελιώδη χαρακτηριστικά της διακοσμητικής των αρχοντόσπιτων, τα οποία παίζουν καθοριστικό ρόλο στην σύνθεση της τοιχογραφίας που σχεδιάστηκε από την ομάδα, αποτελώντας κεντρικό άξονα για την τοποθέτηση και ανάπτυξη των αναπαραστάσεων που απεικονίζονται, όπως φαίνεται στο προσχέδιο (Εικ. 1⁵⁰). Μέσα από τη συλλογή της καταγραφής, επιλέχθηκαν επιπλέον τρία κεντρικά θέματα, ως αναφορές από το εσωτερικό των αρχοντικών που επισκεφθήκαμε και καλύπτουν το ½ της τοιχογραφίας, δηλαδή τα τρία πλαίσια που βρίσκονται στην πάνω μεριά και αποτελούν τις επιφανειακές παραστάσεις.

Το πρώτο θέμα που επιλέχθηκε, απεικονίζει ένα κυκλικό πλαίσιο διακοσμημένο περιμετρικά με απλό γραμμικό μοτίβο και λευκό φόντο στο εσωτερικό, από το οποίο αναδύεται σε κάθετο άξονα, αναπαράσταση φυτικής διακόσμησης σε ροζ απόχρωση, με σκούρα περιγράμματα και λευκές λεπτομέρειες φωτός, που παραπέμπει σε μπαρόκ διάνυσμα. Σε χιαστή διάταξη, προεκτείνονται προς τις γωνίες του πλαισίου, καρποί από ροδιές με φυλλωσιές, ενώ μέσα στο κυκλικό πλαίσιο, σε κατακόρυφη διάταξη, αποτελούν το κεντρικό θέμα της παράστασης, λεπτεπίλεπτα διακοσμητικά άνθη. (Εικ. 2)

Στην τοιχογραφία της ομάδας, το συγκεκριμένο θέμα βρίσκεται τοποθετημένο στο αριστερό πλαίσιο, με ορισμένες παραλλαγές που συνθέτουν μια απλοποιημένη εκδοχή του. Το κυκλικό πλαίσιο παραμένει σε παρόμοια διάσταση και διατηρεί την περιμετρική γραμμική διακόσμηση, με χρωματικές παραλλαγές που δημιουργούν πιο έντονο περίγραμμα στο πλαίσιο, δίνοντας περισσότερη έμφαση στο θέμα, εντός του. Το διάνυσμα μεταφέρθηκε σχεδόν αυτούσιο, τόσο στον χρωματισμό όσο και στη διάταξή του, ενώ αφαιρέθηκε εντελώς η χιαστή λεπτομέρεια με τους καρπούς της ροδιάς καθώς και το θέμα με τα άνθη. Στην κεντρική παράσταση, μέσα στο κυκλικό πλαίσιο, διατηρήθηκε το λευκό φόντο και η θεματολογία παρουσιάζει ένα τοπίο όπου στο βάθος διακρίνονται δύο σπίτια, ενώ σε πρώτο πλάνο παρατηρείται στην αριστερή πλευρά ένα πουλί πάνω σε κλαδί και στη δεξιά ένα δέντρο ροδιάς γεμάτο με καρπούς, επανεντάσσοντας το στοιχείο που αφαιρέθηκε, ως

⁵⁰ Βλ. Παράρτημα, Εικόνες Εικαστικών Παρεμβάσεων. Εικόνα 1.

κεντρικό θέμα. Η ροδιά, αποτελεί σύμβολο καλοτυχίας, γονιμότητας, ελπίδας και καλής υγείας και την πρωτοχρονιά συνηθίζεται το σπάσιμο του ροδιού για το καλωσόρισμα του νέου έτους. Η παρέμβαση πραγματοποιήθηκε της πρώτες μέρες του 2020 και ενσωματώθηκε μέσα στην παράσταση, τόσο διότι αποτελεί εμβληματικό στοιχείο στην παραδοσιακή διακόσμηση, όσο και ως ένα μήνυμα ελπίδας στους αναγνώστες. Το πουλί αποτελεί ένα ακόμα στοιχείο που συναντάμε συχνά στη λαϊκή τέχνη, στην προκειμένη περίπτωση όμως εντάσσεται ως ένα στοιχείο που επιδιώκει νοητά, ηχητικές αναφορές της φύσης. Τα σπίτια που υπάρχουν στο βάθος, υποδηλώνουν το όραμα της ομάδας για τη διατήρηση και εναρμόνιση τους, μέσα σε ένα τοπίο ευημερίας. (Εικ. 2)

Το δεύτερο θέμα που επιλέχθηκε από το πρωτότυπο αποτελεί ένα τυπικό υπόδειγμα αραβουργήματος σε συνδυασμό με μπαρόκ στοιχεία όπως συνηθίζονταν σε εκείνη την εποχή αποτελώντας μία μίξη συνδυασμών ανατολής και δύσης, τοποθετημένο σε κατακόρυφη διάταξη. Η χρωματική παλέτα είναι ίδια με αυτή που αναφέρθηκε και στο προηγούμενο παράδειγμα. Το κεντρικό θέμα, έχει ρομβοειδές σχήμα με έντονο σκούρο περίγραμμα και στο εσωτερικό του παρατηρούνται σημεία που παραπέμπουν σε αφαιρετικές μορφές ανθεμίων. Γύρω από το σκούρο περίγραμμα, υπάρχει η αίσθηση του λευκού φωτισμού, ενώ το σχήμα του ρόμβου, επαναλαμβάνεται και στο διάνυσμα που αποτελεί την εξωτερική περικάλυψη του θέματος, σε ροζ απόχρωση. Και σε αυτή την περίπτωση, παρατηρείται η χιαστή διάταξη των καρπών της ροδιάς με τις φυλλωσιές που επεκτείνεται προς τις γωνίες του πλαισίου, σε λευκό φόντο. (εικ. 2)

Στην τοιχογραφία της ομάδας, το συγκεκριμένο θέμα βρίσκεται τοποθετημένο κεντρικά, στο πάνω μέρος. Έχει μεταφερθεί σχεδόν αυτούσιο, με πιο απλοποιημένη μορφή ως προς τον σχεδιασμό του, ενώ οι χρωματικές αναφορές παραμένουν ίδιες με το πρωτότυπο, εξαίροντας τον χρωματισμό στο φόντο που διαφοροποιείται εντάσσοντας απαλό γαλάζιο, καθώς είναι σχεδιασμένο για ανάρτηση σε εξωτερικό χώρο. Η παράσταση διατηρεί τον διακοσμητικό της χαρακτήρα, χωρίς να επιδιώκει εννοιολογική εμβάθυνση. (εικ. 2)

Το τρίτο θέμα που επιλέχθηκε από το αρχοντικό Τσιατσιαπά, περιέχει κοινά στοιχεία με το πρώτο. Δηλαδή, διατηρεί κυκλικό πλαίσιο με γραμμική διακόσμηση στο περίγραμμα, χιαστή διάταξη ανθεμίων που επεκτείνονται στις γωνίες του μεγάλου πλαισίου και μπαρόκ φυτικό διάνυσμα σε κατακόρυφη διάταξη με πιο απλοποιημένη μορφή σε σχέση με αυτό που παρατηρήθηκε στο πρώτο παράδειγμα. Οι χρωματικές αναφορές παραμένουν ίδιες, όπως και το λευκό φόντο στο εσωτερικό πλαίσιο. Ενώ το κεντρικό θέμα που απεικονίζεται στο εσωτερικό του κύκλου αναπαριστά ένα σπίτι με πυργοειδή αρχιτεκτονική και ιδιαίτερη έμφαση στην οροφή του που σχηματίζει τριγωνική σκεπή που συγκλίνει σε αιχμηρή οξυκόρυφη τάση γοθτικού χαρακτήρα. Στην αριστερή πλευρά του κτιρίου, διαφαίνεται με ήσσονα διάταξη ένα τυπικό κτίσμα, που ο σταυρός στην οροφή του παραπέμπει σε εκκλησία. Στο κάτω ημικύκλιο το σκηνικό πλαισιώνεται από κυπαρίσσια με σκούρο χρωματισμό. Η

εικόνα φαίνεται πως αντλεί αναφορές από τις βαλκανικές πόλεις του 18ου αιώνα. (Εικ. 2)

Στην τοιχογραφία της ομάδας, το συγκεκριμένο θέμα βρίσκεται τοποθετημένο στη δεξιά μεριά στο πάνω μέρος. Τα σχεδιαστικά στοιχεία της απεικόνισης, έχουν μεταφερθεί σχεδόν αυτούσια διατηρώντας τη χιαστή διάταξη των ανθέμιων, το μπαρόκ διάνυσμα, το κυκλικό πλαίσιο με το κεντρικό θέμα καθώς και τις χρωματικές αναφορές. Διαφοροποιείται ο χρωματισμός του εξωτερικού φόντου, για λόγους χρωματικής συνοχής με τις υπόλοιπες παραστάσεις. (εικ. 2)

Η διάταξη των τριών αναπαραστάσεων από αριστερά προς τα δεξιά επιλέχθηκε με την κάτωθι σημειολογία: Η πρώτη απεικόνιση αποτελεί μία ευχή και ένα ελπιδοφόρο μήνυμα αναγέννησης, η δεύτερη αποτελεί μια αναφορά στην καλλιτεχνική - αισθητική αξία, ενώ η τρίτη απεικόνιση που έχει αναφορές σε αρχιτεκτονικά στοιχεία, ενσωματώθηκε στην τοιχογραφία ως αναφορά και συνοχή με το θέμα της μελέτης και με χαρακτηριστικά της γεωπολιτικής ταυτότητας του τόπου. (εικ. 2)

Το υπόλοιπο μισό της τοιχογραφίας που βρίσκεται στο κάτω μέρος έχει αναφορές από τις ξύλινες επενδύσεις που παρατηρούνται στο εσωτερικό των αρχοντικών. Παραπάνω έχουν γίνει αναφορές σχετικά με την τεχνοτροπία, τη χρήση και τη διακόσμηση των ξύλινων επενδύσεων και στο ίδιο πνεύμα έγιναν και οι απεικονίσεις της τοιχογραφίας. Το κάτω μέρος χωρίζεται σε τρία πλαίσια, όπου στο δεξί και το αριστερό υπάρχει αναπαράσταση από ντουλάπια όπως εντοπίστηκαν στο Λαογραφικό μουσείο. (εικ. 3) Το σημείο αυτό της τοιχογραφίας, αποτελεί αναφορά στη συλλογική μνήμη, στη διερεύνηση του παρελθόντος αλλά αποτελεί επίσης ένα χαρακτηριστικό που φανερώνει την εσωτερικότητα που δύσκολα συναντά κανείς σε έναν δημόσιο χώρο, για τον οποίο προορίζεται η τοιχογραφία. Η νομοθετική παρεμπόδιση παρεμβάσεων στο εσωτερικό διατηρητέων μνημείων που ανήκουν σε ιδιώτες, θα κρατάει σφραγισμένες ίσως για πάντα, πτυχές της πολιτιστικής κληρονομιάς που ρημάζουν μέρα με τη μέρα, παρέα με το ένδοξο παρελθόν της πόλης και στοιχειώνουν ολόκληρες γειτονιές. Η απεικόνιση αυτή, στοχεύει στο να ανασυρθούν από την πολιτιστική εσωστρέφεια, αναφορές και εικόνες με σκοπό να κοσμήσουν τον δημόσιο χώρο που είναι προσβάσιμος από όλους και να αναδείξουν μια καλά κρυμμένη εικόνα της πόλης. Η αναπαράσταση των ντουλαπιών, επιχειρήθηκε με ρεαλιστική προσέγγιση μεταφέροντας τις υφές, τα χρώματα και τη διακόσμηση όπως εντοπίστηκαν στις εικόνες που καταγράφηκαν από το μουσείο. Ιδιαίτερα έμφαση δόθηκε, ώστε να προσεγγιστεί η παλαιότητα των αντικειμένων ως σχολιασμός στο πέρασμα των ετών. Επιπλέον, τα μεταλλικά στοιχεία που αναπαριστούν τα πόμολα, έγιναν με ιδιαίτερη έμφαση ώστε να καλούν τον θεατή να ανοίξει τα ντουλάπια για να εντρυφήσει στο εσωτερικό τους.

Στο μεσαίο πλαίσιο του κάτω μέρους της τοιχογραφίας, απεικονίζεται μια ξυλόγλυπτη διακόσμηση πάνω σε έναν λευκό τοίχο, όπως συνηθίζεται σε ορισμένα αρχοντικά. Πάνω στον λευκό τοίχο ενσωματώθηκε ένα χειρόγραφο κείμενο, όπως εντοπίστηκε στο

Λαογραφικό μουσείο. (εικ. 4) Το κείμενο αυτό γράφει:

"Εκείνο τον καιρό σημείωνα
τις εντυπώσεις μου από τον
πόλεμο του 1912 - 1913.
Κι' όπως δεν τολμά κανείς να
αγγίσει τα παλαιά ενθύμια
μην τους αλλάξει την όψη,
έτσι και 'γω, λοιπόν, τα άφηκα
με την παλαιά τους χρειά,
για να έχουν την εγκυρότητα
της αλήθειας και των πραγματικών
γεγονότων που έγιναν εκείνα τα
χρόνια.
Τώρα, προσπαθώ να σώσω
όλα εκείνα που είδα και έμαθα,
με τούτες τις γραπτές σημειώσεις
και με την ζωγραφική μου."

Το κείμενο αυτό, αποτελεί το άμεσο μήνυμα που λαμβάνει ένας παρατηρητής της εικαστικής παρέμβασης στην οδό Μητροπόλεως. Είναι μια ακριβής μεταφορά λόγου, από χειρόγραφο που εντοπίστηκε στο Λαογραφικό Μουσείο Καστοριάς, με την επίσκεψη της ομάδας "Χρονοπεριπατητές". Στο χειρόγραφο, παρατηρείται η αγωνία του συγγραφέα να μεταδώσει αναλλοίωτες τις γνώσεις και τις εμπειρίες του, για ιστορικά γεγονότα της εποχής, αποτυπώνοντας τες σε γραπτές σημειώσεις και σε ζωγραφικές επιφάνειες, ώστε να μεταφέρει τεκμήρια του παρελθόντος, στο μέλλον. Ουσιαστικά περιγράφει τη διαδικασία διάσωσης του πολιτισμού και της ιστορίας, ως καθήκον της ανθρώπινης εξέλιξης.

Ο πολιτισμός, είναι μια πολυδιάστατη έννοια που περικλείει τεχνικά και πνευματικά επιτεύγματα, υλικά ή άυλα δημιουργήματα καθώς και την οργάνωση, τη δράση, τις αξίες μιας κοινωνίας ως απότοκο των κοινωνικών συγκρούσεων που συντελούνται σε μια κοινωνία. Στις διαδρομές μας, ήρθαμε αντιμέτωποι με την παραμέληση και την κατάρρευση του πολιτισμού που εντοπίζεται στα ετοιμόρροπα αρχοντικά σπίτια. Στα σπίτια που είχαμε την τύχη να κληρονομήσουμε και την αδυναμία να διατηρήσουμε.

6.4 Παρέμβαση στον δημόσιο χώρο και τη δημόσια σφαίρα

Στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης του εικαστικού έργου, είναι η ανάρτηση των καλλιτεχνικών παραγώγων και η κοινοποίησή τους στον δημόσιο χώρο. Στις 4.1.2020, το μεσημέρι, συναντήθηκε ο ομάδα στην οδό Μητροπόλεως όπου βρίσκεται το σημείο της ανάρτησης, το οποίο είχε προεπιλεχθεί με γνώμονα την κεντρικότητα του και την προσβασιμότητα του από το κοινό, λόγω των πολιτιστικών εκδηλώσεων που συνέπιπταν την ίδια περίοδο. Η

τοιχογραφία, είχε χωριστεί διατμηματικά ώστε να είναι εύκολη η μεταφορά της από τον ιδιωτικό χώρο που φιλοτεχνήθηκε. Η ανάρτηση, έγινε με τεχνική τοιχοκόλλησης και στο σημείο υπήρχαν όλα τα απαραίτητα υλικά, όπως κόλλες, κουβάδες, σκάλες κλπ για την εγκατάσταση του έργου. Πραγματοποιήθηκε προεργασία του τοίχου, ο οποίος είχε μεγάλη φθορά και λόγω των δυσμενών καιρικών συνθηκών χρειάστηκαν αρκετές ώρες ώστε η τοιχοκόλληση να διεξαχθεί επιτυχώς. (εικ. 6)

Μετά την αποκατάσταση των φθορών του τοίχου, έγινε η επίστρωση της κόλλας από τα μέλη της ομάδας και στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε η τμηματική επικόλληση της τοιχογραφίας από τα έξι κομμάτια που την απαρτίζουν. Στα ψηλά σημεία χρησιμοποιήθηκε σκάλα, και τα μέλη της ομάδας συνεργάστηκαν αναλαμβάνοντας ο κάθε ένας αρμοδιότητες όπως, την προετοιμασία της κολλάς, την επίστρωσή της, αλλά και την καθαριότητα του χώρου από τα αδρανή και λοιπά υλικά. (εικ. 5,6)

Επιλέχθηκε η συγκεκριμένη τεχνική ανάρτησης, διότι δίνει τη δυνατότητα να κατασκευαστεί σε σύντομο χρονικό πλαίσιο μια τοιχογραφία χωρίς να απαιτείται η φυσική παρουσία στο σημείο τοποθέτησης, εφόσον όλη η προεργασία έγινε σε κλειστό ιδιωτικό χώρο (εικ. 5). Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, τον αιφνιδιασμό του κοινού που εντοπίζει ένα νέο στοιχείο στον δημόσιο χώρο που εμφανίστηκε από το πουθενά. Επιπλέον η τεχνική αυτή έχει χρησιμοποιηθεί και ως ένας τρόπος πολιτικής διαμαρτυρίας, καθώς η τοιχοκόλληση σε δημόσιο χώρο αποτελεί μία παράτυπη ενέργεια, άσχετα αν έγινε σε νόμιμα πλαίσια. Η στόχευση είναι να απευθυνθεί στο δημόσιο κοινό, ώστε να αναδείξει το φαινόμενο που μελετάται και να λειτουργήσει παρεμβατικά. Επιπλέον, λειτουργεί και ως ένα αισθητικό στοιχείο στον δημόσιο χώρο, καθώς διακοσμεί ένα παραμελημένο σημείο της πόλης.

Η τοποθέτησή έγινε στο φυσικό ύψος που αντικρίζει κάποιος τις παραστάσεις μέσα σε ένα αρχοντικό. Επιπλέον, το κείμενο που υπάρχει στο κάτω τμήμα της παρέμβασης, έρχεται μετωπικά στον αναγνώστη και τον καλεί να το διαβάσει από κοντά ή από μακριά. Το σημείο αυτό είναι ορατό από τα 100μ. ανηφορίζοντας την οδό Μητροπόλεως, δίνοντας έτσι το ερέθισμα από μακριά να το προσεγγίσει ο θεατής. Κατά τη διαδικασία της επικόλλησης, δεν έμεινε απαρατήρητο από τους περαστικούς και τους περιοίκους που διατηρούν εκεί γύρω καταστήματα και σπίτια. Υπήρξαν άνθρωποι που ήρθαν να ρωτήσουν αν αυτό αποτελεί μία ενέργεια του Δήμου για τις εορταστικές εκδηλώσεις ή αν είναι μια συλλογική πρωτοβουλία. Έδειξαν ενδιαφέρον για τις αναπαραστάσεις και υπήρξαν και περιπτώσεις που ενθάρρυναν την προσπάθεια αυτή, εκδηλώνοντας την επιθυμία τους να γίνει παρόμοια τοιχοκόλληση και σε άλλα σημεία της πόλης. Κάποιοι προσφέρθηκαν επιπλέον ώστε να βοηθήσουν στη διαδικασία της τοιχοκόλλησης ή να μας εξυπηρετήσουν προσφέροντάς μας καφέ και νερό.

Η τοιχογραφία αν και αντλεί χαρακτηριστικά από την παραδοσιακή διακοσμική ενσωματώθηκε στον δημόσιο χώρο ως μία μορφή σύγχρονης τέχνης, αντλώντας στοιχεία από street art, που είναι μια μορφή τέχνης με κοινωνικοπολιτικό περιεχόμενο. Με τον τρόπο αυτό,

επιδιώκεται από την μία η αισθητική αναβάθμιση της περιοχής αλλά ταυτόχρονα και η κοινοποίηση ενός χρόνιου προβλήματος της Καστοριάς. (Εικ. 7) Το ιστορικό έγγραφο που έχει ενσωματωθεί στην παρέμβαση, αποτελεί ένα ηχηρό μήνυμα από το παρελθόν εφάμιλλο με τα σύγχρονα graffiti, που απευθύνεται με μια χροιά ευαισθησίας στους κατοίκους, στους επισκέπτες της πόλης καθώς και στους θεσμούς, παρακινώντας τους να αναλάβουν δράση για την αντιμετώπιση της πολιτιστικής κατάρρευσης και αναδεικνύοντας ταυτόχρονα την αισθητική αξία που εγκλωβίζεται στην παραμέληση.

Εκτός από τον δημόσιο χώρο, η δραστηριότητα της ομάδας απασχόλησε και τη δημόσια σφαίρα, με τη δημιουργία ενός ιστολογίου στο οποίο αναρτάτε υλικό από τις δράσεις της ομάδας, από το υλικό καταγραφής που συλλέχθηκε, από τις παρεμβάσεις, υπάρχει χαρτογράφηση του ιστορικού κέντρου όπου έγινε η περιπατητική και οι εικόνες που εντοπίστηκαν σε αυτό. Επιπλέον, υπάρχει φόρμα επικοινωνίας με την ομάδα και ιδέα για διοργάνωση περιπατητικών διαδρομών στο ιστορικό κέντρο, με τη συμμετοχή ανθρώπων που ενδιαφέρονται να ενημερωθούν και να δράσουν σχετικά. Η τοιχογραφία, περιέχει το όνομα του ιστότοπου, ώστε η πληροφορία να μην αρκείται μόνο στο σημείο της παρέμβασης αλλά και στον διαδικτυακό τόπο.

Σημαντική ήταν η προώθηση της παρέμβασης και του ιστολογίου της ομάδας, ώστε να γνωστοποιηθεί στο κοινό η δράση της. Έτσι ως συμπληρωματική δράση, πραγματοποιήθηκε μια ακόμα παρέμβαση στον δημόσιο χώρο. Σε αυτή τη περίπτωση χρησιμοποιήθηκαν πιο απλοποιημένες μορφές που στόχευαν σε ένα άμεσο αποτέλεσμα αντλώντας εξίσου από street art χαρακτηριστικά. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν σε έντυπα ενοικιαστηρίων, την οδό που βρίσκεται η εικαστική παράβαση (Μητροπόλεως 112) καθώς και τη διεύθυνση από τον ιστότοπο xronoperipatites.wordpress.com, και στη συνέχεια κόλλησαν τα ενοικιαστήρια σε διάφορα σημεία της πόλης. Η συμπληρωματική αυτή δράση, απευθύνεται σε ανθρώπους οι οποίοι βρίσκονται σε αναζήτηση στέγης και είναι ευαισθητοποιημένοι σε ότι αφορά την κατοικία ή ακόμα και την ενδεχόμενη ενοικίαση ενός αρχοντικού. Η δράση αυτή λειτουργεί και συμβολικά, καθώς σπίτια που στέγαζαν ένα σημαίνοντα παραδοσιακό πολιτισμό, πλέον καταδικάστηκαν στην κατάρρευση, υποδηλώνοντας πως θα έρθει η στιγμή που ο παραδοσιακός πολιτισμός της Καστοριάς, δεν θα έχει πλέον στέγη. (εκ. 8)

Έχουν περάσει κοντά στους έξι μήνες από την τοποθέτηση της εικαστικής παρέμβασης και σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα στολίζει την γειτονιά, ενημερώνει τους περαστικούς και φροντίζεται από τους ίδιους τους περιοίκους. Αν η τοποθέτηση του έργου είχε ως σκοπό να ευαισθητοποιήσει το κοινό για τον πολιτισμό που καταρρέει και η ομάδα να αφήσει ένα συμβολικό κεφάλαιο στον δημόσιο χώρο για να ενθαρρύνει τις συλλογικές παρεμβάσεις, η απεγκατάσταση της εικαστικής παρέμβασης πρόκειται να αποτελέσει μια τελευταία δραματική προειδοποίηση. Προβλέπεται η συνάντηση της ομάδας για μια ακόμα φορά μπροστά στο σημείο της παρέμβασης, όπου όταν πλέον ο χρόνος και οι πολίτες θα πάψουν να

τη σέβονται και η κοινωνική παθογένεια θα φανερώνει την αδιαφορία της για τον πολιτισμό, τότε θα ασβεστωθεί όπως έγινε με τις τοιχογραφίες αρχοντικών που χάθηκαν μετά από κρούσμα φυματίωσης.

6.5 Συμπεράσματα

Το κυριότερο συμπέρασμα που διακυβεύεται μέσα από την ενεργοποίηση της εικαστικής παρέμβασης, είναι πως όλοι οι άνθρωποι που βοήθησαν στην διεξαγωγή της ήταν ήδη ευαισθητοποιημένοι σχετικά με το θέμα. Από τους συμμετέχοντες που αποτέλεσαν μια δημιουργική κοινότητα, τον άνθρωπο που πρόσφερε τον ιδιωτικό του χώρο για την εγκατάσταση της εικαστικής παρέμβασης, μέχρι και τις ξεναγούς των αρχοντικών που ενθάρρυναν τη συλλογική δράση, διακρίνεται το κοινό στοιχείο του αναπτυγμένου πολιτισμικού κεφαλαίου που τροφοδοτεί και το κοινωνικό κεφάλαιο δημιουργώντας σχέσεις αλληλοϋποστήριξης και κοινή στόχευση για το συλλογικό όφελος.

Μέσα από τις δράσεις της ομάδας, αναπτύχθηκε η συλλογική ματιά θέασης του φαινομένου και πραγματοποιήθηκε αξιολόγηση της αίγλης του παραδοσιακού πολιτισμού αλλά και της φθίνουσας πορείας του. Η συνεργασία και η επικοινωνία μεταξύ των μελών της ομάδας απέφερε μια πολυφωνία απόψεων η οποία ήταν άκρως εποικοδομητική για τη σφαιρική καταγραφή του προβλήματος αλλά και την κατάθεση προτάσεων για δράσεις στις οποίες όλοι ήταν διατεθειμένοι να συνεισφέρουν.

Σημαντικό στοιχείο αποτέλεσε η ανάληψη ευθύνης που υπέδειξαν οι συμμετέχοντες, η οποία δεν αρκέστηκε πλαισιοθετημένη μόνο για τις ανάγκες της έρευνας αλλά πήρε μια επιτελεστική μορφή με σκοπό την επικοινωνία σε ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο διευρύνοντας το κοινωνικό της κεφάλαιο και εμπνέοντας και άλλους πολίτες του τόπου. Προθυμοποιήθηκαν να χρησιμοποιήσουν δικά τους μέσα για τη διεξαγωγή της έρευνας και κάνανε μια πολύ ορθολογική αποτίμηση των αξιών και των ζημιών στο πολιτιστικό πεδίο της Καστοριάς.

Επιπλέον η ζύμωση του συλλογικού πνεύματος, έφερε στην επιφάνεια καινοτόμες προτάσεις για συμμετοχικές παρεμβάσεις και παρά το γεγονός πως λειτούργησαν ερασιτεχνικά, δόμησαν ένα επαγγελματικό αποτέλεσμα με το ελάχιστο δυνατό οικονομικό κόστος. Αντλήθηκαν στοιχεία από τη συλλογική μνήμη που μεταφέρθηκαν στο παρόν ως σύμβολα της τοπικής γνώσης και ως απόθεμα της διαχρονικής αξίας του λαϊκού βίου, ενώ χρησιμοποιήθηκαν και σύγχρονες μέθοδοι για τη διάδοση του μηνύματος της εικαστικής παρέμβασης.

Ωστόσο υπάρχουν και αρνητικά συμπεράσματα, τα οποία μαρτυρούν την αδράνεια και την αδιαφορία των θεσμικών φορέων για την ενίσχυση του πολιτισμού και των συλλογικών δράσεων, που αποτελούν βασικό στοιχείο όπως είδαμε για μια αλληλέγγυα κοινότητα. Ο πολιτισμός αντιμετωπίζεται ως είδος πολυτελείας που μεταφράζεται σε οικονομικούς δείκτες και όχι ως ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό που συγκροτεί την ενδυνάμωση του κοινοτικού

πνεύματος, με αποτέλεσμα τον κίνδυνο απώλειας της συλλογικής μνήμης.

Στην καλλιτεχνική ομάδα σημαντικό ρόλο έπαιξε το ανθρώπινο κεφάλαιο που διαφαίνεται μέσα από την προθυμία, τις γνώσεις και τις εμπειρίες των συμμετεχόντων που συνέβαλαν αποτελεσματικά για τη διεξαγωγή των δράσεων και της εικαστικής παρέμβασης. Όταν οι ικανότητες και οι δεξιότητες του ατόμου συναντώνται σε ένα συλλογικό ανθρώπινο κεφάλαιο, με κοινή στόχευση και όραμα τότε το αποτέλεσμα φέρνει ουσιαστικές αλλαγές στον πραγματικό κόσμο, αρκεί ο κόσμος αυτός να είναι ανοιχτός να τις δεχτεί και να τις αξιοποιήσει κατάλληλα.

Διαπιστώσεις έρευνας

Συνοψίζοντας τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας που προκύπτουν με την ανάλυση των θεμάτων από τις ημιδομημένες συνεντεύξεις και από τις δράσεις των συμμετεχόντων, σε συνδυασμό με τη θεωρητική πλαισίωση που αποτελεί εργαλείο κατανόησης και ερμηνείας των δεδομένων, προκύπτουν τα παρακάτω συμπεράσματα.

Η αδυναμία αξιοποίησης του πολιτισμικού κεφαλαίου που συσσωρεύει η πόλη της Καστοριάς, προκύπτει κυρίως από έλλειψη οικονομικών πόρων και από νομικές και γραφειοκρατικές δυσλειτουργίες που εμποδίζουν την αξιοποίηση και τη συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς η οποία βρίσκεται σε ιδιωτική αλλά και δημόσια δικαιοδοσία. Σύμφωνα με την αρχιτεκτονική νομοθεσία, οι παρεμβάσεις στα διατηρητέα κτίσματα οφείλουν να διατηρούν την παραδοσιακή κατασκευή, αισθητική και οργάνωση των κτιρίων ώστε να διαφυλαχθεί ακέραια η αρχιτεκτονική και πολεοδομική φυσιολογία. Ωστόσο τα κοστοβόρα υλικά συντήρησης και η ανεπαρκής μέριμνα από την πολιτεία για την τύχη των αρχοντικών, αποτελούν αντικίνητρα με αποτέλεσμα την παραμέληση, εγκατάλειψη και ως επακόλουθο την κατάρρευση τους.

Η υποβάθμιση του ιστορικού κέντρου της Καστοριάς, γίνεται αισθητή από την υλική αποδιοργάνωση του δομημένου περιβάλλοντος και έχει αντίκτυπο στην ποιότητα ζωής των κατοίκων, στην ψυχική και σωματική τους υγεία και στην τοπική ανάπτυξη, αντικατοπτρίζοντας χαμηλό επίπεδο κοινωνικού κεφαλαίου με αρνητικές επιπτώσεις στη συνοχή των σχέσεων πολιτών, στον ρόλο και την κλίμακα παρέμβασης των θεσμών αλλά και στην κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική δραστηριότητα του τόπου. Το κοινωνικό προφίλ της πόλης φαίνεται να παρουσιάζει αδυναμία σε όλες τις βαθμίδες κεφαλαίων αναγγέλλοντας το ενδεχόμενο κοινωνικής απορρύθμισης και αποτελεί ανησυχητικό αποτέλεσμα που χρήζει προσοχή και περαιτέρω έρευνα.

Ωστόσο στην παρούσα έρευνα, ενεργοποιήθηκε μια ομάδα πολιτών με ενεργή εμπλοκή σε δράσεις που αφορούν στην καταγραφή του ιστορικού κέντρου μέσω περιπατητικής προσέγγισης, σε επισκέψεις αρχοντικών που αποτελούν εμβλήματα συλλογικής μνήμης και σε καλλιτεχνικό εργαστήριο με στόχευση την παρέμβαση στον δημόσιο χώρο και τη δημόσια

σφαίρα. Τα μέλη της ομάδας συγκροτήθηκαν με ταχύτατους ρυθμούς, ενεργοποιήθηκαν στην έρευνα δράσης ως άνθρωποι της πράξης αναλαμβάνοντας προσωπική ευθύνη για τη διερεύνηση θέματος και απέκτησαν τη δική τους σύσσωμη φωνή εκφράζοντας μέσω εικαστικών παρεμβάσεων την επιθυμία για την επικαιροποίηση του προβλήματος και την κριτική συνειδητοποίηση του, ευελπιστώντας να χτίσουν τα θεμέλια για κοινωνική αλλαγή και πολιτισμική ανάταξη. Το κοινωνικό προφίλ της ομάδας, συγκέντρωσε δυναμικό κοινωνικό, πολιτισμικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, αναπτύχθηκαν σχέσεις εμπιστοσύνης και κοινή στόχευση για το συλλογικό όφελος, εκφράστηκαν απόψεις και προτάσεις για την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς που αποτέλεσαν αναφορές και στο εικαστικό έργο της ομάδας και απέδειξαν πως η συλλογική δράση, στηριζόμενη στις ατομικές ικανότητες και δεξιότητες των μελών, δύναται να γεφυρώσει ατομικά και συλλογικά κίνητρα, ενδυναμώνοντας και ενισχύοντας την επιθυμία εκπλήρωσης κοινών στόχων.

Βιβλιογραφία

- Baldwin, A.L., Baldwin, C. & Cole, R.E. (1990). *Stress-resistant families and stress-resistant children*. In J. Rolf, A.S. Masten, D. Cicchetti, K.H. Nuechterlein & S. Weintraub (Eds.), *Risk and Protective Factors in the Development of Psychopathology* (p.p. 257-280). Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Banister, P., Burman, E., Parker, I., Taylor, M., & Tindall, C. (1994). *Qualitative Methods in Psychology: A Research Guide*. Philadelphia: Open University Press.
- Bardo, J. W., Hughey, J. B. (1984) *The structure of community satisfaction in a British and an American community*. The Journal of Social Psychology.
- Beck, L., Trombetta, W. and Share, S. (1986). *using focus group sessions before decisions are made*. North Carolina Journal Medical.
- Bell, J. (2005). *Πώς να συντάξετε μια επιστημονική εργασία. Οδηγός ερευνητικής μεθοδολογίας* (Μτφρ. Ε. Πανάγου). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Bishop, C. (2006). *Viewers as Producers – Introduction*, In Participation, London: The MIT Press & Whitechapel Art Gallery.
- Bourdieu, P. (1994). *Κοινωνικό Κεφάλαιο: Προσωρινές σημειώσεις*. στο Ν. Παναγιωτόπουλου (επιμ.), Π. Μπορνρντιέ: Κείμενα Κοινωνιολογίας. Αθήνα: Δελφίνι.
- Bourriaud, N. (2014). *Σχισιακή αισθητική*. (Δ. Γκινοσάτης, επιμ. & Μεταφρ.) Αθήνα: Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών.
- Bronfenbrenner, U. (1986). *Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives*. Developmental Psychology.
- Bullen, P. & Onyx, J. (1998). *Measuring Social Capital in Five Communities in NSW: A Practitioner's Guide*. NSW, Australia: Managment Alternatives.
- Calvino, I. (1983). *Αόρατες πόλεις*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Chaskin, R.J. (1995). *Defining Neighborhoods: History, Theory and Practice*. Chicago: The Chapin Hall Center for Children.
- Chavis, D. M., Hogge, J. H., McMillan, D. W., & Wandersman, A. (1986). *Sense of community through Brunswik's lens: A first look*. Journal of Community Psychology.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Coleman, J. S. (1988). *Social Capital in the Creation of Human Capital*. The American Journal of Sociology.
- Collier, J. (1957). *Photography in Anthropology: A Report on Two Experiments*. American Anthropologist. Taos, New Mexico.

- De Certeau, M. (1988). *The Practice of Everyday Life*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2005). *Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research*. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage handbook of qualitative research* (p. 1–32). Sage Publications Ltd.
- Desvallées, A. & Mairesse, F. (2014). *Βασικές Έννοιες της Μουσειολογίας*. (Σ. Λάππας, Μεταφρ.) ICOM-Ελληνικό Τμήμα (Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων) Ανακτήθηκε 15.10.19 από http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icom-greece/Ekdoseis/Museology_WEB.pdf
- Deutsche, R. (1998). *The Question of 'Public Space*. American Photography Institute National Graduate Seminar. New York: The Photography Institute.
- Deuze, A.(2010). *An Introduction to the Do-It-Yourself Artwork: Participation from Fluxus to New Media*, Manchester University Press, Manchester & New York.
- Dixon, J. & Durrheim, K (2000). *Displacing place identity: A discursive approach to lacation self and other*. British Journal of Social Psychology.
- Downs, R.M. & Stea, D. (1997). *Image and Environment: Cognitive Mapping and Spatial Behavior*.
- Ellaway, A., Macintyre, S. & Kearns, A. (2001). *Perceptions of place and health in socially contrasting neighborhoods*. Urban Studies.
- Δοΐκος, Ν. (1995). *Καστοριανά μνημεία – Μακεδονική κληρονομιά*. Αθήνα: Χρωμογραφία.
- Fereday, J., & Muir-Cochrane, E. (2006). *Demonstrating rigor using thematic analysis: A hybrid approach of inductive and deductive coding and theme development*. International Journal of Qualitative Methods, Qualitative Methods, 5(1). https://www.ualberta.ca/~iiqm/backissues/5_1/PDF/FEREDAY.PDF
- Foley, M.W. & Edwards, B. (1999). *Is it time to disinvest in social capital?* Journal of public policy.
- Frey, J.H. and Fontana, A. (1993). *The group interview in social research*. In: Morgan, D.L., Ed., *Successful Focus Groups: Advancing the State of the Art*. Sage, Newbury Park
- Ζαϊμάκης, Γ. (2011). *Κοινωνική εργασία και τοπικές κοινωνίες. Ανάπτυξη, συλλογική δράση, πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Ζήση, Α. (2013). *Κοινωνία, κοινότητα και ψυχική υγεία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ζήση, Α., Χτούρης, Σ. *Η έρευνα δράσης σε κοινωνικά πεδία*. Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη.

- Gephart, M. (1997). *Neighborhoods and communities as contexts for development*. In J. Brooks-Gunn, G. Duncan & J. Aber (Eds.), *Neighborhood Poverty: Context and Consequences for Children*. New York: Russell Sage Foundations.
- Glynn, T. J. (1981). *Psychological sense of community: Measurement and application*. Human Relations.
- Grosz, E. (2001). *Architecture from the Outside, Essays on Virtual and Real Space*. Cambridge: The MIT Press.
- Grundy, S. (2003). *Αναλυτικό πρόγραμμα : Προϊόν ή πράξις*. (Μετάφρ. Γεωργιάδη Ε.) Αθήνα: Σαββάλας.
- Henry C. & Kemmis S. (1993): «Βήμα βήμα προς την έρευνα δράσης. Οδηγός για τους εκπαιδευτικούς», Εκπαιδευτική Κοινότητα, 23, σσ. 35-38 (μτφ. Μπαγάκης, Γ. & Λαπαθιώτη Ε.).
- Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/5826>
- Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Kemp, S. (2001). *Environment through a gendered lens: From person-in-environment to woman-in-environment*. *Affilia*, 16, 7-30.
- Κνοx, Ρ. & Ριντς, Σ. (2009). *Κοινωνική Γεωγραφία των Πόλεων*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Kravagna, C. (1998), *Working on the Community: Models of Participatory Practice*, μτφρ. Α. Derieg, διαθέσιμο στο http://republicart.net/disc/aap/kravagna01_en.pdf
- Krueger, R.A. (1988) *Focus Groups: A practical guide for applied research*. Sage, UK.
- Κονιόρδος, Σ. (2006). *Κοινωνικό κεφάλαιο: μεταξύ θεωρητικής σαφήνειας και σύγχυσης*. *Επιστήμη και κοινωνία*. Τεύχος 16. Ανακτήθηκε 9.10.2019 από <https://ejournals.e-publishing.ekt.gr/index.php/sas/article/view/879/902>
- Κυριαζή, Ν. (2002). *Η κοινωνιολογική έρευνα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Lalli, M. (1992). *Urban-related identity: Theory, measurement, and empirical findings*. *Journal of Environmental Psychology*. Elsevier.
- Lefèbvre, Η. (2007). *Δικαίωμα στην πόλη. Χώρος και πολιτική*. (Μτφρ. Λωράν, Κ. & Τουρνικιώτης, Π.) Αθήνα: Κουκίδα.
- Leventhal, T., Brooks-Gunn, J. (2000). *The neighborhoods they live in: The effects of neighborhood residence upon child and adolescent outcomes*. *Psychological Bulletin*.

- Lynch, J.W., Davey Smith, G., Kaplan, G.A. & House, J.S. (2000). *Income inequality and mortality: Importance to health of individual income, psychosocial environment, or material conditions*. British Medical Journal.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. MIT Press.
- Mason, J. (2003). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (Μτφρ. Ε. Δημητριάδου). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Mason, J. (2009). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (8^η εκδ.) (μτφρ. Ε. Δημητριάδου, επιμ. Ν. Κυριαζή) Αθήνα: Πεδίο.
- Massey, D. (1992). *A place called home?*, New Formations, 17:3-16.
- Massey, D. (2008). *Για το χώρο*. Μτφρ. Μπιμπλή, Ι. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Matarosso, F. (1997). *Use or Ornament? The social impact of participation in the arts*. Stroud: Comedia.
- Mayo, M. (2000). *Cultures, Communities, Identities. Cultural Strategies for Participation and Empowerment*. UK: Palgrave Macmillan.
- Milevska, S. (2007). *Participatory Art: A Paradigm Shift from Objects to Subjects*, In 1-31 Readings on Art, Activism & Participation, January.
- Morgan, D.L. (1997). *Focus Groups as Qualitative Research* (2nd Ed). London: Sage Publ. (Μετάφρ. & επιμ. Ζήση, Α.)
- Morgan, D. L. (1998). *The focus group guidebook: Focus group v. 1*. London: Sage
- Μουτσόπουλος, Ν. (1989). *Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική Καστοριά*. Αθήνα: «ΜΕΛΙΣΣΑ».
- Μουτσόπουλος, Ν. (1993). *Παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Μακεδονίας 15ος – 19ος αιώνας*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Negt, O., Kluge, A. (1993). *Public Sphere and Experience, Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Newman, T., Curtis, K., Stephens, J. (2001). *Do Community-based Arts Projects Result in Social Gains? A Review of Literature*. Community Development Journal.
- Nicotera, N. (2007). *Measuring neighborhood: A conundrum for human services researchers and practitioners*. American Journal of Community Psychology.
- Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2006). *Μεθοδολογία εμπειρικής έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ντάφλος, Κ. (2015). *Επιτελεστικές πρακτικές τέχνης*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/3174>

- Pollack, C.E & Knesebeck, Von dem (2004). *Social capital and health among the aged: Comparisons between the United States and Germany*. Health and Place.
- Portes, A. & Landolt, P. (2000). *Social capital: Promise and pitfalls of its role in development*. Journal of Latin American Studies.
- Puddifoot, J. E. (1995). *Dimensions of community identity*. Journal of Community & Applied Social Psychology.
- Παπάνης, Ε., Γιαβρίμης, Π., Ρουμελιώτου, Μ. (2007). *Η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου μέσω της εκπαίδευσης*. Ανακτήθηκε 13.10.2019 από <http://epapanis.blogspot.com/search/label/%CE%97%20%CE%B5%CE%BD%CE%AF%CF%83%CF%87%CF%85%CF%83%CE%B7%20%CF%84%CE%BF%CF%85%20%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D%20%CE%BA%CE%B5%CF%86%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CF%85%20%CE%BC%CE%AD%CF%83%CF%89%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%CF%82>
- Πασχαλιώρη, Β., Μίλεση, Χ. *Η ποιοτική μέθοδος της «συμμετοχικής» παρατήρησης: Επιστημάνσεις και προβληματισμοί*. Ανακτήθηκε: 2.2.2020 από <http://www.pi-schools.gr/download/publications/epitheorisi/teyxos10/020-033.pdf>
- Πουρκός, Μ., Δάφερμος, Μ. (2010). *Ποιοτική Έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες Επιστημολογικά, Μεθοδολογικά και Ηθικά Ζητήματα*. Αθήνα: Τόπος.
- Radley, J., Rocher, A., Janssen, W., Hof, P., McEwen, B., Morrison, J. (2005). *Reversibility of apical dendritic retraction in the rat medial prefrontal cortex following repeated stress*. Experimental Neurology.
- Reavey, P. (2011). *Visual Methods in Psychology: Using and Interpreting Images in Qualitative Research*. London: Routledge.
- Rendell, J. (2006). *Art and Architecture: A Place Between*. London: IB Tauris.
- Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. (Κ. Μιχαλοπούλου, επιμ., & Β. Νταλάκου, Μεταφρ.) Αθήνα : Gutenberg
- Rooke, A. (2013). *Contradiction, Collaboration and Criticality: Researching Empowerment and Citizenship in Community - Based Arts*. Στο Mayo, M., Mendiwelo - Bendek, Z., Packham, C. (Επιμ.), *Community Research for Community Development* (σ.σ 150- 169). UK: Palgrave Macmillan.
- Sennett, R. (2004). *Οι χρήσεις της αταξίας: Προσωπική ταυτότητα και ζωή της πόλης*. Μτφρ. Καραπαπάς, Γ. Αθήνα: Τροπή.

- Silver, J., Reavey, P. (2010) *"He's a good looking chap, ain't he?": Narrative and visualisations of self in body dysmorphic disorder*. Social Science & Medicine.
- Silver, C. (2015). *From guided-instruction to facilitation of learning: the development of Five-level QDA as a CAQDAS pedagogy that explicates the practices of expert users*. International Journal of Social Research Methodology.
- Skogan, W. G. (1990). *Disorder and Decline: Crime and the Spiral of Decay in American Cities*. New York: The Free Press.
- Stedman, R.C. (2002). *Toward a social psychology of place: Predicting behavior from place-based cognition, attitude, and identity*. Environment and Behaviour.
- Stevenson, D. (1998). *Agendas in Place: Urban and Cultural Planning for Cities and Regions*, Rockhampton, Old: Institute for Regional Sustainable Development, Central Queensland University Press
- Stevenson, D. (2007). *Πόλεις και αστικοί πολιτισμοί*. (Γ. Γιαννιτσιώτης, επιμ. & Ι. Πεντάζου, Μεταφρ.) Αθήνα: Κριτική.
- Stewart, D. W., & Shamdasani, P. N. (1990). *Applied social research methods series, Vol. 20. Focus groups: Theory and practice*. Sage Publications, Inc.
- Szreter, S & Woolcock, M. (2004). *Healthy by association? Social capital, social theory and the political economy of public health*. International Journal of Epidemiology.
- Thrift N. (1985) *Flies and Germs: A Geography of Knowledge*. In: Gregory D., Urry J. (eds) *Social Relations and Spatial Structures*. Critical Human Geography. Palgrave, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-27935-7_15
- Tolman, E. C. (1948). *Cognitive maps in rats and men*. Psychological Review, 55(4), 189–208. <https://doi.org/10.1037/h0061626>
- Tonnies, F. (1887). *Community and society*. New York: Dover publications, inc.
- Σαχίνης, Δ. (1997). *Το αρχοντικό του Νερατζή Αϊβάζη (Λαογραφικό Μουσείο Καστοριάς) Λαογραφική και τεχνική μελέτη*. Καστοριά: Μουσικοφιλολογικός Σύλλογος Καστοριάς “Αρμονία”.
- Τσολάκης, Π. (2009). *Η αρχιτεκτονική της παλιάς Καστοριάς*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Τσολάκης, Π. (1996). *Πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές έρευνες στην Καστοριά*. Ελλάδα: University Studio Press.
- Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και Τεχνικές Ανάλυσης στην Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα*. Κριτική Ανακτήθηκε 15.2.2020 από <https://docplayer.gr/2398917-Giorgos-tsiolis-methodoi-kai-tehnikes-analysis-stin-poiotiki-koinoniki-ereyna.html>

- Wang, C. (1999). *Photovoice: A Participatory Action Research Strategy Applied to Woman's Health*. *Journal of Woman's Health*. Ανακτήθηκε 17.3.2020 από https://bestler.public.iastate.edu/arts_based_articles/1999_Liebert_Photovoice.pdf
- Wilkinson, S. (1998). *Focus group methodology: a review*. *International Journal of Social Research Methodology*.
- Willig, C. (2015). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην ψυχολογία: Εισαγωγή* (Ε. Τσέλιου, επιμ. Μεταφρ.). Αθήνα: Gutenberg. Online στο https://books.google.gr/books?id=E-lhuM-pNV8C&pg=PA157&lpg=PA157&dq=Silver+et+al.,+2010+photograph&source=bl&ots=JSoc2tJJEV&sig=ACfU3U0EBopDKAn4P2_KCUc4TjkEpmhaKA&hl=el&sa=X&ved=2ahUKewjh7fahz_LoAhXfTBUiHW79Cw0Q6AEwAXoECAsQAQ#v=onepage&q=Silver%20et%20al.%2C%202010%20photograph&f=false
- Φιλιππίδης, Δ. (1998). *Διακοσμητικές Τέχνες Τρεις Αιώνες Τέχνης στην Ελληνική Αρχιτεκτονική*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Χτούρης, Σ. (2017). *Οι νέοι στην Ελλάδα σήμερα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Χτούρης, Σ., Ζήση, Α., & Ρενταρή, Μ. (2015). *Μια πρόταση για τη διαλεκτική μεθοδολογία εμπειρικής έρευνας: Το παράδειγμα των εστιασμένων ομάδων για την κοινωνική και εργασιακή ένταξη των νέων*. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.12681/grsr.10432>
- Χτούρης, Σ. & Ζήση, Α. (2012). *Νεολαία και τόπος: Κατασκευάζοντας τρόπους ύπαρξης στον κόσμο*. Στο Κ. Τσουκαλά & Χ. Παντελίδου (Επιμ.) Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Χτούρης, Σ. (2014). *Κοινωνικά καθεστώτα και οικονομική κρίση στην Ελλάδα. Η μετέωρη μετάβαση των νέων από την εκπαίδευση στην εργασία*. Κείμενο εργασίας
- In4Youth, Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Χτούρης, Σ. (2009). *Η χωρική διάσταση του κοινωνικού-πολιτισμικού κεφαλαίου*. Σύγχρονα Θέματα (105), Ιανουάριος –Μάρτιος 2009
- Zimmerman, M.A., Rappaport, J. (1988). *Citizen participation, perceived control, and psychological empowerment*. *Am J Commun Psychol* 16, 725–750

Πρακτικά συνεδρίων / Ημερίδες

- Βλαντού, Α. (2015). Ημερίδα: *Θεσμικό Πλαίσιο & Προστασία Παραδοσιακών Οικισμών: Ο πολιτιστικός πλούτος ως καταλύτης ανάπτυξης Από τα υφιστάμενα «κατ' επίφαση» οικονομικά και διοικητικά κίνητρα στην αξιοποίηση οικονομικών πόρων και δομών*. Ελληνική Εταιρία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού. Καστοριά, 16.5.2015

Αρχοντικό Βέργου. Ανακτήθηκε: 25.2.2020 από <http://ellet.gr/imerides/kastoria/2-eisigisi.pdf>

- Διδώνη, Π. (2015). Διατήρηση και ανάπτυξη παραδοσιακών οικισμών στην Ελλάδα Το πρόγραμμα του Ε.Ο.Τ. (1976-1993). Ημερίδα: *Θεσμικό Πλαίσιο & Προστασία Παραδοσιακών Οικισμών: Ο πολιτιστικός πλούτος ως καταλύτης ανάπτυξης Από τα υφιστάμενα «κατ' επίφαση» οικονομικά και διοικητικά κίνητρα στην αξιοποίηση οικονομικών πόρων και δομών*. Ελληνική Εταιρία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού. Καστοριά, 16.5.2015 Αρχοντικό Βέργου. Ανακτήθηκε 25.2.2020 από <https://docplayer.gr/35159298-Diatirisi-kai-anaptyxi-paradosiakon-oikismon-stin-ellada-to-programma-toy-e-o-t-paraskeyi-mpozineki-didoni-arhitekton.html>
- Ζήση, Α. (2018). Οι όψεις και οι σημασίες της κοινότητας στην σύγχρονη Ελλάδα. Ημερίδα: *Για μια ενεργή και αλληλέγγυα κοινότητα: Παρεμβάσεις κοινωνικής ενδυνάμωσης στην εποχή της κρίσης*. Έδρα Unesco του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Ινστιτούτο Ψυχολογίας και Υγείας. Δήμος Θεσσαλονίκης, 5.5.2018 Δημαρχείο Θεσσαλονίκης.
- Ζήση, Α. (2018). *Τι κρύβουν τα αρχοντόσπιτα της Σιάτιστας: Η μελέτη του Χρ. Τσανασίδη για την λαϊκή ζωγραφική και τον σύγχρονο λαϊκό ζωγράφο Κων/νο Τσανασίδη*. Σιάτιστα, 22.09.2018.
- Ζιώγας, Γ., Συλαίου, Σ. (2015). Πρακτικά Συνεδρίου: *Τοπίο: Ιστορίες, Πολιτικές Αναπαραστάσεις*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.

Διδακτορικές και Μεταπτυχιακές εργασίες

- Βλαχάκης, Η. (2007). *Πολιτιστική κληρονομιά – Νόμος 3028/2002 “Νομικό καθεστώς προστασίας αρχαιολογικών χώρων στην Ελλάδα”* (Διπλωματική εργασία). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, Αθήνα. Ανακτήθηκε 15.10.2019 από <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/1315500/theFile>
- Καροτσιέρη, Β., Λαλιώτη, Ε. (2017). *Κοινωνική εργασία με κοινότητα και ενεργοί πολίτες: Ένα μοντέλο κινητοποίησης πολιτών μέσα από τους πολιτιστικούς συλλόγους σε περιοχές της Πάτρας*. (Πτυχιακή εργασία). Τμήμα κοινωνικής εργασίας, Πάτρα. Ανακτήθηκε 8.12.2019 από <http://repository.library.teimes.gr/xmlui/handle/123456789/5603>
- Λάζου, Χ., Νικολαΐδου, Α., Ραχιώτη, Α. (2013) *Η διαχρονική επιθυμία της περιπλάνησης_ αποτυπώνοντας τα βήματα του flâneur*. (Ερευνητική εργασία

Ε.Μ.Π). Ανακτήθηκε 13.11.2019. από

<https://issuu.com/greekarchitects3/docs/133.14.09>

- Μπούζουκα, Ε. *Αγροτικές κοινότητες σε μετάβαση: Κοινωνιο-Ψυχολογικές επιπτώσεις & προστατευτικοί παράγοντες*. (Μεταπτυχιακή εργασία). Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη. Ανακτήθηκε 3.2.2020, από <http://hdl.handle.net/11610/11943>
- Παπαδοπούλου, Ε. (2004). *Η πολιτιστική κληρονομιά και η προστασία της*. (Πτυχιακή εργασία). ΤΕΙ Διοίκησης και Οικονομίας, Καβάλα. Ανακτήθηκε 15.12.2019, από <http://digilib.teiemt.gr/jspui/bitstream/123456789/6709/1/SDO2392004.pdf>
- Ρούσσου, Ε. (2014). *Η κουλτούρα του graffiti, οι χωρικές και κοινωνικές προεκτάσεις της*. (Ερευνητική εργασία). Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ξάνθη. Ανακτήθηκε 18.5.2020, από https://www.academia.edu/16162640/%CE%97_%CE%BA%CE%BF%CF%85_%CE%BB%CF%84%CE%BF%CF%8D%CF%81%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_Graffiti_%CE%9F%CE%B9_%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CF%87%CF%89%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82_%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82
- Σπηλιοπούλου, Γ. (2014). *Πολιτισμικό κεφάλαιο και εκπαιδευτικές προσδοκίες γηγενών μαθητών δημοτικού σχολείου και μαθητών προερχόμενων από οικογένειες μεταναστών*. (Μεταπτυχιακή εργασία). Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Πάτρα. Ανακτήθηκε 17.12.2019, από <https://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/8017/1/Spiliopoulou%20Geografia.pdf>

Σημειώσεις μαθημάτων / e-class

- Ζήση, Α. Αστικοί χώροι κατοίκησης, δίκτυα κοινωνικών σχέσεων και ποιότητα ζωής. PDF.
- Ζήση, Α. Διδρυματικό Π.Μ.Σ «Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη», Τμήμα Κοινωνιολογίας, Παν/μιο Αιγαίου και Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, Παν/μιο Δυτικής Μακεδονίας. Θεωρία και Μεθοδολογία της Κοινωνικής Έρευνας Ι: Σχεδιασμός και Μέθοδοι – Α Χειμερινό Εξάμηνο, Ερευνητικές Μέθοδοι. PDF.

- Ζήση, Α. Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη. Θεωρία και Μεθοδολογία της Κοινωνικής Έρευνας Ι, Οπτικές Μέθοδοι. PDF.
- Ζήση, Α. Θεωρία και Μεθοδολογία της Κοινωνικής Έρευνας Ι: Σχεδιασμός και Μέθοδοι – Α χειμερινό εξάμηνο, Ερευνητικά σχέδια , Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη. PDF.
- Ζήση, Α. Κλινική Κοινωνιολογία, Βασικές Έννοιες και Βασικά Θεωρητικά μοντέλα Ι, Pdf.
- Ζήση, Α., Χτούρης, Σ. Η έρευνα δράσης σε κοινωνικά πεδία. Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη.

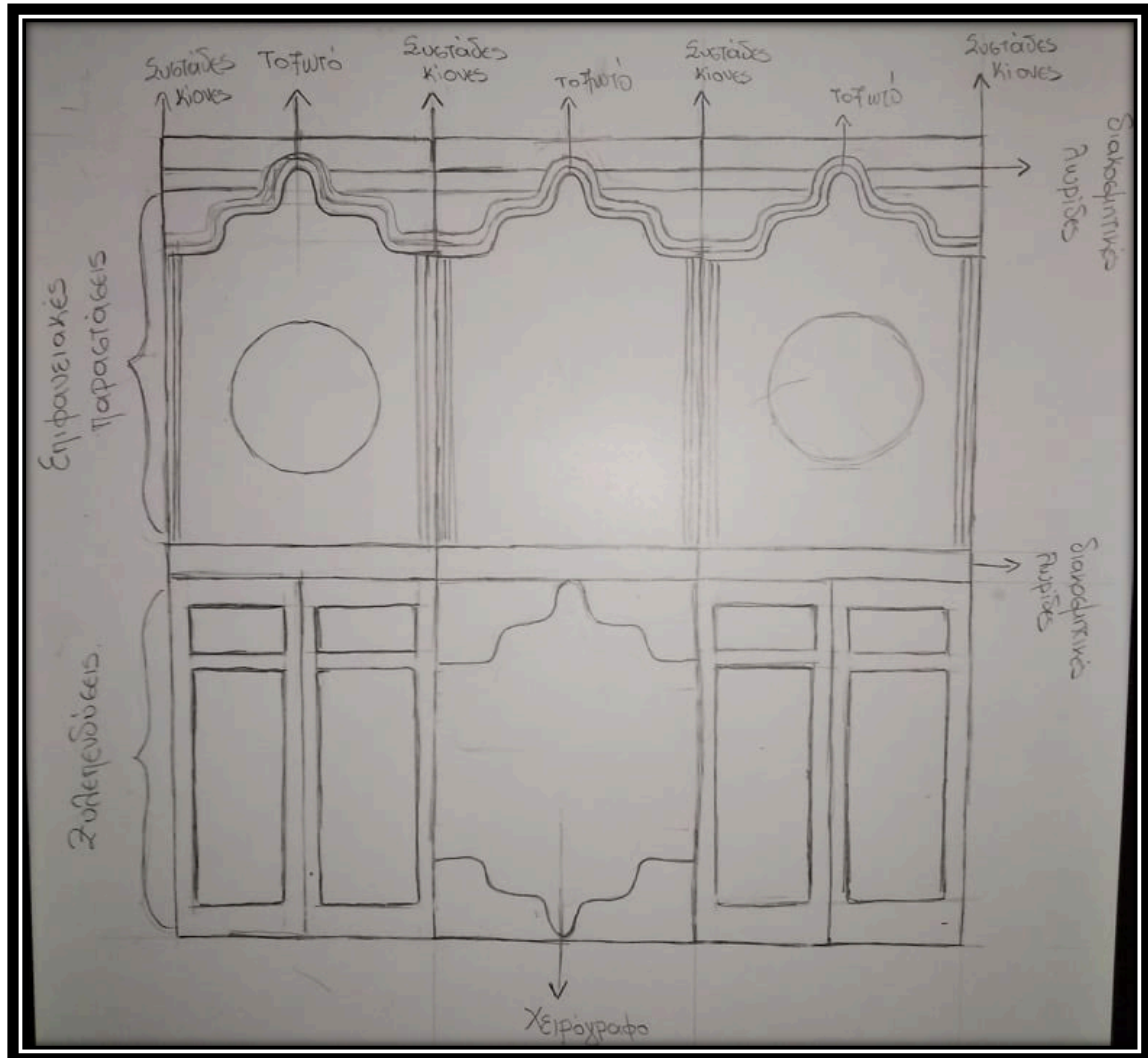
Ηλεκτρονικοί Σύνδεσμοι

- ΕΠΑΣ Καστοριάς/ η Καστοριά/ Ιστορία της Πόλης. Ανακτήθηκε: 15.10.2019 από <https://sites.google.com/site/epaskastoria/histori>
- Wikipedia – Ραγκουτσάρια Ανακτήθηκε 2.2.2020 από <http://www.kastoria.gov.gr/%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%BF%CF%85%CF%84%CF%83%CE%AC%CF%81%CE%B9%CE%B1/>
- Wikipedia -Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα. Ανακτήθηκε 9.1.2020 από https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF_%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D_%CE%91%CE%B3%CF%8E%CE%BD%CE%B1_%CE%9A%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%AC%CF%82
- Αρχοντικό Αδερφών Εμμανουήλ. Ανακτήθηκε 9.1.2020 από <http://www.aboutkastoria.gr/archontiko-ton-aderfon-emmanouil-xanagennithike-foto-video/>
- Αρχοντικό Μπασάρα – Εθνικό κέντρο τεκμηρίωσης Ανακτήθηκε 9.1.2020 από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/makedonika/article/viewFile/6033/5771.pdf>
- Τι είναι η τοιχογραφία: Ιστορία & νόημα. ikastikos-kiklos. (3.1.2018) Ανακτήθηκε 19.5.2020 από <https://ikastikos-kiklos.com/%CF%84%CE%B9-%CE%B5%CE%B9%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CE%B9%CF%87%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B1-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BD%CE%BF%CE%B7/?fbclid=IwAR33v7niYNI2IYG1qZ-e9sYvLxXexIwBpDHitrjx4W4dEMcZpcpHtpqwUbs>

- Ιωακειμίδου, Κ. (2020). *Οι ζωές των ανθρώπων μέσα από τα κτίρια*. Η εφημερίδα των συντακτών, 1.2.20. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/nisides/229390_oi-zoes-ton-anthropon-mesa-apo-ta-ktiria

Παράρτημα

Εικόνες Εικαστικών Παρεμβάσεων

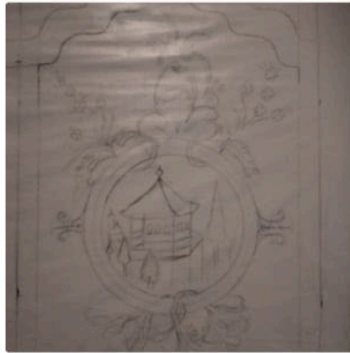

Έκείνο τον καιρό σημείωνα
 τις εντυπώσεις μου από τον
 πόλεμο του 1912-1913.
 Κι όπως δεν τολμά κανείς να
 αγγίξει τα παλαιά ένθυμα
 μή τους αλλοίξει την όψη.
 Έτσι και γώ, λοιπόν, τ'άφηκα
 με την παλαιά τους χρεία,
 για να έχουν την εγκρότητα
 της αλήθειας και των πραγματικών
 γεγονότων που έγιναν εκείνα τα
 χρόνια. Τώρα, προσπαθώ να σώσω
 όλα εκείνα που είδα και έμαθα,
 με τούτες τις γραπτές σημειώσεις
 και με την ζωγραφική μου.

Έκείνο τον καιρό σημείωνα
 τις εντυπώσεις μου από τον
 πόλεμο του 1912-1913.
 Κι όπως δεν τολμά κανείς να
 αγγίξει τα παλαιά ένθυμα
 μή τους αλλοίξει την όψη.
 Έτσι και γώ, λοιπόν, τ'άφηκα
 με την παλαιά τους χρεία,
 για να έχουν την εγκρότητα
 της αλήθειας και των πραγματικών
 γεγονότων που έγιναν εκείνα τα
 χρόνια. Τώρα, προσπαθώ να σώσω
 όλα εκείνα που είδα και έμαθα,
 με τούτες τις γραπτές σημειώσεις
 και με την ζωγραφική μου.

Χειρόγραφο
 Λαογραφικό Μουσείο
 -Xronoperipatites.
 Wordpress.com -

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνιολογίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Πανεπιστήμιο Δυτ. Μακεδονίας
Σχολή Καλών Τεχνών
Τμήμα Εικαστικών &
Εφαρμοσμένων Τεχνών

Δι-ιδρυματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Εφαρμοσμένη – Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη

Έντυπο ενημέρωσης

Στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας με θέμα: “*Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΑΤΑΞΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕΣΩ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ*”, του δι-ιδρυματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος: ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ-ΚΛΙΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ του Πανεπιστημίου Αιγαίου & του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας οργανώνεται η παρούσα έρευνα με στόχο να διερευνήσει ποιοτικά την πολιτισμική συρρίκνωση που εντοπίζεται στο ιστορικό κέντρο της Καστοριάς με την κατάρρευση των αρχοντικών κτισμάτων και τον αντίκτυπο που παρουσιάζει στην κοινότητα και την τοπική ανάπτυξη, μελετώντας το Κοινωνικό, Πολιτισμικό, Οικονομικό και Ανθρώπινο κεφαλαίο που συγκεντρώνει.

Περιγραφή

Η έρευνα αυτή οργανώνεται με σκοπό να μελετήσει τις συνθήκες που ευνοούν τον τραυματισμό της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς, στη συγκεκριμένη περίπτωση τα αρχοντικά σπίτια της Καστοριάς, και τον αντίκτυπο που εμφανίζει στην κοινότητα και την ταυτότητα του τόπου. Στόχος αυτής της μελέτης είναι η σφαιρική καταγραφή του προβλήματος:

Α) Με ατομικές ημιδομημένες συνεντεύξεις από εκπροσώπους δημόσιων φορέων που άπτονται του θέματος. (Δήμος Καστοριάς και Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς)

Β) Με ατομικές ημιδομημένες συνεντεύξεις από ιδιοκτήτες ή ένοικους αρχοντικών σπιτιών.

Γ) Με περιπατητική διαδρομή, επίσκεψη σε αρχοντικά, ανοιχτό διάλογο και καλλιτεχνική παρέμβαση εστιασμένης ομάδας.

Όστε να προσδιοριστούν οι θέσεις, οι πεποιθήσεις και ενέργειες των συμμετεχόντων που αφορούν το θέμα της εργασίας, την επικαιροποίηση του θέματος και την ενδυνάμωση της κοινότητας με ενεργή εμπλοκή στην παρέμβαση για κοινωνική αλλαγή και ευαισθητοποίηση.

Δεοντολογική εγγύηση

Η συμμετοχή στην ερευνητική συνέντευξη, βασίζεται στην αρχή της συνειδητής συναίνεσης και την εθελοντική συμμετοχή. Εάν κάποιο μέλος της ομάδας θελήσει να αποχωρήσει, είναι ελεύθερο οποιαδήποτε στιγμή να διακόψει τη συμμετοχή του. Επιπλέον, διαφυλάσσεται η εχεμύθεια των λεγομένων των συμμετεχόντων/ουσών και εξασφαλίζεται η ανωνυμία τους. Η συνάντηση θα γίνει με τη χρήση μαγνητοφώνου ώστε να μελετηθεί και να αναλυθεί χωρίς διαστρεβλώσεις ή παρερμηνείες ο λόγος των συμμετεχόντων/ουσών. Οι συμμετέχοντες/ουσες με την ολοκλήρωση της έρευνας και έπειτα από την καταγραφή και μελέτη του υλικού δύνανται να έχουν πρόσβαση στο εμπειρικό υλικό και σε κάθε δημοσιοποίηση του.

Γούλιου Ελένη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνιολογίας
Εφαρμοσμένων Τεχνών

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Πανεπιστήμιο Δυτ. Μακεδονίας
Σχολή Καλών Τεχνών
Τμήμα Εικαστικών &

Δι-ιδρυματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Εφαρμοσμένη – Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη

***«Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΑΤΑΞΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ
ΜΕΣΩ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ»***

Έντυπο συγκατάθεσης

Δηλώνω τη συγκατάθεσή μου για τη συμμετοχή μου στην ερευνητική εργασία, στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας, της Γούλιου Ελένης, για το δι-ιδρυματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: *ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ- ΚΛΙΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ* του Πανεπιστημίου Αιγαίου & του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας με θέμα: *«Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΑΤΑΞΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕΣΩ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ»*

Έχω λάβει το έντυπο ενημέρωσης στο οποίο περιγράφεται ο σκοπός της υλοποίησης της έρευνας, και οι δεοντολογικές εγγυήσεις που δίνει η μεταπτυχιακή φοιτήτρια, προς τους/ις συμμετέχοντες/ουσες. Έχω κατανοήσει τον λόγο που θα ηχογραφηθεί η συγκεκριμένη συνέντευξη. Κατανοώ την υποχρέωση να ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε να διασφαλιστεί η εχεμύθεια όσων θα πω κατά τη διάρκεια της συνάντησης και η ανωνυμία μου. Γνωρίζω, επίσης, ότι μπορώ να αποχωρήσω από την ομάδα οποιαδήποτε στιγμή, να αποσύρω τη συμμετοχή μου, και να έχω πρόσβαση στο κείμενο της αφήγησής μου και σε ό,τι κείμενο χρησιμοποιηθεί ή δημοσιευθεί μετά την ανάλυση από τα λεγόμενά μου.

Με βάση τα παραπάνω συναινώ να συμμετάσχω στη συγκεκριμένη ερευνητική συνέντευξη.

Ο συμμετέχων/ Η συμμετέχουσα

Ονοματεπώνυμο

.....

Υπογραφή

.....

Γούλιου Ελένη
Εικαστικός (Κατεύθυνση Γλυπτική)
Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια
Πανεπιστήμιο Αιγαίου / Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
“ Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη”
τηλ :
Email:
Καστοριά 5/11/2019

Προς
Εφορεία βυζαντινών αρχαιοτήτων
Μητροπόλεως 25
Καστοριά

Θέμα: ΑΙΤΗΣΗ ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Στο πλαίσιο εκπόνησης διπλωματικής εργασίας με τίτλο “ *Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΑΤΑΞΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕΣΩ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ*” για το μεταπτυχιακό πρόγραμμα “Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη” του Πανεπιστημίου Αιγαίου, στο οποίο συμμετέχω ως μεταπτυχιακή φοιτήτρια και επειδή το αντικείμενο της εργασίας εμπίπτει στις αρμοδιότητες που άπτονται της υπηρεσίας σας, παρακαλώ για την επιστημονική και υπηρεσιακή αρωγή σας που αφορά σε:

1. Παραχώρηση συνέντευξης εκπροσώπου της υπηρεσίας για το θέμα.
2. Έγκριση και προτάσεις σας για την τοποθέτηση των εικαστικών παραγώγων σε δημόσιους χώρους.
3. Υπόδειξη έντυπου υλικού και προβλεπόμενης νομοθεσίας για την ανάπτυξη του θέματος.

Γούλιου Ελένη

Εικαστικός (Κατεύθυνση Γλυπτική)

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια

Πανεπιστήμιο Αιγαίου/ Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

“ Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη”

τηλ :

Email:

Καστοριά 5/11/2019

Προς

Δήμος Καστοριάς

Γραφείο Πολιτισμού

Αθαν. Διάκου

Πάρκο Ολυμπιακής φλόγας

Καστοριά 52100

Θέμα: ΑΙΤΗΣΗ ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Στο πλαίσιο εκπόνησης διπλωματικής εργασίας με τίτλο “*Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΑΤΑΞΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕΣΩ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ*” για το μεταπτυχιακό πρόγραμμα “Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη” του Πανεπιστημίου Αιγαίου, στο οποίο συμμετέχω ως μεταπτυχιακή φοιτήτρια και επειδή το αντικείμενο της εργασίας εμπίπτει στις αρμοδιότητες που άπτονται της υπηρεσίας σας, παρακαλώ για την επιστημονική και υπηρεσιακή αρωγή σας που αφορά σε:

1. Παραχώρηση συνέντευξης εκπροσώπου της υπηρεσίας για το θέμα.
2. Έγκριση και προτάσεις για την τοποθέτηση των εικαστικών παραγώγων σε δημόσιους χώρους.
3. Παραχώρηση χώρου εργασίας της καλλιτεχνικής ομάδας.
4. Υπόδειξη έντυπου υλικού και προβλεπόμενης νομοθεσίας για την ανάπτυξη του θέματος.

Απομαγνητοφώνηση ημιδομημένης συνέντευξης

Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς

E – Ερευνήτρια

Φ – Εκπρόσωπος Φορέα, Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς

-Χαιρετισμοί, ενημέρωση και συγκατάθεση.-

E: Πότε ιδρύθηκε ο θεσμός και για ποιους λόγους;

Φ: Η εφορεία αρχαιοτήτων, είναι υπηρεσία η οποία υπάγεται στο Υπουργείο Πολιτισμού. Εεε αργότερα οι υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού Εφορείας Αρχαιοτήτων, ήταν διασκορπισμένες σε όλη τη χώρα αλλά είχαν μεγάλες περιοχές και για αυτόν ακριβώς τον λόγο ήτανε και κάπως δυσκίνητη. Εεε τα τελευταία χρόνια έγινε μια μεγάλη αναδιάρθρωση στις υπηρεσίες αυτές, εε και εκεί που υπηρεσία η δική μας εε είχε δραστηριότητες σε έξι νομούς, περιορίστηκε σε δύο. Εεε Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και Κλασικών Αρχαιοτήτων, εεε για την Καστοριά και τη Φλώρινα. Εεε και αυτή όμως η διάρθρωση της υπηρεσίας, εεε άλλαξε και οδηγηθήκαμε σε μία εφορεία ανά κάθε νομό. Και η κάθε εφορεία, βρίσκεται στον συγκεκριμένο νομό και έχει το Βυζαντινό τμήμα και το Κλασικό τμήμα.

E: Ποιες είναι οι αρμοδιότητες του φορέα;

Φ: Οι αρμοδιότητες του φορέα είναι να προστατέψει όλο τον πολιτισμό που υπάρχει στην χώρα, δηλαδή εεε ότι αφορά ως απόθεμα πολιτιστικό, από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι και σήμερα, είναι η μέριμνα της υπηρεσίας αυτών των ετών.

E: Με ποιους θεσμούς συνεργάζεται σε τοπικό και εθνικό επίπεδο;

Φ: Με όλους τους θεσμούς. Όποιος θεσμός επιδιώκει αυτή τη δραστηριότητα της προστασίας και της ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι υποχρεωμένη η υπηρεσία μας να συνεργαστεί. Είτε είναι δημόσιοι φορείς αυτοί, είτε είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, ή ακόμα και ιδιώτες.

E: Ποιες ειδικότητες αποτελούν το προσωπικό του φορέα;

Φ: Έχει διάφορες ειδικότητες. Έχει μηχανικούς, έχει αρχαιολόγους, έχει συντηρητές αρχαιοτήτων και το διοικητικό προσωπικό, το οποίο διοικητικό προσωπικό, έχει τη φύλαξη και έχει σχέση και με την γραμματεία.

E: Σε ποια θέματα δραστηριοποιείται ο φορέας;

Φ: Εεε, στο να... Να μελετάει ή και να βρίσκει τρόπους ώστε μνημεία τα οποία έχουνε πρόβλημα στη διατήρησή τους και στην προστασία τους, να έχει τη

δυνατότητα να, να υπάρξει αυτή η δυνατότητα, να μπορέσει να παρέμβει ώστε να σωθούν αυτά τα μνημεία. Και υπό αυτή την έννοια, εμείς, πέρα από τις καταγραφές, πέρα από οτιδήποτε έχει να κάνει με τα ίδια τα μνημεία, σε θεωρητικό επίπεδο. Σε πρακτικό επίπεδο προχωράμε, βήμα βήμα με σχέδιο ώστε η πρόθεση αυτή και η δυνατότητα που έχουμε να γίνει πραγματικότητα. Για παράδειγμα η εκπόνηση μελετών συντήρησης και αναστήλωσης αυτών των μνημείων είναι το αρχικό μας μέλημα. Και από εκεί και πέρα η ένταξη αυτών των έργων μετά σε συγκεκριμένο πρόγραμμα το οποίο πρώτων θα μας δώσει τη δυνατότητα να ολοκληρώσουμε αυτό το εγχείρημα.

Ε: Πως αξιολογείται η σταδιοδρομία του φορέα μέχρι σήμερα;

Φ: Αξιολογείται καλά, γιατί είχε τη δυνατότητα και να εκπονήσει αρκετές μελέτες και αλλά να κινηθεί με γνώμονα την ανάδειξη των μνημείων, γιατί τα θεώρησε ότι είναι πάρα πολύ σημαντικά και για την πολιτιστική εκπαίδευση των κατοίκων αυτής της περιοχής αλλά και στο να μείνουν αυτά τα μνημεία ως παρακαταθήκη, για την εεε, για την υπεράσπιση του πολιτιστικού πλούτου αυτής της περιοχής.

Ε: Ποια είναι τα φλέγοντα ζητήματα που απασχολούν επί του παρόντος τη δράση του φορέα.

Φ: Το πως θα καταφέρει να εντάξει όσο το δυνατόν περισσότερα από αυτά που παρουσιάζουν και έχουν κάποια προβλήματα, εεε για να μπορέσει να τα αποκαταστήσει και να τα δώσει στην εεε, στο κοινό, στο κοινό. Να μπορέσει να τα απολαύσει ο κάθε κάτοικος αυτής της περιοχής.

Ε: Άρα στοχεύει ο φορέας στη διάσωση με τη δράση του, στην ανάδειξη και στη συντήρηση των αρχαιοτήτων, των αρχοντικών και βυζαντινών μνημείων.

Φ: Ναι, ναι.

Ε: Πως οργανώνεται το οικονομικό κεφάλαιο του φορέα για τη χρηματοδότηση δράσεων;

Φ: Αυτά τα τελευταία χρόνια, έχουμε αρκετά εργαλεία στα χέρια μας, πέρα από τη βασική χρηματοδότηση η οποία προέρχεται από το Υπουργείο Πολιτισμού, εεε και στηρίζεται σε συγκεκριμένα μέτρα, από εκεί και πέρα η μεγαλύτερη προσπάθεια μας είναι στο ενταχθούμε σε διάφορα προγράμματα, που έχουν και ευρωπαϊκή στήριξη, εεε και αυτά τα προγράμματα ονομάζονται ΕΣΠΑ ας πούμε, ή στα interreg (Προγράμματα Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας), εεε επειδή είμαστε και συνοριακή περιοχή και μπορούμε να ενταχθούμε και να διεκδικήσουμε χρηματοδοτήσεις.

E: Υπάρχει αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης που διανύει η χώρα στη χρηματοδότηση προγραμμάτων αποκατάστασης;

Φ: **Ναι** μεν υπάρχει αλλά το... Ο συγκεκριμένος φορέας που ασχολείται με τη χρηματοδότηση των προγραμμάτων **από** την Ευρώπη, ευτυχώς αυτά τα ζητήματα δεν τα παραβλέπει, ανεξάρτητα με την κρίση ή όχι και έτσι έχουμε αρκετές δυνατότητες οι οποίες ίσως δίνουν βαρύτητα σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτό. Αρκεί να υπάρχει η **μελετητική** ετοιμότητα ώστε ως έργο να είναι μελετημένο για να μπορεί να επιτευχθεί.

E: Η πολιτεία συμβάλει στη στήριξη του φορέα με δωρεές ή εθελοντική εργασία;

Φ: Οι;

E: Πολίτες της πόλης για παράδειγμα.

Φ: Οι πολίτες της πόλης, συμβάλουν. Αυτό συμβαίνει παράλληλα, όχι την περίοδο που βρίσκεται σε εξέλιξη ένα έργο το οποίο έχει μπει σε συγκεκριμένο πρόγραμμα. **Γίνεται** παράλληλα όταν βλέπουν κάποιοι κάτοικοι ένα θέμα σε κάποιο μνημείο, που τους απασχολεί και θα ήθελαν να συμβάλουν εεε το επικροτούμε και το επιδιώκουμε. **Ωστε** να μπορεί να αισθάνεται και αυτός καλύτερα με τη δική του συμβολή και να μπορέσει να γίνει και μέρος αυτής της προσπάθειας.

E: Σε ότι αφορά τα αρχοντικά της Καστοριάς, τι δράσεις έχουν γίνει για τη διάσωσή τους;

Φ: Να κάνουμε ένα διαχωρισμό και να πούμε ότι η δική μας Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς, έχει αρμοδιότητα για την προστασία αρχοντικών, πέρα από τα εκκλησιαστικά, τα εκκλησιαστικά είναι μέχρι και σήμερα. Αλλά όταν μπαίνει σε αρχοντικά κτίσματα εκεί τίθεται ένα όριο χρονολογικό. Το οποίο φτάνει μέχρι το 1830. Δηλαδή, **όσα** αρχοντικά είναι μέχρι το 1830, έχουνε φορέα προστασίας την **Εφορεία** Αρχαιοτήτων. Από εκεί και πέρα, η προστασία των υπόλοιπων αρχοντικών χρονολογικά, έχει να κάνει με την Νεοτέρων Μνημείων. Οπότε εε, μπορούμε εμείς να μιλήσουμε για τη διατήρηση και την προστασία συγκεκριμένων αρχοντικών αυτής της περιόδου και εμείς τα τελευταία χρόνια έχουμε κάνει αρκετά πράγματα. Δηλαδή η **Εφορεία** Αρχαιοτήτων έχει υπό την ιδιοκτησία της, ως Υπουργείο Πολιτισμού, έχει έξι αρχοντικά αυτής της περιόδου που είπαμε πριν. **Από** αυτά, έχουν αναστηλωθεί δύο πολύ σημαντικά, είναι **το** αρχοντικό Τσιατσιαπά, το οποίο είναι πλέον και επισκέψιμο και μπορεί κάποιος να δει ένα αρχοντικό του 18ου αιώνα, όπως επίσης και το **αρχ**οντικό Σαπουντζή, το οποίο προορίζει να γίνει και η έδρα της Εφορείας Αρχαιοτήτων, όταν ρυθμιστούν κάποιες τελευταίες προϋποθέσεις που έχουν να

κάνουν με τη χρήση του κοινού.

E: Αυτή ήταν και η επόμενη ερώτηση που θα σας έκανα. Πως ενεργοποιούνται τα κτίρια που έχουν αποκατασταθεί;

Φ: Ναι, ας πούμε αυτό το αρχοντικό του Τσιατσιαπά, η δική μας η άποψη ήτανε ότι θα μπορούσε να είναι ένας επισκέψιμος χώρος, στον οποίο θα μπορεί ο κάθε ένας να δει τη διάρθρωση ενός τέτοιου σπιτιού, το οποίο προέρχεται από αυτή τη χρονική περίοδο, με αυτόν τον εξοπλισμό και με αυτά τα χαρακτηριστικά. Αυτό δεν είναι ένα μουσείο απλώς, είναι ένας χώρος ο οποίος σου δίνει μία αύρα της συγκεκριμένης εποχής, εμείς δε θέλαμε να γίνει άλλο μουσείο ή ένα λαογραφικό μουσείο με θέματα μέσα και όλα αυτά, αλλά να είναι ένα απλό κτίσμα το οποίο μπορεί κάποιος να το μελετήσει και να το θαυμάσει μπαίνοντας μέσα και παρατηρώντας ακόμα και τη διακόσμηση που έχει μέσα.

E: Αν δεν κάνω λάθος, έχει ενεργοποιηθεί και σαν εκθεσιακός χώρος.

Φ: Ναι και εκθεσιακός χώρος και χώρος στον οποίο μπορούν να γίνουν διαλέξεις ακόμα. Και αυτό έχει γίνει. Τελευταία, έγινε και πολιτικός γάμος.

E: Μάλιστα, ποιους τομείς έχει ευνοήσει η αποκατάσταση των κτιρίων, στην ανάπτυξη της πόλης;

Φ: Πολλούς τομείς. Αυτό θα έπρεπε να είναι μέριμνα και των προηγούμενων χρόνων. Τώρα αντιλαμβανόμαστε ότι όλο αυτό δεν είναι σαν Υπουργείο Πολιτισμού, σαν Υπουργείο Πολιτισμού είχε πάντα αυτή την άποψη. Οι απλοί πολίτες, οι οποίοι ίσως και να το βλέπανε σαν εμπόδιο τη διατήρηση αυτών των κτισμάτων, επειδή νόμιζαν ότι όλα αυτά είναι κοστοβόρα. Ότι κοστίζει πάρα πολύ να διατηρήσεις ένα τέτοιο αρχοντικό. Με αυτές τις αναστηλώσεις και με αυτές τις συντηρήσεις. Έχουμε δείξει πλέον ότι είναι ο πιο σωστός δρόμος αυτός της αναστήλωσης και της συντήρησης, για να αναβαθμιστούν κάποιες συγκεκριμένες περιοχές με την παρουσία αυτών των κτιρίων, τα οποία δημιουργούν πολιτισμό. Έχουν μέσα τους στοιχεία κάποια, που μπορεί ο κάθε πολίτης να τα αξιοποιήσει παρευρισκόμενος εκεί. Στη γειτονιά αυτή.

E: Θα βοηθούσε και στον Τουρισμό;

Φ: Βεβαίως, ανεβαίνει η επισκεψιμότητα στο Αρχοντικό Τσιατσιαπά, έχει αυξηθεί και το βλέπουμε καθημερινά αυτό με την επισκεψιμότητα και είμαστε ευχαριστημένοι με τους τουρίστες που επισκέπτονται το συγκεκριμένο αρχοντικό. Το άλλο αρχοντικό το προορίζουμε για τα γραφεία της υπηρεσίας μας. Δηλαδή θα μπορεί ο κάθε πολίτης ο οποίος έχει επαφή με την υπηρεσία και ζητάει κάτι από την υπηρεσία, να επισκέπτεται το συγκεκριμένο αρχοντικό και να έρχεται και σε επαφή

με τα χαρακτηριστικά που έχει ως κτίριο.

E: Αυτό είναι πολύ ωραίο. Θα μπορούσαν μελλοντικά να στεγαστούν και άλλοι φορείς της πόλης σε αυτά τα κτίρια;

Φ: Βεβαίως, **ένα** άλλο αρχοντικό το οποίο επίσης είναι ιδιοκτησία του Υπουργείου Πολιτισμού, παραχωρήθηκε από την υπηρεσία για χρήση στο Δήμο Καστοριάς για να γίνει μουσείο γούνας. Ήδη είναι στο τελευταίο στάδιο της αναστήλωσης, είναι το αρχοντικό Μπασάρα. Το οποίο βρίσκεται στο τελευταίο στάδιο αναστήλωσης που όταν **και** αυτό αποδοθεί νομίζω και αυτό θα έχει πολλές χρήσεις και θα αξιοποιηθεί ακόμα και για τουριστικούς σκοπούς.

E: Τι δυσκολίες εντοπίστηκαν στην αποκατάσταση των κτισμάτων;

Φ: **Η** αποκατάσταση αυτών των κτισμάτων, προϋποθέτει γνώση. Γνώση των εμπλεκόμενων στη συγκεκριμένη διαδικασία. Δηλαδή και αυτός που θα αναλάβει να κάνει την αναστήλωση οφείλει να έχει τις γνώσεις για να αντιμετωπίσει τα οποιαδήποτε προβλήματα προκύψουν κατά τη διάρκεια της αναστήλωσης αλλά και οι άλλοι εμπλεκόμενοι που είναι είτε εργαζόμενοι, είτε εεε αποτελούν τις αρχές. Και η εμπειρία των τελευταίων χρόνων μας έχει δείξει ότι μπορούμε να φέρουμε εις πέρας ένα τέτοιο έργο γιατί υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι έχουν αυτή τη γνώση.

E: Τι συμβαίνει με τα αρχοντικά που καταρρέουν και ποιες είναι οι συνθήκες που ευνοούν την εμφάνιση του προβλήματος;

Φ: **Τα** αρχοντικά τα οποία καταρρέουν από τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο την οποία ασχολούμαστε εμείς, είναι λίγα. **Εεε** τα τελευταία είκοσι χρόνια έχουμε καταρρεύσει δύο. **Εεε** αλλά τα περισσότερα προέρχονται από την επόμενη χρονική περίοδο, δηλαδή, μετά τα μέσα του 18ου αιώνα, προς το τέλος του αιώνα και αυτά έχουν να κάνουν με τον φορέα προστασίας στη νεότερων μνημείων. Την εφορεία νεότερων μνημείων. Εκεί λοιπόν ένα από τα προβλήματα είναι η **ιδιο**κτησία. Δηλαδή, πως επιμερίζεται. **Σε** πόσα άτομα ανήκει ένα τέτοιο κτίσμα και αν αυτά τα άτομα είναι... **Κα**τοικούν στην πόλη ή στο εξωτερικό. **Και** στις περισσότερες περιπτώσεις, συμβαίνει να έχουμε μία σύνδεση τέτοιων περιπτώσεων η οποία δεν επιτρέπει το να υπάρχει ένας ιδιοκτήτης να αναλάβει την συντήρηση και την αναστήλωση ενός τέτοιου κτίσματος. Ένα πρόβλημα είναι αυτό. Από την άλλη, υπάρχουν και άλλου είδους προβλήματα. Υπάρχουν και οι αντιλήψεις των ίδιων των ιδιοκτητών. Μπορεί **Ε** να υπάρχει ένας ιδιοκτήτης ο οποίος κατέχει ένα τέτοιο κτίσμα και δε γνωρίζει ποια είναι η αξία του και για αυτό ακριβώς τον λόγο δεν παίρνει απόφαση να το προστατεύσει, ή να βρει τρόπους ώστε να μείνει ακέραιο για να μην υπάρχει τέτοιος

κίνδυνος κατάρρευσης.

E: Τι αντίκτυπο έχει η κατάρρευση των αρχοντικών στο πολιτισμικό πεδίο;

Φ: Εκεί στο πρώτο πράγμα που πάει το μυαλό μας είναι, πως είναι δυνατών τέτοιος χώρος, με τέτοια πολιτιστική κληρονομιά να μην μπορεί να αντιληφθεί πόσο μεγάλη αξία έχει η διατήρηση αυτών των κτισμάτων. Διότι δεν είναι μόνο η αρχιτεκτονική, είναι πολλά μαζί. Είναι, εεε η εργασία με την οποία ασχολούνταν ο συγκεκριμένος ιδιοκτήτης και πως ακριβώς τη μεταφέρει αυτήν, δηλαδή του επέτρεψε να έχει ένα μορφωτικό επίπεδο το οποίο θα του έδινε τη δυνατότητα να εκτιμήσει την αξία αυτή και βέβαια και το ... στοιχείο σε αυτόν τον πλούτο που έχει εσωτερικά και αν μπορεί να τα εκτιμήσει ο ίδιος. Εκεί λοιπόν παρατηρούμε διάφορα φαινόμενα. Δηλαδή στις περισσότερες των περιπτώσεων υπάρχει αδυναμία. Υπάρχει αδυναμία εκτίμησης της αξίας. Και αυτός συνήθως είναι ο κυρίαρχος λόγος που οδηγούμαστε στην εγκατάλειψη. Και βέβαια η εγκατάλειψη φτάνει στην κατάρρευση.

E: Μάλιστα. Ο αντίκτυπος στο κοινωνικό πεδίο της πόλης;

Φ: Είναι μία άσχημη εικόνα. Είναι άσχημη αυτή η εικόνα γενικά για την ίδια την πόλη. Δηλαδή το να βλέπεις σε κάθε γειτονιά δύο ή τρία τέτοια αρχοντικά υπό κατάρρευση, είναι φαινόμενο που δεν τιμά ούτε την ίδια την πόλη και τις αρχές της, αλλά ούτε και τους ίδιους τους κατοίκους. Γιατί είναι εστία μόλυνσης, είναι εστία... Εεε, είναι μια εικόνα δηλαδή η οποία έχει μόνο αρνητικά στοιχεία. Δεν έχει τίποτα θετικό. Και βέβαια εδώ τα τελευταία χρόνια συμβαίνει και κάτι διαφορετικό, ασπύμε. Επειδή όλα αυτά τα παραδοσιακά σπίτια εεε, είχαν αυτό το... Την ώρα της εγκατάλειψης, πήρε απόφαση ο δήμος και τα εεε σκέπαζε με κάποιες λινάτσες. Η τα περικύκλωνε με κάποιες λινάτσες για να μη φαίνεται το εσωτερικό τους. Εεε αυτό δεν είναι λύση. Αυτό είναι σαν να προσπαθείς να κρύψεις το πρόβλημά σου. Το πρόβλημά σου είναι να βρεις έναν τρόπο, εεε και ο ιδιοκτήτης να πειστεί αλλά και η πόλη να πάρει την απόφαση να ασχοληθεί με αυτό το μεγάλο, το πολύ σοβαρό κομμάτι.

E: Έχει υπάρξει κάποια ενημέρωση στους ιδιοκτήτες που δείχνουν αμέλεια προς αυτό το ζήτημα, ώστε να μπορέσουν να καταλάβουν και να εκτιμήσουν την αξία της ιδιοκτησίας τους;

Φ: Βεβαίως. Πολλές φορές υπάρχουν αιτήματα... Αιτήματα εεε, άδειας κατεδάφισης τέτοιων κτισμάτων, προς το Υπουργείο Πολιτισμού. Εγώ ήμουν, βρίσκομαι, είμαι μέλος μιας τέτοιας επιτροπής, για την εκτίμηση εάν πρέπει να δώσουμε την άδεια να... εεε να το κατεδαφίσουν. Δεν έχουμε δώσει, ούτε μία άδεια. Διότι θεωρούμε ότι

ως Υπουργείο Πολιτισμού είμαστε υποχρεωμένοι να βρούμε έναν τρόπο να πείσουμε τον συγκεκριμένο ιδιοκτήτη, εεε δίνοντάς του και κάποιες συμβουλές τεχνικές. Πως μπορεί να οδηγηθεί στην αναστήλωση της ιδιοκτησίας.

Ε: Μάλιστα. Στην τοπική ανάπτυξη της περιοχής, τι αντίκτυπο έχει;

Φ: Αρνητικό αντίκτυπο. Να φανταστείτε δηλαδή τώρα μία γειτονιά, μία συνοικία στην οποία έγινε μία εκτεταμένη εεε αποκατάσταση και συντήρηση τεσσάρων τέτοιων κτισμάτων, είδαμε τι θετικό αντίκτυπο είχε. Αμέσως αμέσως αναβαθμίστηκε όλη η γειτονιά και όχι μόνο η γειτονιά και λίγο πιο κάτω. Μιλάω για μία περιοχή που είναι κοντά στο Ντολτσό, είναι αυτά τα τέσσερα κτίσματα που είναι προς το Λαογραφικό Μουσείο και έχουν αποκατασταθεί μαζί με τον (δεν ακούγεται) και τα ενοποιεί εκεί μεταξύ τους. Αυτό είχε σίγουρα θετικό αντίκτυπο. Δεν υπάρχει ούτε ένας τουρίστας ας πούμε ο οποίος να μην επισκέπτεται τη συγκεκριμένη περιοχή.

Ε: Τι κινδύνους μπορεί η να έχει η παραμέληση των αρχοντικών στο δομημένο περιβάλλον;

Φ: Πρώτα από όλα χάνουμε το... Το... Η ποικιλία αρχιτεκτονικών μορφών που υπάρχουν σε αυτή τη πόλη. Δεν είναι όλα τα αρχοντικά στον ίδιο αρχιτεκτονικό τύπο κτισμένα. Εεε υπάρχουνε διαφορετικά... Διαφορετικοί τύποι και για αυτό ακριβώς αυτή η ποικιλία, έχει τη δυνατότητα να μας δίνει και διαφορετικά εεε μηνύματα για το πως φτιάχνανε τα σπίτια του στην Καστοριά τους προηγούμενους αιώνες. Αυτές όλες οι πληροφορίες θα εξαφανιστούν, αν εξαφανιστούν αυτά. Και βέβαια και το πως ακριβώς ήταν δομημένος ο ιστός της πόλης. Ο πολεοδομικός. Τα δρομάκια, τα σπιτάκια μεταξύ τους αν ήταν με σειρά το ένα με το άλλο, ή αν είχαν αυλές, ή αν είχαν σχέση με τη λίμνη. Όλα αυτά έχουνε ιδιαίτερη σημασία. Και αν αυτά εκλείψουν, θα πάψουν να έχουν τη δυνατότητα να μελετήσουμε αυτό το φαινόμενο από όλες αυτές τις πλευρές. Είτε είσαι αρχιτέκτονας και θέλεις να μελετήσεις την αρχιτεκτονική, είτε είσαι κοινωνιολόγος, είτε είσαι οτιδήποτε άλλο ως ιδιότητα δηλαδή, που θα προσεγγίσει αυτό το φαινόμενο.

Ε: Υπάρχουν δηλαδή στοιχεία για την Λαογραφία, για τον τρόπο ζωής των κατοίκων εκείνης της περιοχής...

Φ: Βέβαια. Κάθε σπίτι διατηρεί τη συγκεκριμένη διάρθρωση εσωτερικά. Δηλαδή που ήτανε τα δωμάτια στα οποία κατοικούσαν, που ήταν οι αποθηκευτικοί χώροι, που ήταν το ένα, το άλλο... Όλα αυτά, έχουνε σήμερα μια διαφορετική διάταξη. Όλο αυτό θα χαθεί, εάν χαθούν.

Ε: Μάλιστα. Θα ήθελα επίσης να σας ρωτήσω, για τον αντίκτυπο που έχει η

παραμέληση των αρχοντικών στην ποιότητα ζωής των κατοίκων.

Φ: Αν κάτσουμε και κάνουμε μία καταγραφή, είναι γύρω στα 300, δεν είναι λίγα αυτά τα παραδοσιακά σπίτια. Αυτό σαν αριθμός δηλώνει ότι έχουμε μια ευκαιρία, έχουν οι πολίτες της Καστοριάς μια ευκαιρία, μέσα από αυτόν τον πλούτο, να αναδείξουν και το στοιχείο του πολιτιστικού της περιεχομένου. Αλλιώς πως μπορεί να γίνει; Ένας σκέλος είναι το αρχαιότερο μνημείο, τα μνημεία τα βυζαντινά τα οποία είναι αιώνες πριν. Αλλά και ένα άλλο σκέλος είναι και αυτό. Είναι η κοσμική αρχιτεκτονική, η οποία έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά πολύτιμα. Πολύτιμα για τον κάθε ένα. Εγώ φαντάζομαι ότι ο κάθε επισκέπτης αυτής της πόλης, έχει τεράστιο ενδιαφέρον για να γνωρίσει αυτή την εξέλιξη. Και την οικιστική αλλά και της αρχιτεκτονικής πάνω στα κτίσματα.

Ε: Άρα η ποιότητα ζωής των κατοίκων μπορεί να επηρεαστεί λόγω της υποβάθμισης...

Φ: Βεβαίως, αυτό υπάρχει ήδη και είναι ορατό.

Ε: Υπάρχει αυτό;

Φ: Ναι, είναι ορισμένες γειτονιές όπου παρατηρούμε δύο, τρία μαζί διαλυμένα κτίρια και εκεί φαίνεται και τι επίπτωση έχει αυτό. Και στα γύρω σπίτια, τα οποία κάποια από αυτά είναι διατηρημένα. Δεν γίνεται δηλαδή, να είναι όλα σε μια γειτονιά εάν από τα πέντε σπίτια τα δύο είναι υπό κατάρρευση.

Ε: Ποια είναι η στάση της πολιτείας απέναντι στο θέμα των ετοιμόρροπων αρχοντικών; Τι θέση παίρνουν κατά τη γνώμη σας οι κάτοικοι, οι συλλογικότητες, οι δημόσιοι φορείς;

Φ: Οι φορείς που έχουν σχέση με το Υπουργείο Πολιτισμού, έτσι και αλλιώς είναι φορείς οι οποίοι έχουν θετική στάση απέναντι στο ζήτημα αυτό και κάνουν τα αδύνατα, δυνατά, ώστε να πείσουν τους πολίτες να παίρνουν σωστές αποφάσεις πάνω σε αυτά τα ζητήματα. Τώρα βέβαια από εκεί και πέρα, εμπλέκονται και άλλοι φορείς οι οποίοι έχουν να κάνουν με το πως εεε, ερμηνεύουν διάφορα τέτοια ζητήματα. Κάποιοι τα βλέπουν ως εστίες μόλυνσης και θα 'θελαν να εξαφανιστούν και να ανοίξει ο χώρος εκεί και να γίνει τι; Εεεε είναι μαθημένη αυτή η αντίληψη διότι αυτή η αντίληψη θίγει όλο το περιβάλλον. Δεν θίγει μόνο το συγκεκριμένο κτίσμα. Θίγει την ενότητα αυτή. Το ενδιαφέρον της εε, των τοπικών φορέων ειδικά θα έπρεπε να εστιαστεί εκεί, στο να διατηρηθεί όλο αυτό ως ενότητα. Η πολιτιστική κληρονομιά ως ενότητα. Δεν μπορεί να είναι αποκομμένη. Να δείχνεις μόνο μία συνοικία ας πούμε πως ήταν αυτή και τελείωσε. Πρέπει αφού καταφέραμε και έχουμε

αυτή τη στιγμή 300 περίπου τέτοια κτίσματα, να μπορέσουμε να τα διευθετήσουμε και τα 300.

Ε: Σύμφωνα με καταγραφές του Τσολάκη για το ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης, υπήρξαν ενστάσεις από την πολιτεία για τη διαμόρφωση της πολεοδομίας που έφεραν αλλαγές στο αρχικό σχέδιο, με αποτέλεσμα να απειλείται μακροπρόθεσμα η πολιτιστική κληρονομιά της πόλης με την αναδιαμόρφωσή της. Υπάρχει κάποια μέριμνα για αυτό, εφόσον το σχέδιο αυτό ισχύει έως και σήμερα.

Φ: Αν το δούμε ιστορικά το θέμα, πρόκειται για το ρυμοτομικό σχέδιο του 1936. Αυτό το ρυμοτομικό σχέδιο ευτυχώς δεν εφαρμόστηκε. Αν είχε εφαρμοστεί θα είχαμε μέσα στο κέντρο της πόλης λεωφόρους. Δεν θα υπήρχε ούτε καν η Μητροπόλεως, δεν θα υπήρχε ούτε η Ομόνοια, δεν θα υπήρχαν τέτοιες περιοχές με τον συγκεκριμένο ιστό. Αυτά θα είχαν εξαφανιστεί εάν εφαρμοζόταν. Όποιος το δει εκείνο το σχέδιο, πράγματι εκείνο το σχέδιο θα ήταν η καταστροφή της πόλης. Αυτό το ρυμοτομικό σχέδιο δυστυχώς όμως εφαρμόστηκε στις παραλιακές ζώνες. Εκεί όπου εμφανίστηκαν αυτές οι πολυκατοικίες. Αυτό το φαινόμενο ναι. Είναι το πιο αρνητικό. Εκεί δηλαδή, σε αυτές τις ζώνες επειδή ήταν και πιο αξιοποιήσιμες, εε είχαμε την κατάρρευση εεε σίγουρα στις θέσεις αυτών των πολυκατοικιών, υπήρχαν αρχοντικά. Και παραδοσιακά κτίσματα με τα ίδια χαρακτηριστικά που βλέπουμε ακόμα και σήμερα. Αλλά έγινε αυτή η εφαρμογή του σχεδίου παραλιακά σε αυτές τις δύο ζώνες και είχαμε αυτό το αποτέλεσμα. Αλλά στον υπόλοιπο πολεοδομικό ιστό, επειδή ήταν και λίγο δύσκολο να εφαρμοστεί αυτό το σχέδιο, διατηρήθηκε ο ιστός με τις στροφές και δρομάκια τα στενά και ξέρω 'γω... Αν είχε εφαρμοστεί αυτό το σχέδιο το 1936, δεν θα είχε μείνει τίποτα.

Ε: Μάλιστα. Ποιες μπορεί να είναι οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της τραυματισμένης υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς στην πολιτιστική ταυτότητα του τόπου;

Φ: Ότι θα πρέπει βήμα βήμα, όλα αυτά που είπαμε προηγούμενα να τα κάνουμε πράξη. Δηλαδή, όσοι εμπλέκονται στο κεφάλαιο αυτό, να βάλουν τα δυνατά τους ώστε να ξεπεράσουν το γραφειοκρατικό κομμάτι και την αμφισβήτηση ορισμένων ιδιωτών και να πειστούμε όλοι ότι το μέλλον αυτής της πόλης είναι στη διατήρηση αυτής της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ε: Κατά καιρούς έχουν καταγραφεί εμπρησμοί, αρχαιοκαπηλία με κλοπή πολύτιμων τοιχογραφιών και αντικειμένων από το εσωτερικό αρχοντικών, ακόμα και ενέργειες αποχαρκτηρισμού και παρεμβάσεις οικειοποίησης ολόκληρων κτισμάτων. Υπάρχει

κάποια μέριμνα που να προστατεύει την πολιτιστική κληρονομιά από τέτοιου είδους ενέργειες;

Φ: Αυτές οι ενέργειες είναι παλιές ευτυχώς. Δηλαδή και οι εμπρησμοί και οι αποχαρκτηρισμοί εεε τα τελευταία χρόνια από τότε που ψηφίστηκε ο νέος αρχαιολογικός νόμος του 2002, τέτοια φαινόμενα δεν παρατηρούνται. Εεε και οι περισσότεροι φορείς προσαρμόζονται στις διαθέσεις αυτού του νόμου και είναι αναγκασμένοι πλέον να εεε να πείθονται ότι ο μοναδικός δρόμος είναι ο δρόμος της διατήρησης. Γιατί και να κατεδαφιστεί ένα διατηρητέο κτίσμα, παραδοσιακό θα πρέπει η νέα δόμηση να έχει τα ίδια ακριβώς χαρακτηριστικά. Οπότε ο μόνος ωφελημένος... Δεν υπάρχει ωφελημένος πρώτα απ' όλα. Ο ιδιώτης, θα βγει ζημιωμένος από αυτή τη διαδικασία. Και θα έχει πρόστιμο για την ενέργεια τη συγκεκριμένη αλλά και από την άλλη μεριά το κόστος εεεε, δόμησης ενός νέου κτίσματος, θα είναι δυσβάσταχτο.

Ε: Σχετικά με τα δεδομένα και τα χαρακτηριστικά που επιτρέπεται;

Φ: Ε βέβαια. Πλέον δεν θα μπορεί να κάνει πολυκατοικία στη θέση τη συγκεκριμένη, είναι αναγκασμένος να κάνει το ίδιο ακριβώς κτίσμα, στην ίδια κάτοψη και στο ίδιο μέγεθος. Οπότε τι νόημα έχει όλο αυτό; Ενώ η διατήρηση ενός ήδη παραδοσιακού, με τα παλιά υλικά έχει άλλη αξία. Αυτό θα πρέπει να το γνωρίζει ο κάθε ένας. Δηλαδή η ιστορική αξία, η οποία έχει να κάνει με τη διατήρηση των παλιών υλικών, τη συντήρηση τους και βέβαια αν υπάρχει και διάκοσμος ακόμα καλύτερα και αυτός.

Αυτό βέβαια μας φέρνει αντιμέτωπους με εκείνο το άλλο φαινόμενο, της κλοπής ας πούμε λίγο πολύ το συζητήσαμε, το είδαμε ως ερώτηση προηγούμενα, ότι πάμε στην άλλη πλευρά. Ότι πάμε να αφαιρέσουμε από ένα τέτοιο κτίσμα το πολύτιμο διακοσμημένο τμήμα ας πούμε, αυτού του κτίσματος. Που είναι επίσης ανεπίτρεπτο. Επίσης ανεπίτρεπτο. Σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε να περνάει από κανενός το μυαλό αυτή η ιδέα. Διότι αποκομμένη μία τέτοια διακόσμηση από το ίδιο το κτίσμα, δε σημαίνει τίποτα. Στο ίδιο το κτίριο όμως η διατήρησή της, έχει άλλη αξία.

Τεράστια.

Ε: Πως μπορεί να εκμεταλλευτεί κανείς μια τέτοια ενέργεια; Ας πούμε κάποιος που έχει μπει σε αυτή τη διαδικασία, που όπως περιγράψατε, η τοιχογραφία χάνει την αξία της. Άρα τι έχει να κερδίσει;

Φ: Λόγο άγνοιας, αλλά αυτός ο οποίος κάνει την αφαίρεση, αυτός έχει άλλα πράγματα στο μυαλό του. Ότι θα το εκμεταλλευτεί χρηματικά, όλο αυτό. Έτσι; Ο ίδιος ο ιδιοκτήτης όμως, έχει χάσει από τη διαδικασία. Διότι, το κτίσμα με τη

διακόσμηση είναι κάτι διαφορετικό. Δυστυχώς όμως, από αυτή τη περίπτωση έχουμε μόνο αρνητικά μηνύματα, γιατί και το αρχοντικό μετά κάηκε και η διακόσμηση έχει αφαιρεθεί και βρίσκεται σε αποτοιχισμένα τμήματα.

Ε: Υπάρχουν δράσεις που να αφορούν την ευαισθητοποίηση των πολιτών για αυτό το συγκεκριμένο ζήτημα και τι αποτελέσματα έχουν;

Φ: Εμείς είμαστε ένας εεε... Ένα διαρκές σχολείο. Ως υπηρεσία. Αυτό που κάνουμε, σε καθημερινή βάση είναι να προσπαθούμε να πείσουμε τον κάθε ιδιώτη που έχει επαφή με ένα τέτοιο κτίσμα ότι η σωστή στάση, είναι η διατήρησή του. Αυτό βέβαια, μας φέρνει αμέσως και σε επαφή με το τι γίνεται στον υπόλοιπο κόσμο. Στις πόλεις της Ευρώπης. Η διατήρησή τους πούμε της πολιτιστικής κληρονομιάς εεε σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, είναι από τα πρώτα τους μέληματα. Το ίδιο ακριβώς θα έπρεπε να κάνουμε και εμείς. Να εφαρμόσουμε δηλαδή αυτές τις τακτικές, οι οποίες έφεραν αποτέλεσμα, ώστε αυτή τη στιγμή πολλές ευρωπαϊκές πόλεις, να έχουν επισκεψιμότητα σε κάποιο βαθμό που δεν μπορούν καν να το διαχειριστούν.

Ε: Τέλος, θα ήθελα να σας ρωτήσω. Σαν εκπρόσωπος του φορέα αλλά και σαν πολίτης της Καστοριάς, πιστεύετε πως υπάρχει κοινωνική αλληλεγγύη στις σχέσεις των πολιτών, ικανή να δημιουργήσει εκ νέου συλλογικό πολιτισμικό κεφάλαιο που θα μεταβιβάσει στην πόλη;

Φ: Βεβαίως υπάρχει. Αλίμονο αν δεν το πιστεύαμε αυτό. Αν δεν είχαμε ελπίδα, ότι κυρίως μέσω της παιδείας θα μπορούσαμε να συμβάλουμε, ώστε πολλοί κάτοικοι αν είχαν κάποτε μια αρνητική στάση στην αποκατάσταση και συντήρηση αυτών των κτισμάτων, να αλλάξουν άποψη. Και να προχωρήσουμε όλοι μαζί στο να καταφέρουμε ως ενότητα, να διατηρήσουμε αυτή τη πολιτιστική κληρονομιά.

Ε: Θα μπορούσαν ας πούμε κάποιες δράσεις, καλλιτεχνικές για παράδειγμα, να συντελέσουν;

Φ: Βεβαίως. Οτιδήποτε, οτιδήποτε. Και οι καλλιτέχνες, οι οποίοι θα μπορούσαν αυτή την εικόνα την αρνητική να την αντιστρέψουν. Και μέσα από τα μηνύματα τα δικά τους εεε, να ευαισθητοποιηθεί ο κάθε ένας. Και να το δει κάπως διαφορετικά το θέμα. Έχω την εντύπωση ότι αυτό δεν είναι μέριμνα ενός. Θα πρέπει όλοι μαζί να το προσπαθήσουν.

Ε: Ναι γιατί αν μία συλλογικότητα ενδιαφερθεί για μια αλλαγή, τότε...

Φ: Ναι, τα τελευταία χρόνια είναι ελπιδοφόρα τα μηνύματα. Αλλά εγώ προσωπικά περίμενα πολύ περισσότερα. Και από φορείς τοπικούς δηλαδή. Από τον δήμο. Ο δήμος θα έπρεπε να το έχει αυτό ως πρώτο του μέλημα.

E: Τι μπορεί να εμποδίζει...;

Φ: Οι ασχολούμενοι με την τοπική αυτοδιοίκηση, δεν είχανε μέχρι τώρα τις κατάλληλες γνώσεις και την παιδεία για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν αυτά τα φαινόμενα. Εεε νομίζω ότι μια διαφορετική στάση, εεε αμέσως αμέσως θα έβλεπε και πολλούς μιμητές. Θα μιμούνταν αρκετοί κάτοικοι, το τι κάνει ο δήμος. Και πρώτα απ' όλα για τα ίδια τα κτίσματα τα οποία έχει στη δικαιοδοσία του. Να πάρει και να συντηρήσει αυτά που έχει ήδη στα χέρια του.

E: Δε συμβαίνει αυτό;

Φ: Επί του παρόντος όχι και δυστυχώς υπήρξαν κτίσματα, εγώ θυμάμαι τουλάχιστον τέσσερα, τα οποία ήταν ιδιοκτησία του δήμου Καστοριάς και έχοντε καταρρεύσει.

E: Σας ευχαριστώ πάρα πολύ για τον χρόνο σας. Προσωπικά έχω καλυφθεί από την συζήτηση που είχαμε. Θα θέλατε να συμπληρώσετε κάτι;

Φ: Εγώ πιστεύω ότι η Καστοριά με το πολιτιστικό απόθεμα που έχει αυτή τη στιγμή στα χέρια της, έστω και αυτό το κουτσορεμένο, έχει τη δυνατότητα να προτείνει πράγματα. Δηλαδή, στον ελλαδικό χώρο, δεν έχουμε πόλεις με αυτά τα χαρακτηριστικά. Και ακόμη και σήμερα αν γίνουν τα σωστά βήματα, θα μπορούσε όλο αυτό να είναι υπέρ μας. Οι κινήσεις δηλαδή προς αυτή την κατεύθυνση διατήρησης και σωτηρίας της πολιτιστικής κληρονομιάς.

E: Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Φ: Παρακαλώ.

Απομαγνητοφώνηση ημιδομημένης συνέντευξης

Ιδιοκτήτης αρχοντικού σπιτιού Νο1

E – Ερευνήτρια

I –Ιδιοκτήτης αρχοντικού σπιτιού

-Χαιρετισμοί, ενημέρωση και συγκατάθεση.-

E: Τι σας οδήγησε στην απόφασή να είστε ένοικος αρχοντικού σπιτιού;

I: Δεν ήταν μια απόφαση... Εεε ότι θα γίνω ένοικος αρχοντικού σπιτιού. **Ήταν** ένα σπίτι που βρέθηκα να το νοικιάζω, μου άρεσε σαν σπίτι για να ζω και σταδιακά οδηγήθηκα στο να το αγοράσω.

E: Υπάρχουν νομοθετικές προϋποθέσεις για την αξιοποίηση και κατοίκηση ενός τέτοιου κτιρίου;

I: Εεε, για την αξιοποίηση, εεε για **παρεμβάσεις** υπάρχουν απ' όσο ξέρω νομοθετικοί περιορισμοί. Για την κατοίκησή του όχι δεν υπάρχουν περιορισμοί. Αλλά για παρεμβάσεις στο κτίριο το συγκεκριμένο ας πούμε που είναι, **εεε** θεωρείται Γ2 διατηρητέο, παραδοσιακό λαϊκό σπίτι ας πούμε, οι περιορισμοί είναι στην εεε, οι εξωτερικές παρεμβάσεις. Δεν μπορείς να κάνεις αυτή...

E: Μπορεί ένας χώρος που δημιουργήθηκε σε προηγούμενους αιώνες, με παραδοσιακά χαρακτηριστικά, να εξυπηρετήσει τα σύγχρονα δεδομένα κατοίκησης;

I: **Εεε**, στη μορφή που ήτανε το σπίτι δηλαδή με τη θέρμανση που είχε... Με τη θέρμανση που είχε και τις μονώσεις που μπορεί να είχε και αυτά... Σίγουρα ήθελε κάποιες αλλαγές ας πούμε για να μπορείς να είσαι πιο άνετα. Αλλά και πάλι μπορούσε να κατοικηθεί. Δηλαδή **εγώ** εεε, για πολλά χρόνια κατοικούσα στο σπίτι χωρίς να κάνω επιπλέον παρεμβάσεις. Εντάξει ήταν πιο δύσκολο, είχε εεε τα κουφώματά του είχανε προβλήματα και αυτά που λέει ο λόγος, για παράδειγμα... Αλλά... **Εντάξει** φαντάζομαι όταν θα ήταν καινούργιο το σπίτι τότε, ναι θα μπορούσες να κατοικήσεις. Εξαρτάτε βέβαια και από την κουλτούρα που έχει ο κάθε ένας. Αλλά νομίζω για να κατοικήσεις σε ένα σπίτι... Να επιθυμήσεις να κατοικήσεις σε ένα σπίτι διατηρητέο εεε θα, θα έχεις και κάποια κουλτούρα... Θα το απολαμβάνεις και με τις αδυναμίες του που λέει ο λόγος. Εντάξει...

E: Για ποιο λόγο πιστεύετε πως μένουν αναξιοποίητα τέτοια κτίσματα;

I: Εεε δεν είναι ένας ο λόγος. Είναι διάφοροι παράγοντες που οδηγείται ένα κτίσμα

σταδιακά ας το πούμε να είναι εγκαταλελειμμένο και σταδιακά να μη μπορεί να κατοικηθεί. Εεε πολλές περιπτώσεις που γνωρίζω εγώ, είναι επειδή είτε το κόστος, το να μπορέσει να συντηρηθεί το σπίτι ώστε να είναι κατοικήσιμο, όχι να έχει κάποια πολυτέλεια, να είναι κατοικήσιμο απλά. Είναι πολύ μεγάλο το κόστος. Εεε ή μπορεί να είναι, να υπάρχουν διάφορα κληρονομικά ζητήματα. Να εμπλέκονται διάφοροι ιδιοκτήτες δηλαδή περνώντας τα χρόνια, εεεε μία περιουσία μοιράζεται σε περισσότερα άτομα και σε ακόμα περισσότερα άτομα, οπότε έχουν καταλήξει να είναι πάρα πολλά τα άτομα ή σε πολλές περιπτώσεις να λείπουν και στο εξωτερικό να μην βρίσκονται καν ας πούμε στην χώρα, οπότε... δεν υπάρχει κάποιος να ασχοληθεί, να νιώθει ότι ανήκει σε αυτόν εξ ολοκλήρου και σταδιακά έρχεται το κτίσμα και καταρρέει.

E: Μάλιστα. Άρα η παραμέληση των κτιρίων οδηγεί στη κατάρρευση. Ποιοι παράγοντες μπορεί να συμβάλλουν στην κατάρρευσή τους; Ας πούμε το γεγονός πως μέσα στα χρόνια αυτά δεν υπάρχει κάποια αναβάθμιση στα κτίρια;

E: Εεεε, πολλοί συγκεκριμένοι λόγοι είναι ας το πούμε παράδειγμα η σκεπή. Αν το κτίσμα δημιουργήσει κάποια τρύπα στη σκεπή, εεε μετά η πορεία του στην κατάρρευση είναι δηλαδή βέβαιη. Εάν κάποιος δεν κάνει κάποια παρέμβαση και έρθει και επιταχύνεται πάρα πολύ η κατάρρευση του κτιρίου. Εεε πολλοί όπως αυτοί που ανέφερα προηγουμένως που μπορεί να τα αγαπάνε αυτοί τα κτίσματα, να θέλουν ας το πούμε να διατηρηθούν αλλά να μην έχουν την οικονομική δυνατότητα γιατί σε πολλές περιπτώσεις είναι και μεγάλα κτίσματα και η συντήρησή του ας πούμε πολυέξοδη, εεε αναγκάζονται και φτιάχνουν μονάχα τη σκεπή που μπορεί να είναι και από λαμαρίνες ας πούμε, για να μπορέσει να κρατηθεί το κέλυφος. Οπότε ένας λόγος είναι η πλήρη εγκατάλειψη του σπιτιού, ακόμα και στη σκεπή να μην ενδιαφερθεί καθόλου ο άλλος να το... Να μην έχει καθόλου τη δυνατότητα να ασχοληθεί, οπότε μετά οδηγείται σε κατάρρευση. Βέβαια υπάρχουν και περιπτώσεις και αυτό έχει... Όπου πολλοί βλέποντας τις δυσκολίες του να μπορέσουν να εεε διατηρήσουν ένα τέτοιο σπίτι, αλλά και την αξία που μπορεί μια περιοχή ας πούμε να έχει πάρει, εεεε συνειδητά και εσκεμμένα δημιουργούσαν βλάβη στη σκεπή. Οπότε μετά το κτίριο άρχισε να καταρρέει ας πούμε μέσα στην επόμενη πενταετία - δεκαετία, είχε σε πολλές περιπτώσεις παραδοθεί. Ή μπορεί να το βάζανε φωτιά, υπάρχουν τέτοιες περιπτώσεις.

E: Δηλαδή μπορεί να είναι και από αμέλεια της ίδιας της πολιτείας ας πούμε; Δεν υπάρχει κάποια μέριμνα για αυτά τα κτίρια;

E: Δεν ξέρω πως θα μπορούσαν να προστατευτούν από την πολιτεία ας το πούμε με κάποιον άλλο τρόπο, πέρα από το να χρηματοδοτήσει ας το πούμε την ανακατασκευή. Όχι την ανακατασκευή... Πως λέγεται... Ούτε συντήρηση.

E: Την αναστήλωση;

I: Ναι, την αναστήλωσή τους. Eεε οικονομικό είναι καθαρά το θέμα ας πούμε αν εμπλακεί η πολιτεία, εεε γιατί διαφορετικά μπορεί να το επιβάλει σε αυτούς τους ιδιοκτήτες; Να επιβάλει κάποιους περιορισμούς. Δηλαδή δεν μπορεί να γίνει κάτι άλλο, στις περισσότερες περιπτώσεις σε ένα κτίσμα που είναι διατηρητέο. Όχι στις περιπτώσεις. Σε όλες τις περιπτώσεις. Η αν είναι σε έναν οικισμό διατηρητέων εεεε κτισμάτων, ένα κτίσμα. Αλλά από την άλλη, είναι ένας περιορισμός που δε δίνει και άλλη επιλογή στον ιδιοκτήτη πέρα από το να καταρρεύσει το κτίριο. Δηλαδή, ακόμη και να καταρρεύσει τελείως, δεν έχεις τη δυνατότητα να... Γιατί πρέπει να χρησιμοποιηθούν τα ίδια υλικά, ας το πούμε για την αναστήλωσή του και αυτό. Οπότε δεν υπάρχουνε κίνητρα για την αναστήλωση αυτών των κτιρίων γιατί εεε δεν υπάρχει οικονομική υποστήριξη ας πούμε.

E: Υπάρχουν στη γειτονιά σας παραμελημένα αρχοντικά;

I: Πολλά.

E: Πως επηρεάζει το δομημένο περιβάλλον η κατάσταση αυτών των κτιρίων;

I: Eεεε, υπάρχουνε στενά, δρόμοι που πλέον έχουν αποκλειστεί, δεν μπορείς να περάσεις γιατί είναι κάποιο ετοιμόρροπο αρχοντικό και είναι πολύ στενό το σοκάκι, εεε οπότε προκειμένου να μην υπάρχει... Να μην κινδυνεύει κάποιος από εκεί πέρα, να καταρρεύσει πάνω του το κτίριο, να του έρθει κάνα κεραμίδι στο κεφάλι έχουνε βάλει σκαλωσιές και ουσιαστικά κατάργησαν και το στενάκι ας πούμε. Και έχει χάσει όλη η γειτονιά την ε, αυτή την αισθητική ας πούμε που είχε. Eεε μετά, εεε από άποψη υγιεινής, δηλαδή να συγκεντρωθούνε... Πολλοί βλέπουνε ένα πεσμένο κτίριο και πετάνε ας πούμε μπορεί και μπάζα μέσα σε αυτό, ας το πούμε. Αλλά μιλάμε τώρα για ένα κτίριο που έχουν μείνει και οι τοίχοι του μισοί πλέον ας πούμε. Που μπορεί κάποιος πολύ εύκολα να ρίξει κάτι, οπότε, καταλήγει να είναι μια εστία που συγκεντρώνονται ποντίκια, σκορπιοί, γενικότερα ας το πούμε είναι σε μια γειτονιά, καταλήγει να είναι ένα δυσάρεστο σημείο. Ούτε καν κτίσμα ας πούμε. Και από υγειονομικής άποψης και από αισθητικής και από καθημερινής εεε, αναφορικά με την επικινδυνότητα ας πούμε.

E: Άρα αυτό μπορεί να επηρεάσει και την ποιότητα ζωής των κατοίκων.

I: Eεε, σίγουρα την επηρεάζει την ποιότητα ζωής των κατοίκων. Eεεε γιατί το να ζεις

σε ένα περιβάλλον που έχει αυτά τα χαρακτηριστικά, ή ένα στενό που είναι καθημερινό στενό εεε, για έναν άνθρωπο, επηρεάζεται η ποιότητα ζωής του. Αναγκάζεται να αλλάξει στενό πολλές φορές ας πούμε για να, να πάει στο σπίτι του και πηγαίνει από ένα σημείο που δε θα ήταν τόσο όμορφο. Εντάξει, μάλλον εγώ θα το έλεγα ότι εεε, από τη μία άποψη επηρεάζεται η ποιότητα της ζωής για όλα αυτά τα χαρακτηριστικά ας πούμε με τα υγειονομικά, επικινδυνότητας και τα λοιπά και από την άλλη γιατί εεε, βρίσκεται να να δημιουργεί άλλες διαδρομές... Δηλαδή από αυτό που δεν έχει επηρεαστεί η ποιότητα ζωής του και από αυτό που έχει. Δηλαδή, δεν έχει ένα εεε, ένα σοκάκι γραφικό με το κτίσμα που θα ήταν ας πούμε, αν ήταν συντηρημένο και θα είχε μία πολύ καλύτερη ποιότητα ζωής. Και έχει ένα κτίσμα, σημείο εεε εστία μόλυνσης και τα λοιπά που επηρεάζεται ακόμα περισσότερο η ποιότητα ζωής του αρνητικά.

E: Μπορεί αυτό να έχει αντίκτυπο και στην ψυχολογία του δηλαδή;

I: Ναι, το να είσαι σε μια γειτονιά όπου βλέπεις ερειπωμένα κτίσματα, να καταρρέουν εεεε και να νιώθεις ότι χάνεται αυτός ο πλούτος και η ομορφιά της γειτονιάς σου, επηρεάζεται και η ψυχολογία σου και αν το θέλεις σε οδηγεί και σε μία... Πως το λένε... Εεε, σου δημιουργεί και ένα αίσθημα έτσι... Αδιαφορίας και πως να στο πω ας πούμε... Περνάει και σε εσένα μέσα αυτή η εγκατάλειψη πολλές φορές.

E: Υπάρχουν αντιδράσεις από τους κατοίκους της γειτονιάς;

I: Εεε έχουν... Εεε από τους κατοίκους. Έχουνε γίνει υπάρξει κατά καιρούς, μεμονωμένα, μπορεί και οργανωμένα ας το πούμε από τοπικούς συλλόγους, αλλά επειδή δεν υπάρχει αποτέλεσμα, εδώ και πολλά χρόνια δηλαδή. Εγώ ας πούμε βρίσκομαι 15 χρόνια στη γειτονιά, πολύ μικρή εεε ενεργοποίηση σχετικά. Γιατί δεν εεε, δεν έχεις να προτείνεις και κάτι. Δηλαδή δεν... Τι να προτείνεις; Να προτείνεις στον ιδιοκτήτη να φτιάξει το κτίριο; Αφού δεν. Καταλαβαίνεις πως είναι κάτι που δεν μπορεί να σηκώσει το, το το κόστος ο άνθρωπος. Δηλαδή δεν ξέρω, να αντιδράσεις σε ποιόν;

E: Είναι ας πούμε κατά κάποιο τρόπο ένα αδιέξοδο από νομικής και οικονομικής άποψης; Που δε δίνει χώρο για παρεμβάσεις ή για αντιδράσεις έστω;

I: Ναι. Οι αντιδράσεις δε νομίζω ότι έχουνε νόημα. Που να προσανατολίσεις την αντίδραση και τι να διεκδικήσεις ας το πούμε. Δεν υπάρχει κάτι. Δεν μπορώ να σκεφτώ εγώ κάτι ας πούμε. Εεε

E: Ούτε για την επίλυση του προβλήματος σε συνεργασία με συλλόγους όπως αναφέρατε; Έχουν γίνει δράσεις από εκεί;

E: Τι δράσεις. Εξαρτάτε την κατάσταση ενός κτιρίου πάντα ας πούμε. Εεε γιατί εδώ πέρα παράδειγμα στη γειτονιά, υπάρχουνε διάφοροι τύποι κτιρίων, σε όλες τις φάσεις δηλαδή και κάποια που μπορούν να σωθούν αλλά αν δε γίνει κάτι θα χαθεί αυτή η ευκαιρία, κάποια που ήδη βλέπουμε ότι χάθηκε η ευκαιρία και κάποια που πλέον κάτι πρέπει να γίνει για να μην είναι επικίνδυνα. Δηλαδή ας καθαριστεί τουλάχιστον το σημείο εκεί ας το πούμε. Ας καταγραφεί πως ήταν το κτίριο και ας καθαριστεί. Δηλαδή δεν έχει νόημα να προστατεύεται ένας σορός από πέτρες. Εεεε αλλά συγνώμη, τι με ρώτησες;

E: Εεε αν δραστηριοποιούνται για την επίλυση του προβλήματος οι κάτοικοι ή οι συλλογικότητες όπως είπαμε.

I: Κοίταξε, επειδή έχουν να κάνουν με ιδιοκτήτες τα κτίρια, δηλαδή είναι λίγες οι περιπτώσεις που κάποιο κτίριο ας πούμε ανήκει στον Δήμο ή στο Υπουργείο Πολιτισμού, έχουν να κάνουν με ιδιοκτήτες. Να κινητοποιηθεί ένας σύλλογος για να κάνει, τι σε σχέση με τον ιδιοκτήτη ας πούμε. Αυτό που γίνεται συνήθως σε επίπεδο κινητοποίησης, εγώ έχω παρατηρήσει είναι το να, να μπει κάποιο πλέγμα, κάτι να να καλυφθεί το κτίριο ώστε να προστατεύονται αυτοί που περνάνε. Αλλά κάτι τέτοιο καταλήγει μετά και είναι ένα κτίριο μπαλωμένο ή όπως οι σκαλωσιές που είπαμε που κλείσανε το στενό και τα λοιπά... Υπάρχουνε και περιπτώσεις δηλαδή έχω καταλάβει ότι κάποιοι δεν κινητοποιούνται καθόλου. Γιατί αν κινητοποιηθούν θα κλείσει ο δρόμος που περνάνε ας πούμε. Δηλαδή...

E: Μάλιστα.

I: Θα δημιουργηθεί επιπλέον πρόβλημα. Δηλαδή να κινητοποιηθείς, να εναντιωθείς κατά κάποιον τρόπο, να εναντιωθείς στον γείτονά σου; Ή μπορεί να είναι και πολλοί ιδιοκτήτες. Σε ποιον;

E: Κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε σύγκρουση και στις σχέσεις των πολιτών, άρα δε θα είχε αποτέλεσμα;

I: Μα έχουνε δημιουργηθεί συγκρούσεις. Και συνεχώς ας το πούμε υπάρχουν τέτοιου τύπου συγκρούσεις. Αλλά, κάποια στιγμή καταλαβαίνεις ότι δεν μπορεί και άλλος να κάνει κάτι. Τι να κάνει;

E: Μάλιστα. Ωστόσο οι αρμόδιοι τοπικοί φορείς έχουν κάποια δραστηριότητα για το συγκεκριμένο θέμα;

I: Τοπικοί φορείς όταν λέμε; Ας πούμε για παράδειγμα ο Δήμος;

E: Ο Δήμος, ναι.

I: Η εφορεία αρχαιοτήτων ας πούμε και τα λοιπά;

E: Ναι, ναι.

I: Πάλι επειδή έχει να κάνει με ιδιοκτήτες και δεν υπάρχει κάποια πρόβλεψη ας πούμε, θα μπορούσε να υπάρχει ας το πούμε, ότι μια μορφή χρηματοδότησης που θα μοιραστεί για να υποστηριχτούν αυτοί που έχουν και να μπορέσουν τουλάχιστον να φτιάξουν τη σκεπή για παράδειγμα. Δεν υπάρχει κάποιο τέτοιο πρόγραμμα. Δεν υπήρξε ποτέ κάποιο τέτοιο πρόγραμμα. Εγώ δεν ξέρω δηλαδή. Ίσως παλαιότερα; Δεν νομίζω, θα είχαν σωθεί πολλά κτίρια αν υπήρχε κάτι τέτοιο. Εεε δεν υπάρχουν χρηματοδοτήσεις είναι αυτό που έλεγα πριν ότι έχει να κάνει με τα... Αν πάμε δηλαδή στους φορείς, μιλάμε για τα χρήματα. Τι άλλο να κάνει; Να στείλει συνεργείο να στο φτιάξει; Η εφορεία αρχαιοτήτων... Δεν, δεν έχουνε. Ούτε το προσωπικό έχουνε που μπορεί να υποστηρίξει κάτι τέτοιο.

E: Τι αντίκτυπο έχει η κατάρρευση των αρχοντικών στο πολιτισμικό πεδίο;

I: Τι αντίκτυπο στο πολιτισμικό πεδίο; Που ακριβώς;

E: Εεε παραδείγματος χάρη, τι εικόνα μπορεί να δίνει για την πολιτεία η κατάρρευση της πολιτιστικής κληρονομιάς;

I: Σε ποιον;

E: Ε γενικότερα, σαν εικόνα. Σε έναν τουρίστα παραδείγματος χάρη, που θα βρεθεί να κάνει μια βόλτα σε αυτές τις γειτονιές. Βλέποντας την κατάσταση που επικρατεί με τα κτίρια αυτά στο ιστορικό κέντρο της πόλης, τι συμπεράσματα μπορεί να βγάλει για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, για τις σχέσεις των πολιτών και για τον πολιτισμό γενικότερα;

I: Εεε **αμα** πούμε για το κομμάτι του πολιτισμού γενικότερα, εντάξει θα βάλουμε και τον τουρίστα, που είναι σημαντικό ας πούμε, αν το θες και για οικονομικούς λόγους στην πόλη και ως μια μορφή προσέλευσης ανθρώπων ας το πούμε, **εεε** εντάξει αν και εγώ θεωρώ πιο σημαντικό ακόμα περισσότερο ότι, το να φαίνεται ζωντανή μία πόλη και να είναι όλα τα κτίσματά της ξέρω 'γω, όπως παράδειγμα στην Καστοριά που έχει πολλά που καταρρέουν ας το πούμε αρχοντικά, μπορεί να δώσει και ένα λόγο για να έρθει να μείνει κάποιος και το θεωρώ πολύ πιο σημαντικό **από** έναν περαστικό τουρίστα ας πούμε που θα του αφήσει μια κακή εντύπωση, μαζί με τις καλές **εντυ**πώσεις, θα είναι και αυτό ας πούμε της ελλιπούς αξιοποίησης. **Εεε** στο κομμάτι όμως του πολιτισμού αν πούμε, εγώ το πιο σημαντικό θεωρώ είναι ότι χάνεται αυτό το... Πως να στο πω. Εεεε αυτό το στοιχείο, αυτός ο χαρακτήρας της πόλης που θα μπορούσε να διατηρηθεί ζωντανός, έρχεται σταδιακά και εξαφανίζεται ας πούμε. Εγώ αρχικώς όταν είχα έρθει, έλεγα τι εξαφανίζεται, τόσα αρχοντικά έχει εδώ πέρα, αλλά

όσο ζω στην Καστοριά βλέπω ότι χάνεται ο χαρακτήρας. Γιατί την καταστρέφουν. Δηλαδή πλέον, όσα είναι, μπορεί και περισσότερα σε κάποιες γειτονιές κτίρια, όσα είναι διατηρητέα, όσα έχουν συντηρηθεί και υπάρχουν άλλα τόσα είναι αυτά που καταρρέουν και σε πολλές περιπτώσεις περισσότερα σε κάποιες γειτονιές. Αυτά που καταρρέουν. Οπότε, χάνει όλο αυτό τον χαρακτήρα που θα μπορούσε να υπάρχει ας πούμε και είναι ένα κομμάτι του πολιτισμού του τόπου και δεν είναι μονάχα του τόπου, ας πούμε δηλαδή, μπορούμε να το δούμε και σε επίπεδο της Ελλάδας αλλά και γενικότερα ας πούμε του πολιτισμού της ανθρωπότητας θα έλεγα εγώ. Γιατί ήταν οικισμοί, με όλα αυτά τα κτίσματα που πέρα από τον χαρακτήρα τον αισθητικό ας πούμε, δημιουργούσαν και μια λειτουργική κατάσταση. Δηλαδή, του τύπου ήταν τα στενά για να κόβουν τον αέρα, ότι ήταν οι προσόψεις από την μέσα πλευρά για να δημιουργούνται παράλληλοι, δηλαδή αλλάζει όλος ο χαρακτήρας και...

E: Της συγκρότησης ολόκληρης. Δηλαδή μιας ολότητας που σταδιακά χάνετε;

I: Ναι, ναι το σύνολο αυτό χάνεται. Μπορεί να δημιουργείται ένα άλλο πάλι, που έχει να κάνει με άλλα πολιτιστικά χαρακτηριστικά ας το πούμε, της σύγχρονης κοινωνίας και πως αυτή ας πούμε μπορεί και έρχεται και συνυπάρχει με την παραδοσιακή και αυτά, αλλά όλοι νιώθουμε νομίζω ότι μεγαλύτερη είναι αίσθηση αυτής της απώλειας και του... Είναι κάτι θλιβερό ας πούμε.

E: Και για την ταυτότητα του τόπου κατ' επέκταση...

I: Ναι, για την ταυτότητα του τόπου κυρίως, ναι νιώθουμε ότι χάνεται κομμάτι του πολιτισμού.

E: Αυτό το θέμα επηρεάζει την τοπική ανάπτυξη της περιοχής;

I: Εεε την τοπική ανάπτυξη... Εντάξει από άποψη τουρισμού ας πούμε, ναι σίγουρα θα ήτανε πολύ πιο ισχυρός πόλος έλξης αν ήταν όλα τα κτίσματα της πόλης συντηρημένα και το έχουμε δει δηλαδή ακόμη και σε χωριά που έχει συμβεί αυτό ότι τα έχουνε συντηρήσει, ότι πλέον ας πούμε είναι ένας πυρήνας, ένας πόλος έλξης για τους τουρίστες. Εεεε άλλη ανάπτυξη... Νομίζω ότι αν εεε, αν ζεις σε ένα περιβάλλον όπου οι δημόσιες υπηρεσίες είναι σε κτίσματα διατηρητέα, η καθημερινότητα σου κινείται σε ένα περιβάλλον που θυμίζει μια άλλη εποχή, από κάτι που είχε εκλείψει, ενώ εσύ το έχεις συντηρήσει εεε, τότε ενδεχομένως να σε κάνει και πιο δραστήριο ή να χαιρέσαι την ζωή σου διαφορετικά. Οπότε ναι, με αυτή την έννοια θα μπορούσαμε να πούμε ότι επηρεάζεται η ανάπτυξη.

E: Γνωρίζεται κάποιο αρχοντικό που έχει αναστηλωθεί και έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα στην πόλη;

I: Υπάρχει εδώ πέρα μπροστά στο σπίτι το αρχοντικό Τσιατσιαπά. Όπου πήρε βέβαια αρκετές δεκαετίες για να γίνει αυτό. Τελικά αναστηλώθηκε, έχει γίνει κάποια, μπορεί και δύο τρία χρόνια που παραδόθηκε εεε στ...

E: Στο κοινό...

I: Στο κοινό, ανοίχτηκε στο κοινό ας πούμε, παραδόθηκε στο Υπουργείο Πολιτισμού από την εφορεία αρχαιοτήτων, ανοίχτηκε στο κοινό, γίνονται κάποιες εκθέσεις, έχει ζωντανέψει η γειτονιά, όλοι χαίρονται για αυτό το κτίριο, έχει αλλάξει κατά κάποιο τρόπο τη γειτονιά ένα κτίριο. Ένα σημαντικό κτίριο γιατί είναι αρκετά μεγάλο ας πούμε και πάνω στη παραλία. Αλλά, αν ήταν και άλλα δύο, τρία σαν αυτό που υπάρχουνε δίπλα του και τα λοιπά θα είχε αλλάξει δηλαδή... Δεν ξέρω. Επηρέασε πάρα πολύ την πόλη όλη. Εεε, ναι. Αυτό είναι. Μμμ βέβαια αξίζει να αναφερθεί ότι αυτό το κτίριο πέρασε από ιδιοκτήτες στο Υπουργείο Πολιτισμού. Και έτσι κατέληξε να μπορεί να σωθεί.

E: Σαν δωρεά;

I: Όχι σαν δωρεά, αγοράστηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού. Υπήρξε διεκδίκηση από εεε, τέλος πάντων, από το άτομο που αναφερόταν ότι ήταν ιδιοκτήτης που δεν ήταν ο αρχικός ιδιοκτήτης, ήταν ο κηπουρός μου φαίνεται, κάτι τέτοιο. Αλλά κατέληξε σε αυτόν, το διεκδίκησε και τελικά αποζημιώθηκε και πέρασε... Αποζημιώθηκε λέγοντας ότι του το αγόρασε κατά κάποιο τρόπο το Υπουργείο Πολιτισμού. Και μετά σταδιακά, με την εφορεία αρχαιοτήτων μπόρεσε και συντηρήθηκε και έγινε, αλλά πήρε πάρα πολλά χρόνια.

E: Μέσα σε αυτή την κατάσταση, υπήρξαν προσπάθειες παράνομης οικειοποίησης των κτισμάτων; Είτε με παρεμβάσεις κλοπής, εμπρησμού και λοιπά;

I: Δεν ξέρω, το παράνομο τώρα εγώ δεν είμαι αυτός που θα το πει. Προφανώς όταν κάποιος διεκδικεί κάτι, πιστεύει ότι το δικαιούται ας το πούμε. Εεε δηλαδή το να πω αν είναι παράνομο ή όχι, μπορώ να πω την άποψή μου αν συμφωνώ. Δηλαδή δεν ξέρω, ούτε καν την άποψή μου. Αλλά, υπάρχουνε περιπτώσεις που...

E: Το χαρακτήρισα ως παράνομο, διότι υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες έχει αναφερθεί αρχαιοκαπηλία με αποκόλληση και κλοπή τοιχογραφιών από εσωτερικό αρχοντικών και ενέργειες αποχαρακτηρισμού, εμπρησμού και λοιπά.

I: Α, συγνώμη δεν κατάλαβα. Το να προσπαθήσει να διεκδικήσει κάποιος ένα τέτοιο κτίσμα; Ή με παρεμβάσεις παράνομες;

E: Και να διεκδικηθεί ίσως...

I: Είναι διαφορετικό ας πούμε. Παρεμβάσεις παράνομες, έχουνε τα περισσότερα. Τα

περισσότερα, δε γίνεται. Και σε πολλές περιπτώσεις, άποψή μου είναι ότι καλά κάνανε γιατί σώθηκε το κτίριο. Γιατί αν θα έπρεπε να γίνει ας το πούμε, εεε παράδειγμα τα ξύλινα τα κουφώματα όπως προβλέπονται και λοιπά δεν θα είχε γίνει ποτέ. Ή αν θα έπρεπε να βγούνε οι άδειες τυπικά για να φτιαχτεί η σκεπή του κτιρίου και θα έπρεπε να ακολουθηθεί όλη η διαδρομή η τυπική, η νόμιμη, θα ήταν τόσο χρονοβόρα ας το πούμε που θα είχε εγκαταλειφθεί το κτίριο και θα είχε καταρρεύσει, οπότε... Καλά κάνανε και το κάνανε. Από εκεί πέρα όμως περνάει στην ευαισθησία του ίδιου του ατόμου πως θα το διαχειριστεί. Δηλαδή αν θα βάλει τα κάγκελα τις αισθητικής του, ή αν θα αρχίσει να κάνουν παρεμβάσεις που ξεφεύγουν σε πολλές περιπτώσεις έτσι; Δηλαδή να βάζει κίνες και τέτοια. Ξέρω 'γω τι ας πούμε; (γέλια)

I: Και να χάνει τον χαρακτήρα του. Δηλαδή... Είναι μία συνέπεια και αυτό εεεε, μιας κατάστασης πως να το πω. Ανέχειας, φτώχειας; Είναι μια φτωχή χώρα εγώ σκέφτομαι που δεν είναι σε θέση να συντηρήσει τα κτίσματά της και αυτά είτε καταρρέουν, είτε αρχίζουν και παίρνουν άλλη μορφή ας το πούμε ή κάποιες πολύ σπάνιες περιπτώσεις μπορεί και διασωθούν όπως με το Υπουργείο Πολιτισμού. Οπότε, ένα κομμάτι του παράνομου είναι αυτό. Άλλο κομμάτι παράνομο, είναι ότι έπεσε, ισοπεδώθηκε τελείως το κτίσμα ας το πούμε με τα χρόνια και κάποιος εμφανίζεται κάποια στιγμή και σου λέει αυτό ήταν δικό μου ή βγαίνει η εκκλησία και σου λέει αυτό είναι στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας άρα ανήκει στην εκκλησία ας το πούμε και το διεκδικούν δύο και παίζουν δικαστήρια και εμπλέκεται και ο Δήμος και το έχει αγοράσει ο άλλος ας το πούμε και δεν μπορεί μετά να το φτιάξει γιατί ο Δήμος του λέει το μισό ανήκει σε εμένα, δηλαδή παίζουν πολλά μπερδέματα. Παίζουν πολλά μπερδέματα ας το πούμε με τους κληρονόμους και με διαθήκες που είχαν περίεργους όρους... Πραγματικά δηλαδή, αν θα παντρευτεί η κόρη ας το πούμε... (γέλια)

I: Τότε θα της ανήκει εξ' ολοκλήρου, αν δεν παντρευτεί το 50% θα είναι στον Δήμο. Δηλαδή, παίζουνε πάρα πολλά. Ας πούμε και μέσα σε αυτό το... Τα πάρα πολλά, εντάξει, υπάρχουν παράνομα, υπάρχουν παράτυπα, υπάρχουν διεκδικήσεις ή βρίσκουν χώρο κάποιος πιο επιτήδειος ας πούμε για να διεκδικήσουνε... Ναι.

E: Αν και έχουμε απαντήσει μέχρι ένα σημείο στην ερώτηση, θα την επαναφέρω ξανά ώστε να ανακεφαλαιώσουμε πριν φτάσουμε στο τέλος της συνέντευξης. Με ποιους τρόπους θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν κατά την γνώμη σας αυτά τα κτίσματα; Προηγουμένως μια καλή πρόταση που ακούστηκε, ήταν η στέγαση δημόσιων

υπηρεσιών σε διατηρητέα κτίσματα.

I: Σε τέτοια κτίσματα, εεε για εμένα χρειάζεται διευκρίνιση. Ποια κτίσματα;

E: Αν μιλάμε χρονολογικά, τα παραδοσιακά κτίσματα του 17 - 18ου αιώνα.

Παραδείγματος χάρη του Νερατζή Αϊβάζη χρησιμοποιείται και στεγάζει το Λαογραφικό Μουσείο και εξυπηρετεί αυτόν τον σκοπό.

I: Ναι, εεε κατάλαβα από αυτή την άποψη ναί. Αλλά το τέτοια κτίσματα, για εμένα δεν προσδιορίζει κτίσματα που ανήκουν σε πολλούς και δεν βγαίνει άκρη; Κτίσματα που ανήκει σε έναν και δεν έχει τα χρήματα να το αναστηλώσει; Κτίσματα που ανήκουν στον Δήμο και... Δηλαδή, εκεί για εμένα αρχίζει η διάκριση και όχι αν είναι του 17 και του 18ου αιώνα. Αυτό είναι δηλαδή, εεε ένας προσδιορισμός για 'μένα που όλα τα κτίσματα έχουν για εμένα αξία. Και του 1950 και τα μεταπολεμικά και δεν έχει σημασία αυτό. Σημασία έχει το ιδιοκτησιακό τις περισσότερες φορές. Οπότε το τέτοια κτίσματα, δεν με βοηθάει. Δηλαδή μπορώ να πω για την κάθε περίπτωση ξεχωριστά και να έχω άποψη. Ας πούμε, αυτά που ανήκουν στον Δήμο, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για στεγάσουν υπηρεσίες του Δήμου. Και να μπουν στην καθημερινότητα των ανθρώπων. Αυτά που είναι σε πολλούς ιδιοκτήτες θα πρέπει να βρεθεί μία λύση ας το πούμε, που θα πρέπει να μπει ένας όρος εεε ή ένα χρονικό περιθώριο για να λυθεί αυτό το ιδιοκτησιακό ή διαφορετικά να περνάνε... Δεν ξέρω... Τώρα είναι σκέψεις που μπορεί να είναι και ατυχής ας το πούμε. Δηλαδή να περνάνε στο δημόσιο ας πούμε για να μπορέσει κάτι να, να... Κάπως να αξιοποιηθούν. Εεεε αυτά που ανήκουν σε έναν άνθρωπο και δεν μπορεί να τα συντηρήσει, θα πρέπει να υποστηριχτεί αυτός ας πούμε με κάποιο τρόπο ώστε να μπορέσει να αναστηλωθεί το κτίριο και να συντηρηθεί.

E: Υπάρχει κάποια ενημέρωση στους ιδιοκτήτες για το πως μπορούν να διαχειριστούν την περιουσία τους αυτή; Αν υπάρχει κάποια ενημέρωση προς τους ιδιοκτήτες για προγράμματα που τρέχουν και τους αφορούν. Ή ενημέρωση για εκτίμηση της αξίας του ακινήτου που διαθέτουν και τις επιλογές που μπορούν να έχουν για να το αξιοποιήσουν.

I: Εεε, αρκετά θέματα σε αυτό που είπες. Δηλαδή για την αξία του κτιρίου οικονομική του αξία εννοούμε;

E: Εεε, όχι μόνο και η αξία του σαν πολιτισμικό κεφάλαιο ίσως.

I: Σαν πολιτισμικό κεφάλαιο δεν, είναι κάτι που δηλαδή... Η σημαντικότητα της αξίας είναι κάπως ποιοτικά προσδιορίζεται ας το πούμε και έχει να κάνει με τη διατήρηση του πολιτισμού και τα λοιπά. Ναι καταλαβαίνουμε ότι έχουν αξία. Η οικονομική αξία

είναι κάτι πολύ σχετικό ας πούμε και παίζει με την αγορά. Οπότε να ενημερωθούν για την αξία... Δεν ξέρω τι νόημα θα είχε αυτό. Να ενημερωθούν για προγράμματα που βγαίνουν, θα είχε σημασία ας το πούμε. Αλλά με ποιον τρόπο να ενημερωθούν; Ένα. Και το σημαντικότερο είναι ότι δεν υπάρχουν προγράμματα. Δηλαδή εγώ όλα τα χρόνια που μπορεί να έχω ψάξει, δεν ξέρω μπορεί να είχε... Δεν ξέρω. Θα είχε ακουστεί. Δηλαδή ένα πρόγραμμα που βγήκε ήταν το "Εξοικονομώ κατοίκων" που δεν είχε να κάνει με διατηρητέα όμως, είχε να κάνει με κατοικίες γενικότερα. Εεε θα μπορούσε όμως και κάποιο διατηρητέο να κάνει κάποιες παρεμβάσεις ας πούμε με τη θέρμανσή του και αυτά. Πρόγραμμα για τα διατηρητέα καθαρά, τέτοιου τύπου προγράμματα εγώ δεν ξέρω κανένα. Δηλαδή ξέρω μία εεε, τη δυνατότητα να πάρει κάποιος δάνειο με κάπως πιο ευνοϊκούς όρους αλλά στην ουσία εγώ είδα ότι δεν ήταν τόσο ευνοϊκοί οι όροι. Εεε ήσουν υποχρεωμένος να πάρεις ένα δάνειο που θα ήταν πολύ υψηλό, δεν είχες την δυνατότητα για λιγότερα χρήματα και θα πρέπει... Μπορούσες να το εξοφλήσεις μέσα σε 25 χρόνια. Θα πρέπει να, να δεσμευτείς με ένα δάνειο και την εξόφλησή του για 20-25 χρόνια. Δηλαδή, που κανένας δεν το κάνει. Κανένας δεν θα μπει σε αυτή τη διαδικασία. Δηλαδή δεν ξέρω. Δεν ήταν και ιδιαίτερα εεε, πως να στο πω, δεν ήταν και κάποιο πρόγραμμα ιδιαίτερα ευνοϊκό ας το πούμε. Οπότε από ποιους να ενημερωθείς κατά αρχήν για κάτι που δεν τρέχει, αλλά μπορεί να τρέξει κιόλας κάτι εεε, δεν θα έρθει κάποιος να σε ενημερώσει, θα πρέπει εσύ να ενημερωθείς για αυτό. Ας πούμε, θα κυκλοφορήσει, θα μαθευτεί. Δεν νομίζω ότι τρέχει τίποτα όμως.

E: Μάλιστα. Η τελευταία ερώτηση που θα ήθελα να κάνω για να σας αποδεσμεύσω, είναι σαν πολίτης της Καστοριάς και ιδιοκτήτης αρχοντικού σπιτιού, πιστεύετε πως υπάρχει αλληλεγγύη στις σχέσεις των πολιτών, ικανή να δημιουργήσει εκ νέου συλλογικό πολιτισμικό κεφάλαιο που θα μεταβιβάσει στην πόλη;

I: Συλλογικό πολιτισμικό κεφάλαιο, πως συνδέεται αυτό με τα αρχοντικά, συγγνώμη λίγο γιατί είναι αρκετά σύνθετη ερώτηση.

E: Ουσιαστικά αν θα μπορούσε ο κάθε κάτοικος να βοηθήσει με ένα τρόπο την γειτονιά του, όχι απαραίτητα με αναστηλωτικές παρεμβάσεις, αλλά με πιο απλές δράσεις για την ενημέρωση του κοινού, ευαισθητοποίηση.

I: Ενημέρωση σχετικά με τι;

E: Για αυτό το θέμα. Θα μπορούσε ένας σύλλογος για παράδειγμα να προβεί σε ενέργειες που θα αποφέρουν μια συλλογική παρέμβαση;

I: Ναι, με στόχο τι;

E: Με στόχο την ανάδειξη του προβλήματος, την καταγραφή του, κάτι δηλαδή που θα αποτελέσει κατά κάποιον τρόπο μια συλλογική αντιμετώπιση του θέματος.

I: Δεν πιστεύω ότι υπάρχει αλληλεγγύη. Εεε, ένας ιδιοκτήτης αρχοντικού το οποίο δεν έχει καταφέρει να το συντηρήσει στον βαθμό ώστε να έχει μια φθίνουσα πορεία και να καταρρέει το κτίριο, εεε έχει βρει τον μπελά του. Καθαρά δηλαδή. Έχει βρει τον μπελά του γιατί η γειτονιά θα διαμαρτυρηθεί. Και είναι κατανοητό κιόλας, δηλαδή αλληλεγγύη... Κάπου αλληλεγγύη υπάρχει γιατί λες δεν μπορεί να κάνει και τίποτα ο άλλος αλλά απ' την άλλη εκεί ο άλλος έχει παιδιά, μπορεί να πέσει ας το πούμε μια πέτρα να σκοτώσει το παιδί του. Δηλαδή... Σε ποιο βαθμό να φτάσει η αλληλεγγύη; Μετά να μιλήσουμε ας το πούμε για... Εγώ θα φύγω λιγάκι από τα διατηρητέα κτίσματα σαν κτίσματα. Θα πάω στον περιβάλλοντα χώρο τους ας πούμε. Το να γίνει από τη γειτονιά μια συγκέντρωση για να καθαρίσει ένα... Τον περιβάλλοντα χώρο ενός αρχοντικού. Δεν το βλέπεις συχνά και... Υπάρχουν έτσι κάποιες λίγες περιπτώσεις ας το πούμε. Αν το πούμε σαν μια συλλογική αλληλέγγυα προσπάθεια ας πούμε. Για κτίσματα βέβαια που δεν αναφέρεται κάποιος ιδιοκτήτης. Δεν ξέρουμε ούτε καν ποιος είναι ο ιδιοκτήτης ας πούμε. Έχουμε μια πληροφορία ότι μπορεί να βρίσκονται στην Αμερική ας το πούμε, που δεν έχουν εμφανιστεί ποτέ, δεν τους ξέρουμε ας πούμε, πάμε να μαζευτούμε δηλαδή 3-4 άτομα να καθαρίσουμε. Έχουνε γίνει κάτι... Αλλά είναι δύσκολες προσπάθειες. Γενικότερα, υπάρχει στη συλλογική δράση ας πούμε, υπάρχει εεε δεν θα το έλεγα μόνο στη πόλη, καταλαβαίνω ότι υπάρχει γενικότερα ας πούμε σε όλη την Ελλάδα ας πούμε, εεε δυσκολία στο να γίνουν συλλογικές προσπάθειες και αλληλέγγυες. Εεε για να αναδειχτεί το πρόβλημα, γίνονται προσπάθειες, δεν ξέρω αν έχουν αποτέλεσμα, δε βλέπω αποτέλεσμα από κάποια προσπάθεια. Δηλαδή πρόσφατα μιλήσαμε με το σύλλογο τον τοπικό, τον σύλλογο Απόζαρι και είπαμε να γίνει τουλάχιστον, να φωνάξουν ιδιοκτήτες, εφορεία αρχαιοτήτων και Δήμο και να καθίσουν στο ίδιο τραπέζι να συζητήσουμε να δούμε τι θα γίνει. Δηλαδή υπάρχουνε κτίσματα όπου όπως είπα, έχουν κλείσει τους δρόμους ή υπάρχουν κτίσματα που έχουν μια ιστορικότητα και είναι σημαντικά. Όπως το αρχοντικό του Χριστόπουλου, που είναι στην εεε, που ανήκει στον Δήμο κιόλας. Και ήταν από λάθος χειρισμό του Δήμου που δεν μπόρεσε να ενταχθεί σε κάποιο πρόγραμμα για να συντηρηθεί, γιατί αυτό που ξέρω είναι ότι ο Δήμος είχε πάει να το δηλώσει στο κτηματολόγιο και κάπου υπάρχει τώρα πλέον πρόβλημα στο ιδιοκτησιακό του. Δηλαδή γίνονται και πολλά λάθη ας πούμε, από τους ε... Και από τις υπηρεσίες. Όχι από άτομα, από υπηρεσίες ας πούμε,

από θεσμικά όργανα ας πούμε να το πω αλλιώς. Που να περάσουμε σε ιδιοκτήτες τώρα που μπορεί ο άνθρωπος να μην ξέρει καν... Να μην είναι κάποιος άνθρωπος που να έχει κάποια μόρφωση, να μπορεί να κινηθεί σε όλη αυτή τη γραφειοκρατία που απαιτείται. Μιλάμε ότι ο ίδιος ο Δήμος δεν έχει ενεργήσει με τρόπο που να... αλληλε... Να αναδείξεις δηλαδή μετά... Είναι αλληλέγγυο αυτό; Να υποδείξεις το πρόβλημα; Είναι αλληλέγγυο; Αν είναι αλληλέγγυο, έχουνε γίνει διάφορες ενδείξεις για το συγκεκριμένο αρχοντικό.

E: Για του Χριστόπουλου;

I: Για του Χριστόπουλου. Και δημοσιεύματα ας το πούμε στο... Στα τοπικά blogs, αλλά και στο δημοτικό συμβούλιο και από άτομα ας το πούμε. Και εγώ δηλαδή έχω βρεθεί ας πούμε να πάω και να κάνω έγγραφο και ατομικό και συλλογικό με τη γειτονιά. Είναι αλληλέγγυο αυτό; Δεν ξέρω...

E: Έστω όμως ότι μια συλλογικότητα ενδιαφέρεται, ως άνθρωποι της γειτονιάς που μοιράζεστε έναν κοινό χώρο...

 Είναι όμως, κάνουμε, συγκεντρώθηκαν υπογραφές για το στενό εδώ πέρα, γιατί δεν είναι μονάχα τα κτίσματα. Είναι και οι τοίχοι. Είναι και το πλακόστρωτο το πέτρινο, το πλακόστρωτο, που φεύγουν οι πέτρες, βγαίνουνε χόρτα, γενικότερα υπάρχει εγκατάλειψη. Κάναν... Εγώ έχω συντάξει ένα έγγραφο ας πούμε φέτος και συγκεντρώθηκες υπογραφές από όλη τη γειτονιά, από τη γειτονιά μου είπαν να το συντάξω. Το δώσαμε στον Δήμο... Ήρθανε κάνανε κάποια χόρτα, δεν ξέρω αν ήταν συμπτωματικό γιατί το είχα στείλει το καλοκαίρι και ήρθαν κάποια στιγμή το φθινόπωρο, από την αρχή που... Από την άνοιξη, πήγαινα και έκανα... Ελάτε να καθαρίσετε τα χόρτα, θα πάρουμε φωτιά θα καούν ας πούμε τα σπίτια, εεε κάποια στιγμή ήρθαν τον Σεπτέμβριο ας πούμε, εε δηλαδή δεν ξέρω αν συνέπεσε η κατάθεση του εγγράφου με αριθμό πρωτοκόλλου, τυπική διαδικασία, λέω τώρα και υπογραφές από όλη τη γειτονιά, αν συνέπεσε με τον προγραμματισμό της συγκεκριμένης υπηρεσίας του Δήμου, για τον καθαρισμό των χόρτων. Πιθανότατα τυχαία έγινε ας το πούμε. Εγώ θέλησα να ενθαρρύνω, ότι ευχαριστούμε πολύ και τα λοιπά, δεν ήταν όμως το μοναδικό αίτημα στο έγγραφο. Ήταν ένα από μια σειρά αιτημάτων. Τίποτε άλλο δεν συνέβη. Δηλαδή ήτανε κάπως, απαξιωτικό ας πούμε, δηλαδή φωνή βοώντος εν τη ερήμω. Εγώ έχω κάνει ας πούμε στο διάστημα που μένω εδώ πέρα, πάνω από πέντε έγγραφα.

E: Μάλιστα.

I: Και κάποια είναι και οργανωμένες κινήσεις ας το πούμε. Με τον σύλλογο, δηλαδή

σε συνεννόηση.

E: Ίσως όμως μια διαρκής πίεση να αποφέρει αποτελέσματα κάποια στιγμή.

E: Πόσο; 15 χρόνια είμαι εδώ. Όχι, συγγνώμη, είμαι μια δεκαετία εδώ πέρα ας το πούμε. Δηλαδή, πόσο να ασχοληθείς ας το πούμε, όταν τρέχει και μια καθημερινότητα και έχεις και τα δικά σου τα ζητήματα και δηλαδή... Έχω ασχοληθεί και αποκλειστικά με αυτά τα ζητήματα, δηλαδή της γειτονιάς. E δεν γίνεται μετά δηλαδή, καταλήγεις εσύ να είσαι ο γραφικός ας το πούμε. Και πιο γραφικός και από τα κτίσματα.

(γέλια)

I: Δηλαδή, δεν είναι κάτι που το θες ας το πούμε. Δηλαδή κάπου... Αλλάζει η μία δημοτική αρχική σου λέει εμείς δεν ήμασταν ήταν οι άλλοι, δηλαδή δεν βγάζεις και άκρη. Δεν βγαίνει άκρη απαραίτητα και εντάξει δεν υπάρχουνε και χρήματα, καταλαβαίνω δεν υπάρχει και πολύ διάθεση, ειδικά όταν μια γειτονιά είναι στα περίχωρα του κέντρου, που συνήθως εκεί έχουν διατηρηθεί κατά κάποιον τρόπο τέτοιες περιοχές. Προλάβανε δηλαδή και τα ρίζανε στις άλλες περιοχές τα κτίσματα πριν μούνε οι νομοθεσίες που υπήρχαν περιορισμοί. Εδώ που ήταν πιο παραμελημένο, διασώθηκαν, μετά μπήκαν οι νομοθεσίες, άλλα καταρρέουν και δεν μπορούν να σωθούν αλλά συνεχίζουν να μην ασχολούνται δηλαδή. Δεν ξέρω... Και υπάρχει αλληλεγγύη και είναι λογικό να μην υπάρχει ας το πούμε και αυτό που συμβαίνει.

E: Μάλιστα, ευχαριστώ πάρα πολύ για τη συμμετοχή σας.

E: Παρακαλώ, δεν ξέρω αν αφήνω ένα απαισιόδοξο μήνυμα στο τέλος...

E: Περιγράφετε μια κατάσταση, θα έλεγα.

I: Νομίζω όμως ότι σταδιακά αλλάζει η συνείδηση του κόσμου απέναντι σε αυτό που έχει. Γιατί μέχρι τώρα δεν ήτανε, μέχρι τώρα... Μέχρι πρότινος, ας το πούμε... Μέχρι μια δεκαετία πριν. Αλλά όσο εεε περνάει, περνάν οι δεκαετίες οι γενιές που έρχονται αρχίζουν και αντιλαμβάνονται την αξία. Αυτών των κτισμάτων. Γιατί δεν υπήρχε ούτε καν αυτή η συνείδηση. Οπότε, είναι μία... Είναι ένας θετικός προσανατολισμός να το πω αλλιώς.

E: Γιατί πιστεύετε πως οι νέες γενιές να στρέφουν το ενδιαφέρον τους περισσότερο από τις προηγούμενες;

I: Εεε, γιατί μάλλον βλέπουν ότι χάνεται αυτό που για κάποιους ήταν τελείως αυτονόητο και είχε εξοικειωθεί ο κόσμος σε αυτή την εικόνα. Και ας πέσει και ένα κτίριο, δεν έγινε και τίποτα. Τώρα έχουν πέσει πάρα πολλά, ας πούμε. Και τα βλέπεις

να καταρρέουν. Πολύς κόσμος έφυγε από την πόλη και ξανά ήρθε. Οπότε αντιλήφθηκε και την αξία που είχε αυτό το κτίσμα. Η βλέπουν ότι... Πως μπορεί αυτό να προσελκύει ας πούμε τουρίστες και την αξία αυτού, πως θα γίνει να την σώσουν. Δηλαδή είναι πολύ οι λόγοι εν πάση περιπτώσει, εεε ή βλέπουνε το παράδειγμα από άλλες πόλεις και από άλλες περιοχές. Ότι το... Τα διατηρήσανε και πως έχει αλλάξει το μέρος και η ποιότητα ζωής ας το πούμε αυτών των ανθρώπων και τα λοιπά. Είναι πολλοί οι παράγοντες αλλά, γενικότερα βλέπω ότι αλλάζει η συνείδηση. Και από εκεί θα ξεκινήσει ας το πούμε αν θα αλλάξει και κάτι άλλο από εκεί θα ξεκινήσει. Από τη συνείδηση του κόσμου.

E: Συμφωνώ. Θα θέλατε να συμπληρώσετε κάτι άλλο;

I: Όχι, νομίζω πως ήδη είπα πολλά.

E: Ευχαριστώ πάρα πολύ.

I: Παρακαλώ, καλή επιτυχία.

Απομαγνητοφώνηση ημιδομημένης συνέντευξης

Ιδιοκτήτης αρχοντικού σπιτιού Νο2

E – Ερευνήτρια

A –Ιδιοκτήτης αρχοντικού σπιτιού

B – Σύζυγος Ιδιοκτήτη

-Χαιρετισμοί, ενημέρωση και συγκατάθεση.-

E: Λοιπόν, με ποιον τρόπο αξιοποιείτε την ιδιοκτησία σας;

A: Βασικά δεν την αξιοποιούμε καθόλου. Είναι εντελώς αναξιοποίητη. Δεν μπορεί να αξιοποιηθεί με τίποτα.

E: Τι είναι αυτό που σας περιορίζει;

A: Γιατί είναι τεράστια τα σπίτια, δύσκολα σπίτια, δεν ζεσταίνονται, δεν μπορεί να κατοικήσει κανένας. Μιλάμε για σπίτια τώρα, 350 τετραγωνικά όροφος. Ποιος να μένει; Πως να το ζεστάνει; Πως να το συντηρήσει; Δύσκολο σπίτι.

E: Υπάρχουν νομοθετικές προϋποθέσεις για την αξιοποίηση και κατοίκηση ενός τέτοιου κτιρίου;

A: Καμία.

E: Καμία;

A: Καμία, κανένα κίνητρο. Όλα από την τσέπη μας. Και αν το αφήναμε θα έπεφτε. Αν το άφηνα, θα έπεφτε. Δηλαδή μόνο και μόνο από συναισθηματικούς λόγους το έχω κρατήσει το σπίτι εγώ. Έχω ξοδέψει του κόσμου τα λεφτά εκεί πάνω. Αφού πήγες το είδες. Αν το άφηνα δηλαδή και δεν έβαζα του κόσμου τα λεφτά, από κεραμοσκεπές μέχρι γύρω γύρω, τοιχοποιίες με πέτρα και αυτά, θα είχε πέσει το σπίτι. Δεν υπήρχε περίπτωση.

E: Για αυτές τις παρεμβάσεις ας πούμε υπάρχει κάποιο κονδύλιο που να...

A: Όχι. Όχι, δεν υπάρχει τίποτα.

E: Ούτε κάποιο πρόγραμμα που να μπορεί να ενταχθεί ένα ιδιόκτητο κτίσμα για να συντηρηθεί;

A: Μπορεί να υπάρχει κάποιο πρόγραμμα, αλλά θέλει πάρα πολλές προϋποθέσεις. Και πολύ μεγάλες προσωπικές συμμετοχές. Δηλαδή τα ρίσκα για να το κάνεις κάτι σαν επαγγελματική στέγη και τέτοια, είναι τεράστια.

E: Δεν μπορεί να ενοικιαστεί σε κάποιον;

A: Έεε, νοικιάζεται. Αλλά μπορείς να το νοικιάσεις τώρα ξέρεις... Κάνας γύφτος, (γέλια), κάνας Αλβανός, κάνα έτσι. Είχα βάλει έναν Αλβανό μια φορά, το ρήμαξε.

Δηλαδή αν έμπαινες σε εκείνο το σπίτι πάνω, όταν ζούσαμε εμείς, θα τρελαινόσουν, πως το λένε. Εγώ και η γυναίκα μου όταν την πήρα, έμεινε έξι χρόνια εκεί. Τα παιδιά μου εκεί τα έκανα, αλλά έμπαινες μέσα και ήταν παλάτι. Είχε βέβαια τις αντιξοότητες αυτές, κρύα τον χειμώνα, σόμπες, πετρέλαιο, και τα λοιπά και τα λοιπά, αλλά ήταν αξιοπρεπέστατο. Τώρα που να πας; Το είχα δώσει σε ένα σύλλογο μια φορά, στο (αναφέρεται στο όνομα του συλλόγου), αν θυμάσαι μια φορά που ζούσε η (αναφέρεται σε όνομα), δεν θα την ξέρεις. Αυτή είχε ιδρύσει το (αναφέρεται σε όνομα του συλλόγου), πολιτιστικός σύλλογος είναι. Ρημαδιό. (γέλια).

Ε: Δεν εκτιμήθηκε δηλαδή η αξία του όπως θα έπρεπε;

A: Όχι κούκλα μου. Όχι, όχι, όχι.

E: Τι εμποδίζει στο να εκτιμηθεί η αξία ενός τέτοιου κτιρίου;

A: Τι μπορεί να εμποδίσει;

E: Ναι, ας πούμε σχετίζεται με την παιδεία; Με τον πολιτισμό; Για ποιον λόγο οι άνθρωποι δεν μπορούν να αντιληφθούν την αξία του;

A: Κάποιοι το καταλαβαίνουν εν μέρη. Ελάχιστοι. Κατάλαβες τι γίνεται; Δηλαδή, τι βλέπω εγώ τώρα ας πούμε. Εγώ και η μακαρίτισσα η μάνα μου λέγαμε μας δεσμεύει τόσο οικόπεδο. 1500 μέτρα οικόπεδο, μιλάμε για ενάμισι στρέμμα οικόπεδο. Αν αυτό ήτανε, πως το λένε... Οικόπεδο σκέτο και δεν ήταν το διατηρητέο, γιατί αυτό δεν μπορείς να το ρίξεις. Δεν μπορείς. Πας φυλακή.

E: Και για να συμβεί κάτι τέτοιο, υποθέτω πως χρειάζεται μετά το κτίσμα που θα χτιστεί να έχει τα ίδια αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά.

A: Εντελώς, ακριβώς όπως ήτανε. Εν μέρη ένα κτίριο τώρα φαντάσου. 1000 τετραγωνικά μέτρα, άντε φτιάξτο, με πέτρες και τα λοιπά, και τα λοιπά... Πόσο θα κοστίσει. Τώρα... Κάποιοι το εκτιμάν. Εγώ τώρα ας πούμε σε αυτή την ηλικία το εκτιμάω. Γιατί βλέπω ότι πλέον ο τουρισμός, εντάξει, που έρχεται στην Καστοριά, όλα πάνε για αυτά τα παλιά. Όλοι πλέον οι τουρίστες που έρχονται στην πόλη, όλοι ψάχνουν να βρουν που είναι η παλιά η πόλη. Δηλαδή μακάρι, εδώ σε αυτή τη περιοχή, που είναι παλιά περιοχή, παλιά πόλη της Καστοριάς, να είχαν μείνει όλα τα διατηρητέα. Ή, όσα είχανε πέσει να γινότανε πάλι έτσι όπως ήτανε. Θα μιλούσαμε για ένα όνειρο. Πως το λένε;

E: Να επανακτηθεί δηλαδή αυτή η ολότητα υπήρχε.

A: Ναι, ναι... Δεν μπορεί να γίνει όμως. Γιατί δυστυχώς, χτίστηκαν εκτρώματα.

Χαλάσαν την παραδοσιακή, τον παραδοσιακό ρυθμό της πόλης εδώ. Την παλιά πόλη που λένε. Στο Ντολτσό, γιατί τα περισσότερα εδώ στο Ντολτσό...

E: Με σύγχρονα κτίσματα εννοείται;

A: Ναι, μπήκανε μέσα καινούργια κτίσματα, δηλαδή εντελώς απροσάρμοστα σε αυτό το περιβάλλον. Δυστυχώς έγινε αυτό που έγινε. Και ευτυχώς που μείναν αυτά που μείνανε. Αλλά και αυτά που μείνανε, τα περισσότερα επειδή είναι δύο, τρεις, τέσσερις και πέντε κληρονόμοι ξέρω 'γω, στο τέλος θα ρημάζουν και αυτά.

E: Μάλιστα.

A: Το καταλαβαίνεις γιατί...

E: Υποψιάζομαι γιατί δεν μπορούν να βγάλουν άκρη μεταξύ τους αρχικά.

A: Ναι ρε κούκλα μου, να σου πω τώρα. Αυτό εδώ είναι δικό μου και έχω δύο αδέρφια. Όσο ζω εγώ, εντάξει δόξα τον θεό, βόλεψε, το συντηρούσα, γούσταρα, εκεί μεγάλωσα, εκεί παντρεύτηκα, ήμουν (δεν ακούγεται), τα 'χωσα. Καλά; Οι κόρες μου ζουν (αναφέρει πόλη), ο αδερφός μου έχει άλλα δυο παιδιά. Η αδερφή μου άλλα δυο, θα πάνε έξι τα μερίδια. Πιάσε το αυγό και κούρευτο μετά. Θα πέσει ή δεν θα πέσει; Τι νομίζεις εσύ πες μου. Αν δεν στα λέω καλά, πες μου κάτι. Έτσι για αυτό βλέπεις πολλά σπίτια εδώ, διατηρητέα, που ήταν πάρα πολύ ωραία κτίρια, τα βλέπεις και πέφτουν και ερημώνουν και δε δίνει σημασία κανένας. Μα αν είναι 10 κληρονόμοι; Να βάλουνε; Τι θα κερδίσουνε; Σου λέει, άστο να ρημάξει.

B: Γιατί να βάλω εγώ, γιατί να βάλεις εσύ;

A: Για αυτό γίνεται αυτό το πράγμα, που γίνεται.

E: Μάλιστα.

A: Δεν έχει μέριμνα η πολιτεία. Όχι τώρα, ποτέ. Ποτέ δεν γύρισε να τα δει. Και όποιος έχει αντίθετη άποψη, ας έρθει να τους τα πω εγώ.

B: Να δεσμεύει έχει όμως η πολιτεία. Να δεσμεύει... έχει.

E: Ναι. Με ενδιαφέρει η αντιμετώπιση της πολιτείας και έχω κάποιες ερωτήσεις σχετικές να σας κάνω.

A: Ναι πες μου.

E: Προς το παρόν θα ήθελα να σας ρωτήσω αν ένας τέτοιος χώρος, που δημιουργήθηκε σε προηγούμενους αιώνες, με παραδοσιακά χαρακτηριστικά, μπορεί να εξυπηρετήσει σύγχρονα δεδομένα κατοίκησης.

A: Ναι, βέβαια και γίνεται αυτό. Γίνεται ναι. Γίνεται αλλά, είναι πολύ κοστοβόρος.

Αυτά τα σπίτια είναι 250 χρόνων. Πριν το 1800 χτίστηκε. Ακόμα και τώρα έρχονται οι αρχιτέκτονες και απορούν πως τόσο μεγάλες επιφάνειες κατασκευάστηκαν εκείνη

την εποχή με εκείνα τα μέσα, με τόσο μεγάλα ανοίγματα, χωρίς κολόνες μέσα. Δηλαδή είναι αξιόπαινη η δουλειά που κάνουν τότε. Και βέβαια για να εξυπηρετήσει σύγχρονες ανάγκες, με στατικές μελέτες, με δεσίματα και τα λοιπά και τα λοιπά, δηλαδή νομίζω ότι πιο εύκολα, πιο εύκολα θα έχτιζες μια... Τώρα αυτό είναι 1000 μέτρα. Με λιγότερα χρήματα θα έκανες μια οικοδομή 1000 μέτρων καινούργια και με τριπλάσια τετραπλάσια να κάνεις την οικοδομή επισκευή έτσι όπως είναι. Ποιος και γιατί να την κάνει;

E: Είναι πολύ κοστοβόρα δηλαδή.

A: Βέβαια, βέβαια. Κάνε καινούργιο πιο λίγο θα σου κοστίσει.

E: Είναι ένας λόγος αυτός που μένουν αναξιοποίητα τέτοια κτίσματα; Ο οικονομικός;

A: Βέβαια, βέβαια. Ναι. Ναι.

E: Μέχρι στιγμής αναφερθήκαμε σε οικονομικούς και ιδιοκτησιακούς λόγους.

Υπάρχουν άλλοι λόγοι;

A: Άλλοι δεν φαντάζομαι. Όχι.

E: Που μπορεί να οδηγήσει η παραμέληση αυτών κτιρίων;

A: Στο τελείωμα τους.

E: Στην κατάρρευση δηλαδή.

A: Ναι, ναι. Χρόνο με τον χρόνο, όλο θα υπάρχουν και εεε και λιγότερα τέτοια κτίρια δυστυχώς.

E: Για τους λόγους που προείπαμε.

A: Ναι. Καμία μέριμνα από την πολιτεία. Τίποτα. Εντάξει;

E: Οι συνθήκες που ευνοούν την εμφάνιση του προβλήματος μου είπατε πως σχετίζονται κυρίως με οικονομικούς λόγους. Μπορεί να οφείλεται και στην οικονομική κρίση που διανύει η χώρα;

A: Δεν είναι τώρα... Εντάξει το ότι διανύει η χώρα οικονομική κρίση είναι ακόμα και χειρότερα. Μα δεν υπήρχε μέριμνα και προ της οικονομικής κρίσης. Για αυτά.

E: Δεν υπήρχε καμία συνθήκη για διάσωση...

A: Ποτέ, ποτέ. Κάποια προγράμματα για μετατροπή σε ξενώνες, για ξενοδοχειακές μονάδες, πανσιόν και τέτοια... Εντάξει, γέμισε και αυτό, μπούκωσε. Και αυτοί που τις κάνουν και αυτοί τα παρατάν σιγά σιγά.

E: Δεν είναι μία λύση δηλαδή.

A: Ναι, ναι... Μόνο εκεί είχε κάποιες επιδοτήσεις.

E: Υπάρχουν στη γειτονιά σας παραμελημένα αρχοντικά;

A: Ναι, βέβαια.

B: Ε ναι. Πως δεν υπάρχουν;

A: Βέβαια, βέβαια.

B: Και πεσμένα και...

E: Με ποιον τρόπο επηρεάζουν κατά την κρίση σας το δομημένο περιβάλλον, η κατάσταση αυτών κτιρίων;

A: Το ασημαίνουν σίγουρα. Εντάξει; Εεε είναι άσχημο να βλέπεις ένα πεσμένο σπίτι, εστίες μολύνσεων, εεε ξες εκεί όπου βρίσκουν ανοιγμένο και παραδίπλα όλα τα σκουπίδια εκεί μέσα... Ε φαντάζεσαι τι γίνεται. Αποκρουστικό το θέαμα. Δηλαδή, αυτά κατά την άποψή μου, καλύτερα να τα μαζέψουν, εντάξει; Να έχουν στοιχεία για το πως ήταν το σπίτι, να το κωδικοποιήσουν και όταν κάποιος πάει να χτίσει εκεί, σε εκείνη τη περιοχή αυτό το σπίτι, να του πούνε να ρε μάγκα κάν' το έτσι. Αλλιώς δεν το χτίζεις. Μέσα κάνε ότι θέλεις. Δώσε την αρχιτεκτονική του μορφή απ' έξω.

E: Άρα θα μπορούσαμε να πούμε πως υποβαθμίζεται η περιοχή.

A: Βέβαια, βέβαια. Όσο αφορά αυτό. Τώρα κάποια παλιά κτίρια και άμα δεις που γίναν πάρα πολύ ωραία, τι γίνεται. Ή χαρίστηκαν από τους ιδιοκτήτες στο κράτος. Εκεί το κράτος παρενέβη με κάποια ευρωπαϊκά προγράμματα και τα 'χουν κάνει λουλούδια. Αν λέμε λουλούδια, λουλούδια. Αλλά, ένας ιδιώτης από μόνος του, δεν υπάρχει περίπτωση να μπει στην διαδικασία να το κάνει... Να δώσει τόσα λεφτά. Παραδείγματος χάρη, εδώ αν πας στο αρχοντικό του Μπασάρα, που πρόκειται να γίνει μουσείο γούνας, το ξέρεις;

E: Ναι, ναι, πέρασα και από εκεί.

A: Αν κοντά σε αυτό... Αυτό ήταν έτοιμο να πέσει μιλάμε. Φοβόσουν να περάσεις απ' έξω. Κοίτα να δεις τώρα. Αυτό ένα εννιακόσια κόστισε. Ποιος ιδιώτης ρε θα βάλει ένα εννιακόσια για να κάνει τι; Για να λέει, να έκανα ένα παραδοσιακό όμορφο σπίτι; Δεν υπάρχει περίπτωση.

E: Είναι πολλά λεφτά.

A: Ένα εννιακόσια ρε κούκλα μου...

B: Πολυκατοικία παίρνεις και παραπάνω. Τετράγωνο παίρνεις στη Θεσσαλονίκη.

A: Ξέρεις τι είναι ένα εκατομμύριο εννιακόσιες; Δύο εκατομμύρια, για να κάνουν αυτό το σπίτι απ' την αρχή; Που θα τα βρει ο ιδιώτης να τα κάνει αυτά τα πράγματα;

E: Ισχύει.

A: Έτσι δεν είναι; Πες μου που να τα βρω; Να πάω να τα βρω και να τα κάνω.

E: Αυτή η κατάσταση, επηρεάζει την ποιότητα ζωής των κατοίκων;

A: Η κατάσταση ποια; Δηλαδή το ότι δεν γίνονται;

E: Τα αρχοντικά που καταρρέουν για παράδειγμα.

B: Αισθητικά ας πούμε.

A: **Ναι**, βέβαια. Βασικά επηρεάζει άσχημα τον τουρισμό της πόλης γιατί εγώ το έχω ζήσει από τότε που άνοιξα εδώ λιανική. **Πρώτα** λέγαν να καεί, να κάνει, να ράνει... Αλλά όταν είδα με τον κόσμο... Που... Όλοι ψάχνανε να βρουνε που είναι τα αρχοντικά. Και τι κάνουμε ρε βλάκες; Κατάλαβες τι γίνεται; Το έγκλημα, το έγκλημα της ζωής μας κάναμε που τα αφήσαμε αυτά. Και οι προηγούμενοι. Και πιστεύω δε θα υπάρξει και μέριμνα. Κατάλαβες; Με αυτά... Με αυτές τις οικονομικές συνθήκες της χώρας. **Πι**στεύω ότι το έγκλημα το μεγάλο εδώ των αρχών, ήταν που άφησαν αυτά τα σπίτια να καταρρεύσουν. **Και** που άφησαν δίπλα σε αυτά τα σπίτια, σε αυτές τις περιοχές να χτιστούν άναρχα και χωρίς αρχιτεκτονικές... Πως το λένε...

E: Μελέτες;

A: Χωρίς μελέτες, χωρίς ελέγχους... Εντάξει; Δηλαδή να δίνουν άδειες να χτίζονται σπίτια, σύμφωνα με το παραδοσιακό ιστό της πόλης, κατάλαβες; Αυτοί ήταν εγκληματίες. **Προ**σεχώς διατηρητέα στολίδια και να έχει κάνει ο άλλος δίπλα ένα κοτέτσι τετράγωνο. Πως ρε φίλε; Ή να κάνει μια σούπερ μοντέρνα βίλα εδώ δίπλα ας πούμε. Πως ρε φίλε; Πως θα την κρατήσεις την περιοχή...

E: Άρα προκύπτουν και αισθητικά ζητήματα όπως ανέφερε πριν και η B.

A: Τη ρήμαξε την αισθητική. Τη ρήμαξε. Φαντάσου εσύ αυτή τη πλαγιά, εδώ το Ντολτσό όλο μέχρι το παλιό νοσοκομείο και δεξ παλιές φωτογραφίες όπως ήταν και εκείνα τα σπίτια που ήτανε, το κάθε ένα να... Πέσανε πάρα πολλά ε; Έτσι; Και τα χτίσανε από την αρχή. Να γινόταν, όπως ήταν. Και θα σου έλεγα εγώ τι θα γινόταν εδώ η πόλη. Εδώ ρε έτσι όπως είναι και έρχονται και χαζεύουν. Με αυτά τα ελάχιστα που μέιναν. Εγώ έχω ακούσματα εδώ από τους τουρίστες. Ρε που είναι η παλιά η πόλη; Και να είναι στον δρόμο μέσα εδώ, ότι απέμεινε. Τι να τους πω...

B: Και εμείς τα βλέπουμε, οι ντόπιοι εδώ πέρα.

A: Ε κοίτα τώρα. Σε όλες τις πόλεις, σε όλες τις πόλεις πλέον. Όλοι ψάχνουν να βρουν τις παλιές τις πόλεις. Βλέπε ξέρω 'γω Αλεξανδρούπολη. Βλέπε Ναύπλιο.

B: Ξάνθη...

A: Στο Ναύπλιο την κρατήσανε. Επειδή εμείς κάναμε μαγαζιά στο Ναύπλιο, ξες με τι προστασία... Στην παλιά πόλη, στα παλιά σπίτια. Η αρχαιολογία όλο πάνω από το **κεφ**άλι μας ήταν. Μη ξεφύγουμε απ' τα... Μέχρι και την μπογιά. Βάλαμε τέτοια μπογιά και μας έβαλαν να την ζύσουμε και να βάλουμε ώχρα, παλιά. Για αυτό έχουνε

κόσμο και τουρισμό.

E: Τι έχει διαφοροποιηθεί εκεί σε σχέση με την Καστοριά;

A: Εκεί είχε... Πιστεύω άρχοντες. Πως να στο πω. Δημάρχους, Νομάρχες τέτοια. Οι οποίοι το είχαν το δει το θέμα πολύ ωραία νωρίς νωρίς και τα προλάβανε. Κατάλαβαν τι θησαυρό είχανε και τον προστατεύσανε. Πράγμα που δεν συνέβη εδώ ποτέ από τους τοπικούς άρχοντες της Καστοριάς. Δεν σου λέω για τους σημερινούς εγώ. Από την προηγούμενη γενιά.

E: Δηλαδή οι αρμόδιοι φορείς δε δείχνουν κινητικότητα;

A: Όχι. Τίποτα, τίποτα, τίποτα... Μηδέν. Και θα πέσουν και άλλα πολλά στο λέω. Με λύπη όμως στο λέω.

E: Ήεε, υπάρχει αντίκτυπο της υλικής φθοράς στη σωματική και ψυχική υγεία των κατοίκων; Ας πούμε...

B: Ναι, είναι και επικίνδυνα.

A: Άμα δεν το προσέχεις, βέβαια. Εγώ στο λέω. Αφού πήγες στο σπίτι μου το παλιό, γύρνα το γύρω γύρω και δες τι δουλειές έχουνε γίνει. Εντάξει; Εγώ το κρατάω το σπίτι, με νύχια και με δόντια. Το έκανα μια φορά τη στέγη. Τη σύραμε όλη τη στέγη. Ότι σάπιο είχε, το βγάλαμε το πετάξαμε και καινούργια κεραμίδια δεν μας επιτρέπουν να βάλουμε. Τα παλιά, εκείνα τα βαριά. Που να βρεις; Ψάχναμε από παλιά να συμπληρώσουμε τα σπασμένα. Αυτό έγινε, από την άλλη γωνία έσπασε. Έσπασε μια μεριά, τότε δεν ήταν γερή. Σε τρία χρόνια από τότε, άλλα 1500 ευρώ για επισκευή. Την κάνει εκεί, φεύγει από εκεί. Δηλαδή είσαι όλο με το χέρι στη τσέπη. Κατάλαβες τι γίνεται;

E: Και αν καταρρεύσει η σκεπή...

A: Αν καταρρεύσει η σκεπή μετά γκρεμίζεται το κτίριο σιγά σιγά. Η στέγη ρε παιδί μου κρατάει το σπίτι. Αν αρχίσουν και μπαίνουν νερά μέσα, αλίμονό σου. Σε αυτά τα παλιά τελείωσε.

E: Υπάρχουν αντιδράσεις από τους κατοίκους της περιοχής για αυτή κατάσταση που εντοπίζονται τα κτίρια;

A: Για εμένα προσωπικά επειδή το προσέχω και δεν τους έχω δώσει δικαίωμα, δεν υπάρχει θέμα. Αλλά να σου πω, συμβαίνουν και απρόοπτα. Μια φορά έβαλε ένας παπάς το αμάξι του από την μία πλευρά του σπιτιού και τον έπεσαν από πάνω σοφάδες και του έκαναν και ζημιά στο αυτοκίνητό του. Δε φαινόταν αυτό. Σοφάς είναι, έφυγε. Παλιά είναι ρε παιδί μου. Έναν σεισμός να γίνει, ειδικά τα κεραμίδια αυτά αν πέσουν στο κεφάλι θα σε σκοτώσει. Τα ξέρεις τα κεραμίδια τα παλιά. Τι να

προβλέψω; Τι να προβλέψω πες μου. Αυτό λίγο λίγο λίγο θα φύγει.

E: Αντιδράσεις για τα υπόλοιπα κτίσματα, που δεν υπάρχει καμία συντήρηση;

A: Για τα παλιά πιστεύω αντιδράει ο κόσμος σε πολλές γειτονιές. Βέβαια γιατί είναι εστίες μολύνσεων. Ποντίκια, φίδια, σκουπίδια οι γείτονες... Όλα μέσα εκεί τα πετάνε. Λοιπόν δίνω συνέντευξη στο CNN και με διακόπτεις τώρα, πάτα λίγο στοπ. (απευθυνόμενος σε κάποιον που εισήλθε στον χώρο), (γέλια).

E: Δεν πειράζει, λοιπόν για να επιστρέψουμε στο θέμα μας, θα ήθελα να σας ρωτήσω αν δραστηριοποιούνται οι κάτοικοι με κάποιον τρόπο για την επίλυση του προβλήματος.

A: Όχι, κανένας κορίτσι μου. Καμία δραστηριοποίηση. Και αν τρέχει κανείς, θα τρέχει προσωπικά για το δικό του. Συλλογικά δεν τρέχει τίποτα. Στο υπογράφων.

E: Δεν υπάρχει συλλογική συνείδηση στην αντιμετώπιση ενός προβλήματος που αφορά όλους;

A: Όχι. Τίποτα, τίποτα. Δεν έχω ακούσει καμία πρωτοβουλία για αυτά.

E: Γιατί συμβαίνει αυτό; Θα μπορούσαμε να πούμε πως υπάρχουν δυσλειτουργίες στις σχέσεις της πολιτείας;

A: Δεν εεε, δεν πιστεύω, δεν, δεν υπάρχει δραστηριοποίηση από ιδιώτες ποτέ και πουθενά. Δεν άκουσα εγώ τώρα ας πούμε, τόσα χρόνια. Κατάλαβες; Γιατί αν υπήρχε μια δραστηριοποίηση, ο πρώτος που θα πήγαινε θα ήμουν εγώ. Δεν άκουσα κάτι. Να με καλέσει κανένας, να γίνει κάνας σύλλογος... Ιδιοκτητών, παλαιών διατηρητέων. Κανένας τίποτα.

E: Κάποια ενημέρωση έχει υπάρξει; Παραδείγματος χάρη, από τη δημοτική αρχή ή από την εφορεία αρχαιοτήτων...

A: Τίποτα, τίποτα. Τίποτα. Ποτέ, ποτέ, ποτέ...

E: Μάλιστα. Τι αντίκτυπο έχει η κατάρρευση των αρχοντικών στο πολιτισμικό πεδίο;

A: ;Ερε κούκλα μου, είναι ερωτήσεις τώρα αυτές; Πες μου. Αυτά είναι αυτονομία. Εννοούνται. Τι να σου πω τώρα, πες μου. Τι να σου απαντήσω; Καταστροφή σκέτη.

E: Καμία μέριμνα για τον πολιτισμό;

A: Καμία ρε κούκλα μου.

E: Τι εικόνα δείχνει για την πολιτεία η κατάρρευση της πολιτιστικής κληρονομιάς;

A: Μας (δεν ακούγεται) και σαν πληθυσμό. Στους επισκέπτες ας πούμε, κατάλαβες; Ένα κρίμα ακούς απ' όλους. Κρίμα για την κατάντια, κρίμα για την κατάντια... Αυτό ακούμε. Κατάλαβες; Μάλιστα μερικούς απ' αυτούς τους έχω προκαλέσει. Έλα ρε με τα λόγια, έλα συντήρησε το να δεις πως είναι. Κατάλαβες τι γίνεται; Άντε καλά, εσύ

με κατηγορείς εμένα. Έλα συντήρησε ρε μάγκα. **Και** ξέρεις ποια είναι η πλάκα; Ότι πληρώνουμε και Ενφιάδες και τέτοια και αλλιώτικα. (Γέλιο) Άντε πες μου τώρα τι γίνεται. Ναι ρε παιδί μου, δεν υπάρχει μια κάτι ρε παιδί μου... Μια βοήθεια για αυτά τα σπίτια. Τώρα αυτό είναι ακατοίκητο, γιατί να πληρώνω ΕΝΦΙΑ και τέτοια; Εεεε χίλια μέτρα σπίτι.

E: Αυτό είναι...

A: Δεν είναι τρελό; Δηλαδή, σε κάνει να παρακαλάς να πέσει;

E: Νομίζω κάποιιοι το επιδιώκουν κιόλας...

A: Ξέρω εγώ σπίτια, εντάξει; Που τα βοηθάνε να πέσουν. Τα βοηθάν να πέσουν. Πίστεψέ με.

E: Καταντάει δηλαδή σαν ένα βάρος για τον ιδιοκτήτη;

A: Φυσικά. Τι είναι ποιο εύκολο; Να το πουλήσω όπως είναι εντάξει; Ή να είναι πεσμένο; Να είναι πεσμένο. Το βοηθάω δηλαδή... Λιγότερο θα του κοστίσει αν είναι πεσμένο να το κάνει έτσι όπως ήταν, παρά να αρχίσει να παρεμβαίνει σε ένα αρτιμελές. Πρόσεξεξ τώρα εκεί ένα διατηρητέο που φτιάχνουν, ένα μικρό. Δίπλα της (αναφέρεται σε όνομα). Αυτοί πήραν άδεια, πρόγραμμα και το κάναν. Αυτοί, το ξεκινήσανε, αφήσανε τα ντουβάρια κάτω κάτω και από πάνω τα παραθύρια είναι... Τώρα τι κάνανε; Το ξεγυμνώσανε, όλο τον χειμώνα. Να βρέξει να κάνει... Να τους πει πέσανε, για να φτάσουν ρίζα να το κάνουνε....

E: Με λίγα λόγια είναι πιο εύκολο να προκληθεί μια κατάρρευση. Χαλάει ας πούμε την σκεπή και όλα θα γίνουν μόνα τους.

A: Ε ναι. Και έτσι όπως περνάμε, σπρώχνουμε και τίποτα να πέσει.

E: Επηρεάζει αυτό το θέμα την τοπική ανάπτυξη;

A: Πλέον ναι. Είμαι 100% σίγουρος για αυτό. Ο τουρισμός, βασικότερο. Μα είναι η ιστορία της πόλης μας ρε. Εντάξει; Σε αυτά τα σπίτια μέναν άρχοντες. Δεν τα λεν αρχοντικά κουτουρού. Ευεργέτες, εε και τα λοιπά. Ήταν αξιόλογοι άνθρωποι. Δεν ήταν... Ήταν οι άνθρωποι που ξεκίνησαν την Καστοριά, σε εκείνους τους δύσκολους καιρούς, κατάλαβες; Βέβαια. Σβήνει η ιστορία μας. Σβήνουν αυτά, σβήνει και ένα κομμάτι της ιστορίας. Δεν σβήνει; Έτσι...

E: Έτσι είναι. Και οι πληροφορίες για την ζωή της εποχής, την λαογραφία...

A: Πολλά... Βρήκανε από χειρόγραφα, απ' του καθενός αυτά τα σπίτια. Ακόμα νομίζω έχουν χειρόγραφα με πως το λεν.... Με κοντυλοφόρο. Κατάλαβες; Οι προπάπποι μου αυτοί, **είχαν** τράπεζα βασικά στη Καστοριά. Και βρήκαμε, πως το λένε. Βιβλία, πως γινόταν οι συναλλαγές, μεεε καλλιγραφικά. Με κοντυλοφόρους.

E: Όλα αυτά πρέπει να έχουν ιδιαίτερη αξία.

A: Εεε, συναισθηματική αξία πιο πολύ. Κάποιοι που ξέρουν, τα βλέπουν και τρελαίνονται. Και άλλοι μου λένε, αε πέταξε τα στα σκουπίδια.

E: Μάλιστα.... Γνωρίζεται κάποιο αρχοντικό που έχει αναστηλωθεί και έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα στη πόλη;

A: Ναι πάρα πολλά. Πάρα πολλά και τα βλέπεις και τα θαυμάζεις ρε παιδί μου. Πάρα πολλά. Και γνωρίζω και πάρα πολύ μικρά σπίτια, παλιά διατηρητέα, τα οποία τα πως το λεν... Τα δέσανε, τα αξιοποίησανε και τα κάναν ακριβώς έτσι όπως ήταν και είναι κουκλιά. Κουκλιά μιλάμε. Και λέω μπράβο τους αυτούς τους ανθρώπους που τα κάναν. Κατάλαβες τι γίνεται; Εκεί υπήρξαν βοήθημα. Σε τέτοιες μικρές κατοικίες.

E: Δηλαδή;

A: Προγράμματα, και λοιπά και λοιπά και λοιπά.

E: Με ποιους τρόπους μπορούν να αξιοποιηθούν κατά τη γνώμη σας αυτά τα σπίτια;

A: Τα μικρά κτίσματα, τα παλιά τα αρχοντικά, μπορούν κάλλιστα να... Είναι και οικονομικά πιο εύκολο, να τα κάνεις κατοικήσιμα. Να μείνουν. Να πάει να μείνει κάποιος. Να μείνει μια οικογένεια. Σε μονοκατοικία ρε παιδί μου, υπέροχη με πατώματα και τα λοιπά. Αυτά τα τεράστια, δεν παλεύονται. Δεν παλεύονται ρε παιδί μου. Δεν παλεύονται, δηλαδή πρέπει να βάλω το χέρι μου ξέρω 'γω... Ποιος; Δεν ξέρω ποιος.

B: Χίλια μέτρα να μείνε μια οικογένεια τώρα...

A: Τώρα ξέρεις και σε εμάς μένανε. Παππούδες, εεε πατεράδες, μανάδες, παιδιά. Παντρευόταν όλοι εκεί μένανε. Μα εκεί τώρα σου μιλάω χίλια μέτρα σπίτι.

E: Είναι η προδιαγραφές δηλαδή για μια μεγάλη οικογένεια, όπως διαμορφωνόταν παλιά.

A: Ναι, ναι. Όλοι μέναν τότε έτσι. Παντρεύονταν η κόρη, μέσα με τον γαμπρό.

Παντρεύονταν ο γιος, μέσα και η νύφη. Για αυτό υπήρχαν και τόσο μεγάλα σπίτια.

B: Έκαναν και τις εκδηλώσεις μέσα.

A: Εκδηλώσεις γινόταν τότε εκεί, δεν υπήρχαν μαγαζιά και αυτά. Είχε αίθουσα πως το λένε. Για τους μουσικούς, είχε αίθουσα για αυτούς που χόρευαν, τώρα αν χορέψεις

εκεί θα πέσει να σε πλακώσει.

(γέλια)

E: Αυτά τα κτίρια, θα μπορούν να αξιοποιηθούν ας πούμε σαν δημόσιες υπηρεσίες;

A: Για δημόσιες υπηρεσίες δύσκολα νομίζω. Αλλά κάποια που επισκευάστηκαν σωστά με προδιαγραφές και είναι στατικά καλά, βέβαια μπορούνε. Τα οποία γίνανε

και μένουν ανεκμετάλλευτα δυστυχώς. Και η πλάκα ποια είναι; Ξοδεύουν του κόσμου τα λεφτά και μετά τι γίνεται; Ερημώνουν πάλι. Δεν τα ανοίγουνε ρε παιδί μου. Δεν αφήνουν. Να δώσουν σε έναν ιδιώτη ρε. Κάτσε εδώ μένε και κράτα το σπίτι να είναι ανοιχτό.

E: Να συντηρείται με έναν τρόπο.

A: Κάναν αυτό το κτίριο εδώ του Μπασάρα και το βλέπω και είναι το μεταγενέστερο απ' όλα που κάνουν. Κούκλα. Θα περάσεις θα πάθεις πλάκα. Πήγες μέσα;

E: Μέσα όχι, δεν έχω πάει.

A: Θα τρελαθείς σου λέω.

E: Είναι ανοιχτό στο κοινό;

A: Όχι. Τα χόρτα στον κήπο τους, επειδή εγώ δίπλα είναι από το παλιό μου, κουρεύω τα χόρτα κάθε μια φορά τον μήνα. Βγαίνουνε κάτι χόρτα, τόσα. Το δικό μου, από μεράκι μου. Απ' το μεράκι μου σου λέω, κάνω ένα απόγευμα για να κόψω τα χόρτα εκεί. Δύο απογεύματα καμιά φορά. Έχει 1500 μέτρα χώρο και άδειο χώρο. Που αν τα αφήσω, γίνεται ξέρεις... Ότι να 'ναι χόρτα βγαίνουν. Αφού πήγες εκεί το ξέρεις. Και το δίπλα, αυτό που βάλανε το ένα εννιακόσια που σου λέω, τα χόρτα είχαν φτάσει μέχρι τον πρώτο όροφο. Πάλι εγκαταλειμμένο είναι. Δηλαδή ο κόσμος, μόνο απ' έξω το βλέπει. Γιατί ρε βλάκα; Βάλε κάποιον εκεί να σου βάζει κάνα δίφραγκο, ένα έσοδο για τον δήμο. Κάτι, να 'ναι για τη συντήρηση του κτιρίου. Γιατί αυτό σε δυο χρόνια θα θέλει πάλι τα ξύλινα, να τριφτούν, να κάνουν. Αυτά εδώ τα ξύλα (δείχνει ξύλινα παράθυρα), θέλουν κάθε 3 χρόνια μίνιμουμ, τα βλέπεις; Απ' έξω θέλουν συντήρηση. Πρέπει να τα περάσεις κερί, να τα τρίψεις, να τα κάνεις... Αν τα αφήσεις έτσι, θα τα χάσεις. Τελείωσε.

E: Μάλιστα. Δραστηριοποιήστε όμως με έναν τρόπο ώστε να προσφέρετε βοήθεια στη γειτονιά.

A: Για το δικό μου σπίτι. Τώρα του Μπασάρα είναι δίπλα. Τι θα πάω να κόψω και του Μπασάρα τα χόρτα τώρα; Απλός το είπα γιατί έχει ένα σύνορο εκεί και βλέπω που έχουν φτάσει τα χόρτα από το δίπλα σπίτι.

E: Εσείς επιμελείστε τον χώρο σας ώστε να μην επιβαρυνθεί και η γειτονιά. Γίνονται ανάλογες ενέργειες από κατοίκους της περιοχής;

A: Όχι, όχι, όχι και αν δουν κανέναν, εμένα ας πούμε. Εγώ από φιλότιμο καμιά φορά κόβω και στον δρόμο. Είναι εδώ μια γειτόνισσα, κόψε μου λίγο ρε.... Κόβω. Επειδή γουστάρω. Μα κοντεύω να χαρακτηριστώ και γραφικός. Τα χόρτα σε αυτόν τον κήπο μου εδώ και πάνω. Έσερρε δε νοιάζει κανέναν τίποτα. Τι ψάχνεις;

E: Θα ήθελα να σας κάνω μια τελευταία ερώτηση, για να σας αποδεσμεύσω.

A: Όχι κούκλα μου δεν υπάρχει θέμα, ότι θέλεις.

E: Θέλω να σας ρωτήσω, σαν πολίτης της Καστοριάς. Πιστεύεται πως υπάρχει αλληλεγγύη στις σχέσεις των πολιτών ικανή να δημιουργήσει μια συλλογική παρέμβαση για αλλαγή;

A: **Όχι**, δεν υπάρχει περίπτωση καμία. Ο κόσμος δεν ενδιαφέρεται για τίποτα. Καμία πρωτοβουλία και από κανέναν. Και αν τρέξει κάποιος, εντάξει, δεν θα τρέξει συλλογικά. Θα τρέξει μόνο για το δικό του ας πούμε. Μεμονωμένα. Και να υπάρχει κάτι και αυτός που θα το μάθει, θα το πάρει για αυτόν να κάνει την δουλειά από μόνος ας πούμε και όπως γίνεται σε όλα τα θέματα βασικά και δεν παν να καούν όλοι άλλοι...

Ε: Ο Δήμος τι στάση κρατάει;

A: Τίποτα. Στου κουφού την πόρτα. Δεν υπάρχει τίποτα. Δεν υπάρχει τίποτα. Δεν υπάρχει τίποτα. Δεν υπάρχει τίποτα. **Υπήρξε** ένα πρόγραμμα εκεί στον Αγίων Αποστόλων που κάνουν ένα... Τα παλιά που τα κάναν απ' έξω, στο Ντολτσό ρε, πιο πέρα. Τα έχεις δει αυτά ο (αναφέρεται σε όνομα) τα έχει κάνει. Υπήρξε ένα πρόγραμμα, κάναν εκείνα τα τέσσερα, πέντε, περνάς και τα καμαρώνεις.

B: Απ' έξω όμως.

A: Απ' έξω. **Εν** πάση περίπτωση τα βάλαν καινούργιες κεραμοσκεπές, τα δέσανε λίγο λίγο, από μέσα βέβαια... Και επειδή είναι και ιδιωτικά έτσι; Εκεί έπεσε ένα πρόγραμμα, πέσαν αρκετά καλά, τα 'κάναν έγινε χάρμα. Βγάλτα μια φωτογραφία, πήγαινε ένα βράδυ να δεις πως είναι. Αυτό έπρεπε να γίνει... Και μου λέγαν ότι αυτό θα συνεχιστεί. Ότι ήταν μετά ένα άλλο κομμάτι εδώ στην γειτονιά μας τρία τέσσερα σπίτια, ένα άλλο πίσω από την αγία Παρασκευή σε ένα στενό... Σταμάτησε. Δεν τρέχει τίποτα. Μείναν εκεί. Αν ξέρεις κάτι άλλο εσύ που δεν το ξέρω εγώ, πες μου.

E: Εγώ από εσάς περιμένω να μάθω.

A: Όχι, έτσι πως το λένε...

E: Σκεφτόμουν μήπως υπάρχει κάτι ελπιδοφόρο.

A: Δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα. Δεν υπάρχει, δεν υπάρχει.

B: Προς το παρόν όχι.

A: Από γενιά σε γενιά αυτά, δεν θα μείνει ούτε ένα.

E: Οι νέες γενιές πιστεύεται πως ίσως έχουν περισσότερη ευαισθησία;

A: Όχι. Όχι, όχι με τίποτα. Εγώ κρίνω από τα παιδιά μου. Στο είπα το πρόβλημα ποιο θα είναι. Τώρα είμαστε 3 ιδιοκτήτες, θα φύγουμε εμείς θα μείνουν έξι. Εδώ δεν

μπορούμε να συνεννοηθούμε 3, θα συνεννοηθούν 6; Δες το λίγο με τη λογική.

E: Έχετε δίκαιο.

A: Έτσι είναι κούκλα μου. Έτσι είναι.

E: Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω πάρα πολύ για τη συμμετοχή σας και να σας ρωτήσω εάν έχετε να συμπληρώσετε κάτι.

A: Να μην μας ευχαριστείς καθόλου. Να συμπληρώσω κάτι... Κούκλα μου σκέτη απογοήτευση είναι. Έβαζα τόσα λεφτά εκεί πάνω και επειδή το δικό μου είναι το ένα τρίτο από εκεί, έχω και δύο αδέρφια. Οι οποίοι για τον άλφα, βήτα λόγο, δεν συμμετείχαν ρε παιδί μου. Δεν τους ένοιαζε. Έβαζα τόσα λεφτά, που άρχισε να γκρινιάζει η γυναίκα μου ας πούμε. Σου λέει, γιατί βάζεις; Να ήταν δικό σου, καλά κάνεις και βάζεις, αλλά δεν είναι δικό σου. Δηλαδή βάζεις και για τους άλλους που δεν βάζουν; Ναι, από ένα σημείο και μετά είχε δίκαιο έτσι; Τότε είχαμε και καλούς καιρούς, βγάσαμε λεφτά, έλεγα από συναισθηματισμό και μόνο.

E: Για το σπίτι σαν....

B: Σαν περιουσία.

A: Σαν περιουσία. Γιατί δεν γούσταρα να περνάν να το βλέπουν σαν το τσαντίρι του καραγκιόζη.

B: Αύριο, μεθαύριο εγώ λέω πως μπορεί να είναι αιτία και για να μαλώσουν τα ξαδέρφια.

A: Βέβαια.

B: Όχι εγώ δεν βάζω, εσύ να πας...

A: Έτσι γίνεται και ρημάζουν αυτά. Που να συνεννοηθούν 6 ρε; Αυτά τώρα καμιά φορά γκρινιάζουν για το τίποτα και παρεξηγούνται γιατί έγραψες αυτό και γιατί το άλλο. Και παίζουν μετά και τα συμφέροντα.

B: Όσο πιο πολλά άτομα, τόσες πιο πολλές γνώμες.

E: Και τόσο πιο δύσκολη η συνεννόηση.

A: Έτσι είναι.

E: Και πάλι σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

A: Τίποτα, τίποτα. Εμείς είμαστε στη διάθεσή σου.

Απομαγνητοφώνηση ημιδομημένης συνέντευξης

Ιδιοκτήτης αρχοντικού σπιτιού Νο3

E – Ερευνήτρια

Σ –Ιδιοκτήτης αρχοντικού σπιτιού

-Χαιρετισμοί, ενημέρωση και συγκατάθεση.-

E: Θα ήθελα αρχικά να σας ρωτήσω, εεε πώς αξιοποιείτε την ιδιοκτησία σας.

Σ: Αξιοποιείται ως ξενώνας και οι λόγοι που έγινε αυτή η αγορά και η επισκευή του αρχοντικού, είναι κυρίως αισθητικοί και λιγότερο οικονομικοί.

E: Άρα εεε, θεωρήσατε σημαντικό να σωθεί ένα αρχοντικό για αισθητικούς λόγους.

Σ: Ναι.

E: Που σημαίνει περισσότερο ότι το αξιοποιήσετε και σαν ένα κομμάτι του πολιτισμού.

Σ: Ακριβώς.

E: Υπάρχουν νομοθετικές προϋποθέσεις σχετικά με την αξιοποίηση των αρχοντικών σε ότι αφορά τις παρεμβάσεις στο κτίριο;

Σ: Οι εξωτερικές παρεμβάσεις, κανονικά δεν επιτρέπονται. Πρέπει να παραμείνει η αισθητική του κτιρίου εξωτερικά όπως ήταν. Εεε οι εσωτερικές παρεμβάσεις είναι επιτρεπτές. Εμείς στο συγκεκριμένο κτίριο δεν κάναμε ούτε σημαντικές εσωτερικές παρεμβάσεις, γιατί θέλαμε να διατηρήσουμε την αρχιτεκτονική του.

E: Πάρα πολύ ωραία, εεε μπορεί χώρος που δημιουργήθηκε σε προηγούμενους αιώνες, να καλύψει τις ανάγκες κατοίκησης με τα σημερινά δεδομένα;

Σ: Ναι εεε, δεν μπορεί πλήρως αλλά με προσθήκη μάνιων ας πούμε τα οποία δεν υπήρχαν τον 19ο αιώνα και κάποιον εεε επίπλων που επίσης δεν υπήρχαν, γίνεται και λειτουργικότατο. Και αρκετά άνετο και ευχάριστο για την χρήση του.

E: Άρα οι παρεμβάσεις αφορούν κάποια στοιχεία που δεν υπήρχαν ενσωματωμένα.

Σ: Τα μάνια, δεν υπήρχαν ας πούμε μέσα στο σπίτι. Ήταν έξω από το σπίτι τότε.

Αυτή τη στιγμή, κάθε δωμάτιο έχει ένα μάνιο. Αυτό είναι μια επέμβαση απαραίτητη γιατί αλλιώς δεν μπορεί να λειτουργήσει σαν ξενώνας.

E: Για ποιον λόγο πιστεύεται ότι αρχοντικά κτίσματα, όπως το δικό σας, μένουν αναξιοποίητα στην πόλη της Καστοριάς;

Σ: Γιατί δεν εκτιμήθηκε από τους πολίτες η αξία τους. Η ιστορική τους αξία και η

αισθητική τους αξία. Δεν εκτιμήθηκε, μέχρι πριν από είκοσι χρόνια, ήταν εεε τα θεωρούσαν περισσότερο βάρος, παρά εεε μια σημαντική περιουσία. Τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια, νομίζω ότι εεε όλο και αυξάνεται ο κόσμος που εκτιμάει την αξία τους. Γιατί έχουν μια συγκεκριμένη αισθητική, που τα σύγχρονα κτίρια δεν έχουν. Και επίσης έχουν και μια λογική στο εσωτερικό τους, που τα σημερινά κτίρια δεν έχουν. Όλα αυτά τα διατηρητέα, η γνώμη μου είναι ότι είναι και οικονομικά χρήσιμο να διατηρηθούν και πολιτισμικά.

E: Θα μπορούσε δηλαδή να φέρει θετικά αποτελέσματα και στην ανάπτυξη της πόλης; Εσείς έχετε δει να συμβαίνει αυτό με τον ξενώνα που διαθέτετε;

Σ: Εεε αν ήτανε πολλά, βέβαια θα ήταν εεεε, σίγουρα θετικό για την πόλη. Να ξέρει ένας ξένος δηλαδή, είτε είναι Έλληνας από κάποια άλλη περιοχή, είτε είναι ξένος, από κάποια χώρα της Ευρώπης, αν ξέρει ότι στην πόλη μας έχει τριάντα αρχοντικά που λειτουργούν σαν ξενώνες, εεεε νομίζω ότι είναι ελκυστικό για μια κατηγορία τουλάχιστον ανθρώπων, που θέλουν να ζήσουν την εμπειρία σε ένα αυθεντικό αρχοντικό. Οι δικοί μας επισκέπτες, είναι τέτοιοι άνθρωποι. Δηλαδή, είναι άνθρωποι που θέλουν να έχουν μια εμπειρία, μιας, δυο, τριών ημερών, σε έναν χώρο που είναι αυθεντικά διατηρημένος όπως χτίστηκε.

E: Με ποιον άλλο τρόπο πιστεύεται πως θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν τα αρχοντικά;

Σ: Θα μπορούσαν να είναι εστιατόρια, θα μπορούσε να είναι πάρα πολλά πράγματα γιατί εεε συνήθως αυτά τα αρχοντικά εεε είναι, εεε έχουν μεγάλες διαστάσεις. Δηλαδή είναι από πεντακόσια τετραγωνικά και πάνω. Επομένως μπορούν να χρησιμοποιηθούν για πολλές χρήσεις.

E: Μάλιστα, εεε εσείς έχετε παραμελημένα αρχοντικά στην γειτονιά σας;

Σ: Πάρα πολλά. Φτάνει να ρίξετε μια ματιά τριγύρω. Και όχι μόνο παραμελημένα, τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια, έχουνε πέσει τουλάχιστον εφτά, οχτώ, τριγύρω μας.

E: Ποιοι παράγοντες πιστεύεται πως συμβάλλουν στην κατάρρευση των αρχοντικών;

Σ: Η αμέλεια κυρίως, εεε και εεε δεν χρειάζεται και μεγάλη προσπάθεια. Αυτά τα σπίτια είναι πάρα πολύ εεε, εεεε έχουν μεγάλη στατική επάρκεια εφόσον η σκεπή τους είναι, εεε λειτουργεί και δεν μπάζει νερά μέσα. Απ' την στιγμή που η σκεπή τους έχει χαλάσει, η όλη επάρκεια που περιγράψαμε, η στατική τους επάρκεια, εεε πάει στράφι. Καταστρέφεται.

E: Και επιταχύνεται η αποδόμηση;

Σ: Και πάρα πολύ γρήγορα, σε διάστημα λίγων ετών, πέφτει το σπίτι. Η καταστροφή

ξεκινάει από την σκεπή. Είναι βέβαιο, ότι εάν αποκατασταθεί η σκεπή και χωρίς να γίνει άλλη επέμβαση επισκευής, το σπίτι θα υπάρχει. Απλώς πρέπει να έχει μια σκεπή, που δεν αφήνει το νερό να μπαίνει μέσα στους τοίχους.

E: Και για ποιους λόγους πιστεύετε ότι ορισμένοι, δεν επεμβαίνουν ούτε σε κάποια πολύ κομβικά σημεία, ώστε να αποτρέψουν την κατάρρευση;

Σ: Είτε για οικονομικούς λόγους, μπορεί, κάποιος δεν έχει χρήματα. Τι να κάνει ο άνθρωπος δηλαδή; Πως να πάει να επέμβει στη σκεπή του σπιτιού που κληρονόμησε; Είτε γιατί ακόμη αρκετοί, δεν έχουν καταλάβει την σημαντική τους αξία. Και πολιτιστικά και οικονομικά είναι σημαντικά. Δηλαδή κάποια στιγμή... Ήδη έχουν αυξηθεί πάρα πολύ οι τιμές των διατηρητέων σπιτιών. Θα ακολουθήσουμε τον δρόμο που ακολούθησε και όλη η Ευρώπη. Αυτά θα γίνουν πανάκριβα.

E: Σε σχέση με Ευρωπαϊκά παραδείγματα, που μεριμνούν για τη διάσωση αυτού του πολιτισμού σε μία ολότητα, σε τι διαφοροποιείται η περίπτωση της Καστοριάς; Ποιοι λόγοι συμβάλλουν;

Σ: Οι ίδιοι οι πολίτες της Ευρώπης. Της βόρειας, της κεντρικής Ευρώπης, ας πούμε. Ξέρω 'γω, Ιταλία, Γαλλία, εεε έχουν μια άλλη παιδεία σχετικά με το πως πρέπει να είναι το σπίτι. Δηλαδή στη βόρεια Ιταλία και στη νότια και στην κεντρική Ιταλία, και σε όλες τις υπόλοιπες χώρες, δεν έχει καταστραφεί σχεδόν σε καμία πόλη το ιστορικό κέντρο. Υπάρχει. Δηλαδή υπάρχουν τα σπίτια του 13ου, 14ου, 15ου κλπ. Εεε του παρελθόντος και αυτά δεν τα αισθάνονται ως βάρος οι πολίτες, των χωρών αυτών που είπα, τα αισθάνονται ως μεγάλο πλεονέκτημα. Να έχει κάποιος δηλαδή Ιταλός, ένα σπίτι του 14ου αιώνα, του 15ου, για αυτόν είναι ένα... Θεωρεί ότι είναι ένας λόγος να τον κάνει περήφανο και οικονομικά είναι ένα μεγάλο πλεονέκτημα. Δεν αγοράζεται έτσι εύκολα, ένα σπίτι αιώνων σε αυτές τις χώρες. Έχει γίνει μέρος της παιδείας τους.

E: Θεωρείτε πως δεν υπάρχει η κατάλληλη παιδεία;

Σ: Όχι ακόμα. Τα τελευταία χρόνια, έχουμε μια σημαντική βελτίωση. Πάρα πολλοί Έλληνες τα εκτιμούν και καταλαβαίνουν ότι δεν πρέπει να καταστρέφεις κάτι που δεν μπορείς να ξανακάνεις. Αλλά σε σύγκριση με τους υπόλοιπους πολίτες της Ευρώπης, είμαστε αρκετά πίσω.

E: Μάλιστα. Θα ήθελα να σας ρωτήσω, πως επηρεάζει το δομημένο περιβάλλον αυτή η κατάσταση των κτιρίων. Έχει επιπτώσεις στον παραδοσιακό οικισμό;

Σ: Εάν αυτή η περιοχή τώρα, η νότια πλευρά της πόλης, αλλά και η βόρεια. Εεε ήταν εεε το δομημένο περιβάλλον όπως το γνώρισα εγώ ως νέος, δηλαδή πριν από 40 χρόνια, εεε η τουριστική του αξία θα ήταν τεράστια. Τώρα αυτό το μεικτό, μερικά

αρχοντικά και πολυκατοικίες που έχουν μια αμφίβολη αισθητική, εεε δεν είναι και κάτι που ελκύει πάρα πολύ. Ελκύει πάρα πολύ, τον επισκέπτη ένα περιβάλλον που έχει χαρακτήρα. Θα είχε πολύ χαρακτήρα, το Ντολτσό, αν όλα τα αρχοντικά που ήτανε χτισμένα και ήταν στα πόδια τους μέχρι πριν από 15 χρόνια, 20, άντε 30, εεε ήταν ακόμη στα πόδια τους. Δηλαδή, αν προσέξουμε την κίνηση του τουριστικού ρεύματος, εεε ακολουθεί αυτό. Αυτό είναι το... Που αναζητάει ο επισκέπτης. Το ιστορικά σπουδαίο, το αισθητικά σπουδαίο και δεν μπορείς να βρεις πάρα πολύ σπουδαία πράγματα στις σύγχρονες οικοδομές που έγιναν τα τελευταία 40 χρόνια.

E: Προκαλεί δηλαδή αισθητικά ζητήματα στο δομημένο περιβάλλον.

Σ: Είναι ένα μεγάλο πλεονέκτημα, για μια πόλη να έχει ιστορικό κέντρο. Να έχει συγκεκριμένες περιοχές της, που διατηρήθηκαν άθικτες. Να έχει ας πούμε, η Καστοριά θα μπορούσε να έχει, όλα τα αρχοντικά της εεε σε μια καλή κατάσταση οπότε θα ήτανε όλο το περιβάλλον εεε καθαρό ας πούμε σε εισαγωγικά, θα ήτανε εεε πολύ πιο ελκυστική η πόλη απ'ότι είναι τώρα που έχουν μείνει λίγα. Και πάλι, δεν είναι λιγ... Εεε βέβαια θα ήταν πολύ καλύτερο να είναι όλα, εεεε και αυτά που είναι, πρέπει να διατηρηθούν. Αυτά που τώρα νοσούν, θα πρέπει κάποιος να ασχοληθεί. Έστω τώρα.

E: Τι προεκτάσεις έχει η κατάρρευση των αρχοντικών στην κοινότητα; Θεωρείται πως επηρεάζεται με κάποιο τρόπο η ζωή των κατοίκων;

Σ: Οικονομικά εννοείτε;

E: Και οικονομικά, αλλά θα με ενδιέφερε και η κοινωνική διάσταση του θέματος.

Σ: Εντάξει είναι ένα άσχημο φαινόμενο, να βλέπεις σπίτια πεσμένα ή που πρόκειται να πέσουν σε λίγο, είναι άσχημο και περιέχει κάποιους κινδύνους για παιδάκια, για μεγάλους που περνάνε και είναι εντελώς αντιαισθητικό και θλιβερό. Εεε δηλαδή, ο επισκέπτης που τα βλέπει να πέφτουνε, δεν είναι και πολύ ευχαριστημένος με ένα τέτοιο θέαμα. Ίσα ίσα νομίζω πως είναι πάρα πολύ στενάχωρο αυτό. Τουλάχιστον εμένα αυτό που μου προκαλεί.

E: Θα μπορούσε να επηρεάσει και την ψυχική υγεία των κατοίκων;

Σ: Έ τώρα δεν θα... Δεν μπορώ να ξέρω αν θα εεε γίνουν καταθλιπτικοί οι άνθρωποι επειδή ε... Όχι. Δεν νομίζω γιατί πάρα πολύ μεγάλο ποσοστό των ανθρώπων, αδιαφορεί για την πτώση των αρχοντικών. Δεν... Εεε, δεν τους προκαλεί δηλαδή κάποιο συναίσθημα. Ότι πέφτουν, ότι συνεχίζουν και πέφτουν ας πούμε. Κάποιους ανθρώπους. Είναι βέβαια πολλοί που τα εκτίμησαν και στεναχωριούνται αλλά δεν έχουν και τρόπο να αντιδράσουν.

E: Μάλιστα. Φαντάζομαι πως υποβαθμίζεται η περιοχή με την πτώση των αρχοντικών.

Σ: Ασφαλώς την υποβαθμίζει. Δεν είναι κάτι που το βλέπεις από τη μία στιγμή στην άλλη. Δηλαδή πέφτει ένα σπίτι την άλλη στιγμή θα δεις την εεεε, να υποχωρεί οικονομικά η περιοχή. Αλλά είναι απλό. Αν δούμε που πηγαίνει το ρεύμα των τουριστών, σήμερα στον κόσμο, στον πλανήτη ολόκληρο, ο κόσμος πηγαίνει εκεί που υπάρχουν διατηρημένα, εεε περιοχές διατηρημένες, με σεβασμό στην ιστορία, με σεβασμό στην αρχιτεκτονική και την αισθητική μιας πόλης, εκεί πηγαίνουν εεε όλοι οι επισκέπτες. Μία πόλη, που δεν έχει χαρακτήρα, ούτε αρχιτεκτονικά, ούτε αισθητικά, ούτε ιστορικά εεεε είναι φυσικό να μη δέχεται επισκέπτες. Να δέχεται λιγότερους εν πάση περιπτώσει.

E: Γνωρίζεται αν υπάρχουν αντιδράσεις ή κινητοποιήσεις από κατοίκους της γειτονιάς για αυτό το θέμα;

Σ: Για την κατάρρευση των αρχοντικών; Αν αντιδρούν που.... Εγώ δεν ξέρω κάποια αντίδραση. Δεν είδα καμία αντίδραση.

E: Ούτε κάποια κινητοποίηση, από συλλογικότητες, από ανθρώπους που ασχολούνται με τον πολιτισμό;

Σ: Ούτε αυτό το βλέπω.

E: Τι μπορεί να εμποδίζει...

Σ: Δεν τους εμποδίζει κανένας, απλώς δεν υπάρχει ο αυθορμητισμός που θα έπρεπε κατά τη γνώμη μου να υπάρχει για να... Να υποστηριχτούν τέτοιες πρωτοβουλίες, και ίσως να κάνουν και καλό.

E: Εσείς έχετε ένα αρχοντικό που φροντίσατε για την αναστήλωση του. Στη γειτονιά σας, όπως είπατε υπάρχουν πολλά αρχοντικά που δεν είχαν την ίδια μοίρα και βλέπουμε αρνητικά αποτελέσματα, τόσο στην εικόνα της γειτονιάς, όσο και στη ζωή των κατοίκων. Αυτό σαν κατάσταση, φέρνει συγκρούσεις στις σχέσεις των πολιτών;

Σ: Όχι δεν νομίζω. Εγώ το εκτίμησα και θεώρησα ότι είναι αξιόλογο για πολλούς λόγους που σας έχω αναφέρει και επένδυσα τα χρήματά μου σε αυτό. Κάποιος άλλος θεωρεί ότι δεν είναι καθόλου σπουδαίο και μάλλον και.... Επομένως το παραμελεί το οίκημα που κληρονόμησε. Και όπως είπαμε αν χαλάσει η σκεπή, έστω και λίγα κεραμίδια και αρχίσει και μπαίνει το νερό μέσα, αυτή είναι η αφετηρία της καταστροφής ενός αρχοντικού. Ενός διατηρητέου.

E: Όσο αφορά τους τοπικούς αρμόδιους φορείς, υπάρχει κινητικότητα σχετικά με αυτό το πρόβλημα που έχει εμφανιστεί και είναι πάρα πολύ ορατό, στο ιστορικό

κέντρο της πόλης;

Σ: Με επεμβάσεις του δήμου δηλαδή αν γίνεται κάτι;

Ε: Του δήμου, της εφορείας αρχαιοτήτων, όποιος φορέας θα μπορούσε να σχετίζεται.

Σ: Για τα ιδιωτικά αρχοντικά μιλάτε;

Ε: Για τα ιδιωτικά καταλαβαίνω πως δεν μπορούν να γίνουν παρεμβάσεις.

Σ: Εξαρτάται από τον ιδιοκτήτη. Αν ο ιδιοκτήτης έχει χρήματα και μπορεί και θέλει να τα επενδύσει, μπορεί να κάνει, να βρει και κάποιο πρόγραμμα ενδεχομένως ανάλογα με την εποχή. Αλλά οι δυνατότητες που έχουν οι δήμοι κατά τη γνώμη μου, σε αυτή τη συγκυρία με την κρίση την οικονομική και όλα τα σχετικά, είναι περιορισμένες. Αλλά και το ενδιαφέρον, είναι περιορισμένο.

Ε: Οφείλεται και η οικονομική κρίση που διανύει η χώρα στην κατάρρευση του πολιτισμού.

Σ: Κυρίως αυτή αλλά και το ενδιαφέρον που μπορεί να έχει ένας δήμος. Δηλαδή, κάποιοι δήμοι έχουν ενδιαφέρον και κάποιοι δεν έχουν κανένα ενδιαφέρον, για αυτού του είδους τον πολιτισμό. Τον δομημένο πολιτισμό δηλαδή. Πάντως είναι σίγουρο ότι η οικονομική κατάσταση δεν προσφέρεται για γενναιόδωρες επεμβάσεις.

Ε: Γνωρίζεται κάποιο αρχοντικό που έχει αναστηλωθεί και έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα στην πόλη;

Σ: Έχουν αποκατασταθεί αρκετά σπουδαία αρχοντικά, όπως είναι του Τσιατσιαπά, που είναι ένα εξαιρετικό αρχοντικό και σε γενικές γραμμές προσπαθούν να διατηρήσουν σε καλή κατάσταση αυτά που ανήκουν στον δημόσιο. Δηλαδή στο Υπουργείο Πολιτισμού και σε διάφορους... Στο δήμο... Γίνονται προσπάθειες, να μην καταρρεύσουν αυτά. Δεν ξέρω αν είναι επαρκείς οι προσπάθειες αυτές, θα το δείξει ο χρόνος.

Ε: Πως αξιοποιούνται αυτά τα κτίρια που αναστηλώνονται;

Σ: Εδώ στη συγκεκριμένη περιοχή;

Ε: Ναι.

Σ: Σε κάποιες περιπτώσεις αξιοποιούνται, σε κάποιες άλλες παραμένουν κλειστά.

Ε: Το ότι παραμένουν κλειστά...

Σ: Δεν είναι καλό. Είναι πολύ κακό.

Ε: Μπορεί μακροπρόθεσμα να υπάρξουν πάλι καταστροφές;

Σ: Το ιδανικό θα ήταν να χρησιμοποιούνται, για ανάγκες του δημοσίου, του δήμου ή οτιδήποτε άλλο. Να χρησιμοποιούνται και με τη φροντίδα αυτών που κατοικούν μέσα και ζουν, να διατηρηθούν. Ένα σπίτι που δεν κατοικείται, είναι μοιραίο ότι θα έχει

προβλήματα.

E: Θα ήθελα να θέσω και μία τελευταία ερώτηση, ώστε να μην καταχραστώ τον χρόνο σας. Σαν πολίτης της Καστοριάς και σαν ιδιοκτήτης ενός αρχοντικού, πιστεύετε πως υπάρχει αλληλεγγύη στην πολιτεία και στη σχέση των πολιτών, ώστε να κινητοποιηθούν συλλογικά για να διασωθεί το πολιτιστικό περιβάλλον;

Σ: Συναισθηματικά στηρίζω σε αυτή τη περίπτωση δεν έχει και μεγάλη αξία. Εεε το ζήτημα της διατήρησης των σπιτιών που πρόκειται να καταρρεύσουν στο άμεσο μέλλον, είναι αρκετά που θα πέσουν στο άμεσο μέλλον, έχει να κάνει με οικονομικούς δείκτες. Δηλαδή, όσο και να τον συμπαθώ τον γείτονά μου και αυτός εμένα, εάν δεν υπάρχει η οικονομική δυνατότητα να βοηθήσει ο ένας τον άλλον, που δεν υπάρχει, εεε είναι σαφές ότι δεν υπάρχει αυτή τη στιγμή, είναι δύσκολα τα πράγματα. Εεε το συναισθηματικό είναι ένα γοητευτικό μεν, να υποστηρίξεσαι συναισθηματικά από κάποιους, αλλά αποτελεσματικό δεν είναι.

E: Δεν πιστεύετε δηλαδή πως θα είχε κάποιο αποτέλεσμα.

Σ: Όσο και αν συμπαθώ εγώ κάποιον, αν δεν έχω την οικονομική δυνατότητα να τον βοηθήσω, δεν... Εεε αυτό που πρέπει να βελτιωθεί είναι η παιδεία στα νέα παιδιά, οι οποίοι πρέπει να καταλάβουν, οι νέοι δηλαδή, τα σχολεία και από τις οικογένειες ενδεχομένως, να καταλάβουν ότι και οικονομικά είναι σπουδαία αυτά τα κτίρια.

Δηλαδή έχουν μία αξία που δεν εκτιμήθηκε αρκούντως κατά την γνώμη μου, από τους πολίτες της πόλης. Εεε πουλήθηκαν άπειρα σπίτια στην περιοχή μας, σε τιμές πολύ χαμηλότερες από ένα απλό διαμέρισμα σύγχρονης πολυκατοικίας. Αυτό γιατί δεν υπήρχε. Πράγματα που δεν συμβαίνουν στις ε χώρες τις κεντρικής Ευρώπης. Αυτό συμβαίνει γιατί δεν εκτιμήθηκε τότε η αξία τους. Η πραγματική τους αξία.

E: Μάλιστα, σας ευχαριστώ πάρα πολύ για την συμμετοχή σας.

Σ: Και εγώ.

E: Οφείλω να σας ρωτήσω εάν έχετε να συμπληρώσετε κάτι στη συνέντευξη.

Σ: Εγώ να συμπληρώσω ότι είμαι πολύ ικανοποιημένος με την... Και με την αγορά του σπιτιού αυτού και με την πορεία του και με την απόδοσή του οικονομικά. Είμαι ικανοποιημένος και είμαι ευτυχής που είμαι ιδιοκτήτης ενός πολύ όμορφου σπιτιού.

E: Σας ευχαριστώ πάρα πολύ, που μου δώσατε και την ευκαιρία να συνομιλήσω μαζί σας σε αυτόν τον υπέροχο χώρο.

Σ: Και εγώ ευχαριστώ.

Απομαγνητοφώνηση - Εστιασμένη Ομάδα

-Χαιρετισμοί, ενημέρωση και συγκατάθεση.-

E: Θα ήθελα να ξεκινήσουμε με τις φωτογραφίες της Μ.

M: Καλησπέρα σας.

E: Καλησπέρα.

M: Εεε θα ξεκινήσω από την περιοχή Ντολτσό. Είναι η παλιά πόλη της Καστοριάς, εεε αυτό το οποίο εμένα μου έκανε τρομερή εντύπωση, είναι τα κτίρια τα οποία έχουν μισογκρεμιστεί και κάποια επίσης δεν υπάρχουν πια. Εεε εδώ έχω κάποιες φωτογραφίες, όπως βλέπετε, στις οποίες φαίνονται ξεκάθαρα τα γκρεμισμένα παράθυρα, οι μισοδιαλυμένες πόρτες, εεε οι καμινάδες που είναι έτοιμες πραγματικά να πέσουν και εδώ βλέπετε και το παρκαρισμένο αυτοκίνητο. Εεε στη συνέχεια βλέπουμε ένα κτίριο το οποίο είναι με λινάτσες. Εεε το συγκεκριμένο το έχω και πριν κατεδαφιστεί. Εεε πραγματικά εμένα αυτό το πράγμα με συγκλόνισε γιατί αυτά ήταν που μου έφεραν την ανατριχίλα ότι παλαιότερα εδώ έμεναν κάποιοι άνθρωποι, υπήρχε μια άλλη ιστορία, ένα άλλο χρώμα στην πόλη, μια παράδοση, τα οποία κανένας δεν τα φροντίζει. Δεν υπάρχουνε πια. Είναι πραγματικά... Σαν να είναι τα σκουπίδια του πολιτισμού μας πλέον και όχι σαν να είναι κάτι το οποίο θα έπρεπε να είμαστε περήφανοι.

E: Έχεις φωτογραφίσει δηλαδή τα στάδια της κατάρρευσης κατά κάποιο τρόπο.

M: Ναι.

E: Έχεις εντοπίσει κάποιο αντίκτυπο της κατάρρευσης στο περιβάλλον;

M: Θα μιλήσω τώρα συγκεκριμένα για το ένα σημείο της παλιάς πόλης την περιοχή Ντολτσό, εεε η οποία είναι μια πάρα πολύ όμορφη γειτονιά. Εδώ βλέπετε ένα τοίχο που έχει απομείνει από το κτίριο αυτό, πραγματικά δεν ξέρω. Εμένα αυτό δεν μου αρέσει καθόλου σαν αίσθηση. Εεε με ψυχοπλακώνει και νιώθω ότι βρίσκομαι σε μια πόλη που πραγματικά δεν τη νοιάζει καθόλου το τι πλούτο είχε και το τι πλούτο έχει και πως έφτασε σε αυτό το σημείο που ζούμε τώρα.

E: Πριν την περιπατητική διαδρομή, είχες κάποια εικόνα για αυτό που συμβαίνει;

M: Ναι. Η αλήθεια είναι ότι πάντα μου άρεσε να ερευνώ την ιστορία της πόλης μου και πάντα έκανα βόλτες στη παλιά πόλη και στη περιοχή Απόζαρι. Και φωτογράφιζα και από μόνη μου κτίρια εεε, εδώ πέρα βλέπετε και μια φωτογραφία στην οποία έχει γκρεμιστεί το μισό σπίτι. Βλέπετε μέσα παρατημένα ρούχα, τα μπαούλα που άλλοι πασχίζουν να τα βρουν αυτά, να τα συλλέξουν, να τα βάλουν σε μουσεία.... Και εδώ

τα βλέπουμε παρατημένα, μουχλιασμένα, βλέπουμε παπούτσια τα οποία παίζει να είναι από εποχές μέχρι και μεταπολεμικές, εεε είναι κρίμα. Δεν ξέρω. Εγώ τα βλέπω και πραγματικά με θλίβει αυτό γιατί δεν έχει καμία σχέση με αυτό που θα έπρεπε να έχουμε στην πόλη.

E: Μάλιστα. Υπάρχει κάποιος που να έχει εντοπίσει κάποια παρόμοια κατάσταση με αυτή που προανέφερε η Μ;

B: Βεβαίως. Έχω αυτή τη φωτογραφία. Είναι από αρχοντικά στο Ντολτσό, εδώ πέρα, εεε είναι και σκουπίδια και είναι επικίνδυνα ακόμα και για να πάθει κανείς ατύχημα. Κατά τα άλλα, έχω και άλλες φωτογραφίες...

E: Που απεικονίζουν ουσιαστικά σκουπίδια μέσα σε αρχοντικά;

B: Μέσα σε αρχοντικά και στον κοινόχρηστο χώρο.

E: Αυτό θεωρείς πως έχει επιπτώσεις στους ανθρώπους που κατοικούν στη γειτονιά;

B: Εεε αδιαφορία, έχουν μεγαλύτερη αδιαφορία για τους πολίτες, εεε για τους δημόσιους χώρους. Από την άλλη, είναι εστία μόλυνσης και έχουν γίνει χωματερές.

E: Μπορούμε να περάσουμε και σε άλλες φωτογραφίες και να συζητήσουμε για όσα διακυβεύονται μέσα από αυτές.

Θ: Ναι έχω εντοπίσει και εγώ το θέμα με τα σκουπίδια. Συγκεκριμένα στις δύο φωτογραφίες που μου έκαναν τη μεγαλύτερη εντύπωση, εεε στη μία απεικονίζεται μια πολυθρόνα, ξεσκισμένη κιόλας, που αυτό μας δείχνει ότι μάλλον από κάποια άγρια ζώα συνέβη, όπως ποντίκια, φίδια... Που αυτό είναι επικίνδυνο διότι σε αυτές τις περιοχές ζούνε και... Υπάρχουν ανάμεσα σε αυτά τα σπίτια και τις χωματερές σε παρένθεση, παιδάκια που παίζουν και είναι επικίνδυνο. Και η άλλη φωτογραφία, βλέπουμε εδώ μία παρατημένη λεκάνη τουαλέτας, που από την όψη της μπορούμε να καταλάβουμε ότι είναι αρκετά χρόνια παρατημένη και αυτό έχει επιπτώσεις ώστε να... Να έχει μικρόβια πάνω και να δημιουργηθούν κάποιες αρρώστιες που μπορεί ένα ζώο να την μεταφέρει στην υπόλοιπη γειτονιά, σε κάποιο παιδάκι και επίσης έχω άλλες δύο φωτογραφίες, από εσωτερικό χώρο από δύο αρχοντικά, γκρεμισμένα φυσικά, που είναι μέσα γεμάτο από σκουπίδια, από τους πολίτες. Που φαίνεται, απ' ότι φαίνεται, κάποιοι άνθρωποι εεε το κάναν χωματερή. Σκουπιδότοπο δηλαδή και συνεπάγεται και με... Και αυτό καταστρέφει τα κτίρια ταυτόχρονα όχι μόνο ο καιρός, αλλά και τα σκουπίδια που πετάει ο κόσμος μέσα. Δηλαδή, δεν τον ενδιαφέρει τον κόσμο, η κατάσταση του αρχοντικού.

E: Είχες γνώση για αυτή τη κατάσταση πριν την περιπατητική;

Θ: Κοίτα, για τα σκουπίδια στον εξωτερικό χώρο γύρω από τα αρχοντικά, είχα μία

μικρή γνώση. Για τον εσωτερικό χώρο, όχι δεν είχα. Δηλαδή και αυτό με εξέπληξε. Όταν τα παρατήρησα μέσω της κάμερας, γιατί εντάξει δεν μπορούσες να πας και πολύ κοντά, λόγω... Μη πέσει τίποτα πάνω σου, λίγο έτσι στα γρήγορα μια ματιά που είδα και τις φωτογραφίες στο τέλος, παρατήρησα ότι υπάρχουν πάρα πολλά σκουπίδια και έμεινα άναυδος δηλαδή. Και στρώματα φυσικά.

E: Τι συναισθήματα δημιουργήθηκαν;

Θ: Εκνευρισμού και λύπης γιατί είναι εξαιρετικά κτίρια και περίμενα ότι ο εσωτερικός χώρος θα είναι... Απλά θα έχει πέσει ένα πάτωμα ή κάτι τέτοιο και δεν περίμενα να αντικρίσω κουτάκια από καφέδες και στρώματα, ρούχα, εεε διάφορα αντικείμενα....

E: Αυτό τι δείχνει για τους πολίτες;

Θ: Ότι δεν ενδιαφέρονται οι περισσότεροι πολίτες. Και ειδικά περισσότερο ο δήμος. Γιατί αν ενδιαφερόταν ο δήμος, αυτά θα είχαν καθαριστεί και δεν θα υπήρχαν και σκουπίδια εκεί μέσα, αυτό πιστεύω.

E: Τα σκουπίδια ως εστία μόλυνσης είναι ένα από τα θέματα που έχουμε αναλύσει μέχρι στιγμής, υπάρχει κάτι άλλο που έχετε παρατηρήσει;

Γ: Να συνεχίσω εγώ τώρα σε αυτά που ανέφερε ο Θ, εεε έλεγε δηλαδή ότι κάπου ο δήμος δεν ενδιαφέρεται και απ' ό,τι είδα και εγώ στην περιπλάνηση εεε βλέπουμε ότι βάζουν σήμανση "Υπεύθυνος Ιδιοκτήτης". Εεε κάπου δηλαδή η νομοθεσία έχει βάλει όποιον έχει το σπίτι να είναι υπεύθυνος και αν αυτό θα πέσει ή όχι. Με το ιδιοκτησιακό πρόβλημα όμως και με τα οικονομικά προβλήματα που υπάρχουν, έτσι και αλλιώς τα έχουν αφήσει όλα αυτά στην τύχη τους. Με το να γράφει δηλαδή ο δήμος, "Υπεύθυνος Ιδιοκτήτης", εεε δεν εξασφαλίζεται κάτι από αυτά τα αρχοντικά. Ούτε για να σωθεί, ούτε για να μείνει καθαρό το περιβάλλον. Γιατί οι περισσότεροι ιδιοκτήτες από αυτούς, δεν είναι και στην Καστοριά.

E: Άρα θίγεται ένα θέμα, υπαιτιότητας του δήμου;

Γ: Υπαιτιότητα σαν κτίσμα, ναι μεν είναι του ιδιοκτήτη, ο οποίος θα πρέπει να συντηρήσει το κτίριο, αλλά από τη στιγμή που οι περισσότεροι ιδιοκτήτες λείπουν, σημαίνει ότι και η πολιτεία αδιαφορεί και δεν κάνει τα απαραίτητα έστω να κρατηθεί ο χώρος καθαρός. Επίσης δεν είναι μόνο η πολιτεία. Είναι και οι περίοικοι. Όπως μας είπε και ο Θ, εεε αυτοί που μένουν στη γειτονιά βλέποντας ένα αρχοντικό που έχει πέσει, που έχει γκρεμιστεί, εεε και είναι απεριποίητο, έχει μέσα άγρια βλάστηση, ρίχνουν και αυτοί επιπλέον άλλα αντικείμενα και σκουπίδια, το κάνουν σαν χωματερή με αποτέλεσμα και η γειτονιά τους να γίνεται εστία μόλυνσης και να

υπάρχουν σίγουρα φίδια και τρωκτικά. Επίσης σε μια άλλη φωτογραφία, έχουμε εντοπίσει πάλι σαν υπεύθυνος ιδιοκτήτης, έχει βάλει ο άνθρωπος ένα... Μία ενημέρωση. Και γράφει "Παρακαλούμε, μην αφήνεται τον σκουπιδοτενεκέ εδώ έξω γιατί υπάρχει κίνδυνος πυρκαγιάς". Ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα σε αυτές τις περιοχές, είναι ότι με το παραμικρό επειδή υπάρχει πολύ άγρια βλάστηση μέσα και τα σκουπίδια, μπορεί εύκολα να αρπάξει κάποια φωτιά εκεί πέρα. Κάποιοι μάλιστα το επιδιώκουν και φωτιές τέτοιες υπάρχουν σε πολλά αρχοντικά. Παρατηρήσαμε στο οδοιπορικό που κάναμε ότι τουλάχιστον 3-4 αρχοντικά έχουν καεί ολοσχερώς. Είναι ένας τρόπος δηλαδή και αυτό κάποιοι ιδιοκτήτες που βάζουν φωτιές για να... Για να πέσει το αρχοντικό και να επωφεληθούν ας πούμε έστω από την επικινδυνότητα.

Επίσης υπεύθυνος ιδιοκτήτης λέει θα είναι αν θα γκρεμιστεί κάτι. Όπως είδαμε και κάποια μπαλκόνια που είναι τελείως έωλα στον αέρα και δεν υπάρχει δηλαδή... Ούτε ο δήμος φρόντισε να βάλει εκεί ότι υπάρχει κίνδυνος κατάρρευσης.

E: Δηλαδή σε ορισμένες περιπτώσεις δεν προειδοποιούνται καν οι πολίτες...

T: Ναι, δηλαδή με ένα "υπεύθυνος ιδιοκτήτης" εεε αποποιούνται όλων των ευθυνών.

H πολιτεία, ο δήμος και ο ίδιος ο ιδιοκτήτης γιατί μπορεί να μην είναι ενήμερος.

E: Αν συμβεί δηλαδή κάτι δυσάρεστο, δεν θα μπορεί να βρει κανείς το δίκαιο του.

M: Αυτό ήθελα και εγώ να πω με τη συζήτηση που άκουσα μόλις, ότι πραγματικά βλέπω πάρα πολλά παιδιά σε μικρές ηλικίες τα οποία βρίσκουν αυτά τα εγκαταλελειμμένα κτίρια και τα βρίσκουν ως μια ψυχαγωγία, ως μία εξερεύνηση... Δεν υπάρχει κάποιος να τα αποτρέψει αυτά τα παιδιά. Έχουν γίνει πάρα πολλά τέτοια ατυχήματα. Εεε και στη περιοχή εεε της παλιάς πόλης αλλά και στη περιοχή Απόζαρι που έχουνε μπει παιδιά και έχουνε σπάσει εε ξύλα, είτε από σκάλα, είτε από το έδαφος, έχουνε τραυματιστεί τα πόδια τους, το έχω ακούσει αυτό το πράγμα και πραγματικά δεν υπάρχει κάποιος που είτε να προειδοποιεί, είτε να κλειδώσει κάποια από αυτά τα κτίρια. Και κάτι άλλο που ήθελα να επισημάνω και εγώ είναι ότι στην παλιά πόλη, στην περιοχή Ντολτσό, εεε πρόσφατα είχε πάρει πυρκαγιά ένα κτίριο και υπήρχε κίνδυνος πυρκαγιάς σε ένα από τα μεγαλύτερα μνημεία της πόλης, που ήταν το αρχοντικό των εεεε, του Εμμανουήλ. Εεε ήταν πάρα πολύ κρίσιμη η κατάσταση, γιατί ήταν έτοιμο να αρπάξει φωτιά. Ήταν ένα από τα πιο πλούσια στοιχεία του πολιτισμού μας.

E: Είναι επικίνδυνο δηλαδή και για αυτούς μένουν στα διπλανά σπίτια.

T: Και για αυτούς που μένουν στα γειτονικά σπίτια είναι επικίνδυνο να, έτσι και αλλιώς.

B: Εεεε, η πυρκαγιά είναι θέμα γιατί είναι και όλα ξύλινα μέσα και αν ξεσπάσει σε κάποιο πυρκαγιά, τότε κινδυνεύει όλη η περιοχή.

T: Άρα, πριν ξεκινήσει η συντήρηση και έστω... Θα πρέπει πρώτα να υπάρχει ο καθαρισμός του χώρου και εσωτερικά και εξωτερικά από τα γκρεμισμένα αρχοντικά.

Αυτό θα έπρεπε να είναι οπωσδήποτε μια μέριμνα και της γειτονιάς της ίδιας. Αλλά δεν βλέπουμε κινητοποίηση. Εεεε βέβαια κάποιες γειτονιές είναι τελείως απομονωμένες. Αυτή ας πούμε ανεβαίνοντας από το Απόζαρι, για να πάμε προς την περιοχή Αγίου Στεφάνου, Αϊ Μηνά, βλέπεις εκεί η γειτονιά είναι τελείως εεε αποκομμένη και είναι σαν να είσαι σε μια απόκοσμη περιοχή. Όπως ήταν πριν και βλέπουμε όλα τα αρχοντικά γκρεμισμένα, τα σκαλοπάτια όπως έχουν εντοπιστεί και στις φωτογραφίες ότι.... Ακόμα δηλαδή και το έδαφος, έχει αλλοιωθεί και δεν υπάρχει κάποια μέριμνα να σουλουπωθεί, ας το πω.

E: Εεε, αναφερθήκατε και στη σωματική ακεραιότητα των κατοίκων. Όπως το παράδειγμα με τα παιδιά που παίζουν μέσα σε αυτά τα αρχοντικά με κίνδυνο να τραυματιστούν. Υπάρχουν άτομα που μπορεί να έχουν βρει και καταφύγιο σε έναν τέτοιο χώρο;

M: Ναι αυτό... Έχω ακούσει και έχω δει και εγώ πραγματικά εεεε εγκαταλελειμμένα κτίρια που γίνονται στέγη για κάποιον άνθρωπο. Και αναγκάζεται μόνο σε έσχατη περίπτωση που κάποια στιγμή, ίσως ένας ιδιοκτήτης ενδιαφερθεί είτε να κάνει αναπαλαίωση αυτού του κτιρίου, είτε απλά επειδή δεν θέλει κάποιος να διαμένει εκεί μέσα, εεε παρατηρείται σε τέτοιες περιπτώσεις, πάρα πολλές.

E: Θα ήθελα να δω τι έχει συλλέξει και η Χ.

X: Λοιπόν, εγώ έδωσα έμφαση στο θέμα της αισθητικής και έχω εντοπίσει κάτι το οποίο μετά τα σκουπίδια το θεωρώ πάρα πολύ αντιαισθητικό θέαμα και ειδικά σε μία φωτογραφία όπως βλέπετε, υπάρχουνε λινάτσες γύρω γύρω από μισογκρεμισμένα παραδοσιακά σπίτια. Εεε το, η φωτογραφία έχει τραβηχτεί δίπλα από ένα πολυσύχναστο μουσείο, το Λαογραφικό, όπου το επισκέπτονται χιλιάδες κόσμος και για να ενημερωθεί για την παλιά ζωή ας πούμε που είχανε οι πολίτες της πόλης, όπως επίσης και για διάφορα άλλα, για ομορφιά, για να τραβήξουν φωτογραφίες, για τα πάντα. Οι λινάτσες θεωρώ ότι δεν είναι.... Πρώτων είναι αντιαισθητικό θέαμα, δεύτερων εεε θεωρώ ότι δεν καλύπτει κάτι εεε πόσο μάλλον το ασχημαίνει κιόλας. Εεεε δεν προστατεύει κανέναν πολίτη από αυτό. Από την κατάρρευση ας πούμε κάποιου στοιχείου πάνω του, για την σωματική του ακεραιότητα, οπότε θεωρώ ότι είναι κάτι τέρμα αντιαισθητικό, δεν ταιριάζει πουθενά και καλά θα κάνει αυτός που

είναι υπεύθυνος να το προσέξει πάρα πολύ και να το αποσύρει ίσως, γιατί και στην επόμενη φωτογραφία που έχω τραβήξει, παρατηρούμε πως οι λινάτσες δεν είναι καν σωστά τοποθετημένες. Που σημαίνει ότι, ούτε εδώ βλέπουμε κάτι που καλύπτεται, ούτε κάτι που προφυλάσσεται και ασχημαίνει πάρα πολύ την περιοχή. Η οποία είναι πανέμορφη και αν θέλουμε να μιλήσουμε και για αισθητική ας πούμε που είναι καλό για όλους όσους επισκέπτονται την κάθε πόλη με την αισθητική που έχει, εεε είναι ότι πιο κακό μπορείς να κάνεις.

E: Πόσο μάλλον όταν κάποιος πάει να επισκεφθεί ένα μουσείο και από δίπλα ακριβώς βλέπει αυτή την εικόνα.

X: Ναι, έτσι είναι.

E: Υπάρχει κάποια άλλη καταγραφή που θα ήθελες να μοιραστείς μαζί μας;

X: Έχω καταγράψει επίσης, εεε σε κάποια μισογκρεμισμένα κτίρια, κάποια εεε...

Γκράφιτι θα τα πω. Ένα είδος ζωγραφικής ας πούμε με σπρέι. Τα οποία είναι επίσης πάρα πολύ άσχημο θέαμα. Εεε όσο αφορά τα γκράφιτι τα αγαπάμε εννοείται, απλά όταν είναι σε έναν χώρο που αισθητικά θέλουμε να είναι ίδιος και όμορφος φυσικά είναι πάρα πολύ άσχημο και βλέπουμε.... Το θεωρούμε και σαν βρομιά ίσως, όταν δεν υπάρχουν όμορφα σχέδια και έχει πάνω συνθήματα ομάδων κλπ. Εεε ένας τουρίστας ή οποιοσδήποτε επισκέπτεται μία τέτοια περιοχή, είναι πολύ άσχημο να βλέπει κάτι τέτοιο και πόσο μάλλον να είναι και μεγάλο και όπως βλέπεται και σε αυτή τη φωτογραφία ας πούμε, είναι αρκετά μεγάλο, καλύπτει ένα παραδοσιακό κτίριο και θα πρέπει να διορθωθεί.

B: Και επίσης αυτό δε διορθώνεται και εύκολα.

E: Είναι δύσκολο να παρέμβει ούτως ή άλλως κανείς σε ένα διατηρητέο κτίσμα.

B: Είναι δύσκολο και λόγω του μεγέθους, των χρωμάτων και των υλικών που χρησιμοποιούν σίγουρα για να καθαριστεί ο τοίχος που είναι από πίσω, θα φθαρεί. Δεν γίνεται.

E: Θίξαμε δηλαδή και το ζήτημα της βεβήλωσης των κτισμάτων.

B: Ναι, μπορεί να έχει και μη αναστρέψιμες επιπτώσεις μετά. Στο τέλος.

E: Μάλιστα...

X: Επίσης έχω να σας δείξω και αυτή τη φωτογραφία. Εεε στην Καστοριά, στην παλιά πόλη όπως γνωρίζεται οι περισσότεροι και έχετε διαβάσει, εεε υπάρχουν παραδοσιακά σπίτια που έχουν χτιστεί με έναν συγκεκριμένο τρόπο, εεε και εδώ παρατήρησα σε έναν δρόμο πηγαίνοντας μέσα στα σοκάκια, ότι υπάρχουν και κτίρια, σπίτια ας πούμε εεε τα οποία αισθητικά δεν ταιριάζουν καθόλου με τα παραδοσιακά

σπίτια της πόλης. Είναι άλλου τύπου, άλλο στυλ, έχουν πράγματα τα οποία...

E: Αισθάνεσαι πως αλλοιώνουν την ταυτότητα;

X: Αλλοιώνουν την ταυτότητα και είναι σαν να μπαίνεις και να βάζεις ένα σκουπίδι μέσα σε μία ομορφιά. Δηλαδή είναι αισθητικά, τελείως λάθος για εμένα.

M: Ναι πραγματικά συμφωνώ και εγώ με αυτό. Είναι σαν να εκμοντερνίζουν κάτι το οποίο θα έπρεπε πραγματικά να μείνει ακέραιο. Απλά να περιποιηθεί και να αναλάβει ο κάθε ένας αυτή την ομορφιά να τη δείξει και να την εκμεταλλευτεί περισσότερο. Οπότε όχι μόνο είναι άσχημα αισθητικά και εεε τελείως μοντέρνα, αλλά είναι σαν να θέλουν όλο αυτό το οποίο πραγματικά θα έπρεπε να είμαστε περήφανοι για την πόλη, να το αλλάξουν τελείως. Να χαθεί τελείως σαν στοιχείο.

E: Υπάρχουν και περιπτώσεις που έχουν κατεδαφιστεί κτίρια παραδοσιακού χαρακτήρα για να δημιουργηθούν τέτοιες πολυκατοικίες, πριν τεθεί σε ισχύ ο νόμος που τα προστατεύει. Οπότε είναι πάρα πολύ εύστοχος ο σχολιασμός σας.

T: Αυτά που είναι χαρακτηρισμένα αρχοντικά, απαγορεύεται να τα ξαναχτίσεις με άλλη τεχνοτροπία. Πρέπει να ξαναγίνει όπως ήταν. Αλλά, υπήρξαν εποχές, που...

B: Στα τυφλά... Ξέρω ένα. Εκείνο το σπίτι που βρήκαμε στο τελείωμα, που βγάλαμε τις φωτογραφίες. Και επειδή είχε σχέση η γιαγιά μου με αυτό το σπίτι, το οποίο είχε δοθεί σε αντιπαροχή, με έναν μηχανικό από την Αθήνα. Ο οποίος είχε το μεγαλύτερο ποσοστό του αρχοντικού αλλά ο ίδιος δεν το ήθελε όπως ήτανε...

T: Ναι δεν ήθελε να κρατήσει...

B: Το έβαλε φωτιά για να καεί και να κατεδαφιστεί, με σκοπό να πάει να χτίσει καινούργιο. Εκεί μπήκε όμως η εφορεία αρχαιοτήτων και του είπε ότι δεν μπορείς να το χτίσεις όπως θέλεις. Πρέπει να το χτίσεις όπως ήταν. Και από τότε έχει μείνει έτσι, στάσιμο, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να βρει κανένας λύση. Ο τύπος έχει το 90% του σπιτιού, έχει τον πρώτο λόγο.

E: Άρα μας περιγράφεις πως έβαλε εσκεμμένα φωτιά ώστε να δημιουργήσει ένα κτίριο με τις δικές του προδιαγραφές και εφόσον δεν το κατάφερε, αυτό το σπίτι έχει μείνει παρατημένο και ρημάζει.

B: Ναι.

E: Μάλιστα. Υποψιάζομαι πως υπάρχουν πολλές τέτοιες περιπτώσεις. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ρωτήσω εάν ο Κ, έχει προσθέσει κάτι από το δικό του υλικό.

K: Ναι, έχω να δείξω. Λοιπόν, εγώ εντόπισα κάποιες κατηφόρες στο Απόζαρι και Ντολτσό, που έχουν διαβρωθεί, έχουν φυτρώσει ανάμεσα από τις πέτρες χόρτα και διάφορα φυτά, και στα σκαλιά όπως βλέπετε, τα οποία πιστεύω πως ένας τουρίστας

που θα προτιμήσει την Καστοριά τον χειμώνα, που θα έχει πάγους και χιόνια, θα είναι πολύ επικίνδυνο να περπατηθούν.

E: Φέρνεις δηλαδή ένα θέμα που σχετίζεται με τη σωματική ακεραιότητα των ανθρώπων, μέσα από την παραμέληση της περιοχής.

K: Ναι, και το καλοκαίρι όταν βγαίνουν τα φυτά μέσα στις πέτρες, είναι άσχημο και σαν εικόνα.

E: Δεν καθαρίζονται αυτά τα φυτά από εκεί;

K: Καθαρίζονται;

T: Δεν αναλαμβάνει κάποιος να τα καθαρίσει.

B: Και είναι δύσκολο. Τώρα για να καθαρίσεις εδώ τους μύκητες ας πούμε, τώρα δεν ξέρω πόσο εύκολο είναι. Γιατί αλλοιώνεται και τσιμέντο που έχει που γύρω, γύρω.

Και μετά είναι και οι πέτρες, πως το λένε... Πρέπει να τρίψεις και τις πέτρες.

Θ: Δεν νομίζω πως είναι τόσο δύσκολο να καθαριστούν. Πρέπει να υπάρχουν ειδικά φάρμακα για αυτή τη δουλειά.

B: Ναι αλλά θα διαβρωθεί η πέτρα. Αλλά είναι και ακριβά αυτά.

Θ: Δεν νομίζω πως είναι τόσο ακριβά. Απλά δεν ασχολείται κανένας. Αυτό. Και το σημαντικότερο είναι πως το χειμώνα είναι ακόμα πιο δύσκολα, αν έχει αλλοιωθεί η πέτρα, γιατί με το χιόνι... Είμαστε και στα βόρεια. Δημιουργούνται παγωνιές, πάγοι και σε εκείνες τις περιοχές μένουν και άνθρωποι μεγάλης ηλικίας και είναι το χειρότερο γιατί... Εντάξει. Αν σπάσουν κάτι αυτοί οι άνθρωποι, είναι αρκετά δύσκολο και επικίνδυνο.

B: Γιατί γλιστράνε κιόλας.

M: Δεν ξέρω, συγγνώμη που διακόπτω. Ήθελα και εγώ να προσθέσω κάτι σε αυτό που είτε και ο K για τα σκαλιά και τις πέτρες που έχουνε σπάσει. Εεε εγώ μένω σε μία περιοχή που πραγματικά ο κύριος δρόμος που μετακινούμαι, είναι πλακόστρωτος δρόμος, από την παλιά πόλη. Εεε το χειμώνα ειδικά, όταν έχει χιόνι, επειδή υπάρχουνε πάρα πολλές λακκούβες, έχω σκοντάψει άπειρες φορές. Γιατί υπάρχει λακκούβα, κανένας δεν έχει κάνει τίποτα για αυτό, τις καλύπτει το χιόνι, εεεε πόσο μάλλον εγώ που είμαι μια νεαρή σε ηλικία, κάποιος όπως είπε και ο Θ, ηλικιωμένος έχει τραυματιστεί. Έχουν τραυματιστεί πάρα πολλοί άνθρωποι. Δεν υπάρχει ούτε ο κατάλληλος φωτισμός για να βλέπεις που πατάς, αλλά ούτε και η κατάλληλη περιποίηση για αυτούς τους δρόμους.

T: Ναι σίγουρα στις περιοχές αυτές δεν έχει και φωτισμό. Γιατί είναι ερειπωμένα τα σπίτια και αν υπάρχουν δυο, τρία που είναι αναπαλαιωμένα, δεν τους δίνουν τη

δυνατότητα και αυτούς να ζουν σε μια γειτονιά με ευπρέπεια. Δηλαδή ζουν μέσα στα σκουπίδια, μέσα σε μια γειτονιά χωρίς εύκολη πρόσβαση, δεν έχουν που να παρκάρουν, δεν έχουν πως να μεταφερθούν, δηλαδή δημιουργούνται και άλλα προβλήματα.

E: Μάλιστα. Σε κάποιες από τις φωτογραφίες, έχω δει κάποιες σκαλωσιές στον πλακόστρωτο δρόμο και επειδή νομίζω πως έχει συνάφεια με το θέμα που αναφέρθηκε σχετικά με την προσβασιμότητα, θεωρώ σκόπιμο να σχολιαστεί.

M: Βασικά όπως προαναφέρθηκε κιόλας...

T: Ναι αυτές οι σκαλωσιές είναι σε αρχοντικά που βρίσκονται υπό κατάρρευση και τις βάζουν υποτίθεται για να προστατευτούν και να μη πέσουν. Αλλά αυτές, ούτε βοηθάνε, γιατί έτσι και αλλιώς εεε βλέπουμε από τη στιγμή που υπάρχει αδιαφορία, που υπάρχουν κίνδυνοι πυρκαγιάς και υπάρχει πάντα ο κίνδυνος της κατάρρευσης, συν τις άλλης εμποδίζουν και τη διέλευση. Και πεζών και αυτοκινήτων, και δυσκολεύουν και τους περιοίκους ας πούμε. Ακόμα δηλαδή και η προσπάθεια να στυλωθούν κάποια ετοιμόρροπα, είναι πρόβλημα, γιατί για πολύ καιρό μένουν εκεί αυτές οι σκαλωσιές, χωρίς όμως να αντιμετωπίζεται το πρόβλημα ριζικά.

E: Ο Β σε κάποια από τις συναντήσεις μας, αναφέρθηκε επίσης σε κάποια αδιέξοδα που έχει εντοπίσει, όπως τα χαρακτήρισε.

B: Έχω συναντήσει και το ένα το συνάντησα όχι τώρα, λίγο παλαιότερα κάτω από το αρχοντικό που έκανε ο δήμος εεεε, φωτογραφίες, του Παπάζογλου. Κάτω... Εεε εκεί, εεε νύχτα τώρα, πήγα να κατέβω προς τη λίμνη και υπέθεσα πως εφόσον όλοι οι δρόμοι οδηγούν στη λίμνη, ας πάω από εκεί να κατέβω. Ξαφνικά κατάλαβα, πως βρέθηκα σε ένα πράγμα το οποίο ήταν... Σταματούσε ο δρόμος, και ξεκινούσε ένα είδος δάσους. Νύχτα τώρα, δεν επιχείρησα να πάω παρακάτω, αλλά τώρα για έναν Καστοριανό που δεν ξέρει να το βρει, δεν είναι τόσο μεγάλο πρόβλημα. Αλλά αν είναι τουρίστας και βρεθεί στο αδιέξοδο, θα πανικοβληθεί, καθώς δεν έχει σήμανση που να προειδοποιεί.

E: Μάλιστα. Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να ρωτήσω πως είναι δική σας γειτονιά.

Δηλαδή, αν έχετε τέτοια κτίσματα και τις επιρροές που δέχετε εσείς ως κάτοικοι.

X: Εγώ προσωπικά μένω σε μία περιοχή που δεν έχει το στοιχείο της παραδοσιακής μορφής και τέτοιων σπιτιών, αλλά νιώθω πάρα πολύ άσχημα για αυτό που συμβαίνει.

Γιατί όταν πηγαίνω σε έναν τόπο που έχουν κρατήσει την παραδοσιακή

αρχιτεκτονική τους, και την παραδοσιακή οικιστική διαμόρφωση με τα σοκάκια κλπ, με γοητεύει γιατί είναι ένα πάρα πολύ ωραίο στοιχείο. Οπότε εκεί που μένω και έχει

χαθεί, είναι και άσχημο και δεν μπορώ να πω πως με εκφράζει σαν πολίτη της Καστοριάς αυτή η αλλοίωση.

Θ: Στη δική μου περιοχή έχει δύο σπίτια. Το ένα ακριβώς απέναντι και το άλλο λίγο πιο πριν. Πριν από το σπίτι μου, εεε πριν λίγο καιρό, αρκετό καιρό βασικά, δε θυμάμαι ακριβώς, κατέρρευσε η μία πλευρά και το θέμα είναι ότι κατέρρευσε δίπλα από παιδική χαρά και πάλι καλά δύο άνθρωποι, δεν ξέρω αν είναι ιδιοκτήτες, δικούς τους δεν γνωρίζω ακριβώς... Βάλανε σκαλωσιές και θα προσπαθήσουν είπαν να το ξαναχτίσουν ας πούμε. Τώρα αυτό απέναντι, πρόσφατα, παρατήρησα ότι έφυγαν κομμάτια από τη σκεπή και πέσαν στον δρόμο. Φυσικά η μόνη παρέμβαση ήταν να βάλουν απλά τρεις κώνους στον δρόμο, για να προσέχουμε. Εεε λογικά όταν θα πέσει και το υπόλοιπο, θα βάλουν άλλους τρεις, κώνους.

(γέλια)

E: Σοβαρή παρέμβαση δηλαδή...

Θ: Εεε αυτό. Και όχι τίποτα άλλο είναι στον δρόμο και αν πέσει μεγαλύτερο κομμάτι, θα πέσει επειδή είναι κολλητά με άλλο σπίτι, θα πέσει στην αυλή του άλλου σπιτιού και θα κάνει καταστροφές, ή θα πέσει σε κάποιο αμάξι, η σε κάποιον πεζό που περνάει από εκεί. Δηλαδή ο κώνος δε σου κάνει κάτι. Λίγο πιο δίπλα να περάσεις μπορεί να πέσει στο κεφάλι σου, ένα πετραδάκι, ένα τούβλο, ή το μισό σπίτι.

Ανάλογα πόσο τυχερός είσαι. (γέλια)

M: Εγώ στη γειτονιά που μένω... Αρχικά το σπίτι μας είναι ένα λαϊκό σπίτι, το έχουμε αναπαλαιώσει, οπότε υπάρχει κάτι στο στοιχείο του πολιτισμού της Καστοριάς. Και ακριβώς δίπλα από το σπίτι μου υπάρχει ένα παρατημένο αρχοντικό το οποίο είχε πάρα πολλές περίτεχνες εικονογραφίες και ζωγραφιές εσωτερικά. Το κτίριο αυτό πριν ένα χρόνο κατεδαφίστηκε, εεε και πραγματικά αυτό που μου προκαλεί είναι θλίψη, γιατί είναι όλα παρατημένα. Βλέπω τους τοίχους μισογκρεμισμένους με πρόσωπα ζωγραφισμένα στους τοίχους, τα οποία τώρα είναι διαλυμένα και εμένα αυτό το πράγμα μου προκαλεί πάρα πολύ μεγάλη θλίψη. Είναι πραγματικά...

Απαίσιο.

B: Εγώ μένω σε ένα... Εεε ο συνοικισμός που μένω ήταν προσφυγικός. Τα

περισσότερα σπίτια από αυτά, δεν υπάρχουν πλέον ίδια. Γιατί οι προηγούμενες γενιές, εεε θεώρησαν ότι, βασικά μία ήταν η προηγούμενη γενιά, θεώρησε καλύτερα να αρχίσει να κάνει επέκταση οπότε όταν κατασκευάστηκαν, τα περισσότερα ήταν καλούπι. Ήταν πιο απλά σπιτάκια. Τώρα δεν υπάρχει αυτό το πράγμα. Έχουν μείνει δύο - τρία σπίτια που θυμίζουν πως ήταν από εκεί και πέρα δεν έχει κάτι ιστορική

σημασία. Γιατί πριν φύγει προσφυγικός συννοικισμός εκεί πέρα, ήταν περιοχή όπου οι Τούρκοι πήγαιναν τους νεκρούς τους. Ήταν τα νεκροταφεία τους. Και, εντάξει τώρα αισθητικά η περιοχή που μένω δεν έχει κάποιο ενδιαφέρον, οπότε σπάνια έχει και τουρισμό.

T: Εμένα με καλύψε ο Β, σχετικά με την περιγραφή της γειτονιάς.

E: Κ; Εσύ πως αντιλαμβάνεσαι αυτή την αλλαγή που συμβαίνει στο Ιστορικό κέντρο της πόλης σαν πολίτης;

K: Εεε εμένα μου φαίνεται πως η πόλη μας είναι μια παρατημένη αρχόντισσα. Εεε που οι άνθρωποι που κατοικούν εδώ δε δίνουν σημασία στην ομορφιά της και είναι τόσο παραμελημένη που στην τελική χάνεται αυτή η ομορφιά.

E: Τι συναισθήματα σου δημιουργεί το συμπέρασμά σου; Έπειτα και από την περιπατητική διαδρομή, γνώριζες για αυτή την κατάσταση;

K: Διαπίστωσα πως τα κτίρια που καταρρέουν είναι περισσότερα από όσα νόμιζα...

E: Θα ήθελα να συζητήσουμε και για τις εντυπώσεις σας από τις επισκέψεις στα αρχοντικά.

X: Θα ήθελα να πω εγώ ότι ήταν μαγευτική η βόλτα. Παρόλα που μένω στην Καστοριά και είχα ξαναπάει μικρότερη σε αυτά τα μουσεία, δεν είχα παρατηρήσει πολλές λεπτομέρειες οι οποίες είναι πανέμορφες. Εεεε ένα πολύ ωραίο στοιχείο που παρατήρησα και θα δείτε και στις φωτογραφίες που τράβηξα, είναι το ότι πάρα πολλά σημεία του σπιτιού είναι ζωγραφισμένα, με τόσο λεπτομέρεια και τόσο ωραία χρώματα τα οποία δείχνουν ότι τότε οι άνθρωποι ασχολούνταν. Εκφραζόταν μέσω της τέχνης πάνω στους τοίχους, στα πόμολα, στα κηροπήγια, στις μηχανές γουναρικής, στα μπαούλα τους. Δηλαδή παρατηρείται ένα είδος τέχνης το οποίο σε μαγεύει, σε πάει σε εκείνη την εποχή και λες πόσο ωραία κάνανε τη ζωή τους τότε, οι οποίοι άνθρωποι τότε, δε βγαίνουν από τα σπίτια τους. Η ζωή τους ήταν μέσα σε αυτά, κυρίως των κοριτσιών.

E: Θες να μας μιλήσεις για αυτό; Νομίζω πως είναι κάτι που σου έκανε εντύπωση η ζωή των γυναικών και το είχες σχολιάσει και στην επίσκεψή μας.

X: Στο λαογραφικό μουσείο που επισκεφθήκαμε και έχω και κάποιες φωτογραφίες, εεε μου έκανε τρομερή εντύπωση γιατί πληροφορήθηκα πως τα κορίτσια, όχι απλά δεν έβγαιναν από το σπίτι αλλά δεν είχαν και τρόπο έκφρασης σε οτιδήποτε. Δηλαδή η ζωή τους ήταν άμεσα εξαρτημένη από τους γονείς, εεε επίσης είχαν ειδικά δωμάτια για κάποια κορίτσια, τα οποία ήταν διαμορφωμένα για να μένουν εκεί και να παρατηρούν τον κόσμο από ψηλά όπως λέω εγώ. Και απομακρυσμένα. Επίσης να πω

ένα στοιχείο πάρα πολύ ωραίο που θα δείτε στις φωτογραφίες, ότι είχαν και κάποιο είδος εεε προξενιού, εεε όπου ο γαμπρός ας πούμε, παρατηρούνταν από μια κρυφή κάμερα. (γέλια) Η οποία ήταν ενσωματωμένη στον τοίχο, ενός παραδοσιακού σπιτιού, ας πούμε, όπου παρατηρούνταν κρυφά από την μητέρα η οποία αποφάσιζε για το μέλλον της οικογένειας. Αν θα δεχτούν δηλαδή τον γαμπρό για την κόρη τους ή όχι. Γενικά παρατηρείται πολύ ξύλινο και πέτρινο στοιχείο. Εντυπωσιακό ήταν το ότι κάτω, επειδή δεν υπήρχαν ψυγεία όπως σήμερα, οι χώροι είναι πολύ πιο κρύοι γιατί έχει πέτρα και εκεί αποθήκευαν τα τρόφιμα. Παρατηρείται πάρα πολύ καλή οργάνωση, παρόλο που είναι παλιά, σε διάφορα πήλινα δοχεία, σεντούκια κλπ. Και είναι τρομερά μαγευτικό το ότι είχανε συγκεκριμένες πόρτες, τις οποίες χρησιμοποιούσαν για να κλείνουν κάπως τη θερμοκρασία γιατί τότε, πόσο μάλλον και τώρα ας πούμε, αλλά τα παλιά χρόνια στη Καστοριά είχε πάρα πολύ κρύο, οπότε βλέπουμε πως έχουν διαμορφώσει έτσι τους χώρους και τα πάντα για τον καλύτερο τρόπο ζωής τους.

E: Μάλιστα, εσύ Β είδες κάτι που σε εντυπωσίασε στα αρχοντικά;

B: Ένα που με εντυπωσίασε, είναι οι τοιχογραφίες που έχουνε που στο λαογραφικό μουσείο έχει αναπαράσταση της τότε Βενετίας, εεε ο τρόπος που διακοσμούσαν τα σπίτια τους και ο τρόπος που κάνανε όλη τη ζωή τους. Ας πούμε η κουζίνα, δεν ήταν στο σημείο που την έχουμε σήμερα, ήταν σε εξωτερικό χώρο. Εεε γενικά όλοι αυτά. Οι μικροχώροι που έχουνε σαν δωμάτια στα σπίτια, ήταν μοιρασμένοι σε άλλα κτίρια Έπρεπε να βγεις από την αυλή, για να πας στο ένα σημείο, να πας στο άλλο και ότι τα περισσότερα από αυτά τα σπίτια, τότε διαμορφώνονταν από τη λίμνη. Τουλάχιστον από τη μεριά του Ντολτσού, στο Απόζαρι νομίζω τα περισσότερα πάλι είχαν λίμνη, αλλά ήταν πιο ανηφορικό, ήταν πιο ζόρικη περιοχή. Και ένα που παρατήρησα είναι ότι η περιοχή του Απόζαρι, επειδή θεωρούνταν πιο κρύα και πιο δύσκολα έμενα κάποιος, εεε για τους πιο ευγενής ας το πούμε, τους πιο εεε, για την οικονομικά καλύτερα τάξη, εεε το Ντολτσό ήταν προτιμότερο. Οπότε τα κτίρια που έκτισαν, ήταν καλύτερα τελικά. Το Απόζαρι, επειδή ήταν πιο κρύα η περιοχή, εκτός από μερικές εξαιρέσεις όπως αυτή του αρχοντικού Τσιατσιαπά που πήγαμε, και ήταν ιδιαίτερης καλαισθησίας, τα σπίτια που είναι πίσω από το αρχοντικό, είναι σε μικρότερη, εεε σε λίγο χειρότερη κατάσταση από το Ντολτσό, γιατί και τα υλικά που χρησιμοποιούσαν μάλλον ήταν πιο απλά. Ήταν πιο εύκολα να καταστραφούν και να χαλάσουν. Και τώρα έρχομαι στο σήμερα, επειδή η περιοχή του Απόζαρι, είναι πιο δυσπρόσιτη για τα λεωφορεία, γιατί τα περισσότερα λεωφορεία σταματάνε στη νότια παραλία ή πάνε

κατευθείαν στο Ντολτσό, είναι περισσότερο τουριστικού ενδιαφέροντος το Ντολτσό. Οπότε, μεγαλύτερη προβολή και βαρύτητα έχουν δώσει στο Ντολτσό και έχουν αφήσει λίγο το Απόζαρι, με αποτέλεσμα να παραμεληθεί λίγο παραπάνω και να έχει περισσότερα προβλήματα, σπίτια που καταρρέουν.... Βρήκα ένα σημείο που ανεβαίνεις κάτι σκαλοπάτια και μετά.... Τα οποία είναι μέσα στη βλάστηση, αλλά όταν βρέχει είναι πολύ επικίνδυνα για να τα κατέβεις. Και αυτά είναι, είναι ένα είδος αδιέξοδου, γιατί βγαίνει σε ένα περιβόλι ένα πράγμα, το οποίο προφανώς είναι ιδιόκτητο.

E: Μάλιστα, πολύ εύστοχη η παρατήρησή σου συγκριτικά στις δύο γειτονιές.

M: Ήθελα να μιλήσω και εγώ για κάτι, λίγο βέβαια λεπτό σαν θέμα, αλλά μου άρεσε πάρα πολύ. Στο λαογραφικό μουσείο, που εντάξει όπως γνωρίζουμε ζούσαν παραπάνω από μία οικογένεια εεε στο οίκημα αυτό, πραγματικά που μου άρεσε ήταν η τιμή που έδειχναν με τις εεε κατασκευές τους, όπως ήταν τα εεε, υφαντά, σας δείχνω μια φωτογραφία που έβγαλα. Φαίνεται σαν να είναι μια κορνίζα, αλλά αυτό ήταν ένα υφαντό, το οποίο προοριζόταν για την παντόφλα του γαμπρού. Μου άρεσε πάρα πολύ αυτό, γιατί έδειχνε πόσο πολύ σεβόντουσαν κάθε έναν που θα έμπαινε μέσα στην οικογένεια αυτή και προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να δώσουν τιμή σε αυτόν. Επίσης εδώ βλέπουμε, το χαρακτηριστικό υφαντό το οποίο λέει "Μη με λησμόνει", το είχανε για διακοσμητικό όπως και τα πλεκτά που ήταν κομμάτι της προίκας για τις θυγατέρες, εεε κάτι το οποίο λείπει πλέον... Έχουν χαθεί. Όλα είναι αναλώσιμα, όλα είναι πλαστικά και χωρίς καμία ιστορική σημασία πλέον και καμία ένδειξη τιμής και αγάπης.

E: Υπήρξε κάτι που να σε εντυπωσίασε και από τον διάκοσμο του χώρου;

M: Με συγκίνησε πάρα πολύ βασικά όλη η λαϊκή τέχνη που υπήρχε μέσα στα μουσεία και τα δύο που επισκεφθήκαμε. Και το μουσείο το λαογραφικό και το αρχοντικό Τσιατσιαπά, εεε γιατί πραγματικά οι απεικονίσεις είχανε τόση μεγάλη εμπάθυνση όσο αφορά και το ιστορικό σημείο της πόλης, αλλά βλέπαμε και σύμβολα όπως δράκους, εεε ιπτάμενα συνδυαστικά ζώα και πτηνά ταυτόχρονα, υπήρχαν τόσα πολλά που μπορούσες να αναλογιστείς τι μπορεί να συμβόλιζε αυτό; Πως μπορεί να εκλάμβαναν αυτό σαν σημείο της εποχής; Εεε μου άρεσε πάρα πολύ η απεικόνιση της φύσης. Μου έκανε τρομερή εντύπωση όπως βλέπετε εδώ πέρα, τα δέντρα, τα οποία είναι η ροδιά, η ροδακινιά και αυτό το πράγμα, πραγματικά μπορεί να φαίνεται απλό, αλλά σου έδινε ακριβώς το συναίσθημα εκείνης της εποχής.

B: Ε να προσθέσω κάτι που σκέφτηκα τώρα, ότι ο τουρίστας, βλέποντας αυτά τα

αξιοποιημένα κτίρια, που είναι σε καλή κατάσταση και βγαίνοντας από αυτά τα κτίρια και αντικρίζοντας αυτά που είναι ερείπια, αισθάνεται ένα πράγμα πως πέρα ότι γίνονται διακρίσεις σε κάποια από τα αρχοντικά, αισθάνεται ότι γιατί να μην είναι όλα όπως ήταν το κτίριο που μπήκα και απέναντι που το περιέγραψε ωραία και η ξεναγός από το μουσείο, αλλά βγαίνοντας αντικρίζω το άκρως αντίθετο αποτέλεσμα. Ναι μεν μας παρουσιάζεις ότι ωραία και αυτά, αλλά τα γειτονικά κτίσματα είναι ερείπια.

Γ: Ναι, στην ουσία δείχνει ότι αυτό που σεβάστηκε ο χρόνος, δεν το σεβόμαστε εμείς οι ίδιοι.

Β: Ναι. Δηλαδή κρατήσαμε ένα δείγμα και όλα τα υπόλοιπα δεν μας νοιάζουν.

Ε: Άρα με αυτόν τον τρόπο χάνεται η παραδοσιακή συγκρότηση η οποία από μόνη της έχει ιδιαίτερη σημασία, κυρίως λειτουργική για αυτές τις γειτονιές. Δηλαδή ο τρόπος που ήταν χτισμένα τα σπίτια, έκοβαν τον αέρα, υπήρχε μια συνοχή που αυτή χάνεται και κρατάμε απλά ορισμένα σημεία της. Έχεις απόλυτο δίκαιο.

Θ: Θέλω και εγώ να προσθέσω κάτι, συμφωνώ με τα παιδιά για τα αρχοντικά που είπαν για όλα. Απλά θέλω να προσθέσω ότι αυτό που παρατήρησα ήταν πόσο πολύ τους ενδιέφερε αυτούς τους ανθρώπους, να έχουν την τέχνη μέσα στα σπίτια τους.

Δηλαδή, εκτός μόνο... Όχι μόνο με τη ζωγραφική που φέρνανε ζωγράφους εεε από άλλες πόλεις, μπορεί και χώρες, και τους φιλοξενούσαν μέχρι να τελειώσουν τη ζωγραφική τους, αλλά ακόμα και την ίδια.... Η γυναίκες που μέναν μέσα στα σπίτια, κάναν την δική τους τέχνη πάνω στα υφαντά. Στα ρούχα τους, στις παντόφλες όπως είπε και η Μ, στις κουβέρτες, στα μαξιλάρια τους, στα χαλιά τους, φαινόταν παντού. Αυτό ήθελα να προσθέσω.

Ε: Θεωρείς πως ήταν μία περίοδος που εκτιμούσαν περισσότερο την τέχνη από ότι σήμερα;

Θ: Περισσότερο την τέχνη, την εκτιμούσαν και τη δείχνανε κιάλας. Γιατί απ' ότι μας είπαν, απ' ότι θυμάμαι, αν δεν κάνω λάθος, είναι ότι με αυτόν τον τρόπο, όπως και τα βιτρό που είχανε, εεε δείχνανε το μέγεθος... Το οικονομικό μέγεθος που είχε ο κάθε άρχοντας που είχε το αρχοντικό του. Με βάση τις ζωγραφιές, τα βιτρό και τα κεντήματα. Όπως μπορούμε να φανταστούμε ότι ήταν και η προίκα αυτά.

Ε: Πολύ ωραία τοποθέτηση. Υπάρχει κάτι ακόμα που θα θέλατε να συμπληρώσετε, πριν φτάσει η συζήτηση μας στο τέλος της;

Μ: Εγώ θα ήθελα να συμπληρώσω κάτι. Εεε είναι λίγο πιο προσωπικό, αλλά με **συγκίνησε** πραγματικά γιατί μαζευτήκαμε όλοι μαζί, εεε για ένα κοινό σκοπό, το

οποίο πραγματικά κατά βάθος αποκαλύφθηκε ότι όλοι το είχαμε μέσα στην καρδιά μας, ενωθήκαμε όλοι μαζί, πράγμα που μπορεί να μην κάναμε σε άλλες συνθήκες και επισκεφθήκαμε τον πολιτισμό μας. Κάναμε περίπατο στις γειτονιές, συζητήσαμε, γελάσαμε, εεε μας έπιασε και η θλίψη βλέποντας όλα αυτά και πραγματικά αυτό ήταν κάτι σπουδαίο, πιστεύω ότι αν το ένιωθαν όλοι οι κάτοικοι της πόλης μας, τα πράγματα θα ήταν διαφορετικά.

B: Ίσως είναι μια αφορμή, εεε αυτή η ομάδα που μαζευτήκαμε να μεταδώσουμε αυτή την ιδέα και σε άλλους, έτσι ώστε να ενεργοποιήσουμε ένα κομμάτι της πόλης, μήπως και μπορέσουμε να κάνουμε μια αλλαγή.

E: Θεωρείτε πως αυτό είναι κάτι εφικτό με τη στάση των πολιτών, όπως εσείς γνωρίζεται μεγαλώνοντας σε αυτή τη πόλη;

B: Ανάλογα, τώρα εγώ θέλω να πιστεύω ότι υπάρχει δυνατότητα έστω και να προσπαθήσουμε μια φορά.

M: Συμφωνώ και εγώ βασικά και δεν μπορώ να ξεχάσω τη συγκίνηση από τις ξεναγούς που μόλις είδαν ότι είμαστε νέοι άνθρωποι, που αγαπήσαμε αυτό το πράγμα, δεν ήταν απλά μια σύναξη για να τελειώσουμε κάτι που πρέπει να τελεστεί, ήτανε συγκινημένοι. **Και** άνοιξαν την πόρτα με τόση χαρά, που πραγματικά εκδήλωσαν πάρα πολύ ωραία συναισθήματα, χάρηκαν που ήμασταν από την πόλη αυτή και ήρθαμε να επισκεφθούμε και ρωτούσαμε για όλο αυτόν τον πολιτισμό, για εμένα πιστεύω ότι αν κινητοποιηθούμε πραγματικά υπάρχουν πάρα πολλοί άνθρωποι, που είναι στην αφάνεια και θα δώσουν στήριξη σε αυτό.

E: Σας ευχαριστώ πάρα πολύ για τη συμμετοχή σας, πιστεύω πως μπορείτε να μεταδώσετε αυτά που αισθάνεστε για την πόλη μας και σε ένα ευρύτερο σύνολο και εύχομαι η καλή σας διάθεση και αφοσίωσή σας, να εμπνεύσουν και άλλους ανθρώπους. Σας ευχαριστώ πολύ.

Φωτογραφικό υλικό εστιασμένης ομάδας.

Εικόνα 2, Φωτογραφία συμμετέχουσας Μ. Αρχοντικό που απεικονίζεται στην εικόνα 1, μετά την κατεδάφισή του.

Εικόνα 3, Φωτογραφία συμμετέχουσας Μ, Εγκαταλειμμένο σπίτι με επικίνδυνα χαρακτηριστικά που ενδέχεται να προκαλέσει ζημιές σε σταθμευμένα αυτοκίνητα.

